octavian paler

viața ca o coridă

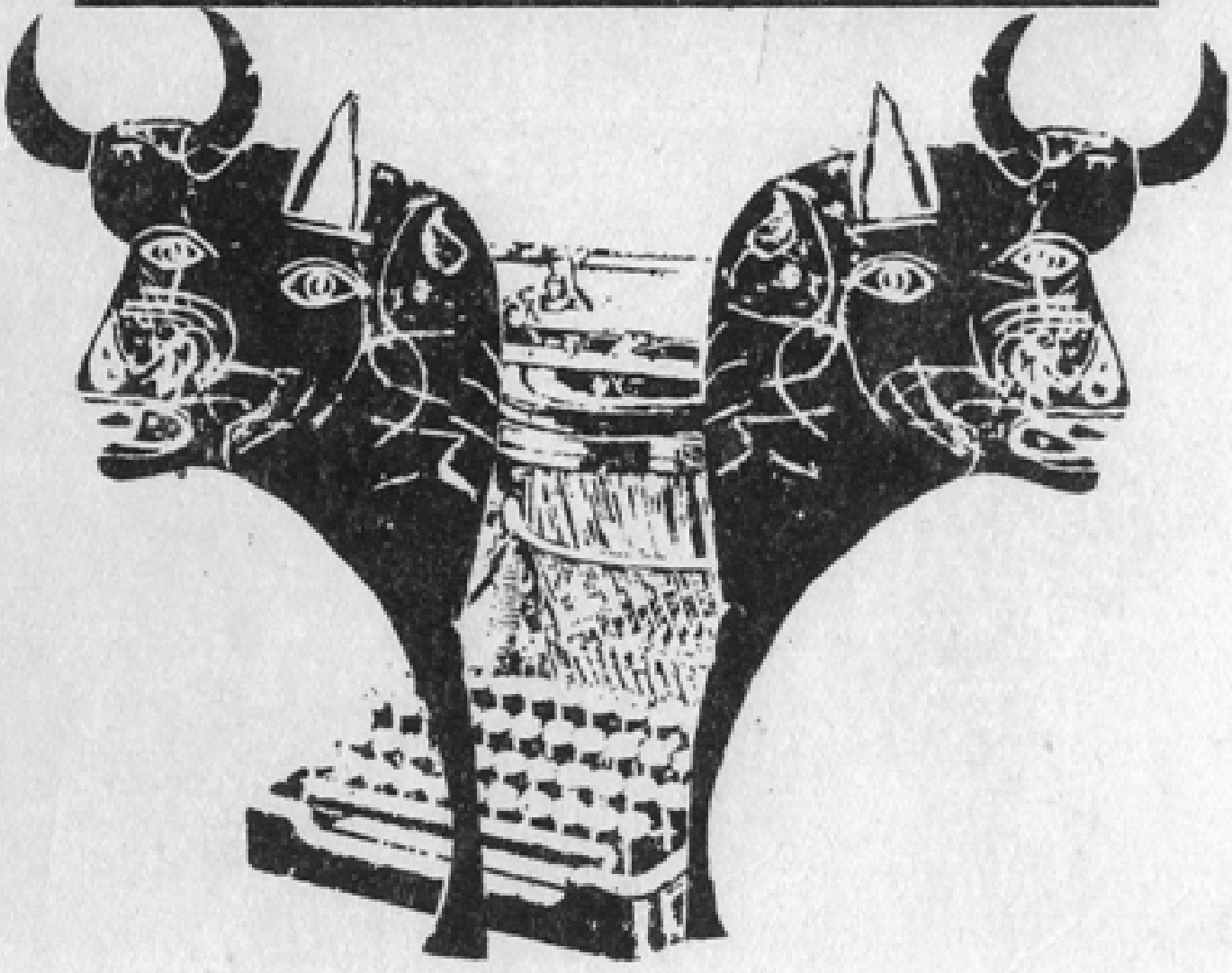

Cuprins

UN JOC SERIOS
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
ȘI EU AM FOST ÎN ARCADIA!
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
BUTOIUL LUI DIOGENE

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
OM DE RĂSPÂNTIE
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29

30
31
32
PER ASPERA AD ASTRA
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
DINCOLO DE RUBICON
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11

12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30

OCTAVIAN PALER

VIAŢA CA O CORIDĂ

1987

Toate lucrurile par cuvinte ale unei limbi ciudate, supuse
Cuiva, Ceva, ce zi şi noapte
Purcede într-o bolboroseală nesfârşită la a scrie
Istoria lumii. În această mâzgăleală neclară
Este consemnată Roma, şi Cartagina, eu, tu, totul
Şi această existenţă a mea ce-mi scapă uneori.

Borges

UN JOC SERIOS

1

De dimineaţă, fiindcă a început iar să plouă, mi-am amintit de mare. M-am revăzut la Costineşti unde am descoperit plăcerea de a mă arunca, ieşind din valuri, pe nisipul cald. Abia depăşisem treizeci de ani. Închiriam două camere, într-o casă ţărănească, foarte aproape de mare, de unde ne duceam prin grădină la plajă. Rămâneam acolo până la prânz, iar după-amiaza jucam pinacle. Eram patru. Uneori ne opream, tăiam un pepene în patru şi-l mâncam, mânjindu-ne pielea bronzată cu zeama roşie picurată din feliile pe care le devoram până la coajă, după care ne spălam la fântână pe mâini şi jucam mai departe. Din cei patru, doi au murit. Eu am îmbătrânit. Dar plaja a rămas aceeaşi, valurile se lovesc la fel de ţărm, cerul e, vara, la fel de strălucitor şi intens, iar marea tot atât de îmbietoare cu apa ei verde-albastră. Şi, fireşte, vor rămâne tot aşa când din cei patru nu va mai exista nimeni. Cu minunata şi teribila ei nepăsare, pe care noi nu o vom putea învăţa niciodată, natura uită tot, chiar şi pe cei care au iubit-o încercând, prin această dragoste, să se cramponeze de o vară pe care ar fi dorit-o nesfârşită.

Pe atunci, îmi respectam încă jurământul de a nu mai scrie. N-aveam nici măcar un carnet cu mine, în care să-mi însemn gândurile. Mă trezeam dimineaţa devreme şi, după ce înfulecam ceva, mă duceam pe plajă, unde mă trânteam pe nisip, decis să capăt culoarea iodului. Trăiam într-un prezent orb şi ars de soare, fără să privesc în urmă. Acum când cobor vara, de pe faleză, una din scările de

ciment care duc la Neptun pe plajă, simt că marea, cerul au o cruzime pe care altădată n-o cunoşteam. Crede-mă, nu e deloc plăcut să fii un om cu experienţă. Sufăr de un exces de memorie, cum suferă alţii de un exces de acid gastric. Aud mereu paşi în urmă şi nu mă pot stăpâni. Întorc capul. Brusc, ochii mi se umplu de ceva neclar, iar din această nebuloasă reînvie un miros, un sunet sau un crâmpei de drum pe care-l credeam uitat şi pe care uneltirile misterioase ale subconştientului îl scot la suprafaţă.

Din păcate, n-am izbutit niciodată să ţin un jurnal multă vreme, m-am plictisit repede, n-am avut răbdare şi n-am putut fi nici destul de sincer. De aceea am renunţat, încât n-am posibilitatea să confrunt ceea ce am trăit cu ceea ce îmi amintesc că am trăit. Nu mai dispun decât de ceea ce îmi amintesc că am trăit. Cu alte cuvinte, îmi place, nu-mi place, depind de memoria mea. Dacă mecanismele ei secrete vor să suprime o parte din ceea ce am trăit, e ca şi cum acea parte de viaţă nici n-ar fi existat. Iar dacă o schimbă, luminând-o altfel de cum a fost în realitate, n-am de unde să ştiu că nu aşa am trăit-o. Cum ai zice tu, ironizându-mă, am ajuns să pun memoria pe acelaşi plan cu zeii şi cu destinul. Exist, în timp, atât cât îmi permite şi cum îmi permite ea să exist. Am ceea ce vrea ea să am. În rest, port în mine, fără să ştiu, un adevărat cimitir în care se află ceea ce am uitat că am văzut, că am auzit, că am fost.

Într-o dimineaţă, la mare, m-am trezit înaintea celorlalţi. Abia mijea de ziuă. M-am dus pe plajă, care la ora aceea era pustie, am făcut o baie, după care am alergat pe nisip. Treptat, se conturau valurile, crestele lor de spumă, întinderea nesfârşită de apă încreţită de vânt. Cerul încă nu exista. Dimineţile la mare sunt, cum ai observat, dimineţi fără cer. Zeii nu pot vieţui acolo decât în apă. Dorm în adâncuri, trezindu-se când şi când cu buzele pline de sare şi cu părul încâlcit de alge.

Cuprins de o bucurie juvenilă, m-am hotărât atunci să scriu o carte care să se cheme, ei, da, „Errare divinum est”. La vârsta pe care o aveam şi mai ales pe o plajă, vara, în zori, nu era greu să-mi închipui că defectele mi-au fost mai utile decât calităţile şi, idealizându-mi greşelile, să le consider partea cea mai reuşită a vieţii mele.

N-am perseverat, totuşi, în acel elan de moment. Am amânat proiectul, ca atâtea altele, pentru mai târziu. Iar mai târziu am fost din ce în ce mai puţin apt să scriu o asemenea carte. Am pierdut şi bruma de insolenţă pe care o aveam în tinereţe. Am ajuns chiar la contrariul ei; nu numai că n-am deprins indiferenţa strălucitoare a mării, dar am devenit din ce în ce mai conştient că nu mi-o voi putea însuşi niciodată.

Şi chiar mă gândeam într-una din zilele când au început ploile, ce drum ciudat am parcurs. Am crescut printre certitudini şi am descoperit foarte târziu, şi cu destule dificultăţi, îndoiala. Am vorbit despre partea divină a greşelii pentru a mă consola cu ideea că o greşeală poate fi utilă numai dacă găseşti în ea ceva care te ajută să trăieşti. Am început prin a fi, ca orice copil, un mic zeu şi a trebuit să treacă timp pentru a ajunge cu adevărat om. Mi-am cucerit conştiinţa vulnerabilităţii după ce am fost, fără niciun efort, infailibil. Încât dacă aş scrie acum o carte de confesiuni, mi-am spus, ea ar trebui să se cheme, cu primele cuvinte din versul celebru al lui Terenţiu, „Homo sum…”

Semnificativă schimbare de optică. Între cele două momente începe, ca între două borne, o viaţă de om. Seara, m-am decis să mă apuc de treabă. Ulterior, însă, lucrurile s-au complicat. Nu vroiam să fiu propriul meu confident. De câte ori am încercat să ţin un jurnal, nu mi-am putut înfrâna impulsul de a căuta să par în el mai bun decât sunt; îndulceam ceea ce îmi convenea mai puţin sau omiteam cu totul aspectele care mă dezavantajau, care mă puneau într-o lumină proastă. Pe ultimul,

dezamăgit de rezultat, l-am azvârlit direct în pubelă. Apoi, aveam nevoie de un reper în funcţie de care să mă analizez, să mă judec, pentru a nu mă compara doar cu propriile mele dorinţe.

2

O vorbă veche pretinde că Dumnezeu a creat omul pentru ca omul să-i spună poveşti. Bănuiesc că această vorbă plină de tâlc a fost născocită de un solitar care, dându-i, aparent, lui Dumnezeu o justificare, şi-a creat sieşi un alibi. Fiindcă n-avea cui să-i spună poveştile sale, s-a hotărât să-şi imagineze un interlocutor. Căci nimeni nu e, se pare, atât de singur încât să stea de vorbă cu sine, despre sine, fără să resimtă asta şi ca o suferinţă.

În ce mă priveşte, lucrurile stau şi mai rău. Dacă trebuie să-mi vorbesc numai mie, risc să devin confuz, să mă încâlcesc în explicaţii înjumătăţite ori să renunţ. Odată, aşteptam trenul undeva nu departe de Oradea sau poate chiar la Oradea, nu mai ţin minte, e mult de-atunci. Era noapte, mă întorceam la Bucureşti, mă simţeam frânt de oboseală şi, aşezându-mă pe una din băncile de pe peron, am adormit. M-am pomenit într-un tren care mergea, între două vagoane, pe podeaua metalică mobilă de deasupra tampoanelor, complet buimăcit, înfrigurat, speriat, întrebându-mă cum ajunsesem şi ce căutam acolo. Eram destul de treaz pentru a pricepe că trecusem printr-o mare primejdie, dar nu îndeajuns pentru a mă desprinde de bara de care mă ţineam strâns, aşteptând să mă lămuresc ce se întâmplase. Şi nu mă lămuream deloc. După un timp, a trecut cineva care m-a întrebat de ce nu intram în vagon. I-am explicat că, probabil, dormisem adânc, nu observasem venirea trenului şi abia când trenul s-a pus în mişcare am sărit de pe bancă, disperat că rămân în gară, şi m-am agăţat cum am putut. Pe măsură ce vorbeam, mă linişteam. Chiar am râs: „Asta a fost.” După

care m-am asigurat că mă aflam, într-adevăr, în trenul pentru Bucureşti şi m-am dus să-mi caut un loc.

Întotdeauna am gândit mai limpede când a trebuit să mă fac înţeles de altcineva. De aceea, unui jurnal intim îi prefer un jurnal *spus,* mărturisit cuiva. Mi se lămuresc mai bine lucrurile când le explic unei alte persoane. Vorbindu-mi numai mie, multe rămân neexprimate ori exprimate numai pe jumătate. Îmi e de ajuns că presimt adevărul. Nu mă mai obosesc să-l curăţ de coajă. Pot să fiu arbitrar, să trec peste amănuntele supărătoare sau complicate şi chiar să amân totul pentru altă dată. Pe când dacă vorbesc altcuiva, trebuie să fiu măcar politicos. După ce am început, coerenţa devine o chestiune de bun simţ. Ideea că sunt ascultat mă obligă, mă constrânge. Din respect, din jenă, din vanitate, nu mai sar peste explicaţii importante, doar pentru că mi se par cunoscute sau prea încurcate, şi mă feresc cât pot de ispita de a fi prea înţelegător cu mine, temându-mă să nu stârnesc un zâmbet amuzat. De fapt, monologul meu n-a fost niciodată decât o formă de a recunoaşte că nu-mi sunt mie însumi de ajuns.

Acum, n-a fost nevoie să-mi născocesc un interlocutor ad-hoc. Datorită ţie, m-am întrebat odinioară cine sunt, ce sunt. Ne despărţeau prea multe, poate chiar mai multe decât cele care ne apropiau, ca să nu simt dorinţa să mă delimitez. Şi prea susţineai cu înflăcărare că orice evocare e o farsă, un abuz de încredere, că trecutul, fiind mort, nu mai are nimic să ne spună, pentru ca să nu-mi fi adus aminte de tine, din nou, în acest moment.

Aveai pe masă un carton pe care scriseseşi cu litere de-o şchioapă: „Înţelepciunea. Mod de întrebuinţare.” Dedesubt erau trecute mai multe reguli. Nu le mai ţin minte pe toate, dar primele două sunau aşa: „Să mă bucur de ceea ce am, să nu cer mai mult.” Şi: „Trăieşte ziua de azi, indiferent cum arată.” Amândouă sintetizau foarte bine

părerea ta că nefericirea pleacă de la ambiţia de a vrea mai mult decât putem avea, de a ţine şi să trăim, şi să ne amintim. „Trebuie să alegi, ziceai. Ori te hotărăşti să priveşti fotografiile îngălbenite, ori le arunci şi faci altele.” În ce te priveşte, nu aveai nicio ezitare: „La gunoi cu ceea ce a fost! Trăiască tot ce este şi, mai ales, ce va fi!” Şi nu glumeai. Dincolo de aceste strigăte războinice, chiar credeai că e mai înţelept să nu întorci capul. „Prefer să mă ocup de ceea ce am”, îţi motivai refuzul, cu încăpăţânare. „Dar ceea ce ai rezultă din ceea ce ai avut”, am gândit atunci.

Şi aşa gândesc şi azi.

3

Într-o zi, înainte de a declara război amintirilor, ai zis: „Nu cumva visez viaţa mea de acum şi, trezindu-mă, mă voi reîntoarce la existenţa pe care am întrerupt-o prin vis?” Eu nu merg atât de departe, să mă cred un toreador care s-a culcat şi visează că stă în faţa unei maşini de scris. Aşadar, de unde până unde am ajuns să mă preocup de tauromahie?

E adevărat, de când mă ştiu am locuit prin tot felul de castele din Spania. Aproape că am uitat câte au fost. În unele am locuit puţin, câteva clipe, o zi ori o noapte, în altele am lâncezit săptămâni întregi şi chiar ani. Îndeosebi după ce m-am îmbolnăvit de un interes incurabil pentru vestitul cavaler de la Mancha, nu m-am mai jenat de condiţia mea de castelan. M-am consolat cu ea, aşa cum te consolezi cu ridurile care îţi apar pe faţă cu vârsta. Mi-am găsit chiar justificări, iar cea mai importantă dintre ele a fost aceea că sunt în stare să mă las impresionat într-o mai mare măsură de ceea ce îmi imaginez decât de ceea ce văd. Poate că imaginaţia a fost marea gafă a zeilor. Datorită ei, s-au trezit concuraţi, corectaţi. Sedentarii au început să călătorească, timizii au prins curaj,

păcătoşii şi-au permis să se viseze inocenţi, oameni banali, lipsiţi cu totul de spirit aventurier, s-au lansat în aventuri incredibile.

Ca mine acum. Pe nesimţite, căutând un termen de comparaţie, de ajuns de exigent pentru a mă pune pe gânduri, m-am trezit prins în păienjenişul unor preocupări ce-mi păruseră până atunci exotice, străine de mine; prins aşa cum toreadorul e prins în dansul pe care-l face cu taurul, cu destinul. Întâmplări mărunte şi diverse s-au întâlnit, s-au amestecat în ultimele două săptămâni şi au acţionat în acelaşi sens, uneori dincolo de logica imediată, determinându-mă să mă interesez pentru prima dată în mod serios de coride. Însăşi confesiunea mea o văd acum ca o confruntare, cu propria-mi umbră, cu trecutul, cu ceva din mine. Şi ca o pândă. Ce zăresc dacă privesc afară? Câţiva plopi înalţi, uzi şi singuri. Câteva case fără etaj şi cu acoperişuri de ţiglă. O frântură de stradă, desprinsă din bulevard chiar în dreptul ferestrei mele, care înaintează de-a lungul unui parc minuscul. Norii care se târăsc, greoi, umflaţi de apă. A început iar să plouă. Mai văd un zid, al casei de vizavi, acoperit în întregime cu iederă. Şi cam atât. În schimb, imaginaţia n-are limite, nici nu e neapărat rezonabilă.

Nu mă îndoiesc că, dacă s-ar fi ivit ocazia, te-ar fi interesat coridele mai mult decât pe mine. Tu aveai, cumva, plăcerea luptei. Prietenia însăşi trebuia să fie pentru tine o luptă. Vroiai să te confrunţi, să câştigi, nu să dărui. În plus, marea ta pasiune pentru animale, dublată de o competenţă în materie alături de care ignoranţa mea era de-a dreptul ridicolă, te-ar fi transformat repede într-un cunoscător de prima mână al calităţilor unui taur de temut. În timp ce eu trebuie să fac faţă unor grave lacune, înfruntând şi privirea ta ironică, pe care o simt aţintită spre mine.

Dar e mai bine aşa. Oare nu deosebirile dintre noi mi-au luminat, într-o vreme, mai puternic

credinţele? Din multe puncte de vedere, eşti cel mai potrivit interlocutor. Inteligenţa ta caustică e un inconfort de care am nevoie ca să-mi organizez haosul fără să fiu nici prea indulgent, nici prea sigur că adevărurile la care mă opresc sunt unicele posibile. E o favoare, în fond, să nu te poţi amăgi că eşti crezut pe cuvânt. Ea te sileşte să cauţi argumente, să te îndoieşti, să cântăreşti totul. Iar faptul că vocea ta îmi sună în urechi muşcătoare mă ajută să mă feresc de vanităţile simple, care nu te duc spre nimic. Rămâne să mă confrunt cu vanităţile mai complicate, cum e aceasta, de a explica unui om care era cândva convins că amintirile ne degradează, de ce cred eu că destinul nu e totuşi orb, ci acţionează în virtutea unor cauze. O fac, te asigur, fără nicio ranchiună, dimpotrivă, cu sentimentul că îmi dai un sprijin preţios; explicându-ţi ţie anumite lucruri, mă voi lămuri şi eu asupra lor, poate, mai mult ca până acum.

În sfârşit, să nu lungesc nişte motivări prea generale. N-are rost să te plictisesc cu preliminarii. Voi încerca să-ţi arăt de ce m-am pomenit deodată în această toamnă că-mi asemăn viaţa cu o coridă.

4

Potrivit unei preziceri pe care o ghicitoare i-a şoptit-o mamei, când eram copil, trebuia să mor la patruzeci şi patru de ani. Nu s-a întâmplat aşa (din fericire), în schimb la patruzeci şi patru de ani mi-am publicat prima carte. Coincidenţa aceasta, de care mi-am amintit într-o dimineaţă, m-a făcut să privesc bănuitor maşina mea de scris, o „Smith Corona” veche, uzată, care dă mereu semne alarmante de epuizare şi pe care o repar continuu, cu spaima că într-o zi va ceda definitiv. Nu cumva am încetat să mai trăiesc din momentul în care am devenit robul ei? Nu cumva am rămas fantoma celui care a trăit, iar literatura este subterfugiul

pentru o viaţă secundă? Uneori nu ştiu dacă a scrie are vreun sens. Ştiu bine numai că alte lucruri au pentru mine şi mai puţin sens.

M-am revăzut student, ocupând cu încă doi chiriaşi, unul cântăreţ de biserică, altul funcţionar, o cămăruţă modestă, cu lut pe jos şi fără lumină electrică, în marginea Bucureştiului, în Ferentari. Dintr-un amestec ciudat de pudoare şi orgoliu, colegilor mei de cameră nu le-am suflat o vorbă despre ambiţiile mele literare. Aveam impresia, nu-mi explic de ce, că sutele mele de pagini înnegrite m-ar fi coborât în ochii lor. Îmi ţineam de aceea manuscrisele sub cheie, într-un cufăr cu care tata făcuse războiul. Lucram de obicei noaptea, şi numai după ce ei se hotărau să se culce. Atunci îmi trăgeam lampa de gaz aproape, ca să nu-i tulbure lumina, şi pretextam că aveam de întocmit o lucrare de seminar. În rest, mă foloseam de dimineţile libere când amândoi indiscreţii posibili, şi cântăreţul de biserică şi funcţionarul, lipseau, plecaţi cu treburi. Scriam plin de entuziasm, îmi puneam mari speranţe în steaua mea, exagerându-mi probabil foarte tare meritele literare, dar nu vorbeam cu nimeni despre asta. Mă hotărâsem să pun la punct trei volume, unul de versuri, un roman şi o culegere de eseuri, în care piesa de rezistenţă era o încercare de „reabilitare a Evului mediu”, să le dau împreună la o editură. Versurile depăşeau de-acum substanţial dimensiunile unei plachete. Romanul era aproape încheiat. Priveşte în jur, oricare dintre necunoscuţii pe care-i laşi în urmă poate fi omul pe care-l căutai, era concluzia şi, dacă pot spune astfel, filosofia lui. Corectam, tăiam, adăugam, reveneam. Mă bătea gândul să desprind din volumul de eseuri „reabilitarea Evului mediu”, înlocuind-o cu alte texte, şi s-o dezvolt pentru a forma, singură, o carte întreagă.

Ajuns în această fază, nu m-am mai despărţit de manuscrisele mele. Le purtam cu mine într-o servietă neagră, ca să le am mereu la îndemână.

Făceam asta şi dintr-un motiv ceva mai greu de mărturisit, pentru că poate părea hilar: îmi era teamă, nu râde, să nu-mi fure cineva manuscrisele, să nu se întâmple un incendiu în cartier etc. Ce vrei, eram foarte tânăr, n-aveam simţul proporţiilor, iar în momentele fericite nutream convingerea că hârtiile care burduşeau servieta mea neagră erau extrem de preţioase.

Episodul care a urmat are un defect grav. Pare un artificiu literar, unul din nenumăratele pretexte cu manuscrise pierdute sau găsite din întâmplare care au devenit aproape o modă. Din nenorocire, am avut însă prilejul să constat pe pielea mea că destinul depinde uneori de amănunte. Cum să bănuiesc în după-amiaza aceea de toamnă paşnică, blândă, din 1948, când am intrat în librăria din apropierea bisericii Kretzulescu, în aceeaşi clădire, cred, unde se află acum librăria „Dacia", că mă apropiam de o răscruce dramatică a existenţei mele? Viaţa mea de atunci încoace ar fi arătat, poate, altfel dacă în ziua aceea aş fi fost bolnav, dacă îmi vedeam de drum sau dacă librăria ar fi fost în reparaţie. Dar am fost sănătos, librăria era deschisă şi am intrat, iar aceste amănunte, aparent inocente, fără însemnătate, au luat chipul sorţii.

În acea vreme, aveam obiceiul să citesc prin librării, din motive, ca să zic aşa, de jenă financiară. Încercasem, în paralel cu studiile universitare, să mă angajez undeva, la o asociaţie a metalurgiştilor, casier temporar, dar încurcând prea repede chitanţele am fost sfătuit să mă las păgubaş. Am ratat apoi o tentativă de a ocupa la o editură un post de corector şi un concurs pentru o funcţie mai bine plătită, de redactor sportiv, unde am trecut cu succes proba scrisă, dar am stricat totul în discuţia finală când, fiind întrebat „care e scriitorul meu preferat", am răspuns senin (fiindcă aceasta era preferinţa mea de atunci) „Gide", care nu era bine văzut în vremea respectivă. În consecinţă, o duceam destul de prost cu banii, nu-mi puteam

permite să-mi cumpăr cărţile dorite, şi cum nici nu mă înduram să aştept intrarea lor în biblioteci îmi satisfăceam prin librării nerăbdarea de a fi la curent cu ultimele noutăţi. Din când în când schimbam exemplarul, pentru a le face pe vânzătoare să creadă că răsfoiam altă carte, că nu mă hotărâsem, că mă informam, alegeam încă. Metoda dădea în general rezultate. Foarte rar, câte o vânzătoare mai nervoasă mă lua la refec. Îmi economiseam astfel, în cazul cărţilor ieftine, mărunţişul pentru tramvai, iar în cazul celor scumpe, liniştea pusă la încercare de fructul oprit. Numai că am plătit aceste mici avantaje cu vârf şi îndesat. Cu o catastrofă, care mi-a dezechilibrat viaţa.

Tot soarta a vrut ca în după-amiaza aceea de toamnă din 1948 să dau peste o carte care m-a tulburat. Am stat până la ora închiderii şi atunci, invitat energic de vânzătoare să mă grăbesc şi ameţit de lectura în care mă cufundasem, am ieşit precipitat, uitându-mi servieta lângă peretele unde citisem. Mi-am dat seama că n-o mai aveam abia când am ajuns pe chei, la staţia tramvaiului 8. Am fugit imediat înapoi, îmbrâncind trecătorii de care mă izbeam, dar am găsit librăria închisă. Vânzătoarele plecaseră, înăuntru domnea întunericul. Am rămas prostit pe trotuar, îmi vâjâia capul şi de câteva ori m-am lipit de geamul vitrinei, încercând să zăresc prin întuneric servieta în locul unde o lăsasem. Într-un târziu, după ce m-am învârtit pe loc, tot aşteptând o minune care nu se mai întâmpla, m-am desprins de-acolo, distrus, punându-mi toate speranţele în şansa de a-mi regăsi manuscrisele a doua zi. A urmat o noapte albă. Înainte de a miji zorii, m-am sculat cu grijă ca să nu-i trezesc pe colegii mei de cameră, m-am spălat în curte şi fără să pot înghiţi nici măcar o bucată de pâine m-am îndreptat spre tramvai. Întunericul abia se subţia, primii muncitori se

duceau la lucru, era încă mult până la ora deschiderii librăriilor, dar nu mai aveam răbdare.

Când am ajuns pe Calea Victoriei bătea un vânt rece şi burniţa mărunt. Am început să patrulez pe trotuar, uitându-mă continuu la ceas. Minutele treceau greu, exasperant de încet, şi pe măsură ce strada se anima simţeam că mă înăbuş de emoţie. Panica, teama că servieta dispăruse sporeau şi dacă diavolul mi-ar fi propus atunci un pact, i-aş fi dat sufletul numai să mă ajute. Când librăria s-a deschis în sfârşit şi am năvălit înăuntru, ud, agitat, m-am dus direct la locul unde citisem. Lângă perete nu se afla însă nimic. Numai după aceea am început să întreb: „Vă rog, n-aţi găsit aseară…?" Vânzătoarele s-au uitat la mine mirate şi au clătinat din cap. Nu, nu găsiseră nimic. Una mai binevoitoare a venit cu mine şi am făcut împreună turul librăriei. Fără niciun rezultat. Am îngânat „mulţumesc" şi am ieşit. Eram zdrobit, năucit, golit de orice gând…

Un an întreg după asta, am încercat să reconstitui cele trei manuscrise. Am reuşit să pun pe hârtie ideile din ceea ce urma să fie, dezvoltată, „Reabilitarea Evului mediu" şi din alte eseuri, precum şi versuri disparate, însă asta reprezenta puţin. Din roman n-am putut reconstitui decât fragmente. Când mi-am dat seama că eforturile mele erau inutile şi că, paradoxal, tocmai ceea ce îmi aminteam din manuscrisele pierdute mă împiedica să le refac, deoarece mă persecuta continuu gândul că în forma iniţială existase „ceva" mai inspirat, într-o oră de furie şi disperare, am desăvârşit farsa pe care mi-o jucase întâmplarea printr-un gest de un patetism îndoielnic: am jurat să renunţ la literatură.

Mi-ar fi greu să spun acum ce a contat atunci mai mult. Înverşunarea? Hotărârea de a ieşi dintr-un cerc vicios, căci nu mai puteam scrie altceva? Sau prăbuşirea încrederii în perspectivele mele literare? Fapt e că mulţi ani mi-am ţinut

jurământul, ajuns cu timpul un pretext romantic, o scuză aproape duioasă pentru vanităţi şi inerţii destul de prozaice. Până ce, într-o altă toamnă, m-am hotărât, în sfârşit, să-l calc, să devin sperjur.

5

Îţi plăcea să schiţezi „caractere”, după modelul lui La Bruyère, şi erai teribil de încântat de ideea ta. „Pentru mine asta înseamnă terapie, medicament, cură, ziceai. Nu urmăresc gloria. Nu vreau cititori. Sibila din Cumae scria pe frunze de stejar şi după aceea risipea frunzele în vânt. Eu nu-i pot urma exemplul. Nu se ştie ce capricii are vântul. (Şi râdeai.) Poate duce o foaie tocmai la cei despre care scriu. Dar urmez exemplul papei Alexandru Borgia căruia îi plăcea să vadă cum ard câlţii. Cum termin un «caracter», adun hârtiile, aprind chibritul şi mă uit cum se preface totul în scrum. Ca viaţa. Altfel, cine ştie, m-ar putea muşca dorinţa, într-o zi, să public ceea ce scriu. Şi ar fi un adevărat scandal.”

Prietenii încercau să te convingă să scrii ceva în care să crezi. Era păcat, ziceau ei, să se risipească atâta inteligenţă şi spirit. Tu te amuzai de fiecare dată: „Ha! Ha! Ce rost are? Prefer să fac elogiul pulberei acum, când sunt viu. Rezultatul e acelaşi, de ce să mă mint?” Susţineai că, în sine, dorinţa de a tipări o carte e o dovadă de narcisism şi te lăudai că aveai tăria să închei ce scriai cu aceeaşi exclamaţie: „Gata! Acum să vedem cât de sincer e scrumul”. Îi asemuiai pe autorii care ţin să împărtăşească altora problemele lor cu pustnicii care povestesc în marile aglomeraţii ce au aflat în sihăstrie, uitând că zeii n-au nevoie de intermediari, cine vrea îi găseşte singur. Şi declarai că tu nu crezi în modestia celor ce pretind că-şi deschid sufletul numai fiindcă, nescriind, n-ar mai avea niciun rost pe lume: „Fleacuri. Vor să ne colonizeze sufletul, de fapt. Au descoperit însă cea

mai subtilă formă de vanitate. Vanitatea modestiei.”

Dacă ai fi aflat că am blestemat literatura şi am jurat să stau departe de ea, ai fi fost încântat, fără îndoială. Pe când eu am toate motivele să fiu nu numai stingherit de această ispravă, ci şi destul de încurcat. Nu mă dumiresc cum am putut să mă complac într-o hotărâre melodramatică şi pripită care, în mod normal, trebuia încălcată a doua zi.

Uneori, am senzaţia că o altă fiinţă a apărut atunci înăuntrul meu şi a pus, treptat, stăpânire pe mine; că a existat o luptă surdă între cele două „eu”-uri, până ce unul dintre ele, cel uzurpator ca să-l numesc astfel, mai agresiv sau mai viclean, a reuşit să-l reducă la tăcere pe junele ce dorea să reabiliteze Evul mediu. Altminteri, n-aş fi lăsat să treacă atâţia ani până m-am decis să mă întorc în acelaşi punct.

Această lungă înstrăinare de literatură şi, poate, de mine însumi, dacă e adevărat că înclinaţia spre literatură ţine de cea mai intimă fibră a mea, îmi ridică multe semne de întrebare. Cu ce voce vorbesc acum? Cu a celui care am fost? Sau cu a celui care am devenit? M-am întors oare, într-adevăr, în acelaşi punct? Sau am devenit altul pe ruinele vechii identităţi? Mai trăieşte în mine cel care a copilărit într-un mit, într-un sat de la poalele munţilor Făgăraş? Sau am rămas exclusiv cel ieşit în istorie, ca fluturele dintr-o crisalidă? Ori, poate, am ajuns un hibrid, un amestec de identităţi care acum nu mai pot fi separate deoarece s-au amestecat ca apele Dunării cu cele ale mării? Timpul (incoruptibil corupător!) a scăldat totul în urmă într-o lumină nesigură, în care nu e uşor să desparţi adevărul de iluzia adevărului.

Mai am senzaţia uneori că o voce nesuferită se ridică din mine, împotriva mea. Ea ţine să-mi arate păcatele, defectele, contradicţiile, atrăgându-mi atenţia că indiferenţa politicoasă şi binecrescută e mai rea decât ironia. Mă întrerupe când mă justific

prea mult şi mă şicanează când sunt la strâmtoare. Această voce… oare cum s-o fi zicând în loc de „vedenie” pentru ceea ce ţi se pare că auzi? Îmi cunoaşte aproape toate secretele, dar nu intervine niciodată pentru a-mi lua apărarea, pentru a-mi oferi o scuză. Din contră, accentuează ceea ce aş vrea să evit şi îmi pune în evidenţă complexele. Zile sau săptămâni întregi tace, pentru ca, brusc, s-o reaud; „N-am ce-ţi face, trebuie să mă suporţi.”

În fine, ai înţeles, presupun, că ilustrez, se pare, şi eu vorba unui înţelept antic: primejdiile nu vin numai de la alţii.

6

Lumea în care m-am născut eu era neobişnuit de discretă. Semăna pământului de-acolo, aspru şi zgârcit, străin de orice gratuitate. Porţile înalte, care ascundeau trecătorilor curţile, reprezentau pentru străini un avertisment supărător, dar limpede. Nu trebuiau să fie prea curioşi, nici să se aştepte să afle mare lucru de la cei cu care veneau în contact. Dimpotrivă, ca să fie mai întâi acceptaţi, apoi priviţi cu simpatie (desigur, prudentă), era nevoie să afişeze aceeaşi linişte răbdătoare care nu se deschidea în faţa oricui şi oricum. Uneori, un străin care se hotăra să se stabilească în Lisa trebuia să aştepte mulţi ani pentru a se împământeni cu adevărat. Şi vai de cel ce-şi imagina că poate forţa intimitatea vegheată cu străşnicie de porţile înalte. Un flecar devenea în mod automat un suspect, un om de nimic. Nu-i rămânea decât să-şi petreacă vremea la cârciumă ori să-şi facă bagajele şi să plece, dacă nu vroia să trăiască izolat.

Şi rar, foarte rar se întâmpla minunea unei spovedanii altundeva decât la biserică. De altminteri, am avut foarte aproape de mine exemplul cel mai bun în această privinţă. Întotdeauna când mă duceam acasă, o găseam pe

mama în mijlocul curţii, îngropată în hăurile ei de tăcere, în care niciodată n-am ştiut ce se petrecea; stătea cu mâinile la piept, cu palma lipită de gură, privind poarta şi aşteptându-mă. „Mamă, dar de unde ştiai că vin?” o întrebam emoţionat. Ea ridica din umeri: „Ştiam.” Atât. Nicio altă explicaţie. Aceasta a fost singura mărturisire de dragoste pe care mi-a făcut-o mama. În rest, şi-a lăsat inima să vorbească numai prin tăceri sau prin gesturi despre care aflam, de multe ori întâmplător, de la alţii.

Am de aceea sentimentul ciudat că, mărturisindu-mă, sunt primul guraliv din neamul meu şi că, prin tot ce scriu, nu fac decât să trădez continuu discreţia arhaică a universului în care am copilărit. Dar am două scuze. Am plecat de acolo la o vârstă fragedă. Apoi, structural, nu eram foarte dotat pentru o tenacitate fără vorbe multe şi fără complicaţii sufleteşti, cum cerea pământul dur pe care am făcut primii paşi. Îmi lipsea simţul practic, absolut necesar pentru un gen de viaţă în care nimicurile gratuite erau prost văzute, şi n-aveam tăria aspră pe care într-un sat ca Lisa totul o stimula, dar o şi presupunea ca să nu pari nevolnic. Oamenii între care am crescut se ruşinau pentru momentele de slăbiciune, ca şi pentru cele de tandreţe, şi preferau să şi le ascundă. Porţile înalte nu erau pentru limbuţi şi sentimentali. Până şi cei care-şi puneau capăt zilelor nu ţineau să se explice pentru hotărârea lor. Îmi aduc aminte de o femeie tânără, robustă, sănătoasă, proaspăt măritată, care s-a întors într-o zi de la munte unde îşi uscase fânul, şi-a pus grebla la locul rânduit în şură şi s-a aruncat, îmbrăcată, în fântână. Fără să lase niciun rând, nicio lămurire. Şi-a luat secretul în pământ, lăsând viaţa satului să continue după legile sale ancestrale, care rezervau inimii un loc destul de modest. Nicăieri ca în Lisa n-am suferit în sinea mea mai mult din pricina amestecului sentimentelor în hotărârile şi, mai ales, în nehotărârile mele, după cum nicăieri, când am

aflat de existenţa filosofiei, n-am fost mai departe, mai străin de problemele ei. Acolo era de ajuns filosofia învăţată în copilărie de la pietre şi de la ierburi. Cei cu care mă încrucişam pe uliţă, pe care îi vedeam venind din pădure cu securea pe umeri sau zdrobind paharele la petreceri când erau cu chef, aveau o uscăciune admirabilă la lucru şi un mod simplu, realist, de a lua viaţa în piept, de natură să mă complexeze. Discutau puţin, strictul necesar, cu o neîncredere parcă instinctivă în cuvinte.

Numai la mine, prin cine ştie ce accident ereditar, această sobrietate a fost compromisă prin nevoia de a vorbi. Şi mă contrariază că mi-am putut stăpâni mulţi ani această slăbiciune.

Dintre toate răspunsurile la întrebarea „de ce scrii?", singurul care te încânta prin sinceritate era cel al lui Horaţiu: „Pentru că nu pot să dorm." Dar nici acesta nu ţi se părea exact. Între timp, ziceai, s-au descoperit numeroase somnifere şi totuşi producţia de poezie creşte. E şi vina lui Gutenberg aici. Nu uitai, îndeosebi, să repeţi că orice iubire mărturisită e o iubire pierdută. Ei şi? aş spune acum. Dacă lucrurile stau aşa, eu unul sunt dispus să-mi măresc pagubele şi chiar să ajung sărac lipit pământului ca Iov, fireşte în măsura în care zeii mă vor ţine în viaţă şi-mi vor permite să pierd totul, mărturisind totul. „Smith Corona", cu binecuvântata ei răbdare, îmi e de mare ajutor, chiar dacă uneori mă sileşte să mă rog de ea ca să funcţioneze.

Bineînţeles, văd şi eu că romane care au făcut altădată vogă au dispărut în neant, că timpul uzează şi succesul, că poligrafia pune din ce în ce mai mult omul modern în situaţia de a nu mai şti ce să aleagă; aud că ar exista o boală a hârtiei care atacă lent şi ucigător cărţile, ameninţând să transforme, în decenii? în secole? bibliotecile în cimitire; constat că posteritatea e o amăgire; atâţia

care au alergat după ea, sperând s-o seducă, şi-au risipit viaţa fără să cucerească altceva decât o uitare care iartă totul şi condamnă totul; am întâlnit piramide în paragină, ruinate, peste care urcau bălării invincibile şi fluturi efemeri; am întâlnit tablouri cu culorile alterate de timp, fresce devastate de igrasie, am văzut privirea Scribului aţintită în gol, într-un moment când el se întreba, poate, ce rost au semnele de pe tăbliţa lui în faţa ordinii sau dezordinii universale. Dar când mă întorc spre obosita mea „Smith Corona" nu mai ţin minte decât ceea ce mă ajută să fiu naiv. Că la Troia totul a dispărut în pământ; n-a supravieţuit decât „Iliada". Că din istoria care l-a exilat pe Dante, n-a rămas decât „Divina Commedia". Degeaba, e un efort gratuit, zic unii, nu trebuie judecat după excepţii, iar în absolut până şi excepţiile vor fi învinse. Timpul e o fiară care are nesfârşita răbdare de a înghiţi totul. Se poate, răspund. Dar nu mă interesează câtă dreptate au din punct de vedere ştiinţific cei care ţin să ne anunţe că pământul este un bulgăr de noroi care se învârte în jurul unui astru de mâna a doua ce se răceşte treptat şi că bibliotecile nu vor mai servi într-o zi la nimic. Incapabil să înţeleg până la capăt absurdul şi susţinut de o disperată bucurie de a trăi, mă tem de cei care spun că nimic nu merită osteneala, că totul e în zadar. Eu nu pot exista fără niciun scop, fără ceea ce se cheamă, cu o expresie destul de vagă pentru a cuprinde totul, un punct de sprijin.

Povesteai că ai cunoscut pe cineva care, de câte ori te duceai la el, te punea să te uiţi printr-un microscop vechi. „Ce vezi?" te întreba. „Nimic", îi ziceai. El râdea satisfăcut: „Ce înseamnă să fii miop!" Îi cereai, enervat şi curios, să-ţi spună ce vedea el. Atunci îţi dădea acelaşi răspuns misterios: „E secretul nostru, al celor care vedem. Poate că într-o zi îl vei descoperi singur." Numai într-un târziu, beat, ţi-a mărturisit că nici el nu

vedea nimic la microscop, dar era convins că, tot privind, va sfârşi prin a zări ceva. Aşa ai aflat că există oameni care, fără să ştie prea bine de ce o fac, se uită mereu în aceeaşi direcţie. Şi, cum vezi, am ajuns printre ei. Îmi spun că, scriind, voi sfârşi prin a zări ţinta literaturii. Nu trebuie să mă sperie nici avertismentele scepticilor, nici propriile mele temeri. Singurele drumuri despre care se ştie sigur că nu ajung nicăieri sunt cele abandonate.

Numai când privesc în urmă tresar, descumpănit. Totuşi, într-o parte a vieţii mele m-am putut lipsi de această frumoasă consolare. De ce?

La naiba cu amintirile!, parcă te aud. Nişte vechituri de care nu mai ai nevoie şi cu care se poate face un singur lucru util, să te debarasezi de ele, ca să nu te încurce. Te sufoci în atâta trecut dacă nu-l arunci pe fereastră. Uitarea este o igienă necesară. Uiţi, aşa cum te speli pe mâini.

Vorbeai parcă anume pentru a fi greşit înţeles. Sau poate ceea ce îmi închipuiam eu despre tine era mai puternic decât ceea ce ţineai tu să arăţi. Nu reuşeam să pricep cum poate fi trecutul o minciună. El a fost chiar dacă nu mai este. Iar astăzi aş spune, în plus, că nu pentru a mă întoarce în trecut am nevoie de aceste „vechituri", ci pentru a mă aşeza mai adevărat în prezent. Mi se pare că au dreptate cei care zic că trecutul nu este o arhivă, o magazie unde, scuturând praful, găseşti şi azi, şi mâine, şi poimâine, aceleaşi lucruri, mai uzate, mai ofilite, mai şterse, dar în fapt aceleaşi. Trecutul trăieşte, e viu, se schimbă în funcţie de ceea ce ni se întâmplă. Unele amintiri se împuţinează, scad în importanţă, se pipernicesc, se vlăguiesc până la dispariţie, altele, dimpotrivă, sporesc, se luminează din ce în ce mai intens, capătă înţelesuri noi, la care nu ne-am gândit niciodată, se transformă uneori în obsesii. Şi poate că orice evocare devine în mod fatal o istorie şoptită a momentului în care amintirea începe să

vorbească. Iar dacă aceasta nu-i adevărat decât în unele cazuri, mă număr printre ele. Hazardul mi-a dat şi antidotul unei memorii abuzive: o foame dureroasă de prezent. Aşa că, la drept vorbind, nu e niciun pericol să devin, cum m-am temut o clipă, un soi de vampir al vârstelor mele trecute. Nu eu mă hrănesc din sângele umbrelor, ci ele se hrănesc din sângele meu actual, căci în ele se proiectează, fără voie, o parte din obsesiile mele de acum.

Memoria mea s-a specializat, se pare, în senzaţii. Ea stăruie nu atât în creier, cât în nări, în urechi, pe retină, în degete, în pori sau în inimă. Uneori, pe neaşteptate, se deşteaptă în mine cu violenţă un miros, un gust sau amintirea unui obiect atins. Nu am cum să practic igiena uitării, în aceeaşi măsură în care n-am de unde să ştiu cum a arătat, cu adevărat, un moment din trecut. Probabil, altfel aş fi povestit unele experienţe din viaţa mea cu ani în urmă, dar şansa de a afla cum eram în realitate altădată, ce gândeam, am pierdut-o, cum ţi-am spus, neţinând un jurnal zilnic. Mai dispun numai de posibilitatea de a afla cum sunt, ce cred acum despre o întâmplare veche. Şi tocmai asta le cer amintirilor. Ele sunt pentru mine nu un scop în sine, ci un mijloc pentru a lumina mai bine ce mă frământă azi.

În aceste condiţii sunt direct interesat, îţi dai seama, să evit complezenţele. Pentru a mă lămuri, spionându-mi copilăria şi adolescenţa, cu a cui voce vorbesc, mi-ar trebui chiar o răceală de gheaţă. Inaccesibilă, din păcate, unui sentimental.

Între timp, continuă să plouă. Şi se întunecă, văd, mai devreme. Insomniacii trebuie să-şi mărească acum proviziile de somnifere pentru a face faţă nopţilor lungi.

7

Prin septembrie, octombrie, toamna avea fastul şi farmecul ei. Acum îşi arată cealaltă faţă. Cea

ploioasă şi rece. Plopii s-au înnegrit de atâta umezeală, iar maşinile care trec grăbite îi stropesc pe pietonii neatenţi cu apa ce bălteşte pe marginea trotuarelor. Străzile sunt pline de frunze spulberate de vânt şi, cum vremea asta nesuferită mă indispune, am renunţat câteva zile la plimbările obişnuite. Apoi, mi-am luat inima în dinţi şi am ieşit să mă dezmorţesc.

Dar rafalele vântului îmi întorceau mereu umbrela pe dos, ceea ce mi-a mai temperat elanul. Mai era şi frig pe deasupra, altă plăcere. Până la urmă, murat de ploaie, m-am refugiat în anticariatul din apropierea Curţii Vechi. Tot vroiam eu, de mai multe săptămâni, să văd ce noutăţi mai există acolo.

Ambianţa cărţilor m-a relaxat şi mi-am început liniştit rondul. După câţiva paşi, mi-a atras atenţia, pe un raft central, un şir impunător de tomuri, unsprezece, legate în piele, cu titluri aurii, în franţuzeşte, care dominau ediţiile de clasici din jur. Erau, ce crezi? „Memoriile” lui Casanova într-o ediţie de lux. Aşteptau, elegante şi insolente, un cumpărător. Nici operele lui Goethe şi Shakespeare nu stăteau cu atâta ostentaţie în rafturi şi m-am gândit că bravul seducător ar fi fost mulţumit să constate de câtă onoare se bucură ultima lui ispravă. A ajuns printre clasici!

Eu unul, recunosc, n-am citit niciodată în întregime lunga şi neobrăzata confesiune a cavalerului de Seingalt. Nu din vreo prejudecată acră, Doamne fereşte. N-am elanuri pedagogice sau vreo sfântă intransigenţă puritană, nici nu mă număr printre cei care, din invidie, îi reproşează lui Casanova favorurile vieţii. Înclin, mai curând, să văd în el un trist robot al plăcerii, un Don Juan fără metafizică. Dar m-am temut că o lectură integrală a acestor „Memorii” trebuie să fie ucigător de plicticoasă. Mereu aceleaşi asalturi amoroase, aceeaşi strategie, aceleaşi trucuri, cam greu de suportat! Acum, însă, cum nu ardeam de nerăbdare

să mă întorc la mizeriile vremii de-afară, am luat la întâmplare un volum din cele unsprezece şi, răsfoindu-l, am început să citesc pe sărite. Mi-l şi închipuiam pe aventurierul veneţian, bătrân şi bolnav de podagră, închis în bibliotecă, singur cu amintirile sale. Hainele scumpe şi bijuteriile deveniseră inutile, cunoaşterea (probabil) desăvârşită a tacticii amoroase nu-i mai folosea la nimic, iar gloria sa era mâncată de molii. Balul vieţii se terminase. Victimele şi duşmanii îl uitau. Dar ce ocazie minunată de a retrăi totul, de a nu ieşi din scenă neobservat îi ofereau amintirile! Sunt absolut convins, de altminteri, că irezistibilul seducător şi-a propus atunci cel mai dificil pariu, să seducă şi posteritatea, silind-o să discute despre el şi să se încline în faţa lui ca portarii hotelurilor în care a fost găzduit. Numai că în zadar se preface cavalerul că se amuză. Nu există fericire de care să-ţi aminteşti fără tristeţe. Sub sporovăială neruşinată a acestui escroc internaţional, care a stârnit atâta venin şi atâta ranchiună, se simte un surâs crispat. Bătrânul seducător care ţine să se arate expert în inima feminină se grăbeşte, în realitate, să-şi umple singurătatea cu ceva. De aceea îşi descrie minuţios cuceririle. „Memoriile” lui sunt un lung strigăt de regret al unui flecar.

Ideea m-a înduioşat şi, o clipă, am fost foarte aproape de hotărârea de a citi – cumpărându-le bineînţeles – cele unsprezece volume din scoarţă în scoarţă. O lectură adecvată acestui timp mizerabil. Dacă nu mă înşel, Gide îşi propunea să citească multe cărţi mediocre sau proaste; vroia să lucreze din ură faţă de ele. Eu n-aş merge atât de departe. Bănuiesc că trebuie să fie, într-adevăr, foarte instructivă şi stimulatoare o cură lungă de asemenea lecturi, dar nu mai am destulă răbdare pentru acest gen de autoeducaţie. În cazul cavalerului de Seingalt era vorba de altceva. Voiam să văd cât de liniştit flecăreşte un om care n-a cunoscut niciodată limitele bunului simţ şi

care, după o viaţă plină de reuşite, s-a trezit în situaţia de parazit al amintirii, mânat nu de dorinţa de a sta în biblioteci lângă Dante, ci de a umple un gol. Dar costa prea mult curiozitatea mea. Aşa că am pus volumul la loc.

Atunci am observat că lângă cele unsprezece tomuri legate în piele se afla o broşură modestă, ferfeniţită, umilită de opulenţa maratonului memorialistic de lângă ea. Asta m-a făcut s-o scot din raft. Când am deschis-o, am fost surprins. Era un regulament comentat al coridelor. La orice m-aş fi aşteptat să găsesc într-un anticariat din Bucureşti, inclusiv un tratat savant de tauromahie sau o istorie romanţată a matadorilor celebri, dar un regulament, fie el şi comentat? Ce bucureştean dorise să se iniţieze în regulile luptei cu tauri înainte de a se duce să vadă una? Apoi ce hazard aranjase broşura tocmai acolo? Degetele grăsuţe, pline de inele, ale lui Casanova, strânse pe o muletă… ei bine, la o asemenea alăturare, îţi spun drept, nu mă aşteptasem.

M-am apucat să răsfoiesc broşura mai degrabă amuzat. Fusese tipărită, probabil, într-o tipografie de mâna a treia, pe o hârtie proastă şi literele abia se distingeau. Dar multe din paragrafele regulamentului erau pentru mine o adevărată revelaţie, încât foarte repede am uitat de aceste inconveniente. Mă interesa ceea ce aflam.

Nu mi-am închipuit niciodată până acum că o coridă se desfăşoară după un cod atât de complicat. Am crezut că taurul şi toreadorul se pomenesc faţă în faţă şi că, în virtutea unui scenariu schematic, unul trebuie să-l ucidă pe celălalt. Dar eu schematizam, din neştiinţă. Corida are legile ei sacre, numeroase şi foarte severe, pe care matadorul e dator să le respecte cu stricteţe dacă nu vrea să rişte oprobriul spectatorilor sau chiar închisoarea. Evoluţia lui în arenă e un amestec de libertate şi de exigenţe, de fantezie şi de rigoare. Şi ce rigoare! Una dintre reguli spune

clar că toreadorul n-are voie să se dea la o parte mai mult de un pas în faţa primejdiei. Alta, că matadorul care se teme în arenă poate fi pedepsit cu cincisprezece zile de carceră. Orice prudenţă exagerată, şi cu atât mai mult laşitatea, îl descalifică în ochii spectatorilor pe cel mai bun matador. Ce surpriză pentru un profan ca mine care şi-a imaginat până acum că un toreador poate apela la orice truc, la orice viclenie, cu condiţia să pună la pământ bestia din faţa lui, să descopăr că în patria de origine a iezuiţilor, în spectacolul cel mai îndrăgit de spanioli, scopul nu scuză mijloacele! Dimpotrivă, întreaga luptă cu tauri pare concepută în lumina principiului că mijloacele trebuie să fie perfect adecvate scopului. Altminteri, victoria nu mai are nicio valoare. Unui matador care răpune taurul ca o brută, nu ca un cavaler, i se strigă în semn de ocară „caşnicero" (măcelăriile), căci o victorie lipsită de eleganţă, grosolană, vicleană e, pentru cunoscători, mai rea decât o înfrângere. Contrar celor ce mi-am închipuit, că în arenă toreadorul e la fel de liber în mişcări ca taurul, am aflat că în această luptă singurul care e liber, de fapt, e animalul. El se poate năpusti când vrea, cum vrea, ca să-şi doboare adversarul. Toreadorul, nu. El e îngrădit de o serie de reguli care pleacă de la ideea că numai măiestria şi curajul pot da o semnificaţie costumului său strălucitor. Impresia pe care mi-au lăsat-o lămuririle destul de zgârcite dintre paragrafe era că lupta cea mai grea toreadorul o poartă cu publicul din tribune, de care se teme mai mult decât de taur.

Nu ştiu cum am ajuns apoi – poate din frondă – să-mi spun că, totuşi, în arenă lucrurile sunt, cumva, simplificate. Adversarii stau faţă în faţă. Se văd, îşi aud respiraţia, se pândesc unul pe altul. Taurul are de partea lui masa bestială de carne. Toreadorul contează pe iscusinţa lui de iluzionist, agitând o bucată de stofă roşie ca să păcălească

animalul. Fiecare se foloseşte de calităţile sale pentru a-şi doborî adversarul. În viaţă, sunt destule confruntări care depăşesc scenariul ce stă la baza tauromahiei, iar cât priveşte ciocnirile, conflictele dinlăuntrul nostru, ce să mai vorbim? De multe ori nu ştim prea bine nici măcar cine sunt adversarii, ce mobiluri au şi când a început lupta… Încât am renunţat să cumpăr broşura, cum intenţionasem o clipă.

8

Într-o seară, m-a căutat un profesor de la liceul „Spiru Haret" pentru a mă anunţa că în prima decadă din decembrie va avea loc, ca de obicei, întâlnirea foştilor absolvenţi ai liceului. Cum până acum n-am participat niciodată, m-a rugat să fac tot posibilul pentru a fi măcar anul acesta prezent. Nu-mi reproşa nimic, dar fără să vrea profesorul R. m-a pus în situaţia să mă simt un nerecunoscător. Nu mă leagă chiar nimic de liceul unde am învăţat? „Eu am învăţat numai şapte clase la «Spiru Haret», i-am precizat grăbit. Ultima clasă de liceu am urmat-o la Făgăraş. Acolo am absolvit, de fapt." Argumentul nu l-a convins. Mi-a replicat, râzând, că totuşi principalele amintiri din liceu le am probabil de la „Spiru". Ceea ce, fireşte, e adevărat. Luat prin surprindere, n-am găsit un pretext politicos ca să refuz invitaţia. I-am promis că mă voi gândi, dar după ce am închis telefonul mi-a părut rău că n-am fost mai categoric. Asemenea întâlniri sunt un joc sentimental cu amintirile. Se spun, cum ştii, anecdote din anii de şcoală, se evocă întâmplări pitoreşti, cu o duioşie veselă şi festivă, adică exact ceea ce eu nu mă pricep să fac. M-a cuprins chiar o vagă alarmă şi m-am hotărât să nu mă duc. Nu mă cred în măsură să comunic ceva important noilor generaţii de elevi, nici nu ţineam să dau melancoliilor un excelent prilej ca să zburde, transformându-mă în

marioneta lor. Dar profesorul R. a revenit a doua zi dimineaţa cu un nou telefon. M-a întrebat dacă nu cumva pot să-l anunţ şi pe Ş., telefonul acestuia fiind defect. „Îmi imaginez că-l vedeţi.” „Vă înşelaţi, i-am zis. Nu l-am văzut de când…” Aici m-am oprit. Mi s-a părut nepotrivit să intru în amănunte cu un străin, să-i explic de ce nu l-am văzut de multă vreme pe fratele mamei, Ş., de la care tata a aflat de existenţa liceului „Spiru Haret” (unde Ş. era profesor) şi de concursul la care m-am prezentat în toamna anului 1937 pentru obţinerea uneia din cele cinci burse oferite de comitetul şcolar copiilor săraci, dar de care anumite împrejurări m-au înstrăinat pe la sfârşitul clasei a VII-a. Ca să pun punct conversaţiei, am promis că voi găsi un mijloc pentru a-l anunţa pe Ş. de întâlnire.

În următoarea zi, am cutreierat vreo oră străzile care pătrund în Şoseaua Mihai Bravu, acoperite în parte de noroiul lipicios rămas de la camioane şi înmuiat de ploaie, în căutarea blocului cu numărul P 12. De câteva ori am fost pe punctul să renunţ. Îmi părea rău că-mi luasem obligaţia să-l anunţ pe Ş. de întâlnirea de la liceu, riscând o regăsire jenantă, mai ales că nu mă simţeam în stare să înfrunt o explicaţie; ce rost mai are să-i faci reproşuri unui om de nouăzeci de ani?

Ş. a ieşit prin deceniul al doilea din lumea Lisei. Soarta l-a ajutat să ajungă pe băncile liceului şi universităţii, iar însuşirile i-au îngăduit să treacă examenul de licenţă cu distincţia „magna cum laude”. Din păcate pentru el, bursa de studii rezervată în principiu celui mai bun student, care i-ar fi permis să se specializeze, i-a fost acordată unui absolvent cu rezultate mai slabe, dar cu relaţii mai puternice. Experienţă cu atât mai nefastă cu cât Ş. a reţinut din ea o adevărată superstiţie a poziţiei sociale. Vanitatea, nevoia de a avea mereu auditoriu în jur şi de a avea continuu dreptate au făcut restul. Îi plăcea să fie salutat respectuos, să i

se zică „domnul” şi de către surori şi să ţină mici discursuri iluministe ţăranilor strânşi în jurul lui, pe uliţă, duminica după-amiază, vorbindu-le ca de la catedră, însă cu o bună ştiinţă a oratoriei. În Bucureşti adora să fie invitat de lumea bună, să aibă relaţii care să-i dea iluzia că ambiţiile sale merg pe teren solid, se purta, se pare, fermecător cu cucoanele mai ales, pe scurt prospera în limite mic-burgheze şi nu era, se spunea, deloc rău ca profesor. Mie însă îmi arăta o altă faţă, aspră, indiferentă şi rece. Nu vroia să se ştie că eram rude, poate şi din tact, dar, neîndoielnic, şi pentru că se ruşina cu mine. Prea aveam pe tălpi praful din Lisa. Eram neşlefuit şi agasant, probabil, cu bocancii mei cu blacheuri care se auzeau de departe când coboram scările sau alergam pe coridoare. O singură dată mi-a arătat simpatie. Mi-a cerut, când am plecat într-o vacanţă de Crăciun, prin clasa a II-a sau a III-a, să mă duc să văd dacă livada lui din „luncă” era bine împrejmuită. I-am scris despre lacătul care atârna, încuiat inutil, la poarta unui gard părăginit, cu nenumărate spărturi prin care iepurii intrau nestingheriţi şi rodeau coaja merilor, iar el mi-a trimis o telegramă neaşteptată de care am fost mândru: „Felicitări pentru stil”. Când m-am întors însă din vacanţă, în prima dimineaţă ni s-a inspectat ţinuta la intrarea în liceu. Cu acea ocazie a ieşit la iveală aspectul neregulamentar al buzunarelor mele, pe care le înfundam la micul dejun, la internat, cu pâine, în vederea recreaţiilor. Am fost pus să le golesc şi am primit de la Ş. o palmă usturătoare şi umilitoare în faţa colegilor mei.

Dar să revin. Până la urmă am găsit blocul. Era şi timpul. Ploaia formase adevărate băltoace, iar pantofii mei începuseră să tragă apa ca o sugativă.

9

Am întârziat puţin înainte să sun. M-am întrebat cum va reacţiona, văzându-mă. Ce-mi va spune? Ce să-i spun? Ca să tai nodul gordian al încurcăturii în care mă vârâsem singur, am apăsat lung, ferm, butonul soneriei, pregătindu-mă să aud paşi. A urmat o lungă linişte şi, după o ezitare, am mai sunat o dată. De data aceasta, o voce răguşită mi-a strigat dinlăuntru:

— Intră.

Am împins uşa şi am pătruns într-un vestibul semiîntunecos. La capătul lui mai exista o uşă, care era deschisă. Cum nimeni nu-mi venea în întâmpinare, am tuşit şi aceeaşi voce mi-a repetat:

— Intră.

Mi-au trebuit câteva clipe, înaintând, până ce m-am dumirit de unde venea vocea. Din pat. Ş., pe care l-am recunoscut imediat, şi un alt bătrân stăteau vârâţi sub plapumă, ca să se încălzească, fiecare cu câte o scufie pe cap.

— Mă scuzaţi, am zis, zăpăcit de acest tablou comic.

Fără să mă îndepărtez de uşă, cu gândul să plec cât mai repede, am precizat scopul vizitei mele, care se nimerise să fie inoportună. Dar Ş. a dat plapuma la o parte, s-a ridicat în capul oaselor şi, după aceea, vârându-şi picioarele în nişte papuci de pâslă, a venit spre mine cu mâinile întinse, în dorinţa evidentă de a mă îmbrăţişa.

— Ia te uită! Nu mă aşteptam la această vizită. După atâţia ani… Era să nu te mai recunosc, bată-te Dumnezeu să te bată.

În faţa mea se afla un bătrânel îmbrăcat într-un halat roz, scurt, demodat şi cu pantaloni negri. Scufia de pe cap îi dădea acum un aer şi mai caraghios, fiindcă Ş. imita parcă gesturile unui om în ţinută de seară care-şi salută ceremonios şi afectuos oaspeţii. Avea exact atitudinea uşor teatrală de odinioară, numai că împuţinată şi oarecum degradată de vârstă, de ambianţă, din care pricină solemnitatea lui devenea puţin jenantă,

aproape ridicolă şi, totodată, înduioşătoare, mai ales că nu mă îmbrăţişase niciodată până atunci. Între noi fuseseră cu totul alt gen de relaţii.

— Ţi-l prezint pe nepotul meu… se adresă el, protocolar, celuilalt bătrân, care rămăsese tăcut, lângă perete. Iar mie îmi explică: Dumnealui e un prieten al meu, fost funcţionar la Banca Naţională. Mai vine pe la mine şi stăm amândoi ca doi huhurezi bătrâni, amintindu-ne de tinereţe…

Se aşeză pe un scaun tapiţat, cu stofa uzată, în spatele unui birou negru, de modă veche, cu vopseaua scorojită, invitându-mă să-mi scot pardesiul şi să-l pun pe marginea patului. Acum puteam să-l observ mai bine. Halatul, cu gulerul brodat, îi era ros în coate. Pantalonii negri şi cravata, tot neagră, îi dădeau un aer pedant. Chelise. Numai în jurul capului mai avea câteva fire de păr alb, moale, mort. Mi-a atras atenţia şi pielea craniului, uşor încreţită, ofilită. Din ochii stinşi, nesiguri, pierise aroganţa de odinioară, nu chiar străină de un anumit arivism, dar nasul coroiat, de pasăre de pradă, precum şi obiceiul de a-şi răsturna capul pe spate, într-o atitudine de efect, îi restituiau ceva din aplombul pierdut.

— Cum m-ai găsit? zise şi, fără să aştepte răspunsul meu, continuă pe un ton patetic, deplasând sensul întrebării. După cum vezi, m-am ramolit, am trăit prea mult.

Simţeam că nu credea ce spunea. Nu aşa vorbeşte un om care şi-a supravieţuit. Suferea, probabil, nu din pricină că trăise prea mult, ci din cauza marginalizării, a dispariţiei publicului din jurul său. Devenise un bătrânel şters, oarecare, într-o garsonieră din culisele vieţii, după ce râvnise să joace un rol pe scenă, da, pentru un om a cărui unică măsură de judecată fusese succesul, asta era mult mai grav decât un beteşug.

Dar ştia încă, din instinct, să domine. Închise ochii, şi-i acoperi apoi cu palma, aplecându-şi capul, lăsându-mă să aştept stingherit. Între timp,

celălalt bătrân coborî cu mişcări încete din pat, îşi încălţă pantofii, îşi luă paltonul, căciula şi se retrase discret.

— Nu te mai conduc, zise Ş., fără să-şi schimbe poziţia.

— Nu, nu e nevoie, îl aprobă celălalt. La revedere.

De afară, se auzeau zgomotele maşinilor care veneau să parcheze în spatele blocului sau plecau. Camera era decentă, dar cu un miros uşor şi stătut de singurătate. În lumina tulbure care se prelingea dinspre fereastră, Ş. părea o nălucă a altui timp. Se sculă, totuşi, neaşteptat de vioi de pe scaun.

— Cu ce să te servesc?

— Cu nimic. Mulţumesc.

Curios, se comporta de parcă ne despărţiserăm cu o zi înainte. Trecuse cu o uşurinţă uimitoare peste înstrăinarea pe care timpul o săpase între noi. Eu eram, în mod evident, mult mai încurcat decât el. La un moment dat, privindu-l, chiar m-am suspectat că mă folosisem de un pretext pentru a mă justifica faţă de mine însumi că-l căutam. Şi n-o făcusem oare în speranţa că, poate, voi ieşi astfel dintr-o inerţie a regretelor pe care doream să le limpezesc? Ajunsesem demult la concluzia că era inutil să-i mai dezvălui reproşurile, întemeiate sau nu, pe care nu le rostisem la timpul potrivit. Preferasem, poate şi dintr-un soi de laşitate, să las vremea să cicatrizeze, să rezolve, să clarifice, mulţumindu-mă să aflu cu totul întâmplător şi fragmentar, de la alţii, veşti despre el. Dar în sinea mea n-am putut clasa niciodată cu adevărat acest capitol. Urmărindu-l pe Ş. cum dispărea în bucătărie, încă foarte drept pentru cei nouăzeci de ani ai săi, aproape un miracol de vitalitate, îmi părea rău că n-am lămurit când trebuia anumite lucruri care pe mine m-ar fi ajutat să mă eliberez de orice ranchiună, iar pe el să priceapă, eventual, reticenţele mele, să nu le atribuie o altă cauză.

L-am auzit moşmondind ceva în bucătărie, de unde apăru cu un cuţit lung în mână.

— Nu e destul de ascuţit, mi-a zis, arătându-mi-l, după care s-a întors la treaba cu care se îndeletnicea acolo.

Am simţit un fior, neştiind ce înţeles să dau acelui amănunt şi întrebându-mă dacă nu cumva Ş. juca teatru. Întâmplări petrecute demult, pe care le crezusem înmormântate pentru totdeauna în păcatele şi candorile anilor de liceu, experienţe care mă formaseră şi poate mă deformaseră reînviau cu o acuitate surprinzătoare şi absurdă, făcând să vibreze în mine coarde ruginite. Încălcasem parcă un consemn şi stârnisem umbrele. Cu ce drept? Cu ce rost?

Din cameră, se observa destul de bine, lipseau unele obiecte care fuseseră, probabil, vândute recent. Un dreptunghi mai curat pe perete indica locul unde fusese un tablou. Un altul, mai mare, sugera că acolo fusese un dulap care dispăruse. Decorul însuşi exprima foarte plastic sentimentul care mă stăpânea, de timp trecut ireparabil. Pe fereastră se vedea un petic de cer umed, mustind de ploaie, şi un zid neutru, sub un balcon de fier forjat acoperit cu sticlă verde. Dincoace de ea, însă, aproape totul devenea echivoc, alunecos.

După vreo cinci minute, Ş. reveni din bucătărie, se scuză că n-a reuşit să deschidă o conservă cu suc de fructe şi aşezându-se din nou pe scaun, în spatele biroului, începu să răscolească de zor prin sertare. Absorbit de ceea ce căuta, uitase de mine şi de anii care trecuseră de la ultima noastră întâlnire, nu tocmai senină. Scotea hârtii, acte vechi, multe dintre ele îngălbenite, le examina – ciudat, fără ochelari! – mormăind pentru sine, nemulţumit: „N-o găsesc, nu ştiu unde am pus-o. N-o găsesc, fir-ar să fie…” În vreme ce aşteptam să termine, m-am întrebat ce-ar fi zis dacă i-aş fi amintit de palma pe care mi-a dat-o pentru că fusesem prins cu buzunarele pline de pâine, dar am

alungat acest gând imediat. Unele amănunte, pe care avem prostul obicei să nu le uităm, ar fi o necuviinţă să le scoatem la lumină din adâncul mizeriilor noastre. În fond, el n-avea cum să-şi închipuie că în mintea mea de copil palma aceea va avea alte rezonanţe. Ridică, deodată, capul din hârţoagele pe care la răsfoia.

— Vroiam să-ţi arăt ceva care te-ar putea interesa. Întâmplător am dat peste această informaţie. Tu ştii de unde vine numele satului nostru, Lisa?

— Nu.

Se rezemă de speteaza scaunului, închise ochii pe jumătate, concentrându-se, şi începu să-mi explice ca unui elev.

— Herodot arată că Xerxes, trecând Helespontul, a poposit câtva timp lângă un râu care se numea „Lisos" şi care curgea pe lângă orăşelul „Lisaia". Căutând în dicţionare, am aflat că există un cuvânt grecesc „lisos", cu femininul „lise", un adjectiv care înseamnă „neted, plăcut, blând, liniştit etc." Şi mi-am zis: cam aşa va fi fost locul unde a poposit armata lui Xerxes la 480 înainte de Christos…

Nu l-am mai urmărit. Explicaţia lui îmi părea pură fantezie. Am zâmbit în sinea mea amintindu-mi cum în liceu, când am auzit prima oară de Mona Lisa, m-am grăbit să-mi spun, încântat de această potrivire, că Lisa e un nume feminin. Şi Ş. proceda oarecum la fel. Dar de ce-l preocupa chestiunea? Ce slăbiciune îl întorsese cu faţa spre trecutul îndepărtat tocmai pe el care fusese atât de dominat de prezent? Era vorba de o simplă, şi explicabilă, plăcere etimologică sau îi suna mai bine „orăşel" decât „sat"? Poate că nu se împăca nici acum cu ideea că în urma lui se afla un lung şir de anonimi fără grija istoriei şi străini de onorurile ei.

— Ei, ce zici? mi se adresă el.

— Ce să zic? Interesant.

— Nu-i aşa?

Pe birou se găsea o lampă veche. Alături, o lampă cu picior. În spatele scaunului tapiţat, o mică bibliotecă, fără cărţi. Numai pachete de hârtii legate cu sfoară.

— Acte, am aici acte foarte importante, zise Ş.

Privindu-l, mă încerca acelaşi regret: ce păcat că în loc să-şi urmeze vocaţia de filolog şi-a urmat vanităţile! Cu pasiunea şi aplicaţia lui pentru cercetare…

— Urlă casa pe mine, murmură el pe neaşteptate, răspunzând oarecum gândurilor care-mi treceau prin cap. Uneori mă duc la un pantofar din apropiere. Mă uit cum lucrează. Mai trece timpul.

Nu mai auzea prea bine, din care pricină întreba mereu „ce?” şi se plânse, de asemenea, de cataractă.

— De ce nu te operezi? l-am întrebat.

Mă fixă bănuitor.

— De ce să mă operez?

— Ca să poţi citi.

Rămase pe gânduri câteva clipe, după care îmi răspunse cu vehemenţă.

— Nu mă operez. Îmi e frică.

Am încercat să-l asigur că nu e o operaţie grea, că în trei zile problema e rezolvată. Dacă vrea, îi aranjez eu. M-a privit neîncrezător.

— La vârsta mea?

— Da, firește, i-am zis.

După o altă clipă de tăcere, dădu energic din cap, negativ.

— Nu mă operez. Dacă aş putea, aş face ceva la picioare. Să pot să umblu. Mă dor muşchii. Şi îmi arătă partea piciorului dintre coapsă şi genunchi. Mă dor groaz-nic. Înţelegi? Groaz-nic.

— Ar trebui totuşi să te operezi, am insistat eu, lipsit de tact.

— Nu, nu! se răsti el la mine. Şi tăie aerul cu mâna, dându-mi de înţeles că nu mai era dispus să

discute această chestiune. După care, răscolind prin hârţoage din nou, se opri la un carton vechi, îngălbenit. Diploma lui de licenţiat „magna cum laude”.

— De ce…? dar am renunţat să-l mai întreb de ce abandonase proiectele din tinereţe. Ce rost avea să-l amărăsc? El a priceput totuşi ce vrusesem să-l întreb. Şi, de data aceasta, făcu un gest de lehamite, uitându-se în jur. Apoi examină îndelung peretele din spatele lui.

— N-am niciun cui care să ţină, zise deodată, obligându-mă să tresar. Ce voia să spună? A, nu e ce gândeşti tu, izbucni el în râs. N-am intenţia să mă spânzur. Vreau să agăţ o fotografie a mea, mare, din tinereţe, pe care am înrămat-o. Te miră?

— Deloc.

— Atunci de ce zâmbeşti?

— Ţi s-a părut.

De fapt, observase bine. Îl recunoşteam în dorinţa lui. Nu se schimbase. Dar Ş. mă scuti de alte explicaţii, întorcându-se spre un fotoliu cu arcurile rupte, aflat sub fereastră, pe care zăcea o maşină de scris Remington, neagră, prăfuită.

— N-o cumperi? mă întrebă el, cu un glas din care dispăruse orice umbră de melancolie şi din care am înţeles că în clipa aceea nu-l mai interesam probabil decât în calitate de posibil cumpărător.

— Am una la fel de uzată.

— Dar ce mai scrii? continuă el, apatic acum.

Am rămas descumpănit. Nu ştiam ce să spun. M-am uitat la pachetele legate cu sfoară din bibliotecă, mi-am adus aminte de năluca lui din tinereţe, de care făcea caz în orice împrejurare, de a se duce în Spania şi de a studia dialectul basc, intenţie părăsită de timpuriu, dar pomenită în continuare ca un titlu de glorie, şi deodată, dintr-un impuls obscur, poate fiindcă era a doua oară în câteva zile când întâmplarea zgândărea interesul meu pentru ceea ce se leagă de pământul iberic,

am simţit nevoia să improvizez ceva pornind de la broşura pe care o răsfoisem la anticariat. Probabil şi povestea cu Herodot m-a împins să mă hazardez. La urma urmei, Ş. cum putea să închidă ochii şi să spună că Xerxes a poposit în marginea Lisei? La fel de bine puteam să-mi îngădui şi eu, asta chiar cu ochii deschişi, să mă imaginez o clipă într-o arenă, la o luptă cu tauri. Cele două ipoteze erau la fel de plauzibile. I-am zis, aşadar, că aş vrea să studiez tauromahia, să mă lămuresc ce este corida, un sport? o artă? sau altceva? Până acum am refuzat constant să consider acest spectacol un joc acceptabil, deoarece în centrul lui se află o moarte, şi n-am prea dat atenţie autorilor care vorbesc despre o estetică şi o metafizică a luptei cu tauri, dar mi-a căzut în mână o broşură care m-a cam pus pe gânduri. I-am spus, pe tonul cel mai firesc din lume, că în final consideraţiile mele s-ar putea să nu fie lipsite de o anumită originalitate întrucât aceasta ar fi, după ştiinţa mea, prima tentativă a unui scriitor care nu e nici partizan, nici adversar al tauromahiei de a expune un punct de vedere personal, sine ira et studio, asupra coridei.

Inutil să-ţi precizez că niciun moment nu-mi trecuse înainte prin cap o asemenea intenţie. Am improvizat totul. Dar, pe măsură ce vorbeam, aveam din ce în ce mai clar impresia că dincolo de parada mea se înfiripa ceva serios.

Ş. m-a privit lung, cercetător. Mi s-a părut că pentru prima dată pe figura lui autoritară, acum veştejită, s-a ivit un licăr de simpatie pentru mine. Apoi, izbucni, cu o energie care m-a surprins, într-un hohot de râs.

— Cum? Cum ai zis?

Avea din nou figura de altădată şi, o clipă, m-am temut că-mi va da o palmă.

Am insistat asupra acestei vizite deoarece ea a avut un rol important în ceea ce a urmat. Mai întâi, a stârnit multe umbre care stăteau aţipite prin ungherele memoriei. Apoi, ajuns acasă, m-am

pomenit căutând prin bibliotecă, de zor, ceva despre arta tauromahiei.

10

Mă tem de câini într-o mai mare măsură decât de lupi. Dacă, dintr-o curte, mă latră un câine, tresar şi traversez strada, mă duc pe celălalt trotuar. În schimb, am trecut prin pădure, e drept nu iarna, la o mică distanţă de un lup fără să fiu din cale afară de emoţionat. Îndrăznesc, se pare, în situaţiile simple, banale, mai puţin decât în cele ieşite din comun, ceea ce e un grav handicap, căci viaţa e formată, de regulă, dintr-un şir nesfârşit de amănunte obişnuite.

Totuşi, trebuie să-ţi precizez că n-am văzut niciodată o luptă cu tauri şi că nici n-am visat să văd. Mi-am dorit să cunosc Spania din motive cu totul străine de tauromahie, pentru a reface ruta lui Don Quijote, dar soarta n-a prevăzut această călătorie, probabil singura pe care am râvnit-o cu adevărat. Ea nu mi-a permis decât o excepţie, aproape maliţioasă. O noapte şi o dimineaţă petrecute la Madrid, în trecere, între două avioane. Am sosit într-un amurg cu lumină secetoasă, de la aeroport m-am dus la hotel, iar de la hotel, lăsându-mi valiza nedesfăcută, am pornit-o pe străzi şi am umblat absolut la întâmplare până noaptea târziu când m-am întors, răpus de oboseală şi de confuzia impresiilor ce mi se învălmăşeau prin minte. Dimineaţa, m-am trezit devreme şi am alergat la muzeul Prado unde, ce ironie! am avut la dispoziţie exact cele „trei ore” de care vorbeşte Eugenio d’Ors, după care, pe o căldură nimicitoare, a trebuit să fug la hotel, cu sufletul la gură, să-mi iau valiza şi să mă arunc în primul taxi, implorându-l pe şofer să facă imposibilul pentru a se descurca prin aglomeraţia infernală a amiezii spre aeroport. N-am avut timp nici măcar să mă uit cum arată Madridul ziua. Nu mai ţin minte decât

că era o zi aridă, foarte aridă, aproape africană, că zidurile păreau şi ele de o mare uscăciune, rar îmblânzită de vegetaţie, şi că şoferul se strecura prin valurile de maşini alternând elanurile de virtuozitate la volan cu gesturi de neputinţă, „deh, domnule, n-am cum să zbor”. În aceste condiţii, nu-mi era, bineînţeles, gândul la coride. N-am zărit, nici în fugă, vreunul din acele temple ale tauromahiei care îi fascinează şi îi sperie pe străini.

Şi chiar dacă aş fi avut timp şi am fi trecut pe lângă vreo arenă, mă îndoiesc că i-aş fi dat importanţă. Pe atunci aveam despre luptele cu tauri doar păreri care i-ar fi jignit pe spanioli. De ce n-aş recunoaşte? Eram convins, în ciuda pasiunii mele pentru patria lui Don Quijote, că organizarea coridelor, în plin secol XX, constituie o ruşine, un scandal. Şi asta datorită nu atât unor principii cât faptului că n-am fost niciodată capabil să văd sânge fără să mă crispez. În copilărie, de câte ori mama tăia o găină, fugeam pe uliţă, cât mai departe de locul execuţiei, cu o oroare pe care, ce-i drept, o uitam apoi, când victima, curăţată de pene, se rumenea, răspândind un miros atrăgător. Mai târziu, această reacţie a luat forme mai puţin amuzante şi, poate, chiar mai puţin inocente. Nu pot să văd răni, plăgi, şi de câte ori împrejurările mă silesc să pătrund într-un spital mă surprind întorcând capul ca să nu zăresc pansamente însângerate. Nu-mi place s-o spun, dar acesta e adevărul: un instinct de apărare mai puternic decât compasiunea mă face să mă eschivez în faţa suferinţei, să mă tem de agonii şi de moarte. Cum aş fi putut, deci, să doresc să asist la o coridă, să doresc să văd un taur vomând sânge şi îngenunchind pe nisip? Teoretic, sunt gata să accept că există analogii între o luptă cu tauri şi o tragedie antică, idee foarte scumpă marilor îndrăgostiţi de coride. (Hemingway nu e singurul care o susţine), dar slăbiciunile mele nu mi-ar fi

permis, şi bănuiesc că nici acum nu mi-ar permite, să pătrund într-o arenă reală.

11

Mi-am amintit o controversă cu un prieten, poetul A. E. Baconsky, care mă invitase să petrecem împreună câteva zile la Goicea Mică – Dolj, la socrii săi.

Discuţia lâncezea şi nu prea aveam chef de vorbă. Poate oboseala drumului, poate cronica mea indispoziţie la schimbările de ambianţă, poate zăpuşeala nopţii de vară sau poate toate la un loc mă făceau să prefer să ascult. L-am lăsat pe Baconsky să-mi vorbească despre escapada tradiţională pe care urma s-o întreprindă în „jungla Dunării”, în timp ce de-afară, prin fereastra deschisă, veneau arome aspre de secetă, amestecate cu un miros de mâl sau de lemn putrezit şi cu ţârâiturile greierilor care ciuruiau întunericul. Cum a venit vorba de coride, nu mai ţin minte. Destul că, invocându-l pe Goya, amfitrionul meu s-a înfierbântat. Susţinea că lupta cu tauri e mai mult decât un sport, că ea împinge pericolul şi curajul în magie, stârnind în spectatori rezonanţe mai profunde decât o acrobaţie îndrăzneaţă sau decât o cursă nebunească de automobile. Ca să zic şi eu ceva, i-am citat o formulă pe care o reţinusem dintr-o carte probabil: „corida? O ceremonie pentru moartea publică a eroului care este un semizeu bestial, taurul”, adăugând că toate execuţiile desfăşurate în public, fie că s-a folosit butucul, toporul, crucea, ştreangul ori ghilotina, s-au pretins „o ceremonie”. De fapt, nu voiam să polemizez. Era o simplă observaţie răutăcioasă. Însă, temperament inflamabil, Baconsky s-a aprins. Mi-a atras atenţia că în coride nu există un călău şi o victimă. Cel care oficiază moartea taurului, matadorul, riscă el însuşi să-şi piardă viaţa.

— Dar taurul e pierdut orice s-ar întâmpla, e condamnat dinainte, am obiectat eu, stârnind, fără să vreau, prin vorbele mele o dispută al cărei ton s-a radicalizat repede. Baconsky afirma cu pasiune că există o estetică a tauromahiei; frumuseţea aproape geometrică a mişcărilor toreadorului se opune furiei dezordonate a taurului. Eu puneam sub semnul îndoielii argumentul, eram de părere că a curs prea multă cerneală pe tema aceasta, relatările unor coride semănând cu cronica unui balet. La care, gazda mea a sărit de pe scaun.

— Un balet, da, însă un balet executat în condiţii periculoase.

Îmi trecuse oboseala şi mă înfierbântasem şi eu. Cunosc, i-am zis, teoria după care o sensibilitate cu adevărat fină e o sensibilitate fermă şi în virtutea căreia numai sentimentalii, ca mine, nu pot să sufere corida şi o socotesc respingătoare. Noi compătimim taurul în loc să observăm inteligenţa nemuritoare a luptei, nu-i aşa?

— Exact.

L-am întrebat atunci dacă era de aceeaşi părere cu apologeţii coridei care susţin că sângele taurului e nobil, în vreme ce al cailor ucişi e vulgar. Eu, am spus, nu mă pot ridica până la rafinamentul acestei deosebiri.

Nervos, cu sarcasmul lui pătimaş care i-a adus nu puţine antipatii, Baconsky m-a învinuit că simplificam în mod nepermis.

— Sângele taurului, a adăugat el, are semnificaţia sângelui vărsat la sacrificii. În acest sens este nobil.

Controversa devenise vehementă, iar faptul că niciunul nu mai părea să fie atent la argumentele celuilalt sporea, evident, antagonismul poziţiilor. M-am mirat că accepta să considere nisipul arenei un fel de altar:

— Şi, mă rog, cărui zeu i se aduc sacrificii? Sau cărui instinct? Îmi pare rău, dar pentru mine corida rămâne un omor cu public, un măcel organizat,

sărbătorit. Şi sunt de partea necunoscutului care a scris într-o zi cu litere de o şchioapă pe zidurile unei arene: „Fiecare zi de coridă e o zi de doliu pentru demnitatea umană”.

Ne-am certat până târziu spre miezul nopţii, fără ca vreunul dintre noi să dea îndărăt. Când ne-am dus la culcare, i-am promis că voi mai reflecta la motivele încăpăţânării mele.

M-a privit intrigat.

— Ce vrei să spui?

— Îţi spun mâine dimineaţă, i-am răspuns în doi peri, fiindcă îmi încolţise în minte un gând veninos, să înscenez o filipică în toată regula împotriva tauromahiei.

Am schiţat înainte de a adormi un dialog imaginar între un spaniol (oacheş, fireşte, cu părul lins şi favoriţi lungi) şi un francez (sceptic, fireşte) oprit să se uite la îmbulzeala din faţa unei „piaza de los toros”.

— Ca să fiu sincer, señor, perora (cu ardoarea de rigoare) spaniolul meu, îmi dau seama de ce ridicaţi vocea. Animalele, vă spuneţi, şi nu vă contrazic, au şi ele dreptul de a trăi, chiar de a trăi în libertate. Dar de ce, señor, nu vă revoltaţi atunci şi împotriva abatoarelor, şi împotriva grădinilor zoologice? De ce nu protestaţi împotriva măcelăririi animalelor a căror carne o mâncaţi? Despre asta nu spuneţi nicio vorbă. Şi vreţi să ştiţi de ce? Fiindcă, în realitate, nu moartea taurului vă deranjează, señor. Vă deranjează faptul că sângele curge la lumina zilei. Apoi, îngăduiţi-mi să vă întreb: oare chiar nu sesizaţi diferenţa enormă dintre un abator şi o arenă? Într-un abator, taurul e condamnat la moarte fără dreptul de a mai trece o dată prin lumină şi piere sub o sentinţă care, cum ştiţi, e adusă la îndeplinire de oameni care nu riscă nimic. În timp ce într-o arenă, señor, are loc o *luptă,* nu un asasinat. Toreadorul îşi pune propria lui viaţă în joc. El trebuie să demonstreze că merită

să doboare animalul. Dacă n-are curaj, îndemânare, plăteşte scump. Asta nu vor să vadă „sensibilii” care nu se dau înapoi să mănânce o friptură bună! În abatoare, din punctul lor de vedere, poate continua în linişte măcelărirea animalelor. De acolo se pot scurge râuri de sânge. Totul e să nu fie martorii agoniei animalului din care se înfruptă şi ca moartea să li se servească elegant. Şi vă întreb, señor: e indecent să asişti într-o arenă la lupta, repet, la lupta dintre un om şi un taur, dar e decent să omori zilnic mii de animale apăsând pe un buton? Onoarea umană e salvată dacă animalele sunt ucise la adăpost de privirile noastre? De fapt, señor, nu vă cere nimeni să renunţaţi la reproşuri. E de ajuns să admiteţi că animalele nu mor mai ales în arene şi că aici, cel puţin, ele au o şansă. Ca gladiatorii pe vremea romanilor.

— Vă place să comparaţi corida cu întrecerile dintre gladiatori, îi replică francezul, dar îmi permit, „cher monsieur, parce que comparaison n’est pas raison”, să vă atrag atenţia că lupta cu tauri „c’est plus qu’un crime, c’est une faute”. Taurul nu poate opta, el nu e întrebat dacă e de acord să participe şi, eventual, să moară. Din această cauză lupta nu e egală într-o coridă. Taurul e mânat cu sila în arenă după ce a fost crescut anume pentru a satisface pofta de spectacol – şi ce spectacol, „mon Dieu!” – a unor oameni care pretind o moarte în schimbul biletului plătit; fie a taurului, fie a toreadorului. Aşa este, animalele nu mor mai ales în arenă, dar există ceva încă şi mai oribil decât moartea: transformarea agoniei în spectacol. Masacrele din abatoare se petrec cu uşile închise. Nimeni nu strigă la porţi: „Veniţi să vedeţi cum sunt ucise animalele!” Pe când la coride, un om îmbrăcat în „straie de lumină”, cum le numiţi dumneavoastră, se pregăteşte să ucidă pentru a fi ovaţionat, iar spectatorii protestează indignaţi dacă taurul nu e destul de periculos. În

clipa în care sabia îi pătrunde în ceafă, taurul îngenunchează pe nisip cu un scâncet ce se pierde în delirul tribunelor. Mai bine să moară la soare, în onoare, decât în umbra abatoarelor! susţineţi dumneavoastră. Dar ce ştie despre o asemenea onoare taurul? El aude urletele şi se vede hărţuit. Asta e tot. Şi dacă lovitura n-a fost precisă, varsă sânge. „C'est dégoûtant!" Costumul strălucitor al toreadorului nu poate ascunde o evidenţă mizerabilă: dacă nu vrea să moară şi nici să fie huiduit, toreadorul trebuie să devină un ucigaş. Corida seamănă astfel cu un anumit gen de istorie care a silit oamenii să ucidă ei, pentru a nu fi ucişi, în care inteligenţa nu mai poate rămâne inocentă. Imaginaţi-vă un abator unde s-ar amenaja tribune pentru curioşi; care scot chiote entuziaste de fiecare dată când măcelarii îşi dovedesc măiestria… „non, monsieur, mille fois rion".

Aici m-am oprit, doborât de somn. Intenţionam să continui a doua zi, dimineaţa. N-am făcut-o însă, iar după-amiază a intervenit ceva care m-a silit să mă întorc în Bucureşti. La mai puţin de o jumătate de an după aceea, Baconsky a pierit sub dărâmăturile cutremurului din martie 1977. Evocând noaptea disputei noastre de la Goicea Mică, am scris odată un articol despre el în care spuneam că avea tot ce-i trebuia pentru a fi un toreador intelectual de excepţie. Apoi nu m-am mai gândit la coride până în această toamnă cu cerul putred.

12

Întâmplarea mi-l scoate în cale pe T., un fost coleg de internat, pe care nu l-am mai întâlnit de când era un adolescent impertinent şi strălucitor. „Bătrâne, pot să-ţi cer o favoare? îi zicea fiecărui nou venit. Să fii, te rog, mai vesel când te apropii de mine. Sunt superstiţios." În primul moment nici

nu-l recunosc. Abia când izbucneşte în râs şi-mi zice „bătrâne, văd că m-ai uitat”, mă dumiresc că adolescentul subţire ca o trestie şi cochet din amintirile mele e una şi aceeaşi persoană cu bărbatul greoi, cu pungi sub ochi şi neîngrijit. Şi-a păstrat însă privirea vie, scormonitoare şi e volubil, chiar prea volubil. Mă mitraliază cu întrebări, cu exclamaţii, într-un ritm care mă reduce la tăcere, îmi spune că are fotografii de la internat şi mă ia de braţ: „Nu vrei să le vezi? Stau aproape.” Peste o jumătate de oră, sunt instalat într-un fotoliu şi ascult în continuare.

— Mai întâi spune-mi dacă nu cumva doreşti o cafea. Ţi-o pregătesc eu, sunt specialist, bătrâne, să ştii. Nu doreşti. Mă rog, treaba ta. Sau poate vrei o vodcă, un lichior. Nu bei? Chiar deloc? Ei, bravo. E frumos în principiu, dar foarte plictisitor, nu crezi? Fără niciun viciu (e încântat de idee) omul nu e complet, bătrâne. Îi lipseşte ceva. Dumnezeu a creat omul, însă l-a lăsat pe diavol să-i finiseze creaţia, iar diavolul (şi râde zgomotos) n-are măsură. El s-a grăbit să le dea unora mai mult şi n-a ajuns pentru toţi. Tu faci parte, se pare, dintre cei frustraţi. De fumat fumezi? (Îşi aprinde o ţigară.) Te-ai lăsat şi de asta. (Mă priveşte cu compasiune.) Păcat. Dacă nu te sprijini pe un viciu oarecare, cazi pradă proceselor de conştiinţă. (Se opreşte o clipă, dar nu-mi lasă timp să intervin.) Nu ne-am văzut de câţi ani, bătrâne? Patruzeci? Chiar mai mult. Doamne, cum trece vremea. Şi de ce să te mint, îmi place când mai pot bârfi cu cineva. Trăiesc singur, cum vezi, şi intru în panică dacă tac o zi întreagă. Nu suport, devin nervos, tăcerea prea multă urcă presiunea arterială. (Zâmbeşte forţat, verva lui mi se pare din ce în ce mai suspectă.) Ce vrei, omul e născut să se ţină, ca lupii, de haită. Aşa că-mi pică bine întâlnirea cu tine. Pe alţii, amintirile îi cam trag la fund ca un sac de pietre, dar eu m-am învăţat cu ele, cum m-am învăţat să

nu mă mai rad în fiecare zi. Uite, să-ţi arăt o fotografie în care eşti şi tu. Te recunoşti?

Îl întreb cu ce se ocupă. Îmi răspunde că e pensionat de boală.

— Ce boală?

Dar se face că nu mă aude.

— Chiar nu doreşti o cafea? Sigur, nu? Adevărul e că şi eu le-am rărit. Altădată, abuzam. Doctorul mi-a dat de înţeles că în situaţia mea abuzurile sunt un fel de sinucidere. Şi încă nu sunt pregătit să-mi închei conturile, cu toate că… La ce te uiţi? La fotografia de pe perete? E a fostei mele soţii. Într-o zi m-a anunţat că s-a săturat de mine. Şi dusă a fost. M-a părăsit, dar nu-i port pică. Am iertat-o.

În timp ce striveşte în scrumieră restul ţigării fumate, îl întreb dacă are copii.

— Eu am învăţat să iert, şopteşte, rămânând cu privirea în gol.

Euforia de până acum se prăbuşeşte ca o mască. În faţa mea e alt om. Mai îmbătrânit şi nesigur.

A avut un băiat. Radu. Îşi făcea armata în provincie şi a fost trimis pentru o zi la Bucureşti. Curier. Era primăvară. Afară din oraş, la marginea unei păduri, Radu a nimerit peste un băiat şi o fată care se sărutau. I-a zis băiatului, ameninţându-l cu puşca: „Tu pleacă şi las-o pe ea aici”. Băiatul a sărit să-l prindă de mâini şi i-a strigat fetei: „Fugi!”. Dar Radu l-a împuşcat. După care, când şi-a dat seama ce a făcut, şi-a tras şi lui un glonte în cap.

— La capelă (vorbeşte rar acum, cu pauze), sicriele s-au nimerit alături. Stăteam şi plângeam lângă sicriul lui Radu, când a apărut un bătrân, masiv, îmbrăcat în veşminte preoţeşti, cu o barbă pe jumătate albită. Fără să-mi spună nimeni, am ştiut că era tatăl băiatului. Când s-a urnit din uşă, s-a apropiat cu paşi grei de mine. Înainte de a se duce la sicriul băiatului lui, înţelegi? Mi-a pus mâna pe umăr şi mi-a zis cu o voce pe care n-am s-

o uit niciodată: „Eşti la fel de nefericit ca şi mine. Dar l-am iertat, să ştii.”

Tot drumul spre casă sunt preocupat de această dramă. Două morţi absurde. Şi pentru ce? Ne ucidem unii pe alţii într-o lume pe care nici măcar n-o înţelegem şi pe care nici nu ne prea facem timp s-o privim.

Abia când intru pe poartă mă izbeşte frumuseţea unui apus de soare cum n-am mai văzut de mai bine de o lună.

13

A avea libertatea să te aperi e important. Inclusiv de propriile tale cuvinte, care n-au făcut uneori decât sa-ţi arate cât de puţin reuşeşti să spui din ceea ce ai dori să spui. Oare întâmplător atâţia scriitori, şi nu dintre cei de rând, au avut nostalgia tăcerii, au socotit tăcerea singurul limbaj esenţial? Şi totuşi, n-avem încotro, ne folosim de cuvinte în continuare. Râdem de perşi că băteau marea la Salamina cu nuiele şi îi imităm lăudând tăcerea cu vorbe. Poate fiindcă omul e un zeu pe dos. Dacă zeii tac, el e osândit să vorbească. Dacă zeii au indiferenţa pietrelor, el trebuie să aleagă mereu sau cel puţin să fugă de o alegere. Am aflat că ar exista o limbă pe care o vorbeşte un singur om. Un bătrân. Dacă e adevărat, înseamnă că bătrânul acesta e pe punctul să devină zeu. Noi, ceilalţi, suntem nevoiţi să vorbim chiar şi pentru a preţui tăcerea.

Mă uit pe fereastră. O casă. Altă casă. Acoperişuri roşii. Patru plopi aproape desfrunziţi. Cerul din nou-tulbure, îmbâcsit de ploaie. Maşini care trec. Un pieton zgribulit. Încă unul. Iedera care s-a îngălbenit pe faţada casei de vizavi. Firele troleibuzului. Micul parc din colţ. Două bănci vopsite în verde pe care nu stă nimeni acum. Pentru a schiţa o singură clipă, observi câte

cuvinte sunt necesare? Fiecare dintre ele e ca o mişcare cu muleta. Uneori, în gol. Şi mă revăd la mare. Soarele s-a înălţat deasupra capului. E o vară năucitoare, mă înconjoară o amiază care striveşte lumina pe ţărm. Fac o baie, şi încă una, ar trebui să plec şi amân, fiecare baie mă purifică şi apoi s-ar putea ca această vacanţă să fie ultima. Privesc de aceea, lung, pescăruşii, dunele de nisip, ierburile sărace, pietrele arse de soare. Urc în cele din urmă cărarea care suie în serpentină, ajung sus şi rup un disc de floarea-soarelui dintr-un lan. Sunt pe un câmp uriaş, sub un cer la fel de uriaş, mănânc seminţe şi înţeleg în această clipă fără greutate câtă nenorocire a generat faptul că omul n-a vrut cu niciun chip să renunţe nici la paradis, nici la luciditate, deşi ele sunt incompatibile.

Pe vremuri, în împrejurări dificile, practicam un joc copilăresc. Mă imaginam brusc în cosmos şi mă priveam de-acolo. Aceasta mă liniştea de cele mai multe ori pe moment. Cam în aceeaşi perioadă te-am auzit minunându-te într-o seară de performanţa unui poet care a vânturat multe meridiane cunoscând din toate limbile străine o singură expresie, „Pas de problèmes”, pe care o folosea ca pe o formulă magică în orice ocazie când trebuia să deschidă gura. Ziceai, şi numai pe jumătate ironic, că aşa ar fi cazul să-ţi începi fiecare dimineaţă, în loc de orice rugăciune, cu asigurarea că nu există probleme. Numai că această cale îţi cere, şi o ştiai, o vocaţie specială.

14

Povesteai odată că te împrieteniseşi în provincie cu o femeie frumoasă, inteligentă şi impulsivă. Într-o noapte, te-a întrebat, prin surprindere, de ce nu obişnuieşti să te rogi, iar tu i-ai mărturisit că eşti un sceptic. Răspunsul tău a ofensat-o, a iritat-o. „Înseamnă că ai o infecţie. Vindec-o”, ţi-a spus. Şi cum tu tăceai bosumflat, a adăugat că ar fi mai

bine să pleci. „La ce oră e un tren pentru Bucureşti?” ai întrebat-o mai mult ca s-o impresionezi. Ea s-a aşezat la masă şi a consultat mersul trenurilor. „Ai un rapid care pleacă peste douăzeci de minute”, ţi-a spus pe un ton de gheaţă. Ai încremenit. Cum? Chiar aşa? Te îmbrâncea afară? Ai dat înapoi. „În douăzeci de minute n-am cum să ajung la gară, regret.” Dar ea a ridicat receptorul din furcă şi în timp ce forma numărul ţi-a zis: „Dacă te grăbeşti, îl prinzi. Îţi chem un taxi.” Şi a chemat taxiul. Ţi-a dat paltonul şi fularul din cuier, ţi-a urat, sec, drum bun, iar tu ai ieşit fără să te uiţi în urmă. Taxiul tocmai sosea. „La gară”, i-ai zis şoferului, izbucnind într-un hohot de râs. Omul s-a crucit, şi-a închipuit că erai nebun, dar tu te-ai calmat. Râsul e un dezinfectant, spuneai, un dezinfectant de origine divină. Numai că trebuie să râzi totdeauna la timp, înainte de a se întinde infecţia.

Poate că nici tu n-ai râs totdeauna la timp. De aceea ai devenit mai târziu misogin şi mizantrop. Totuşi, te-am invidiat pentru naturaleţea cu care, în momentele tale bune, spuneai că puţin umor e util, te ajută să nu fii antipatic şi să nu-ţi crape capul. Nu sunt, sper, nici eu un om acru, încruntat, posomorât. Dimpotrivă, râd cu poftă de câte ori am ocazia. Şi aş fi fost fericit nu numai să-mi placă să râd, ci şi să-i fac pe alţii să râdă, să fiu un om de lume, volubil, plăcut, distractiv. Dar ex nihilo nihil. Nu se poate face nimic acolo unde ursitoarele au fost zgârcite. În gura mea glumele cele mai reuşite devin fade. De câte ori am încercat să fiu amuzant, n-am reuşit decât să provoc zâmbete politicoase. N-am haz şi pace. Umorul e şi el o chestiune de vocaţie. Îl ai sau nu-l ai. Seriozitatea se mai poate mima, dar umorul nu.

Nu-mi permit să pun lipsa mea de umor pe seama faptului că, în general, cum pretind gurile rele, ardelenii sunt mai deficitari la acest capitol. Mă mărginesc să spun că pe la noi, probabil din

pricina pământului pietros cu care nu se poate glumi, viciul de care vorbeşte undeva Chesterton (al seriozităţii) e destul de răspândit şi că, în cazul meu, el nu e o dovadă de forţă. Decurge dintr-o carenţă. Îmi lipseşte acel gen de umor care a fost asemănat cu cântecele murmurate de copii în camerele întunecoase pentru a-şi da curaj. Şi nu mă pot lăuda decât cu faptul că nu confund umorul cu zeflemeaua, după părerea mea cea mai tristă formă de a fi incapabil de tristeţe; un blestem aproape, căci dacă iei totul în băşcălie, inclusiv o dramă, în ce mai poţi să crezi? Plăcerea unora de a se defula în zeflemea şi de a dormi după aceea liniştiţi îmi dă, recunosc, singurele reverii de sihastru. Dar să revin la ce vroiam să spun. Înţeleg de ce Pascal considera jocul un antidot împotriva disperării, un mijloc de a păcăli destinul, şi nu minimalizez câtuşi de puţin harul ludicilor. Mă simt străin numai faţă de falşii ludici, cabotinii soluţiei pascaliene, care transformă orice în bagatelă şi reduc totul la un erzaţ de filosofie, şoptindu-ţi că viaţa însăşi e un joc, că a trăi înseamnă a şti să te joci. Pe ludicii adevăraţi i-aş imita cu mare plăcere dacă mi-ar sta în putinţă. Din păcate, de câte ori am încercat s-o fac, am alunecat printr-o trapă a jocului într-o stare care numai distractivă nu era. Început cu cele mai bune intenţii, jocul meu căpăta dintr-o dată riduri, păţea ca bufonii lui Velásquez: devenea prea grav. Puneam prea mult sau prea puţin în el, iar rezultatul era departe de cel scontat. Constatam încă o dată că-mi lipseşte ceva şi mă pomeneam teoretizându-mi impasul: dacă zeii s-au jucat creându-ne, nouă nu ne-a rămas decât să ne întrebăm ce rost are această glumă!

Încât singura mea şansă e, probabil, să mă joc explicit serios, fără să mai râvnesc graţia ludicilor. Lessing se întreba: nu se poate oare râde rămânând foarte serioşi? Parafrazându-l, nu mă mai simt ridicol.

15

M-am dus la anticariat să cumpăr broşura, dar în raftul cu pricina, lângă „Memoriile” lui Casanova, se afla o cu totul altă carte.

— S-a vândut, mi-a zis o vânzătoare cu părul roşu pe care am deranjat-o dintr-o discuţie cu un client.

Cine să cumpere un regulament de coride în Bucureşti? Şi de ce? Am rugat-o pe vânzătoare să se uite mai bine. Poate că broşura nimerise în alt raft. Dar femeia s-a supărat.

— V-am spus că s-a vândut din moment ce nu mai e acolo unde aţi văzut-o. Şi s-a întors spre clientul cu care discuta.

Am revenit acasă şi am luat din bibliotecă un album cu gravurile lui Goya din seria „Tauromahia”. Răsfoindu-l, m-am oprit la planşa 28. E înfăţişat aici un toreador care se joacă cu taurul, învăluindu-se în faldurile capei. Nu se mai vede nimic din trupul lui, în afară de glezne. Nici măcar chipul, acoperit de o pălărie neagră, cu boruri mari şi şnur alb. Ascuns de ochii taurului, ca un vrăjitor, toreadorul se simte la adăpost, cu toate că nu e apărat decât de pânza subţire a capei în care s-a înfăşurat. E convins că a devenit invulnerabil. Stă nemişcat, fără să-i pese de pericol. Animalul se opinteşte, sprijinindu-se pe picioarele dinapoi, şi se azvârle înainte. Coarnele lui nu-l nimeresc însă pe toreador. Trec pe lângă el.

Constat că, într-un fel, tâlcul acestei scene pitoreşti nu e străin nici de mine. Dacă m-ar fi tras cineva de mânecă la Madrid să merg la o luptă cu tauri, nu m-aş fi dat înapoi să fac uz de orice pretext ca să mă sustrag. Şi bănuiesc că, dus cu forţa în tribunele unei arene adevărate, m-aş comporta lamentabil. În clipa uciderii taurului, mi-aş astupa urechile ca să nu mai aud strigătele de entuziasm şi aş căuta să mă strecor afară, speriat şi scârbit. Dar imaginaţia are rolul capei. Ea mă

apără şi îmi permite să nu intru în panică. Am chiar îndrăzneala să pufnesc în râs văzând, într-o altă planşă, cum un toreador îndrăgit de publicul Madridului îi arată taurului golul pălăriei sale, în loc de muletă, pentru a-i distrage atenţia de la sabia care s-a ridicat ameninţătoare în aer. În definitiv, mă exprim şi prin ceea ce îmi imaginez, îmi spun, regăsind în destinderea pe care mi-o dau gravurile lui Goya plăcerea unuia dintre puţinele jocuri în care am perseverat şi în care mă simt în elementul meu.

E un joc şi, oarecum, o metodă. Când nu ştiu ce să cred despre ceva, încerc să văd acel „ceva" din unghiuri diferite, cu tot ce presupune o asemenea operaţie ca fervoare şi inconsistenţă. Caut să-mi dau seama cum arată motivele celor care zic „da" şi ale celor care zic „nu". E un exerciţiu de logică în zig-zag, dacă vrei, care nu urmăreşte să stabilească o concluzie, ci să confrunte argumentele. De altfel, în toată istoria aceasta linia dreaptă nu mi-ar servi la nimic. Ea n-ar lega decât un amănunt de alt amănunt, fără să lămurească mare lucru.

Am început, aşadar, un proces al coridei, străduindu-mă, cum e normal într-un joc serios, să fiu imparţial.

16

— O jumătate de tonă de muşchi şi de primejdie se înfruntă cu inteligenţa omenească, poftiţi, doamnelor şi domnilor, la spectacol, spun cei care exaltă corida.

— Nu avem ce căuta într-un loc unde e sărbătorită cruzimea şi e excitată fiara din noi, clatină din cap, cutremurându-se, cei care cer interzicerea ei.

— Un moment. Aţi văzut vreodată măcar o singură luptă?

— Nu.

— Atunci pe ce temei o condamnaţi?

— Nici Iov nu l-a văzut pe Dumnezeu. Şi totuşi asta nu l-a împiedicat să-l învinuiască.

— Bine, nu vă pierdeţi vremea să mergeţi într-o arenă unde cavalerismul mai e încă la cinste. Înghesuiţi-vă acolo unde totul se decide în culise.

— Atâta retorică pentru a celebra, ce? O moarte.

Cei care sunt „pentru" nu sunt dispuşi să facă nicio concesie „sentimentalilor", iar cei care sunt „contra" nu acceptă că inteligenţa are dreptul să se joace cu moartea. Cei dintâi pretind că lupta cu tauri e un sport transcendent şi invocă exemplul unor artişti celebri care au fost îndrăgostiţi de vacarmul coridelor, Goya, Picasso, Hemingway. Ceilalţi răspund că asta nu-i ajută să-şi învingă răul de la stomac şi că argumentul nu e nici măcar nou. Marţial, Juvenal şi atâţia poeţi antici nu mureau de plăcerea luptelor de gladiatori? Şi, pe urmă, ce dovedeşte prezenţa unor nume răsunătoare printre „aficionados"? Nimic altceva decât că până şi cei mai subtili oameni pot avea metehnele lor. Inteligenţa nu e neapărat străină de cruzime, dovadă mijloacele de tortură care n-au fost născocite de proşti.

Taberele se opun pătimaş, rigid, una alteia, fără nicio posibilitate de a se înţelege. Între aceste poziţii antagonice, între aceste ostilităţi fără leac, nu e, se pare, loc pentru compromisuri, iar războiul e prea vechi pentru a demonstra acum că el a fost inutil. E firesc, deci, ca punctele de vedere să fie susţinute cu ardoare.

— Dacă n-aţi văzut, imaginaţi-vă. Picadorii, banderilierii se retrag. Pe nisip rămân, faţă în faţă, numai un om şi un animal. Matadorul, cel căruia îi revine misiunea să ucidă taurul, şi animalul hărţuit până atunci de picadori şi banderilieri. Două forţe opuse. Inteligenţa şi bestia. Taurul, crescut anume pentru a fi agil şi periculos, a apărut parcă dintr-o noapte a instinctelor. E negru, puternic, ameninţător, muşchii îi zvâcnesc la fiecare

mişcare. Un exemplar superb al forţei primare, bestiale, malefice. Şi care nu cunoaşte teama. Se repede orbeşte împotriva oricui îi iese în cale. Numai toreadorul trebuie să se învingă pe sine înainte de a înfrunta animalul din faţa sa. Şi imaginaţi-vă un bărbat suplu, elegant, vulnerabil, încordat ca o lamă de oţel. Linia coloanei vertebrale e perfect dreaptă, iar trăsăturile i s-au asprit. Acest bărbat e exponentul inteligenţei. Şi nu al oricărei inteligenţe. Al inteligenţei care ştie ce este curajul: o frică biruită. Ce bine exprimă el cutezanţa şi slăbiciunile fiinţei ce s-a ridicat în picioare! Căci nu e apărat decât de iscusinţa lui. Ce valoare ar avea, de altfel, un toreador îmbrăcat în zale? Gloria lui stă în riscul pe care şi-l asumă. Aşa-numitele „straie de lumină" pe care le poartă nu au rolul să-l apere, ci să arate că el e un actor într-un ritual. Publicul înţelege asta şi îşi ţine respiraţia. Ştie că tragedia la care asistă e chiar mai mult decât o artă. Mişcarea pliurilor capei, roşul muletei, costumul strălucitor fac din toreador, în acelaşi timp, un vrăjitor, un iluzionist, un tragedian şi un sacerdot. Un creator de spectacol care în orice moment este în primejdie să moară. Nicio artă nu pune în cauză atât de explicit viaţa creatorului ei.

Arena însăşi e împărţită în două zone: una scăldată de lumină, alta mai umbrită. Ca viaţa, nu? Iar când taurul se năpusteşte, ce violent devine contrastul! De o parte, forţa brută, animalică, impură. De alta, inteligenţa cu spaimele, dar şi cu îndrăzneala ei. De o parte, furia bestiei dezlănţuite. De alta, frumuseţea virilă a matadorului, curajul şi orgoliul său de a înfrunta pericolul cu o eleganţă, da, geometrică. O infimă deviere a corpului azvârle taurul în gol, dar o eroare de câţiva milimetri poate aduce catastrofa. Toreadorul se joacă în arenă cu destinul însuşi, încercând să-l păcălească, să-i ofere numai umbra sa.

Dar în acest moment, omul şi animalul formează un singur adevăr. Arzător şi trist, tragic şi limpede. Corida priveşte moartea în ochi cu un nobil dispreţ pentru a o încorpora vieţii.

Din tabăra cealaltă se aude alt limbaj.

— Noi am rămas de partea taurului, pentru că totul e împotriva lui. Şi trucurile toreadorului, şi spectatorii care urlă, şi chiar propria-i forţă. Cu cât e mai puternic, cu atât moartea lui e dorită mai mult. Şi totul a fost pregătit metodic: şi lasoul cu care a fost prins, şi grajdul în care a fost dus, şi tunelul lung şi întunecos din care, năuc, izbucneşte în lumina crudă. A fost cu grijă ales şi toreadorul – cel mai bun, cel mai versat – însoţit de haita lui de picadori şi banderilieri. Şi, în mijlocul celor care îi doresc moartea, el e singur, îngrozitor de singur.

Ce ar putea să facă taurul? Să refuze lupta. Să se culce pe nisip, refuzând să intre în dansul toreadorului şi să se năpustească în bucata de stofă roşie. Asta l-ar salva. Cu un costum inutil strălucitor, toreadorul n-ar mai şti ce să facă. Să-şi execute mişcările? Pasele lui n-ar mai fi decât un balet de paiaţă. Să ucidă taurul culcat pe nisip? Gestul n-ar dovedi decât isterie. De aceea, toreadorul va încerca prin toate mijloacele să înfurie animalul. Or, din momentul primei lovituri cu capul, taurul e pierdut. A intrat în jocul toreadorului şi în destinul său, căci a fost crescut pentru moarte.

Dar toreadorul? Exerciţiul i-a dat abilitate şi, cu puţin noroc, pasele ce ridică tribunele în picioare nu-l vor costa. Înainte de a îndrăzni, a calculat în centimetri şi milimetri distanţa până la cornul taurului. Învârtind cu dexteritate muleta, el obţine un dublu efect: îl induce în eroare pe taur, aruncându-l în gol, şi le dă fiori spectatorilor, stimulându-i să urle, să aplaude. Îmbrăcat în costumul său sclipitor, care nu lasă să se vadă nimic din spaima cuibărită în stomac, el manevrează bucata de stofă ce dă câştig de cauză

celui mai slab. Ce s-ar întâmpla dacă i-ar smulge-o din mână cineva şi l-ar sili să intre în arenă cu braţele goale? Cu ochii dilataţi de groază, ar lua-o probabil la fugă.

Vinovaţi pentru tot sunt, însă, spectatorii. Fără ei, taurul n-ar fi sacrificat. Entuziasmul lor la vederea sângelui e cel care ucide, de fapt. Apăraţi de balustrada arenei, comod instalaţi pe bănci, ei asistă, dar nu participă. Viaţa şi moartea nu sunt treaba lor, ci a taurului. Şi, din când în când, a toreadorului. Fumează, mănâncă îngheţată, mestecă chewing-gum în timp ce nisipul se înroşeşte de sânge. Cu un bufnet greu, taurul îngenunchează, încet. Apoi, cu un ultim suspin înghiţit de uralele spectatorilor, capul mândru se prăbuşeşte în ţărână; semn nu că piere o fiară, ci că se prăbuşeşte ceva în sufletul omenesc.

Corida s-a încheiat. Corpul taurului mort este scos din arenă şi nisipul greblat. Undeva, în largul unei păşuni, în acest timp, lasoul şuieră, răsucindu-se în aer. Laţul cade pe gâtul altui taur tânăr. Urmează grajdul, culoarul întunecos, arena…

Contraargumentele nu lipsesc.

— Într-o coridă se află tot. Iubirea, Răul şi Moartea. Cele trei muze spaniole, cum le numeşte Madariaga. Şi ce se reproşează toreadorului? Că-şi doreşte gloria? Luaţi orice dicţionar de înţelepciune şi deschideţi la cuvântul „glorie”. Veţi afla citate acolo multe păreri girate de nume ilustre, şi în toate gloria e învinuită, dispreţuită, deplânsă, ridiculizată, asemănată fie cu un cap de mort încoronat cu lauri auriţi, fie cu un şarpe; e socotită, pe rând, stupidă, tristă, superfluă, impudică, un doliu strălucind de fericire, o boală. Nicio vorbă bună. Parcă toţi cei care au cunoscut-o ori s-au aflat foarte aproape de ea s-au temut de glorie ca de ciumă. Subtilităţi scânteietoare de ipocrizie au fost puse la lucru pentru a detesta ceea ce semnatarii şi-au dorit, probabil, fără rezerve. În schimb, orice toreador ar recunoaşte, fără multe

mofturi, că într-o arenă pustie n-ar accepta lupta. Ar arunca muleta şi sabia şi şi-ar vedea de drum. Ce rost ar avea să se expună în faţa unor tribune goale? De ce să-şi rişte viaţa dacă nimeni nu-i admiră curajul şi îndemnarea? Bineînţeles, el îşi doreşte gloria. O doreşte pe faţă, şi atât de mult încât o pune în cumpănă cu moartea. Cum să fie atunci de acord că spectatorii asistă, dar nu participă? Că ei îşi satisfac nevoia de emoţii tari pe seama riscului altora? Nici vorbă. Publicul nu e simplu martor, ci are o mare contribuţie la bravura toreadorilor. Fără încurajările şi aplauzele lui, fără teama de a dezamăgi acest public, toreadorii n-ar mai fi aceiaşi bărbaţi curajoşi, gata să-şi rişte viaţa. Ne place sau nu ne place, gloria, atât de defăimată şi atât de dorită, are rolul ei în istoria curajului. Într-o lume fără glorie ar fi, neîndoielnic, mai puţine omoruri, dar şi mai puţin curaj şi mai puţină onoare.

— Dar de ce când varsă sânge în arenă, iar toreadorul, din nepricepere, nu-l poate omorî, taurul e dus în spatele arenei şi executat acolo? Ce rost are această discreţie bruscă? Din moment ce au venit la o execuţie, de ce se feresc spectatorii?

Apărătorii au ce răspunde, că pentru spanioli moartea e tot atât de misterioasă ca viaţa. Ea îi determină să iubească şi mai mult o existenţă precară, primejduită. Înălţat într-o natură plină de soare şi de tristeţe, pe un sol sărac în nuanţe, unde umbra face şi mai violentă lumina, cântecul funebru spaniol e un ţipăt vital. Iubirea şi Moartea, care străinilor li se par incompatibile, sunt amândouă pentru un spaniol forme de exaltare a vieţii. Aici îşi are originea ritualul coridei. Din moment ce nimic nu durează veşnic, nu e preferabil să priveşti Răul în ochi? De aceea şi dezamăgeşte un toreador care dă semne de panică în faţa taurului. El nu mai e pentru spectatori decât o caricatură a principiului că frumuseţea, calitatea şi valoarea luptei sunt date de gradul de pericol la

care se expune toreadorul. Dar cel care are tăria să vadă un toreador înfigând sabia în ceafa taurului nu mai găseşte resurse să privească o execuţie în care misterul a fost profanat. Dacă el poate contempla moartea, pentru că lipsa veşniciei e insuportabilă, o agonie prelungită, penibilă, nu-i mai provoacă decât dezgust.

Adversarii ricanează: spaniolii înşişi au recunoscut că spaniolul e atât de preocupat de moarte încât aceasta îl împiedică să trăiască. Dar să nu-i bănuim pe „aficionados" că fac filosofie când strigă de plăcere sau huiduie.

E momentul, pentru partizanii coridei, să arunce în balanţă un argument romantic.

— După ce lupta s-a încheiat, toreadorul se întoarce în lumea obişnuită. Se apropie de tribună şi depune pe parapet pelerina în dreptul femeii căreia îi va fi închinată urechea taurului. În ultimă instanţă, scopul coridelor e o declaraţie de dragoste. În tumultul luminos care inundă arena, iubirea şi gloria triumfă împreună ca la turnirurile medievale.

— Ah, am văzut câtă ferocitate inconştientă există în iubirea astfel omagiată, protestează „sentimentalii". O femeie în tribună îşi umezea mereu buzele, trădându-şi emoţia printr-un abia perceptibil tremur nervos. Era singura care încerca să se stăpânească în mijlocul unui vulcan dezlănţuit, probabil fiindcă era singura cu adevărat îngrozită. Ea simţea mai mult decât ceilalţi că moartea era undeva pe aproape, că totul depindea de priceperea toreadorului, şi nimeni nu dorea mai intens decât ea ca taurul să moară. În clipa când taurul a căzut, murdărind nisipul de sânge, iubita toreadorului radia de fericire.

17

Dar eu? Ce părere am eu? Unde mă aflu eu între aceste tabere?

Citesc într-o carte consacrată tauromahiei de José Bergamin: „A înţelege lupta cu tauri este consecinţa unei sensibilităţi pure şi rafinate.” Rămân încurcat şi stingherit în faţa acestui şantaj. Va să zică, dacă nu mă grăbesc să spun „da”, n-am o sensibilitate pură şi rafinată.

Ei bine, n-am. Nu pot admira fără rezerve măiestria toreadorului. Mă împiedic mereu de cadavrul taurului. Nu sunt „tare”, mă pierd cu firea şi nu cred că voi ajunge vreodată printre cei foarte puternici, care pot să urle de plăcere când văd sânge. Încântarea cu care e primită moartea taurului provoacă în sentimentalul din mine o reacţie vrăjmaşă. Îmi amintesc tristeţea de pe chipul „învingătorului” sculptat de Michelangelo, biruitorul obosit şi scârbit dinaintea loviturii fatale, care descoperă în ultima clipă că există ceva mai presus de biruinţă şi de vanitate. Pe obrazul toreadorului nu se poate desluşi nimic similar. El e grăbit să încheie conturile şi dacă reuşeşte să înfigă sabia în locul precis, care provoacă moartea, e fericit. Întâlnirea lui cu destinul se termină într-o baltă de sânge şi într-un entuziasm delirant. Şi, vai, nu sunt în stare nici să mă extaziez în faţa forţei brute, să-mi frec mâinile pe ascuns când animalul se răzbună împotriva celor care îi doresc moartea.

Poate că nu pricep mare lucru din estetica şi din metafizica luptei cu tauri. Sau pricep numai lucrurile foarte simple. Când tu repetai sfatul lui Marc Aureliu, să trăieşti orice zi ca şi cum ar fi ultima, eu mă îndoiam. Mi se părea că aşa ceva nu e cu putinţă. Mă înşelam. Fără să ştie că aplică un precept stoic, toreadorii îndeplinesc perfect condiţia pusă înţeleptului de împăratul filosof. Şi poate că nimeni nu cunoaşte mai bine ce dar nepreţuit e viaţa decât un om care e mereu la un pas de a o pierde. Un actor nu riscă, în rolurile cele mai grele, decât să joace prost. După ce cortina se lasă, Hamlet se ridică de jos, îşi aranjează cutele costumului, salută publicul, primeşte aplauzele, se

duce în cabină şi îşi spală fardul. El se întreabă în fiecare spectacol „a fi sau a nu fi?” fără să-şi pună prin asta viaţa în joc. Pe când toreadorul se luptă, într-adevăr, între „a fi” şi „a nu fi”. În cazul său, e destul un pas greşit şi răspunsul cel mai teribil a fost dat. Dacă învinge, răspunsul este „a fi”, dar victoria e provizorie. La următoarea coridă, totul e pus în cumpănă din nou. Am văzut o fotografie cu o celebritate a arenei ţinând într-o mână sabia şi muleta, iar în cealaltă un ceasornic. Fotografia arăta foarte exact condiţia toreadorului. El luptă fără să ştie când îi va suna ceasul, cu inevitabilul risc al celui care, mizând totul, poate pierde totul.

Şi dacă victoria lui mă pune pe gânduri, n-aş putea să nu observ că unica şansă a toreadorului e să aibă încredere, în arenă, în ceea ce face. Viaţa lui depinde de credinţa lui. Trebuie să creadă în sine, în arta sa, în şansa sa, fără să fie nici arogant, nici umil. Curajul prostesc şi teama de risc sunt deopotrivă de primejdioase pentru el.

Te va surprinde, fără îndoială, că vorbesc astfel. Tu erai de părere că speranţa e vagă, dar îndoielile sunt precise, îţi plăcea să repeţi că niciun adevăr nu e suficient de complet pentru a conţine totul. Trebuie să recunoşti, însă, că pentru un toreador dreptul de a spera e o datorie.

Am ajuns cu aceasta la ceea ce m-a îndemnat să mă interesez de un spectacol care altfel mi-ar fi rămas străin. O broşură de duzină mi-a dezvăluit ceea ce nu mi-au spus apologiile savante. Că există o pedagogie a coridei, nu numai o estetică şi o metafizică a ei. Şi bănuiesc că înţeleg acum de ce, de pildă, toreadorul trebuie să-şi efectueze pasele deplasându-se cât mai puţin posibil, lăsând taurul să treacă în întregime, de la cap la coadă, pe lângă el înainte de a-şi relua poziţia pentru o nouă provocare. E o logică aici, care izvorăşte, fireşte, din temperamentul spaniol, dar şi dintr-o credinţă, poate: că fericirea e sentimentul cel mai greu de suportat; de aceea numai cei curajoşi sunt cu

adevărat capabili de fericire, pe care, meritând-o, o integrează într-o ordine a valorilor unde mediocritatea şi teama de risc n-au ce căuta. Un toreador ştie că a fi escroc într-o arenă e o vină ce nu se iartă. Taurul nu trebuie răpus oricum, iar cel ce săvârşeşte sacrificiul trebuie să facă dovada că merită o asemenea cinste. Toate amănuntele pe care le-am pus cap la cap, din ceea ce am reuşit să aflu despre tauromahie, merg în această direcţie. În arenă, aspiranţii la glorie care nu pun preţul cuvenit pe onoare sunt repede eliminaţi. Au existat matadori celebri, se spune, care şi-au ruinat cariera într-o singură zi pentru că s-au temut şi au dat înapoi din faţa unui taur excesiv de puternic sau din cale afară de furios. Cu atât mai mult poltronii, şmecherii, cei ce vor să reuşească prin trucuri n-au, din câte înţeleg, nicio şansă reală în aceste lupte. Goya, se ştie, şi-a bătut joc de coridele practicate la Bordeaux, în care nişte „cârpaci", cum bombănea el, făceau tot felul de „giumbuşlucuri" ca să evite confruntarea; le considera o insultă la adresa taurului şi a tauromahiei. Apoi, în arenă nu încap scuze şi justificări. Învinşii nu împart înfrângerea cu nimeni. Toreadorii triumfă sau mor în funcţie numai de calităţile sau greşelile lor. Şi unde mai e pedepsită laşitatea cu închisoarea? Dacă s-ar extinde această regulă dincolo de zidurile arenei, pe străzi, carcerele ar fi probabil insuficiente. Poate că nu e tocmai plăcut să constaţi că un flăcău, aproape analfabet uneori, devine peste noapte un idol numai pentru că ştie să se ferească la timp şi nimereşte, fără să-i tremure mâna, punctul ţintit din greabănul taurului, dar e neîndoielnic, dacă am interpretat bine unele reguli din broşura de la anticariat, că un adevărat toreador nu se îmbracă în costumul său strălucitor pentru a înşela aşteptările celor veniţi să-l vadă la lucru. Dincolo de sângele vărsat, ar fi greu de vorbit, aşadar, despre imoralitatea coridei. Între glorie şi moarte, eleganţa luptei – şi când zic

eleganţă mă gândesc la multe – e, se pare, obligatorie. Descoperire preţioasă până şi pentru un romantic al utilităţii, ca mine.

18

Şi mai e ceva, foarte important, un gând cu totul neaşteptat care mă atrage de câteva zile. Fiecare are sau poate avea un taur al său, care-l obligă să semene într-o privinţă cu toreadorii, chiar dacă nu ştie nimic despre ei. Un toreador – îmi iau libertatea de a folosi acest cuvânt într-un sens larg – nu poartă obligatoriu un costum strălucitor şi nu ţine neapărat o sabie în mână. El poate, foarte bine, să se folosească de o maşină de scris (!), eventual o „Smith Corona" veche, prăpădită, obosită, care trebuie aşezată uneori oblic pentru a funcţiona, dar încă mai poate fi utilizată, ca armă, împotriva spaimei că timpul trece nemilos. Şi nu e absolută nevoie de o arenă gălăgioasă, în care să vuiască douăzeci de mii, treizeci de mii de spectatori, cu alguazili călări şi sunete de trompetă în aerul de sărbătoare. E de ajuns şi o cameră ticsită de cărţi unde un scriitor se luptă cu îndoielile sale (care pot fi la fel de agresive ca un taur!) în prezenţa nimănui. În această arenă sui generis, unde nu se aud decât zgomotele de pe stradă, foşnetul ploii şi ţăcănitul maşinii de scris, există câteva avantaje deloc neglijabile. Toreadorul nu riscă, înfruntându-şi taurul, să fie ucis. El are posibilitatea să ezite, să facă un pas înapoi, apoi altul (fără să i se reproşeze asta), să revină, să corecteze o stângăcie, să repare o greşeală. Nimeni nu-l vede, nu-l urmăreşte cu sufletul la gură când se luptă, nu-l sileşte să braveze dacă se teme, nu-l face să simtă răsuflarea fierbinte a destinului în ceafă, iar un pas greşit nu se plăteşte pe loc. El poate amâna confruntarea când e obosit, poate cumpăni, poate renunţa de o mie de ori, fără ca nimeni să afle, şi tot de atâtea ori să o ia de la capăt. Dincolo de fereastră, în

acest timp, nu se modifică nimic; aceiaşi plopi înnegriţi de ploi, aceleaşi ziduri cu iederă uscată. În schimb, taurul poate veni aici din orice ungher. Şi poate fi orice: o teamă, plictiseala, o amintire, o îndoială, o derută. E un taur care nu omoară, dar e, poate, mai greu de răpus fiindcă el atacă uneori însăşi voinţa de a învinge.

La drept vorbind, nu ştiu foarte limpede ce calităţi îţi trebuie pentru a scrie. Ştiu însă destul de bine, am impresia, ce calităţi sunt necesare pentru a nu azvârli în foc ceea ce ai scris. Mai întâi e nevoie să crezi că există cel puţin un om care aşteaptă cu nerăbdare spovedania ta. Apoi trebuie să speri că nu-l vei dezamăgi, nu-l vei sili să regrete că a aşteptat. Iar în momentele de luciditate, când nu mai eşti nici destul de candid, nici destul de optimist, ai nevoie să crezi măcar atât: că într-o asemenea „coridă" nimeni nu e învins dinainte, că important e să încerci; dacă nu vei reuşi, îţi va rămâne, oricum, onoarea de a fi încercat. Pe lângă talent, vreau să spun, literatura îţi pretinde multe: puterea de a o lua mereu de la capăt, de a te culca seara convins că ai ratat totul şi de a te îndrepta apoi spre masa de scris îndată ce te trezeşti, inteligenţa de a fi modest (pentru a nu fi ridicol) şi nebunia de a fi orgolios (pentru a nu renunţa), curajul de a te înspăimânta când te simţi victorios şi insolenţa de a sfida înfrângerile, găsind în ele tăria, tenacitatea, încăpăţânarea, pe care nu ţi le pot da victoriile. Pe scurt, trebuie să te înveţi cu şocul de a trece, dintr-o clipă în alta, de la fericire la suferinţă, de la euforie la deznădejde.

Cum vezi, motivele care mă apropie pe mine de tauromahie sunt altele decât cele obişnuite. Şi bănuiesc că un scriitor n-ar avea decât de câştigat dacă s-ar judeca uneori şi prin această prismă. Am aflat că vestitul Cordobes s-a întors în arenă după ani de întrerupere. Pretextul a fost strângerea de fonduri pentru o operă de binefacere. Motivul mai adânc, presupun eu, trebuie să fi fost însă unul

egoist. Nici bogăţia, nici gloria nu pot ţine locul arenei, aşa cum o piatră funerară nu poate ţine locul unui om. Spre norocul său, un scriitor poate înnegri hârtia până închide ochii, fără să trebuiască să caute pretexte pentru asta; ceea ce compensează în parte faptul că în arena lui, discretă şi tăcută, graniţa dintre victorie şi înfrângere nu se distinge niciodată prea bine.

Mi se poate obiecta că un toreador n-are timp, în arenă, să se studieze, să se judece. N-are timp de amintiri. Rămas singur cu primejdia, cu ameninţarea, cu norocul sau nenorocul său, el e cu toate simţurile în alarmă, încordat ca un arc. În asemenea momente, trebuie să fie numai acţiune, trăind într-un prezent pur. Pe când un scriitor are vreme să-şi studieze singurătatea, s-o analizeze. Îşi duce lupta şi în acelaşi timp şi-o descrie, îşi măsoară dubiile, impasurile, îşi dă curaj, şterge, corectează sau rupe ce a scris, aruncă la coş, după care visează, speră, crede din nou. Scrierea unei cărţi e ca un lung deşert străbătut. Şi dacă toreadorul n-are vreme să se complice, cel care scrie ajunge în mod fatal, aş zice, ca în momentele dificile, de îndoială, din nesfârşitele zile şi nopţi în care îşi străbate deşertul, să vorbească singur, încercând astfel să-şi adune puterile, să-şi ascută voinţa, căci vorbăria lui, aparent preocupată de sine, e o formă de a-şi întări credinţa în ceea ce face.

E adevărat. Dar ceea ce mă determină să consider corida un termen de comparaţie posibil e mai ales faptul că, în arenă, toreadorul vede până în adâncurile destinului său. Uneori, când mă uit în oglindă, îmi par un necunoscut. Sau trec prin dreptul unui geam, întorc, absent, capul fără să mă gândesc la nimic precis şi deodată tresar, îmi zăresc chipul şi am impresia că e al unui străin care mă examinează iritat. Parcă îmi spune: „Nu mă recunoşti? Sunt tu.” Iar mie îmi vine să zic: „Nu, domnule, vă înşelaţi.” Şi trec mai departe.

Privindu-mi amintirile nu am niciodată această impresie. Rousseau zicea că nu trăia cu adevărat decât ceea ce îşi aducea aminte. Trebuia să aştepte să treacă un eveniment pentru a-l simţi şi înţelege pe deplin. Din pricina nevoii de prezent, eu n-aş putea spune că „a fost" e mai viu decât „este", în schimb, înclin din ce în ce mai mult să cred că viitorul există deja, într-o măsură, în noi, sub forma amintirii. Şi că identitatea fiecăruia e efectul unor cauze care o motivează, dar o şi limpezesc.

Mai bine decât aşa nu mă pricep să-ţi explic de ce mi-am zis într-o zi: aveam nevoie de un reper ca să-mi judec fără complezenţe certitudinile şi îndoielile? Perfect, îl am la îndemână.

19

Deşi poate ar trebui să-ţi mai aduc aminte ceva. Răspunsul pe care l-a dat regina Isabela când Columb i-a cerut consimţământul să plece în căutarea unor tărâmuri de departe: „Du-te şi caută-le. Iar dacă acele tărâmuri nu există aievea, cerul va avea grijă să le zămislească anume, spre a te răsplăti pentru curajul şi speranţa ta." Părerea mea e că Don Quijote e rău înţeles ca erou al iluziei. Când cavalerul se hotărăşte să plece la drum şi se gândeşte că o iubită îi este necesară pentru a da un sens şi un scop triumfurilor sale, el nu face ceva unic. Dante, Petrarca şi atâţia alţii care au cântat dragostea n-au spus în esenţă altceva. Nici măcar atunci când îşi aminteşte de o fiinţă de care altădată fusese îndrăgostit, cu toate că Dulcineea nu ştiuse nimic, Don Quijote nu e singur. Au mai existat bărbaţi care au iubit în taină o femeie, transformând-o, fără ştirea ei, în ideal. Situaţia se schimbă însă când cavalerul recunoaşte că Dulcineea este mai mult decât un vis: „Eu mi-o reprezint în imaginaţie aşa cum mi-o doresc." Şi îndeosebi când, exclamând „Dumnezeu ştie dacă există sau nu o Dulcinee", adaugă: „Acestea nu

sunt totuşi lucruri pe care trebuie să le verifici până la capăt.” Aşadar, Don Quijote bănuieşte sau chiar ştie că iluzia lui nu este decât o iluzie! El este un erou lucid. Îşi construieşte deliberat, ca un creator, o lume a lui. O lume care este aceea a artei. Tot atât de vulnerabilă şi tot atât de nemuritoare. Problema pe care o pune acest aparent naiv, spaniol până în măduva oaselor (în aceeaşi măsură în care Descartes nu putea fi decât francez), nu e a unui diagnostic medical – de ce vede monştri în loc de mori de vânt? – ci a unei credinţe. O iluzie în care crezi poate deveni un adevăr chiar mai puternic decât realitatea, această convingere îl susţine pe Don Quijote, nu naivitatea. Ea îl ajută să ignore ironiile celorlalţi şi nu mă îndoiesc că în lumea ideală a cavalerului de la Mancha, teoretic mincinoasă, se află mai mult adevăr decât în realitatea pe care Don Quijote n-o vede sau, mai degrabă, nu vrea s-o vadă.

Privită cu ochii lui, corida devine un fel de descântec al morţii şi al încrederii. Ea te face să te gândeşti la momentul când s-a ivit, cu milioane de ani în urmă, această creatură numită „om”, care n-a avut, probabil, decât o singură ocazie să apară, printre răcnetele bestiilor carnivore şi catastrofele climatice, şi s-a folosit de ea. S-ar zice că tauromahia vrea să reconstituie, într-un spectacol, curajul iniţial şi că arena a rămas unicul loc în care scenariul luptei dintre inteligenţă şi bestie se mai joacă în forma lui pură. Iar această caracteristică e cu atât mai demnă de interes cu cât întreaga glorie de care se bucură toreadorul e meritul său. O cucereşte singur, cu forţele sale, prin arta sa, în văzul lumii. Şi este, de aceea, străină de gloriile dubioase, oricâte dubii ar stărui pe marginea ei.

Încât logica mea e foarte simplă. Dumnezeu ştie dacă există o coridă, aşa cum mi-o închipui eu, aşa cum mi-o reprezint eu acum. Totuşi, zic asemenea lui Don Quijote, acestea nu sunt lucruri pe care trebuie să le verifici până la capăt. Şi reuşesc astfel

să nu mă poticnesc în obiecţii, ba chiar să mă simt mai puţin meschin în camera mea de unde zăresc pe fereastră, acum, un soare mahmur şi rece, într-o spărtură de nori. Cu o altă logică, m-aş închirci în mine, înfrigurat şi sceptic. Aşa, eu, care nu mă pot uita la o banală injecţie, mă compar cu toreadorii! Nu e de ajuns?

20

Cu câteva luni în urmă, când dogoreau zidurile, iedera care acoperă întreaga faţadă a casei de vizavi era plină de albine şi de gâze la amiază. De câte ori treceam prin faţa ei, mă opream. Îmi plăcea să mă uit cum mişuna viaţa pe crengile subţiri, pe care praful şi lumina nu mai puteau fi deosebite. Acum iedera s-a gălbejit, seamănă luminii zgârcite, bălţilor. Încă un motiv pentru a lăsa altora poveştile despre fecunditatea matură a toamnelor. Mie, ploile care umplu zidurile de igrasie îmi provoacă un fel de reflux vital. Şi pe măsură ce înaintez în vârstă, visez o vară fără sfârşit. Poate fiindcă m-am născut vara.

Relaţiile mele speciale cu zilele toride au început, de altfel, foarte devreme. Aveam, mi s-a spus, un an când părinţii m-au luat cu ei, în leagăn, la seceriş. Mama a aşezat leagănul la umbra unui snop de grâu, dar a uitat de mine, astfel că soarele violent de iulie m-a înroşit ca pe un rac fiert. Se pare că urmările au fost dezastruoase şi că numai printr-o minune, în loc s-o pornesc spre imperiul morţilor, am revenit să-mi caut izbăvirea printre cei vii. Inima lui Apolo s-a îmblânzit, după ce-şi pusese mintea, în calitatea sa de zeu al luminii, cu un copil de un an şi, probabil din remuşcare, şi-a schimbat faţa răzbunătoare, temută, cu alta, dovedindu-şi puterile tămăduitoare. Când nimeni nu se mai aştepta, am renăscut, ca să zic aşa, din propria mea cenuşă. Dar arsura aceea care m-a costat un rând de piele n-a rămas fără urmări.

Febra ei mi-a intrat în sânge şi în suflet. De atunci, lumina soarelui m-a preocupat continuu, ca o boală incurabilă. Cum încep zilele reci, nu-mi mai găsesc locul, mă simt mai slab, mai expus îndoielilor, mai nesigur, şi abia când aerul se luminează şi natura străluceşte din nou revin la normal. Sunt un om al verii, îmi plac ierburile cu sucuri ameţitoare, zilele de caniculă, pe care le înjură alţii, fructele care se coc, trupurile bronzate, şi aş putea vorbi la nesfârşit despre asta. Un cer clar şi câteva pietre fierbinţi îmi ajung, uneori, pentru a fi împăcat cu mine, iar pe plajă, vara, când nisipul arde şi marea e la doi paşi, mi se întâmplă chiar să cred că fericirea costă puţin. Cu nasul vârât în nisip, cu braţele întinse, mă las atunci cuprins de o indolenţă dulce şi luminoasă, în care aproape nimic nu mai contează, uit şi de problemele mele, toropit de căldură, de soare, răpus, relaxat, încredinţat că secretul filosofici e primitiv, şi simplu.

Din păcate verile trec, iar eu nu mai am vârsta din vremea când, pe plaja de la Costineşti, am avut insolenţa să cred că a greşi e divin. Ploaia care nu mai încetează face să mustească amintirile, se infiltrează ca o apă freatică în starea mea de spirit. Excelent prilej pentru vocea ironică, şicanatoare, de care am pomenit, să intervină.

— În loc să consideri curios faptul că te preocupă un spectacol pe care în realitate n-ai vrea să-l vezi, dintr-o ţară unde n-ai fost decât în trecere, mai bine observă avantajele. Niciun tren, niciun avion nu te ameninţă să te ducă în unul din acele orăşele unde popularitatea luptelor cu tauri concurează orice şi să te azvârle la porţile unei arene, obligându-te să eziţi, penibil, cu un bilet în mână, ceea ce, în principiu, nu e puţin lucru pentru un nehotărât ca tine. În schimb, în închipuire nu te mai temi! E adevărat?

— E adevărat.

— În felul acesta te cruţi de surprize.

— Să zicem.

— La urma urmei, metoda e veche, iar de la Flaubert încoace are şi un nume: bovarism. Şi nu eşti tu primul care suferă de această boală. Virusul ei a apărut chiar în paradis. Primii oameni au bovarizat păcatul de a şti. Încât n-are rost să ai complexe. Numai cei foarte rezonabili scapă de asemenea ispite. Şi cum tu nu te numeri printre ei…

— Contest diagnosticul. Cel care bovarizează se crede altfel de cum este şi imită felul de a fi al altora. Eu nu mă cred altfel decât sunt în intimitate şi nici nu vreau să imit pe nimeni. Mă compar. Lăsând orice glumă la o parte, întrebarea pe care mi-o pun acum este reală şi serioasă: oare trebuie să-mi imaginez lumea ca să am acces la ea, s-o reconstruiesc după gustul meu ca s-o înţeleg?

— Şi ce răspuns îţi dai?

— Că poate aşa mi-a fost dat, să înaintez cu lungi ocoluri. Nu am privilegiul celor care nimeresc la ţintă pe calea cea mai dreaptă. Pentru aceeaşi înţelegere, plătim preţuri diferite. Mie nu-mi ajunge, se pare, să văd, să aud, să pipăi. Trebuie să-mi şi închipui, să şi visez că văd, că aud, că pipăi. Fireşte, dacă nu cumva lumea reveriilor e o altă lume, mai logică, mai puţin crudă sau, în orice caz, mai convenabilă temperamentului meu.

— Perfect. Şi cu asta ai pus punct. Nu te mai miri că n-ai fost într-o arenă reală, cu un taur real, însă ai păreri şi visezi. Încerci să precizezi de unde a izvorât această dorinţă a unui joc serios, cum îi zici. Care e cauza ei.

— Cauzele pot fi multe.

— Descoperirea că în vreme ce detestai coridele, tu însuţi o aveai pe a ta, nu?

— Da. Sau facultatea imaginaţiei de a înnobila în parte ceea ce este, poate, în întregime respingător.

— Sau, hm, nevoia de puţin soare în acest sfârşit de toamnă neobişnuit de ploios care te

agasează.

— Soare şi „el honor”, zic spaniolii, e de ajuns atât pentru o viaţă, la fel ca într-o coridă. În sfârşit, poate trebuie să caut şi mai adânc o explicaţie, în faptul că viaţa însăşi e minunată şi crudă, amestec de glorie şi pericol, şi că nu e uşor să desparţi ceea ce e minunat de ceea ce e teribil.

— E foarte probabil că nu vei reuşi să găseşti un răspuns precis, pe deplin mulţumitor. Dar nu-i nimic, asta intră în regula jocului. Aşa că zeii imaginaţiei să te apere…

21

Sunt mulţi cei care, în această superbă după-amiază catalană (sau andaluză), doresc să vadă ultima evoluţie din actualul sezon a lui Pedro P. şi ultima din carieră (cel puţin aşa anunţă ziarele) a celebrului El Cordobes, cel care a avut tupeul să-i spună lui Franco: „Noi suntem spaniolii cei mai cunoscuţi, eu întâi şi apoi dumneavoastră.” Va fi, cu siguranţă, o coridă de zile mari. Pedro P. va dori, evident, să lase admiratorilor săi o impresie care să-i justifice faima, iar El Cordobes, în final, va îmbrăca pentru ultima oară „straiele de lumină” la cei peste cincizeci de ani ai săi. El n-a mai fost văzut în arenă din septembrie 1981. Atunci, chiar după introducerea taurului, a sărit din tribună un băieţel, cu picioarele goale, care a scos dintr-un ziar împăturit o capă. El Cordobes s-a emoţionat. Şi-a adus aminte că el însuşi, când era copil, a sărit într-o arenă din Madrid, cu mâinile goale, în faţa unui taur. Spera să fie remarcat de un impresar. În loc de asta, a stat douăzeci de zile la închisoare. Nu l-a lăsat inima să-l alunge pe băiatul în care-şi regăsea copilăria, a vrut să-i îngăduie să facă două, trei pase, însă animalul l-a spintecat pe micul torero şi de atunci El Cordobes a stat departe de arenă.

Afişe mari, în culori vii, pe care se detaşează silueta unei femei elegante şi un cap de taur, anunţă fiesta. Casele de bilete sunt luate cu asalt, mulţi gură-cască pândesc frumuseţile zilei şi sosirea matadorilor, iar poliţiştii abia prididesc să facă o relativă ordine în acest vacarm festiv în care milionarii se întâlnesc cu cerşetorii şi Don Juan-ii stau cot la cot cu călugării (ce caută ei aici? „piaza de los toros" e un templu profan!). Magia coridei a atras parcă întreg oraşul aici. Nu lipsesc nici nobilele senorite care lasă în urma lor o dâră de parfum. Bineînţeles, puştii care visează să devină într-o zi matadori nu vor putea intra toţi (arena are totuşi locuri limitate!), dar cei care nu vor reuşi vor auzi de afară semnalele trompetei, strigătele, exclamaţiile. Nu vor vedea taurul viu, dar îl vor vedea mort, când caii îl vor târî afară din arenă.

Se zice că rar găseşti un englez care să nu fi zărit în viaţa lui nicio fantomă, şi e la fel de rar să găseşti un spaniol care să nu ştie nimic despre coride. Privindu-i pe cei care discută aprins despre cele mai bune pase, ai crede că nu există de la facerea lumii decât două categorii de oameni: unii care se luptă cu taurul şi alţii care trebuie să aibă o părere despre asta; şi că nu există problemă mai importantă pe pământ şi în filosofie decât rezultatul coridei de azi. Restul preocupărilor, să mai aştepte. Ai putea crede chiar că lumea a fost creată tocmai în acest scop, să se strângă în faţa arenelor, într-o după-amiază însorită, şi să dezbată pe toate feţele şansele toreadorilor şi ale taurilor, pentru a da un pronostic. Cine va învinge? Întrebare rămasă din timpuri imemoriale, repetată mereu. Corida e atât de veche şi atât de tânără, totuşi! „Să pariem, din principiu, în favoarea inteligenţei, e datoria noastră de animale raţionale", zice un domn bătrân, foarte serios şi corect îmbrăcat. Ceilalţi îl aprobă. Sau, fără să spună nimic, încruntă sprâncenele, în semn că ar avea de făcut unele obiecţii la această teorie mult

prea generală după opinia lor. Se gândesc, poate, la faptul că Descartes a comparat omul cu o maşinărie, bine construită sau nu, afirmaţie care a fost desăvârşită, se ştie, în chipul cel mai oribil. Unul singur, cu o mutră de dihor, rupe tăcerea cu vocea lui ascuţită: „Voi credeţi că numai inteligenţa progresează? Vă înşelaţi.” „Hei, nu-ţi mai bate gura”, îl opresc, supăraţi, ceilalţi, după care toată lumea se întoarce la părerile despre tauri.

Mă strecor prin această animaţie zgomotoasă şi colorată, admirând pălăriile cordoveze, cu borurile drepte, celebrele şaluri de Manilla, bogat brodate şi terminate cu ciucuri lungi de mătase, sau pieptănătura după moda andaluză care foloseşte un piepten înalt, înfipt în păr, spre ceafă. Evantaie de preţ, mantile splendide, praf, lumină, gălăgie se amestecă într-o revărsare de pasiune, avidă de senzaţii. Din când în când, cineva ridică ochii spre cer. Nu cumva să plouă şi să se amâne corida! Dar, nu. Nu e niciun pericol. Cerul e curat, albastru şi tânăr.

Un bărbat între două vârste mă măsoară cu bunăvoinţă îngăduitoare, pentru că se observă, probabil prea clar, pe chipul meu că mă zăpăceşte forfota sărbătorească din jur.

— Ai mai fost vreodată la o coridă? mă întreabă.

— Nu, răspund eu, încurcat şi oarecum vinovat.

— Deci, un novice.

— Da.

Câştigat de jena mea, omul se grăbeşte să-mi dea câteva sfaturi.

— Ai grijă să nu-ţi destrami pălăria frământând-o în mâini de emoţie. S-au mai văzut cazuri. Şi să nu-i deranjezi pe vecini dacă ţi se face rău. Asta i-ar irita. Fii atent, mai ales, să nu-ţi arăţi panica tocmai când alţii îşi strigă entuziasmul. Ar fi o greşeală care te-ar expune la neplăceri. Spectatorii coridelor sunt foarte pasionaţi şi capricioşi. Dacă ţii să te manifeşti în vreun fel, cel mai bine e să

faci ce fac alţii. Aclamă când aclamă ei, huiduie când huiduie ei.

— A, nu, asta nu. De ce să huidui? Nu-mi plac asemenea lucruri, protestez eu grăbit. Şi nici nu-i drept, când un om îşi pune viaţa în pericol…

Binevoitorul spaniol se încruntă. Îmi vorbeşte, totuşi, calm.

— Toreadorul, trebuie să ştii, merge tot timpul între glorie şi ruşine. Dacă nu se teme, publicul îl răsplăteşte regeşte. Dar dacă nu e la înălţime, nu trebuie să se aştepte la înţelegere.

Şi fiindcă par neconvins, adaugă:

— Nu există compasiune decât pentru toreadorii morţi. Dar e timpul să te grăbeşti. Să nu pierzi primul semnal de trompetă.

Între timp, individul cu voce ascuţită şi cu mutră de dihor s-a căţărat pe gardul metalic (poliţiştii nu-i dau atenţie, probabil nu face asta pentru prima oară) şi strigă:.

— Cum e cu putinţă ca în plin secol XX să existe un spectacol atât de crud? Blândul, bunul, delicatul, suavul nostru secol (lumea râde), care n-a cunoscut decât mila, care n-a trăit măcelurile altor secole, e silit să suporte ruşinea unei lupte ce nu mai are nicio justificare azi (şi poliţiştii râd acum). Spania adaugă faimei Inchiziţiei trista ei pasiune pentru coride pe un continent şi într-un secol în care istoria s-a purificat, iar cruzimea a devenit o amintire (râsetele devin nervoase). Trebuie abolit acest ultim coşmar al Europei, trebuie ştearsă această pată de pe conştiinţa secolului XX, pentru ca, în sfârşit, caritatea să fie cu adevărat deplină.

— Am impresia că ăsta îşi bate joc de noi azi, zice un poliţist şi, îndreptându-se spre gard, se zborşeşte la oratorul improvizat: Hai, coboară şi cară-te de aici!

Pe lângă mine trece un băiat scund, negricios şi tuns chilug, care duce de căpăstru un cal deşirat, pe care va încăleca un picador, bănuiesc.

— Hei, Manuel, îl strigă cel care mi-a dat sfaturi, luându-se după el. Azi eşti mândru că te cheamă Manuel, nu-i aşa? Ca pe El Cordobes.

Îi arăt controlorului biletul, îl întreb în ce parte a tribunelor e locul meu, după care mă îndrept într-acolo, mai mult furişându-mă, de teamă să nu atrag atenţia cuiva. Abia când mă liniştesc, îndrăznesc să mă uit în jur.

Arena are trei caturi şi seamănă cu un circ antic. E ca un O imens, cu ovalul de nisip împrejmuit de o barieră care îi apără pe spectatori. Recunosc cele trei porţi de acces. Pe una va intra grupul toreadorilor. A doua serveşte taurului; este în imediata apropiere a boxei. A treia e rezervată picadorilor, care vor pătrunde călări, înarmaţi cu lăncile lor lungi. Pe nisip nu se întâmplă însă deocamdată nimic. Unicul spectacol îl oferă tribunele.

Femeile şi-au aşezat şalurile pe balustradele lojilor, şi-au pus ochelarii de soare şi studiază din spatele lentilelor fumurii efectul produs asupra bărbaţilor de prezenţa lor. Bărbaţii, însă, îşi împart atenţia între frumuseţe şi lupta care urmează să înceapă. Pălăvrăgesc, comunicându-şi ultimele noutăţi despre crescătorii de tauri angajaţi în competiţia de azi sau despre starea de spirit a toreadorilor, şi numai rareori trag cu coada ochiului. Dezamăgite, frumoasele senorite se apucă să studieze programele sau, făcându-şi vânt cu evantaiele, se întorc, nerăbdătoare, spre porţi. Văpăile caniculei sunt încă puternice, nisipul scânteiază orbitor.

Dar iată că foarte aproape de balustradă s-a aşezat o ţigancă frumoasă, cu părul căzut în falduri sumbre pe umeri. Poartă o fustă înflorată, amplă, şi o bluză strâmtă, care stă să-i plesnească pe piept, lăsându-i umerii goi, nu prea mult, atât cât să fie purtători de făgăduieli neclare. Cerceii enormi, cu lănţişor, care, la fiecare mişcare a capului, se lovesc de pielea gâtului, sporesc provocarea.

Ţiganca nu pare să vadă, însă, pe niciunul din bărbaţii care o examinează pe furiş, iar faptul că e atât de indiferentă îi tulbură fără îndoială pe „los hombres de cuenta” din preajma ei. Mesajul pe care li-l transmite e limpede: să nu încerce să-i dea târcoale, căci e o femeie liberă să refuze.

În acest timp, un spaniol volubil, cu cămaşă cadrilată, îi explică unui tip blond, spălăcit, un scandinav probabil:

— Străinii ne socotesc barbari pentru că ne plac luptele cu tauri. E soarta Spaniei să fie mereu judecată de străinii care n-o înţeleg. Dar daţi-mi voie să vă atrag atenţia, señor, că nu trebuie să confundaţi o arenă cu obişnuitele terenuri de sport. O astfel de arenă cum e cea în care ne aflăm e un mic univers. Vă miră ce spun? Vă rog să mă urmăriţi şi vă veţi convinge că nu exagerez, că din acest univers nu lipseşte nimic.

Există, înainte de toate, matadorul, nu? Eroul zilei. Există, apoi, bestia. Când i se va da drumul din boxă, va năvăli gata să ucidă orice îi va ieşi în cale. Cai sau oameni. Există cei care-l ajută pe matador. Picadorii. Banderilierii. Sarcina lor e să întărâte fiara şi s-o obosească. După care se dau la o parte. Existăm, nu-i aşa? noi, spectatorii. Martorii. Şi există, señor, muzica. N-o auziţi? Passo doble. O coridă fără passo doble e ca o toamnă fără ploaie sau ca un oraş german fără cârnaţi şi fără metafizică. Să nu uit poliţia. Ea asigură ordinea. Îi duce la carceră pe puştii care sar în arenă fiindcă au prea mult curaj şi pe matadorii care dau înapoi fiindcă au prea puţin. Şi există apoi ceea ce nu se vede. Undeva în spate se află infirmeria, cu un chirurg îmbrăcat în halat alb, pregătit să coasă, dacă mai e cazul, un abdomen străpuns. Şi, bineînţeles, capela, señor, căci toreadorii nu intră în luptă înainte de a îngenunchea în faţa Fecioarei. Există speranţă, primejdie, superstiţii. Da, da, trebuie să ştiţi că toreadorii sunt extrem de superstiţioşi. N-ar coborî

în arenă dacă ar auzi un câine urlând sau dacă ar zări, întâmplător, o bufniţă. Există tot, señor. Arena e mare cât lumea. Singura deosebire e că în lume nici gloria, nici moartea nu ascultă de legi atât de clare ca aici…

„Hei, linişte, intervin câteva voci iritate. Mai terminaţi odată. Începe corida."

S-au înşelat. Pe poarta dinspre miazăzi, apar doi bărbaţi ducând o pancartă pe care scrie: „Por la muerte del infortunado…" Şi urmează numele toreadorului căruia, la ultima coridă, i s-au deschis vena safenă şi artera femurală. Până la spital, pierzând prea mult sânge, a murit. În ziua înmormântării, sicriul a fost purtat pe umeri prin faţa tribunelor goale, într-un ultim tur de onoare, după care, potrivit tradiţiei, a fost ucisă mama taurului ucigaş. În urma pancartei, alţi bărbaţi duc nişte pături întinse. O ploaie răsunătoare de monede cade din tribune. E ofranda publicului pentru familia celui care a murit în arenă.

În timp ce bizarul cortegiu se îndepărtează, nisipul, întunecat o clipă, redevine strălucitor, iar bărbatul cu cămaşă cadrilată îşi reia explicaţiile.

— Un toreador fără graţie, señor, e ca un actor care spune prost o tiradă. Şi nu toţi toreadorii au dreptul să ucidă taurul. Picadorul, de exemplu, are o lance de lemn, doar vârful e de fier, aşa că nu-i poate servi decât ca armă defensivă. Dar s-o luăm sistematic. O coridă are trei acte. În actul întâi, taurul intră în conflict cu picadorii care combat, cum veţi vedea, călări. E o luptă între taur şi centauri, din care taurul iese obosit şi cu coarnele mânjite de sânge, dacă a reuşit să spintece abdomenul unui cal. În actul al doilea, intră în joc banderilierii. Ştiţi ce sunt banderilele, nu? Mici harpoane cu fâşii multicolore de pânză. Trei rânduri de banderile sunt înfipte în grumazul animalului. Bijuterii care pregătesc victima pentru sacrificiu. Ele slăbesc şi mai mult forţa funestă a taurului, îi slăbesc în special muşchii gâtului,

pentru ca animalul să ţină capul mai aplecat, ceea ce îi va da matadorului posibilitatea să înfigă sabia în locul indicat pentru moarte. În sfârşit, actul final e al sacrificiului propriu-zis. Înarmat cu „instrumentele morţii”, sabia şi muleta, matadorul subjugă taurul, îl atrage prin pasele pe care le face într-un fel de dans funebru, urmărind să-l aducă în poziţia necesară, cu capul plecat, pentru a fi omorât. Atunci se ridică în vârful picioarelor, se încordează şi înfige sabia la rădăcina coarnelor. Dacă taurul nu e răpus, lupta se reia. Dar dacă sabia nimereşte ţinta şi taurul, clătinându-se pe picioare, îngenunchează în faţa matadorului, să vedeţi ce triumf! Un torent de chiote, de fluierături, de aclamaţii şi aplauze inundă arena. Pălării zboară în aer şi cad pe nisip, împreună cu alte suveniruri, evantaie, şaluri, flori, şi nu rareori inele, ceasuri, portmonee. Să sperăm că aşa va fi şi azi. Căci corida, señor, e ca o monedă care are pe o faţă înscrisă gloria, pe cealaltă moartea. Nu se ştie, când va cădea, pe ce faţă se va rostogoli.

Dar de ce nu începe lupta? Publicul şi-a pierdut răbdarea. A discutat cât a discutat despre Avispado, taurul negru şi agil (se pare că n-are cinci sute de kilograme, însă e foarte puternic, o fiară magnifică, zic cunoscătorii) cu care se va lupta Pedro P. Acum freamătă. Se aud fluierături. Strigăte. „Los Toros! Los Toros! Los Toros!” Cei mai nervoşi dintre spectatori bat din picioare şi lovesc în balustradă cu ce pot, făcând un zgomot infernal. Taurii sunt încă în boxe în loc să fie aici! În golurile dintre strigăte se aude muzica, acel passo doble care, ceva mai devreme, mă predispunea la reverie; parcă eram la o veselă reuniune inocentă. Foarte frumos acest passo doble, dar spaniolii n-au venit aici la concert. Muzica trebuie să preceadă ceva. Taurii! „Los Toros!” Vecinul meu fumează nervos, aruncând ţigara după câteva fumuri ca să poată vocifera. Graţioasele senorite ţipă şi ele, fără să-şi menajeze

coardele vocale. Mă ghemuiesc pe locul meu, intimidat. Aş striga şi eu, dar n-am aplombul necesar. Şi nici antrenament. Orice spaniol descinde în linie directă nu numai din Don Quijote, ci şi din conchistadori, aşa că la el totul se rezolvă prin ereditate. Deci, mai bine mă abţin şi mă rog în gând să nu mai aşteptăm mult, pentru ca sărbătoarea să nu degenereze. Există precedente primejdioase care arată că în aglomeraţii omul poate fi uneori feroce, săvârşind acte pe care de unul singur nu le-ar săvârşi. Ca să mă liniştesc, îmi concentrez atenţia asupra unui alguazil îmbrăcat în negru, care stă nemişcat, absent, împietrit în costumul său tradiţional. Cu atât mai rău pentru el! Ceilalţi se pot descărca de tensiunea nervoasă. Inclusiv cei care nu posedă nimic, dar se bucură de totul într-o asemenea zi. La iritarea publicului contribuie poate şi faptul că, din senin, vântul a început să sufle, aducând, uneori, din depărtare un praf gălbui pe care-l răsuceşte în spirale chiar deasupra tribunelor.

Un sunet de trompetă potoleşte vacarmul. În sfârşit, ora de soare şi de pericol a coridei începe. Apar mai întâi doi alguazili călări, cu mantalele negre şi pălăriile în formă de bicorn, împodobite cu pene roşii şi galbene. În urma lor vin toţi cei ce vor avea un rol de jucat în tragedia care se va desfăşura în curând, mai puţin picadorii. Merg în pas cadenţat, în acordurile eternului passo doble, mândri de primirea ce li se face şi încrezători în steaua lor. Mulţimea aplaudă, ovaţionează. Oacheşul Pedro a îmbrăcat azi un costum albastru, tivit cu argint, care contrastează cu tristeţea întipărită pe obrazul lui. Pare preocupat. Îi face un semn cu mâna ţigăncii cu fusta înflorată, gest din care toată lumea înţelege cui îi va închina matadorul victoria dacă va birui taurul, după care răspunde sec la saluturi. Nimic mai detestabil la un toreador decât impresia că ar putea cerşi succesul, îmi spun. De aceea, probabil, e Pedro atât de

sobru. „Suerte”, strigă o voce groasă. „Suerte”, „şansă”, cel mai frumos cuvânt din tauromahie. Încurajarea tradiţională şi singura de obicei. Un spectator, însă, ţine să mai adauge ceva: „Haide, este ultima.” Vrea să spună că este ultima coridă din sezon şi că ea trebuie să fie un triumf. Pedro, superstiţios, se încruntă: „Eu zic totdeauna că este penultima.” Lumea râde. Inclusiv cel care a făcut gafa, aplaudă. Dar ce-a fost asta? Printre râsete şi aplauze s-au auzit parcă şi câteva fluierături. După ce cortegiul face ocolul arenei, dispare în spatele porţilor.

Un călăreţ se îndreaptă spre loja rezervată celui ce prezidează corida şi cere cheia boxei unde e închis Avispado. Cheia e aruncată, călăreţul o prinde şi se întoarce în galop. Arena, arhiplină, se agită. În aceste momente, mă orientez şi eu după principiul iezuit că omul nu trebuie să ştie, ci să creadă. Chiar dacă nu ştiu mare lucru despre luptele cu tauri, e important să cred şi eu, asemenea celorlalţi, că în faţa noastră se va juca propria noastră farsă sau tragedie.

Mă smulge din această stare individul cu cămaşă cadrilată. El îi explică scandinavului că unii specialişti l-au contestat pe Pedro, cotat în general foarte sus, pretinzând că n-are nobleţea şi suavitatea marilor matadori, că foloseşte un stil decadent, plin de înfloriturі. Şi, ca un făcut, Pedro a decepţionat la Sevilla, în chiar templul tauromahiei. A mai decepţionat o dată la Madrid, la San Isidro. Acum e ultima şansă din acest sezon pentru a-şi justifica renumele.

— Când te cheamă Pedro P., zice el, nu-ţi poţi permite să dansezi doar, fără să rişti, în faţa taurilor. Mai ales că nu lipsesc cabalele. N-aţi auzit adineauri câteva fluierături? Pedro a acuzat pe unul din cronicarii coridelor că i-a pretins patru milioane de pesetas pentru a-l lăuda. Or, vă daţi seama, dacă ar fi prudent azi, s-ar putea vedea atacat. Ca să-i oblige pe spectatori să nu se

îndoiască de el, îşi va schimba probabil stilul, adoptând unul mai sec sau poate chiar extrasec.

Rumoarea şi muzica au încetat. Nu se mai aud decât foşnetele unor copaci din apropiere. Ne răsucim, toţi, capetele spre poarta de fier. Arena e ca un vulcan mut. Şi, deodată, cele aproape cinci sute de kilograme ale lui Avispado pătrund pe pământul roşcat presărat cu nisip. Vecinii mei exclamă admirativ: „O, ce fiară!" Un taur trebuie să posede multe calităţi pentru a avea onoarea să fie ucis în plină fiesta, dar Avispado întruneşte, se pare, toate condiţiile pentru a-i încânta pe cunoscători. E sumbru şi are mişcări abrupte. „Va fi o zi grea pentru Pedro", e de părere cineva. Ţiganca frământă în mâini o mică batistă, privind îngrijorată spre taur, care s-a oprit, zăpăcit de lumina brutală a soarelui.

În jur, nimeni nu se grăbeşte să confirme părerea că pentru spanioli este sărac nu cel care are prea puţin, ci acela care doreşte să aibă prea mult. Spectatorii înghesuiţi în tribune doresc să aibă şi ceea ce nu pot avea. „Al toro", strigă acum din toate puterile, asurzindu-mă. În aşteptarea picadorilor, câţiva „peones" flutură cape roşii, ascunzându-se când sunt în pericol în dosul unor paravane de lemn. Ei sunt singurii cărora li se îngăduie să dea bir cu fugiţii. Dar iată că îşi fac apariţia picadorii, căţăraţi pe caii lor deşiraţi, pe şeile lor înalte, cu tălpile sprijinite pe scări masive, ce le apără picioarele. Conform tradiţiei, caii au câte un ochi acoperit, cel dinspre arenă, ca să nu vadă taurul şi să nu se sperie. Fără să vreau, cobor privirea. Ştiu că, destul de des, taurul reuşeşte să se debaraseze de lancea cu care îl înţeapă pica-dorul şi se aruncă asupra calului, spintecându-i abdomenul cu coarnele. Bieţii cai, ei înroşesc cei dintâi nisipul. Şi fără să se poată apăra. Ba, societatea crescătorilor de tauri din Spania a protestat, am auzit, când caii au fost echipaţi cu un „pecho protector", un fel de platoşă care-i scapă

uneori; ea susţinea că, demoralizaţi de încercările infructuoase de a nimici caii, taurii pierd din combativitate. Şi asta în aceleaşi locuri unde Rosinanta e departe de a fi un simplu mijloc de transport!

Trompeta sună din nou, semn că picadorii, terminându-şi misiunea de a-i slăbi taurului rezistenţa şi de a-i desăvârşi furia, au ieşit din scenă. A venit rândul banderilierilor. Ei îşi înfig banderilele, câte două odată, şi fac un pas în lături pentru a se feri de taur. Şuviţe de sânge înroşesc acum ceafa întunecată a lui Avispado. Spectatorii aplaudă. Le place acest colier roşu şi nu se cruţă când trebuie să răsplătească o mişcare frumoasă, îndrăzneaţă. Aproape toţi sunt nişte eruditi ai coridei, dublaţi de temperamente aprinse. Au coardele vocale exersate, salută fiecare reuşită şi sancţionează fiecare stângăcie.

Hărţuielile picadorilor, asalturile banderilierilor n-au fost totuşi decât pregătiri. Adevărata coridă începe când taurul şi matadorul rămân singuri faţă în faţă. Când jocul cu pliurile romantice ale capei, de un roşu aprins pe dinlăuntru, şi scrâşnetul copitelor pe nisip împing lupta la paroxism.

Pedro pare calm. Trebuie să fie calm. Nu se poate baza decât pe îndemânarea sa în aceste momente decisive. Are un simţ înnăscut al strategiei şi îşi doreşte, fără îndoială, să mai citească o dată în ziare ceea ce s-a scris când a devenit vedetă, că orologiul arenei s-a oprit în momentul în care a ridicat el muleta. Numele lui a răsunat atunci ca o fanfară. Dar succesul uzează teribil.

În ciuda aşteptărilor, Avispado nu se repede furios. Are mişcări moi, acum. Pare chiar inofensiv. Unii spectatori încep să se impacienteze, dau semne de nervozitate. Nu cumva reclama care i s-a făcut lui Avispado a fost o înşelătorie? Poate că organizatorii au vrut să-i tragă pe sfoară, să-i opună un taur slab lui Pedro, ca să-l favorizeze.

— Se înşală, îi spune scandinavului însoţitorul său. Uită că un taur e mai periculos dacă nu se grăbeşte să atace. Înseamnă că începe să-şi calculeze loviturile.

Un toreador simte instinctiv căldura sau răceala tribunelor. Stăpânindu-se, Pedro face o mişcare scurtă, care ne îngheaţă pe toţi. Coarnele taurului au trecut milimetric pe lângă şoldul lui. „Ole, Pedro!" izbucnesc, plini de admiraţie, câţiva spectatori. Alţii rămân rezervaţi. Aşteaptă. Cu un elan sec, Pedro se întoarce şi arată din nou fiarei muleta, fără să-i dea răgaz, după care rămâne drept până când, cu o mişcare uşoară a trupului înapoi, se fereşte. Ah, această pasă n-a fost totuşi perfectă. Căci abia trecut de trupul matadorului, taurul rovine.

În mod normal, Pedro ar trebui acum să fie atent la eschive, dar amintirea neplăcută a coridelor de la Sevilla şi Madrid îl obligă să se agaţe de fiecare mişcare, să forţeze nota. Încearcă imposibilul, deoarece publicul nu i-ar ierta o decepţie în plus. Din fericire, agilitatea îl ajută să iasă cu bine din momentele dificile. „La izquierda! La izquierda!" „Stânga! Stânga!", strigă, cu figurile congestionate, spectatorii din jurul meu, îndemnându-l să efectueze pasele cu mâna stângă şi să-şi asume astfel maximum de risc înainte de a avea dreptul să sacrifice taurul. Matadorul se conformează. Strânge cu mâna stângă muleta şi aşteaptă, cu picioarele impecabil lipite, asaltul taurului. A reuşit. În tribune e acum un adevărat delir. Atmosfera a ajuns aproape irespirabilă. Există chiar ceva erotic în surescitarea arenei. Şi iată că în mâna lui Pedro luceşte sabia. Avispado suflă greu. Parcă şi el ar şti, după ultimele asalturi, că trebuie să se concentreze. „Acum, Pedro, arată-ne ce ştii!", ţipă cineva. Spaniolii sunt învinuiţi de lipsă de tenacitate, că nu duc lucrurile până la capăt, că nu finalizează victoria, dar nici unui toreador nu i-ar fi iertată o victorie pe jumătate. Şi

poate că ei sărbătoresc la o coridă nu atât înfrângerea taurului, cât înfrângerea unuia din marile lor defecte. În tribune e un vacarm asurzitor. Soarele arde nemilos, orbitor, iar publicul îi cere toreadorului să îndrăznească, să rişte. Muleta (dar ce scut este o bucată de pânză?), strălucirea firelor de argint din costum, sabia întinsă orizontal, totul se învârte parcă în faţa mea. Simt că îmi cedează nervii, că sunt extenuat. „Al toro! Al toro!" porunceşte mulţimea. Şi nu mai înţeleg nimic. S-a clătinat Pedro, sau mi s-a părut? Închid ochii.

…Când îi deschid, în arenă nu e nimeni, în afară de mine. Stau în faţa maşinii mele de scris, ascult vântul care spulberă ce-a mai rămas din frunzişul plopilor de peste drum şi mă gândesc la viaţa mea.

ŞI EU AM FOST ÎN ARCADIA!

1

Lumea în care m-am născut eu nu privea cu ochi buni călătoriile. Era o lume închisă. Tatăl meu a făcut o singură călătorie, care a durat vreo cinci ani, străbătând câteva ţări dus şi întors, şi care nu i-a lăsat o amintire prea plăcută deşi a întreprins-o gratuit. Poate fiindcă n-a dorit-o şi a fost constrâns să voiajeze. Se afla la coasă, în 1914, când a sunat mobilizarea, după glontele de la Sarajevo, şi a fost înrolat fără să fie întrebat dacă era dispus sau nu să-şi lase fânul neuscat şi să pornească prin Europa, în furgoanele imperiului habsburgic.

Singura amintire din această lungă şi primejdioasă călătorie a tatei e un tablou, cu un călăreţ al cărui cal parcă zboară. Se află pe peretele de deasupra patului meu acum şi, de câte ori ridic ochii, îl văd. Calul e negru ca pana corbului, cu ţinte albe pe frunte şi pe glezne, iar călăreţul, cu tunica lui vişinie fluturând în vânt, cu pantalonii albaştri vârâţi în cizme, ţine sabia ridicată în mâna dreaptă, în timp ce cu stânga strânge dârlogii. Cerul din fundal e paşnic, senin, cu câţiva norişori idilici, deasupra cărora e înrămat în medalion un bătrân cu favoriţi albi, Franz Iozef desigur, flancat de două personaje pe care lacunele mele în materie de istorie nu-mi permit să le identific. În partea de jos a tabloului scrie cu cerneală neagră, spălăcită (recunosc caligrafia tatei, frumoasă, ordonată, elegantă chiar): „Kanonir Alecsandru Paleriu K.u.K.Fh.R.” (probabil indicativul unităţii, pe care a schimbat-o odată cu trecerea sau, mai degrabă, fuga în armata română). Am copilărit sub acest tablou, aşezat pe peretele dinspre răsărit, dinspre

uliţă, al casei şi am fost foarte mândru că tata a zburat prin aer pe un asemenea cal de poveste. Ceva mai târziu am descoperit, nu fără o strângere de inimă, că şi uniforma şi calul erau un desen standard şi că numai capul călăreţului a fost fotografiat şi montat în acest desen. Atunci mi-a mai scăzut entuziasmul, dar păstrez cu emoţie această unică amintire rămasă mie din singura călătorie a tatei. El mai avea una. Îşi pierduse pe jumătate vocea, vorbea slab, stins. Fusese îngropat de un obuz, stătuse acoperit de pământ până la bărbie, iar aceasta îi afectase coardele vocale.

Mama a călătorit tot o singură dată. Pe o distanţă mai scurtă şi, spre deosebire de tata, pe jumătate de bunăvoie. Din Lisa, care pe atunci era sat grăniceresc, la Bucureşti. Ca să evite formalităţile, dar probabil şi costul călătoriei, mama, cum era foarte tânără, n-avea nici optsprezece ani, a preferat să treacă munţii mergând pe jos până în Bucureşti unde s-a angajat fată în casă în familia unui doctor ce locuia undeva pe lângă Piaţa Romană. A rămas o singură iarnă, strângând bani pentru zestre. Apoi s-a întors în Lisa, pe aceeaşi cale, şi n-a mai plecat decât în ianuarie 1965, în cimitirul din capătul uliţei pe care m-am născut eu.

Acestea au fost singurele călătorii ale părinţilor mei. În rest, ei au mers pe aceleaşi drumuri, apropiindu-se ori depărtându-se puţin de munte, după cum cereau treburile, şi au văzut răsăritul şi apusul soarelui din acelaşi punct. Viaţa lor a curs într-un cadru restrâns, bine delimitat, şi geografic, de munţi la miazăzi şi de dealurile de pe malul Oltului la miazănoapte.

Într-un timp, am crezut că eu am ieşit din această lume închisă, că odată cu mine s-a rupt o tradiţie care durează cine ştie de când. Am călătorit cu avionul, cu trenul, cu vaporul, cu maşina, cu autobuzul, am trecut dincolo de ţările unde a ajuns „kanonirul Alecsandru Paleriu”, şi fără să risc să

mor de o mie de ori pe zi ca el, mi-am înscris numele pe formulare la vamă, la hoteluri de categorii diverse, a trebuit să vorbesc în alte limbi, să mă deprind cu alte obiceiuri decât ale noastre, am mers pe o cămilă, am avut trei accidente de avion. Şi totuşi, vai, nu mă pot considera un „homo viator”. Dimpotrivă, spre regretul meu, sunt tot ce poate fi mai străin acestei noţiuni. Mi-au lipsit pofta de a călători şi arta de a o face. Şi poate că sunt nu numai primul guraliv, ci şi primul sedentar adevărat din neamul meu.

O astfel de declaraţie riscă, îmi dau seama, să pară un moft, dacă nu şi mai rău, celor care n-au avut şansa mea, mai ales că dorinţa de a vedea şi alte locuri e perfect normală şi nimeni nu e vinovat că eu sunt alcătuit anapoda, că mi-am sabotat singur călătoriile. De aceea mă grăbesc să te asigur că nu sunt atât de retrograd încât să-mi exalt sedentarismul şi să-l transform în criteriu. Chiar devenită modă, călătoria păstrează ceva salutar şi sunt conştient că eu reprezint din acest punct de vedere o anomalie, un caz. Mă urmăreşte parcă o fatalitate, să nu mă pot bucura de acea dulce beţie a noutăţii de care i-am auzit vorbind pe mulţi. Să fie o reacţie specifică sensibilităţilor conservatoare? Nu ştiu. De câte ori am încercat să-mi explic această panică de a ieşi dincolo de cercul obişnuinţelor, mi-a fost greu să numesc o singură cauză. Cu atât mai greu e să mă fac înţeles de alţii. E foarte probabil că afirmaţiile mele pe această temă, risipite prin cărţi şi prin interviuri, au fost socotite simplă cochetărie. N-am reuşit, mă tem, decât să dau impresia că după ce zeii călătoriilor mi-au fost, o vreme, favorabili, mai am şi ingratitudinea, sau chiar lipsa de decenţă de a cârti împotriva lor. Cu excepţia celor care mă cunosc bine, nimeni n-a vrut să creadă că mie îmi e oarecum frică să călătoresc, că orice mă scoate din rutină, din obişnuit, mă sperie. Şi, cu timpul, am

renunţat, am obosit să mă tot justific. La ce bun? Aş fi izbutit, cel mult, să mă repet.

Vina mea e, poate, că i-am derutat şi pe cei care ar fi fost dispuşi să mă ia în serios, deoarece m-am justificat prost. Folosind cuvântul „anticălător", am dat impresia că sufăr de o fobie a distanţelor. Or, adevărul este că eu mă tem şi de ceea ce e necunoscut în imediata mea vecinătate. Practic, orice m-a smuls din „a fost" şi orice îl ameninţă pe „este" îmi provoacă un vertij. Iar pentru a mă face cât de cât înţeles ar fi trebuit să încep cu acest amănunt bizar: că dintotdeauna am avut, în forme neclare, ceea ce aş numi azi nostalgia imobilităţii.

2

Am început foarte devreme să mă manifest ca atare, cel mai important eveniment al copilăriei mele fiind o întâmplare plină de tâlc. Întreg universul meu avea pe atunci o suprafaţă de câţiva kilometri pătraţi. Nu fusesem nici măcar până la Făgăraş, situat la optsprezece kilometri de Lisa. Cât despre ce se petrecea dincolo de orizont, ştiam tot atât de puţin cât ştia Columb despre America înainte de a pleca în prima sa călătorie. Dar acest univers minuscul era pentru mine tot atât de mare cât un imperiu. Din pridvorul casei noastre se vedeau munţii. Acolo aveam la dispoziţie un vast domeniu alcătuit din ierburi, dealuri pline cu aluni, tufişuri nenumărate cu zmeură şi cu mure, luminişuri înnegrite de afine, platouri ascunse unde creşteau tot felul de ciuperci, izvoare cu apă rece de-ţi crăpau dinţii, râuri iuţi, mici şi secrete, păduri adânci, umbroase, cărări ştiute de toată lumea sau numai de mine. Eram bogat, nu mă stânjenea deloc faptul că acasă spaţiul meu de manevră era redus. Casa în care m-am născut avea doar o tindă, în care mâncam primăvara, vara şi toamna, o cameră de locuit şi o cămară. Totul lucea de sărăcie şi de curăţenie. Mama spăla

podelele cu leşie în fiecare săptămână. Pe laviţele pictate nu eram lăsat să mă joc, pentru a nu râcâi vopseaua, nici pe paturi, pentru a nu risipi paiele acoperite cu un cearceaf gros de cânepă. În schimb, urcam zilnic munţii în urma celor două vaci ale noastre. Ce motive aveam să mă plâng? Lumea în care mă născusem mi se părea pe atunci largă, încăpătoare, nu mă stingherea câtuşi de puţin. Încât ceea ce a început într-o seară de pe la sfârşitul lui august m-a surprins complet nepregătit.

Tata fusese la Ş., care venise să se odihnească o săptămână la munte, şi se întorsese de-acolo foarte agitat. A început să discute cu mama în curte, lângă fântână. Nu auzeam ce discutau, fiindcă vorbea mai ales tata, care, cum ţi-am spus, avea vocea slăbită, însă din felul cum clătina mama din cap, înnegurată, opunându-se, mi-am dat seama că se petrecea ceva grav. Abia a doua zi am aflat secretul. Se discuta acum pe faţă despre plecarea mea. Tata zicea că urma să mă duc la Bucureşti, să-mi încerc norocul la un liceu, „Spiru Haret”, poate reuşeam să obţin una din bursele de-acolo, care mi-ar fi îngăduit să am altă soartă decât a lui. Mama nu părea deloc convinsă. Tăcea tot timpul, cu palma la gură, după obiceiul ei, şi plângea pe ascuns. Încetase totuşi să se împotrivească. Nu-mi erau deloc limpezi intenţiile tatei în privinţa viitorului meu, şi nici nu mă interesa „viitorul”, mă interesa pericolul care mă pândea imediat (de ce trebuia să mă duc la liceu? şi unde? tocmai în Bucureşti), dar faptul că mama nu se mai opunea deschis şi că n-am mai fost lăsat să păzesc vacile, ca să mă pot pregăti, mi-a sporit sentimentul primejdiei.

Ar trebui să explic puţin reacţiile diferite ale părinţilor mei, aşa cum le-am înţeles mai târziu. Tata, o natură prin excelenţă intelectuală, cu o înzestrare de excepţie, a mers la şcoală numai de la Crăciun la Paști, în lunile când nu trebuia să

păzească vitele, dar uşurinţa lui la învăţătură i-a uimit atât de mult pe învăţători şi inspectori, încât o comisie specială s-a deplasat în trăsuri de la Făgăraş pentru a-l examina, trecându-l din clasa a II-a direct în clasa a V-a, şi după clasa a V-a dându-i certificat de absolvire a şapte clase, cu recomandarea stăruitoare de a fi trimis la liceu. Învăţătorii din sat s-au oferit să suporte ei cheltuielile, dar bunicul meu le-a opus o obiecţie de netrecut. I-ar fi plăcut şi lui să-şi vadă feciorul domn, dar avea patru fete pe care trebuia să le înzestreze. Era vremea să câştige şi el ceva. Şi l-a trimis să lucreze cu ziua. Mama, o natură prin excelenţă afectivă, care gândea totul cu inima, era înfricoşată de două perspective la fel de ameninţătoare. Cum aveam să mă descurc prin străini? (străinătatea începând pentru ea foarte aproape de Lisa). Şi, dacă pleca de-acasă singurul lor băiat, nu avea să crească mai târziu iarbă în curte?

Venise septembrie. Aerul mirosea a frunză de nuc şi a fân uscat. Stăteam în pridvor sau în grădină cu o carte în mână, clocind tot felul de proiecte. Mă hotărâsem întâi să-mi tai un deget, ca să-i oblig să mă ducă la spital, dar deşi eram plin de semne la amândouă mâinile de la cuţitul cu care îmi crestam beţele, mi s-a făcut frică; apoi m-am gândit să fiu mut la examen, să nu deschid gura, ca să mă trimită înapoi acasă, dar nu-mi convenea să râdă băieţii din sat de mine. Vanitatea mea era tot atât de precoce ca teama de necunoscut. În cele din urmă, am plănuit să fug de-acasă în dimineaţa fixată pentru plecare, să mă ascund vreo săptămână în pădure, până trecea pericolul. După aceea, toate aveau să reintre desigur în normal. Cum petrecusem multe nopţi pe munte, nu mă speria perspectiva de a dormi într-o colibă părăsită sau pe un maldăr de iarbă sub cerul liber, iar în privinţa hranei nu aveam griji. La începutul lui septembrie, pădurea era plină de alune, de mure,

de zmeură coaptă. Ştiam unde să caut ciupercile bune de fript pe jar, nu, mâncarea nu era o problemă. În plus, contam şi pe aprobarea tăcută a mamei.

Cu o seară înainte de ziua cu pricina, mi-am pus în buzunarul pantalonilor o cutie de chibrituri, după care m-am suit în pat mai devreme decât de obicei, deoarece îmi propusesem s-o şterg, neobservat, în zori. Mi-am aşezat la îndemână şi bocancii pe care mi-i cumpărase tata. Primii mei bocanci. Erau grei, solizi, negri şi ardeam de nerăbdare să-i port. Nu avusesem permisiunea s-o fac până atunci, întrucât mama vroia să-i am noi nouţi pe străzile unui oraş atât de important ca Bucureştiul, pentru ca să nu râdă, zicea ea, „domnii de-acolo” de mine. Din pricina emoţiei am adormit însă târziu şi, când am deschis ochii, am constatat cu spaimă că ferestrele erau albe de lumină. De la poartă se auzeau glasurile celor cu care urma să fac prima călătorie din viaţa mea. Trebuia să mă grăbesc dacă vroiam să evit dezastrul. Mi-am încălţat repede bocancii. Nu vroiam să fug fără ei. Dar, semn rău: mergeam destul de greu. Nu m-am îndurat totuşi să mă descalţ şi tocmai această slăbiciune, că n-am dispreţuit plăcerea de a purta un lucru mai bun când am avut ocazia, mi-a fost fatală atunci. Cred că viaţa mea ar fi luat un alt curs dacă nu m-aş fi împiedicat, din pricina bocancilor, când săream gardul din capătul grădinii, ceea ce i-a dat tatei prilejul să se apropie şi să-mi propună un pact. Să accept să plec, în schimbul a 44 de lei. De ce 44? Probabil, atât avea în acea zi. Surprins, am stat în cumpănă cocoţat pe gard. Suma mi se părea ameţitoare. Nu avusesem niciodată atâţia bani în mână. Şi n-am rezistat, am acceptat tranzacţia, nu înainte însă de a-mi dovedi încă o dată mefienţa: „Dar mi-i dai acum?” Am primit asigurări ferme şi astfel mi-am asumat riscul să ies din universul înaintaşilor mei, contra cost. Ironia sorţii a vrut ca

eu, care sunt un atât de prost gospodar al prosperităţii personale, să-mi datorez expulzarea din mit unei mici „afaceri”. Probabil, melancoliile de mai târziu au fost preţul plătit pentru ispăşirea acestui păcat. Dar ereditatea (singurul zeu căruia îi cunoaştem numele, spune Oscar Wilde) s-a răzbunat mai târziu. Fiindcă am îndrăznit să depăşesc universul în care s-au mişcat ai mei, mi l-a redus şi mai mult: la mine însumi.

3

Vanitatea m-ar îndemna să pretind că am depins exclusiv de caracterul meu în viaţă (nu ne asigură bătrânul Heraclit că destinul este propriul nostru caracter?) sau că soarta a ales împrejurări deosebite pentru a mă călăuzi pe un drum sau altul. Adevărul, însă, mă obligă să fiu modest. Am depins de multe amănunte, iar gardul pe care am stat cocoţat înainte de a pleca la liceu a constituit placa turnantă a vieţii mele. Dacă-l săream, aş fi fost cu siguranţă altul acum. Pentru că n-am făcut-o, am intrat pe alt coridor al destinului.

Din multe puncte de vedere, gardul acela reprezintă un simbol. El a constituit eşecul primei şi, probabil, singurei aventuri pe care am plănuit-o. A fost prima mea nehotărâre importantă. Şi prima răspântie. De aici aş putea trage concluzia că o viaţă e o sumă întâmplătoare de amănunte, o improvizaţie continuă între o naştere şi o moarte. Sunt totuşi convins că există o logică dincolo de detalii.

4

Există o logică până şi în faptul că am luat în serios legenda Arcadiei, căutând Arcadia de-adevăratelea.

Lucrurile s-au petrecut cu ani în urmă. Mă găseam la Atena, când cineva m-a întrebat pe

neaşteptate dacă au vroiam să merg în Pelopones cu „o ocazie”. Am zis aproape fără voie: „Mă interesează Arcadia”. Cel care-mi făcuse propunerea a părut mirat. De ce tocmai Arcadia? Stânjenit de mirarea lui, am vrut să-i explic, dar ce să-i explic? Că am avut mereu slăbiciunea paradiselor pierdute? Că mi-aş fi putut imprima o carte de vizită „Octavian Paler, specialist în paradise pierdute”? Căutam o ieşire din încurcătură şi am tresărit auzindu-l: „Mi se pare că autobuzul trece pe-acolo. Nu sunt sigur. Vreţi să mă aşteptaţi o clipă?” Am aşteptat, făcând în gând socoteala puţinilor bani de care dispuneam. „Aveţi noroc”, mi-a zis binevoitorul grec la întoarcere. Şi chiar a doua zi eram instalat într-un autobuz plin de praf, cu vopseaua cam scorojită şi arcurile obosite; un autobuz care zdruncina îngrozitor, întrerupându-mă mereu din reveriile pe teme antice.

În afară de mine, mai existau trei pasageri. O femeie care citea un roman poliţist. Un tânăr care răsfoia la nesfârşit o revistă sportivă. Şi un bătrân care se uita pe geam, deşi nu prea părea interesat de peisaj. Într-un târziu, după mai multe ore de drum, am pătruns într-un decor de munţi despăduriţi, secetoşi, cu văi pustii, sau aproape pustii, ce mărgineau şoseaua. „Arcadia”, mi-a zis bătrânul, arătându-mi cu mâna priveliştea de o dezolantă singurătate. Am încremenit. Cum, aceasta era Arcadia, ţinutul ales de poeţii antici pentru a ne vorbi despre fericire şi despre regret? În speranţa că mai aveam de aşteptat, i-am cerut lămuriri şoferului. Acesta m-a asigurat, însă, cu o ireproşabilă politeţe profesională: „Da, domnule, e Arcadia. Unde vreţi să coborâţi?” Prin faţa noastră defilau munţi goi, de piatră descărnată. Nu se vedea niciun sat. S-au scurs minute bune până ce am zărit unul, cuibărit sub un povârniş abrupt. Apoi, iarăşi, nimic. Piatră cutreierată când şi când de capre. Arbori foarte puţini şi chinuiţi, pietroşi ei

înşişi. Râuri uscate. Nici vorbă de platanul gigantic sub care Heracle a biruit Hidra, iar cât priveşte păstorii lui Poussin, îmbrăcaţi în ţesături scumpe şi parfumaţi, ei nu trecuseră cu siguranţă niciodată pe coastele acelea aride de munte. „Ce căutaţi, de fapt, domnule?" s-a întors spre mine şoferul, văzând că tăceam. „Arcadia", am răspuns. „Arcadia e mare – a exclamat el, răsucindu-se în scaun şi examinându-mă în oglindă – ce anume căutaţi în Arcadia?" Nu ştiam ce să-i răspund. Nu puteam să-i spun că eu căutam ţinutul idilic, neprihănit, despre care vorbesc legendele. Simţeam că aşa ceva ar fi sunat în acel moment de-a dreptul caraghios. „Vreau să cobor aici" m-am hotărât brusc, ca să scap de politeţea lui cercetătoare. „Mă rog, făcu şoferul ridicând din umeri, cum doriţi." Şi a oprit. A aşteptat să cobor, s-a uitat intrigat după mine, apoi a închis uşile, şi-a aprins o ţigară şi a apăsat pe accelerator lăsându-mă singur în mijlocul şoselei.

În clipa în care autobuzul a dispărut la orizont, mi s-a părut că am rămas atârnat în gol. M-am gândit că făcusem o prostie. Ce căutam, singur, în pustietatea aceea? În jurul meu, cât vedeam cu ochii, nu se zărea ţipenie de om. Numai munţi, numai piatră, şi soarele care ardea, încingând piatra. Dacă ar fi trecut un alt autobuz atunci i-aş fi făcut semn să mă ia, punând punct curiozităţii mele. Dar n-a trecut şi, într-o doară, am părăsit şoseaua, suind pieptiş pe coastă. Nu era nici amiază, aveam timp, nu riscam să mă prindă noaptea în sălbăticia aceea inospitalieră. Am ajuns în vârful coastei, de-acolo am coborât într-o vale şi am suit apoi altă coastă, din ce în ce mai copleşit de senzaţia că mă găseam într-un deşert muntos. Copacii pe care-i întâlneam erau atât de rari, încât nu reuşeau decât să accentueze goliciunea peisajului. Singurătatea urla pur şi simplu în jurul lor şi pot jura că n-am întâlnit nicăieri o tăcere mai

zgomotoasă. După vreo trei ore, m-am întors în şosea.

Şi cum să zic azi? Că am fost şi eu în Arcadia? Fireşte, am fost câteva ceasuri într-un ţinut care poartă, administrativ, acest nume, dar eu căutam altceva, o Arcadie inexistentă. Sunt unul dintre naivii, câţi oare? care au reuşit să uite un moment graniţa dintre poveşti şi realitate, care au plecat cu autobuzul să caute un ţinut născocit de poeţi. Ştiam, de fapt, că Arcadia e un fel de vis al memoriei. După cum ştiam că imaginaţia noastră înfrumuseţează paradisele pierdute cu atât mai mult cu cât ele sunt pierdute mai sigur. Cu toate acestea, am fost sincer surprins că locurile unde am coborât nu corespundeau câtuşi de puţin legendelor. Nevoia mea de iluzii era mai puternică decât ce ştiam.

Păstrez de vreo zece, cincisprezece ani pe masa la care scriu o imagine a „Porţilor Paradisului" sculptate de Ghiberti pentru Baptisteriul din Florenţa. Porţile masive, de bronz, sunt, bineînţeles, închise. Foarte bine că sunt închise!, îmi spun. Trebuie să rămână permanent aşa. Dacă s-ar deschide, am vedea căscându-se un gol ostil, ameţitor. Pe când zăvorâte, ele ne permit să visăm, să ne închipuim orice. Dar dinaintea paradiselor pierdute nu mai suntem la fel de raţionali. Tânjim mereu să devenim infractori, forţându-le porţile.

Când m-am dus într-o primăvară să văd clădirea dezafectată unde am urmat şcoala primară, am procedat la fel, am uitat cu bună-ştiinţă că în Arcadia nu există reîntoarceri. În fosta cancelarie, două canapele, scoase din uz, erau trase la perete. Un dulap, cu uşile deschise, nu mai conţinea decât praf. Afară, pe acoperişul de ţiglă, străpuns de două ferestre care semănau cu două pleoape deschise, moţăiau în lumină câteva ciori. O clipă, am avut senzaţia, probabil datorită mirosului crud de troscot ce venea din spatele clădirii, că reînvie ceva, dar iluzia s-a risipit repede şi comic.

Enervată de prezenţa mea, una din ciori a vrut să zboare şi din greşeală a atins clopotul care ne chema altădată la şcoală. Sunetul le-a speriat pe toate. Ciorile s-au smuls din picoteala lor luminoasă, au umplut acoperişul cu zborul lor negru, dezordonat şi au dezlănţuit un concert asurzitor de cârâieli. Nu s-au aşezat la loc decât după ce m-au văzut plecat.

5

Aflu că însuşi Carol Quintul ar fi cochetat cu pasiunea pentru tauromahie şi că la naşterea fiului său Filip a ucis cu lancea un taur în piaţa din Valladolid. Său că Fernando Pizarro, celebrul cuceritor al Perului, a fost un abil picador, că Filip al IV-lea se recrea, adesea, omorând tauri cu regala sa mână, reuşind asta, spun cronicile, cu o mare îndemânare şi cu multă pricepere. Dar acestea sunt excepţii. De fapt, adevăraţii toreadori au, cu toţii, origini modeste. Cei mai mulţi provin dintr-un sat! Iar povestea începe stereotip. Cam aşa. Până ia unsprezece ani (sau doisprezece), micul Francisco (sau Fernando) a dus viaţa pe care o duc toţi copiii de felul său, s-a jucat fericit în colbul drumului, fără să-i pese de sărăcie; era de mic înnebunit după tauri, dar ce băiat din Spania nu visează să devină toreador? În loc să meargă la şcoală, băiatul prefera să tragă cu urechea, în cârciumi sau la cafenea, la tot ce se pălăvrăgea despre coride; aşa a avut revelaţia că orice mare glorie a tauromahiei a fost odată o mică glorie locală, care a strălucit într-o „capea”, una din acele lupte cu tauri ce se desfăşoară duminica, în arene improvizate, prin sate sau în micile orăşele, unde locuitorii nu-şi pot permite să organizeze o coridă adevărată cu toreadori consacraţi. Pentru o „capea”, e de ajuns să se ridice în piaţa centrală bariere de lemn, sprijinite de jur împrejur de căruţe, parapete care nu au nici pe departe eleganţa arenelor obişnuite,

dar îşi îndeplinesc rolul, întrucât curioşii nu riscă să fie călcaţi în picioare de taurii furioşi. Toreadori amatori se găsesc din belşug. Sunt mulţi băieţii care ard de nerăbdare să-şi vadă fotografia publicată într-un ziar de provincie. Ei nu fac decât să arate taurilor capa roşie sau muleta, aţâţându-i, şi să se ferească după aceea, dar acest joc nu e scutit de primejdii. Ambiţioşii băieţandri îşi pot plăti scump curajul, dată fiind lipsa lor de experienţă. Un mormânt în cimitirul satului sau orăşelului respectiv poate pune capăt frumoaselor lor iluzii. Tentaţia e însă prea mare ca să reziste. Întreg satul sau orăşelul se înghesuie la fiesta. Fetele, îmbrăcate în hainele cele mai bune, stau în primele rânduri, pericolul, praful, soarele, emoţiile se amestecă şi, pe lângă faptul că sunt hotărâţi să frângă inimile iubitelor lor, toreadorii de circumstanţă speră ca soarta să le surâdă. Poate vor avea norocul să fie remarcaţi de un impresar care, impresionat de îndrăzneala, supleţea, îndemânarea şi sângele lor rece, le va face o ofertă pentru a se duce într-un oraş unde se organizează coride adevărate, unde vor putea pune piciorul pe prima treaptă a gloriei, devenind „mozo de estoque”, adică valet al unui matador, învestit cu onoarea de a-i înmâna sabia când a venit clipa uciderii taurului. Şi cum cariera atâtor idoli ai acestor băieţi a început la fel, de ce nu şi-ar juca şansa?

Iată, aşadar, o asemănare. Şi eu am copilărit pe o uliţă prăfuită. În Lisa nu exista însă nicio arenă improvizată pentru lupte cu tauri. Lumea se strângea în zi de sărbătoare în faţa primăriei, în jurul unui monument cu o acvilă de ciment şi cu patru plăci de marmură albă, pe care erau trecute numele morţilor din sat, în primul război mondial. Acolo avea loc hora. Un nuc bătrân şi schilodit de locul ingrat unde se încăpăţânase să crească, lipit de gardul şcolii şi de zidul primăriei, îşi arunca umbra săracă peste praful măcinat de picioarele flăcăilor şi fetelor, în timp ce pe margini nu mai

conteneau comentariile. Cine cu cine joacă, şi de aici presupuneri, bănuieli, supărări, satisfacţii etc. etc. Când asfinţea soarele, clarinetul şi toba tăceau şi lumea se risipea. Curând mica piaţă rămânea goală, cu acvila de ciment având aripile întinse, încremenită în aer. A doua zi începea o nouă săptămână dură de lucru şi toată lumea, mai puţin cei care întârziau prin cârciumi, se grăbea spre casă. Plecam şi eu, visând la ziua când urma să intru în horă; şi care n-avea să vină niciodată.

Deosebirile nu se opresc aici. N-am visat altă glorie în copilărie în afara aceleia de a stârni praful cu un cal în galop, nici n-am dorit să ajung într-un oraş, dacă las deoparte curiozitatea de a vedea cu ochii mei prăvăliile cu zahăr candel din Făgăraş. Pentru un mic torero, satul natal e o realitate destul de cenuşie. Dincolo de ea, la poarta unei arene despre care aude tot felul de poveşti, începe mitul. Şi întreaga lui fiinţă aspiră să ajungă într-o zi pe tărâmul mitului.

În cazul meu, lucrurile s-au petrecut invers. Eu am copilărit într-un mit. Mă găseam, ca orice copil (care n-a fost privat de acest privilegiu), în singurul paradis de pe lumea aceasta şi totul se rezolva simplu în micul meu imperiu. Dimineaţa, până ce soarele se ridica deasupra mărului de lângă fântână şi deasupra porţii înalte, curtea era întunecată. Atunci, părea plină de pericole. Mă temeam să ies şi s-o văd aşa. Dar după ce trecea momentul zgomotos al redeşteptării satului din liniştea nopţii şi se aşternea liniştea mai adâncă, de după plecarea oamenilor în câmp, iar soarele năvălea orbitor peste coroana mărului, întreaga noastră curte se umplea de lumină. Mă aşezam pe trepte şi stăteam acolo, convins că nimeni nu-mi putea face niciun rău câtă vreme mă bătea soarele. Foloseam destul de puţine cuvinte, pe unele le stâlceam (prima oară când m-am dus cu steaua cântam cu o ireproşabilă consecvenţă „Trei crai de la *sărărit,* spre-o stea au *câtălorit”),* însă ele

exprimau tot ce doream să exprim. Sentimentul că vorbele sunt sărace e necunoscut în mituri. Pe uliţă, eu şi prietenii mei ne tăvăleam ca vrăbiile în praful cald sau fugeam, râzând, pe lângă brazii din jurul cimitirului fără să ştim nimic despre moarte. Înmormântările la care asistam n-aveau pentru noi nimic trist. Erau chiar un spectacol frumos, ca nunţile, nu făceam nicio deosebire între ele. Când ne plictiseam, ne hârjoneam printre cei care plângeau sau căscam gura la felul cum se legănau bocitoarele.

De altfel, cred că numai într-un mit e posibil un lucru atât de ciudat: să afli că iubeşti viaţa într-un cimitir! Aveam impresia că nicăieri nu era mai mult soare ca acolo. De aceea mă strecuram printr-o spărtură a gardului, deseori, singur, şi de fiecare dată mă cuprindea aceeaşi bucurie tulbure de cum mă simţeam „dincolo", în acea oază de linişte înconjurată de brazi ce se înnegreau la amiază din pricina luminii. Hoinăream ore întregi printre crucile de ciment, de piatră sau de lemn, ce se măcinau ori putrezeau, şi printre mormintele năpădite de iarbă, ignorând cu totul că mă găseam într-un loc unde nu se cădea să fiu fericit. În aer plutea un parfum puternic, de flori dogorite de soare, din când în când câte un ţipăt scurt de pasăre străpungea liniştea, iar în sufletul meu se aşternea ceva ca o vrajă. Nu mă deosebeam foarte mult de o larvă şi nu ştiam că transformarea în fluture e înscrisă în păcatul originar.

6

Dar n-aş vrea să idealizez. Paradisul în care am copilărit eu nu era deloc dulceag, trandafiriu, idilic. Era un paradis în care se bea zdravăn duminica şi se muncea din greu în celelalte şase zile. Şi unde şarpele avea o putere limitată, trebuia să ţină seama el însuşi de obiceiuri. După terminarea şcolii primare, oamenii încheiau

conturile cu învăţătura, atraşi în orbitele altor griji. Ispitele nu ţineau de dorinţa de „a şti”, ci de aceea de „a obţine”. În afară de calendare şi de ceasloave se citea extrem de puţin. Numai tata se încăpăţâna să stea nopţi întregi cu ochelarii pe nas, spre disperarea mamei care trebuia să reînnoiască în fiecare săptămână rezerva de gaz din lampă. Pământul puţin, pietros, rece, rodind numai dacă era muncit cu înverşunare, făcea parte din destin. El modela un anumit tip de caractere şi o gândire practică, fără iluzii. O ordine moştenită din generaţie în generaţie stabilea ce trebuia întreprins în aproape orice împrejurare: la naşterea unui fiu, la căsătoria unei rude, la moartea unui vecin, la coasă, în pădure, pe câmp.

În plus, paradisul acesta respecta regula că în mituri farmecul este foarte apropiat de cruzime. Comuniunea îndelungată cu un pământ aspru îi făcuse şi pe oameni aspri. Se cunoşteau de mici, se simţeau legaţi prin destin, dar puteau, la mânie, să ridice securea unul împotriva celuilalt şi să repete păcatul lui Cain. În seri de o pace divină, se auzeau câteodată vorbe grele, iar fraternitatea care îi unea în taină pe toţi, sub aceleaşi ploi şi între aceleaşi datini, ceda locul în anumite împrejurări celui mai încrâncenat egoism… Bărbaţii, îndeosebi, se ruşinau că pară slabi de înger. Ca să-şi ascundă duioşia şi sensibilitatea, preferau să se arate nepăsători. Ţin minte că odată, pe când mă aflam cu tata sub munte, la un cuptor de ars cărămidă, am zărit pe cărarea ce şerpuia printre mesteceni şi aluni un om împleticindu-se ca un beţiv. După ce s-a apropiat, l-am recunoscut, era un vecin de-al nostru, şi m-am speriat deoarece avea faţa albă ca hârtia şi cămaşa plină de sânge. Era cioban şi fusese atacat, la stână, de un urs care-i jupuise umărul drept cu laba. Avusese totuşi tăria să aştepte, nemişcat, încă un atac al ursului pentru a-i înfige în inimă pintenul metalic al măciucii; după care lăsase oile în grija altui cioban şi coborâse

muntele. Pierduse mult sânge pe drum, abia se mai ţinea pe picioare şi a trebuit să înjugăm vacile la car pentru a-i duce în sat. Atunci m-a surprins că nimeni dintre cei cu care ne-am întâlnit nu s-a arătat mişcat de bravura vecinului nostru. Întrebau: „Ce-ai păţit, mă Nică?”, dar lămurindu-se că nu se bătuse cu nimeni, că se încăierase numai cu un urs, se mulţumeau să-i dea sfaturi: „Ai grijă, mă, să nu se învenineze”.

N-am fost lipsit, ce-i drept, de niciuna din binefacerile copilăriei într-o natură frustă. Cunosc o mie de feluri de a fi ale unei crengi acoperite cu picături de ploaie, iar memoria îmi e plină de arome pe care nici măcar nu le poate bănui cineva care n-a avut copilăria mea. N-am dus lipsă însă nici de interdicţii şi de constrângeri în paradisul meu; le-am învăţat chiar, ca toţi ceilalţi, de la primele cuvinte. Eram liber să fac multe, să mă tai la toate degetele cu cuţitul, încercând să învăţ „sculptura în lemn”, pe beţe de alun, şi să pun după aceea pământ direct pe rană fără să mă tem ca acum de tetanos, să mă tăvălesc pe iarbă cu singura cămaşă pe care o purtam toată săptămâna, să mă sperii când trăsnea foarte aproape. Dar dincolo de această libertate, sau înăuntrul ei, am ştiut de timpuriu că există lucruri neîngăduite. Suind zilnic pe munte, cu vacile, până în zona brazilor, am ajuns să cunosc tot felul de pietre şi de ierburi, să mă descurc cu destulă pricepere în prevederea „timpului probabil” în funcţie de mişcarea norilor pe cer şi să mă integrez, în ciuda defectelor mele, în ordinea severă a lumii în care creşteam. Când se dezlănţuiau furtuni, trăsnetele loveau copacii mai înalţi, îi despicau în două, uneori în faţa noastră, vântul dobora şi el alţi arbori, îi smulgea din rădăcini sau le rupea crengile, dar pentru nimic în lume n-am fi îndrăznit să ne întoarcem acasă înainte de căderea serii. Ne mărgineam să ocolim copacii înalţi, ne vâram în colibe făcute din frunze şi iarbă, iar dacă

acestea cedau, rămâneam în ploaie, uzi până la piele, aşteptând să treacă furtuna. Apoi aprindeam un foc, ne uscam hainele, ţopăind goi prin iarbă ca să ne încălzim, după care ne îmbrăcam şi ne continuam munca de paznici conştiincioşi. Dacă ni se făcea foame şi terminasem inevitabila pâine cu slănină, căutam bureţi buni de fript, ne strecuram printre tufele îngreunate de ploaie, săturându-ne cu mure, smeură, alune şi fragi, sau coboram în câmp să furăm cartofi pe care-i coceam pe jar.

Împreună cu un anumit gust, poate exagerat, al utilităţii, primul lucru pe care l-am învăţat în copilărie a fost ruşinea. Nu exista nenorocire mai mare decât aceea de a fi de râsul lumii. Şi, de mic, m-a îngrozit gândul că aş putea face ceva care să-mi atragă din partea altora îngăduinţa şi dispreţul. Sau mila care, în Lisa, era o altă formă de dispreţ.

Constrângerile nu veneau din afară, ci dinlăuntru. În noaptea Anului Nou, toţi copiii din sat ne duceam în grădini, având, fiecare, un băţ în mână, cu care atingeam merii, şi strigam, angajându-ne într-un dialog vesel: „U, bă”. „Ce-i, bă?” „Tai măru-ăsta, bă?” „Nu-l tăia, bă, că la vară face mere şi-ţi dau şi ţie din ele.” Tot satul răsuna de strigătele noastre, replicile se întretăiau prin noapte, nu se ştia cine pe cine întreabă, cine şi cui răspunde, dar acea hărmălaie care ne făcea fericiţi era un amestec simbolic de libertate şi de constrângere. Fiecare era singur în noaptea grădinii sale, dar fiecare depindea de strigătele celorlalţi, după cum ceilalţi depindeau de strigătul fiecăruia. Bucuria era tânără, ritualul era arhaic şi ne dădea, fără să observăm, o anumită idee despre viaţă.

Iată unul din motivele pentru care, spre deosebire de tine, nu mă simt în stare să concep o lume în care n-ar mai exista repere, sus, jos, dreapta, stânga, în care totul ar curge indiferent de direcţie, de unde? spre unde? şi răspunsul ar fi un hohot de râs: n-are importanţă, nimeni nu ştie,

nimeni nu va şti, nimeni nu poate şti! N-am un spirit atât de disponibil ca al tău încât să-mi pot închipui o lume perfect arbitrară în care, să zicem, Rembrandt ar fi numele unui hoţ de muzee, Christos ar bate cuiele altora, Napoleon ar dezerta la prima luptă, Oedip s-ar dezvinovăţi, Socrate ar tremura de frică şi ar vărsa cucuta pe jos, Galilei ar protesta, „nu, nimic nu se învârteşte!", constructorii piramidelor s-ar închina la o feştilă de câlţi aprinsă, Ovidiu ar deveni director de închisoare, Erasm s-ar bate cu pumnul în piept, ghilotinabilii ar ghilotina, cei minţiţi ar minţi, cei scuipaţi ar scuipa, cei înşelaţi ar înşela, şi aşa mai departe, fiecare fiind pe rând călău şi victimă, vierme şi vultur, sfânt şi porc. În universul în care am văzut lumina zilei, un rost era indispensabil, iar viaţa semăna cu un ritual. Mama a citit mereu aceeaşi carte, un ceaslov pătat de muşte care stătea pe fereastră, în schimb nu ezita între alb şi negru. Era convinsă că tot ce fusese, sau era, trebuia să fie, ţinând de o ordine implacabilă. Încât, ca atâtea femei din Lisa înaintea ei, a copt pâine, a uscat fânul, a spălat rufe şi şi-a crescut copiii cu sentimentul că îndeplinea o misiune.

Poate de aceea am suspectat filosofia absurdului când am luat cunoştinţă de ea, fiindcă prima filosofie cu care am venit în contact transforma viaţa însăşi în misiune de îndeplinit.

7

Încolo, ca în orice paradis, multe lucruri se rezolvau cu o simplitate de care sunt capabili numai copiii şi zeii.

Aveam, cred, patru ani, era în ajunul Crăciunului seara şi ajunsesem în marginea satului pe o zăpadă care mă depăşea în unele locuri în înălţime. Căscam gura la ferestrele luminate, îmi plăcea mirosul aspru al zăpezii şi, în ciuda faptului că se lăsase un ger năprasnic, sticlos şi că se

înnopta, nu aveam intenţia să mă întorc acasă. Deodată am auzit în spatele meu, în întuneric, zgomot de sanie oprită şi vocea groasă, bubuitoare a unchiului Miron certând caii. Era un bărbat voinic cât un urs acest unchi al meu şi nu îndrăzneam să mă opun când ţinea să se arate afectuos, cu toate că îmi era frică să mă strângă în braţe. N-am cutezat să mă împotrivesc nici atunci. M-a smuls ca pe o coajă de nucă din zăpadă, mi-a bubuit în ureche cu vocea lui puternică şi arsă de rachiu un „ce-i cu tine aici?", după care m-am pomenit în sanie, înfofolit într-un cojoc, lângă un alt bărbat, pe care nu-l cunoşteam, cu buza spintecată. Unchiul Miron, care locuia în alt sat, în Sâmbăta de Sus, a vrut să întoarcă sania. Pe urmă s-a răzgândit. „Îl ducem acasă când ne întoarcem", a hotărât el şi a dat bice cailor.

Curând nu s-a mai zărit din sat decât o pată neagră, în spatele căreia se ridicau, ca nişte stafii uriaşe, munţii. Sania înainta greu, prin zăpada troienită, spre Sâmbăta de Sus. În jurul nostru, câmpul era pustiu şi alb. Bărbatul cu buza spintecată tot spunea ceva despre un butoi cu rachiu de mere când unchiul Miron l-a oprit: „Stai!" În acelaşi moment caii s-au pornit să sforăie şi au zvâcnit înapoi. Un urlet lung, înfiorător, urmat de un altul, au spart liniştea zăpezilor peste care coborâse noaptea. „Lupii", a zis unchiul Miron. S-a dat jos, a ascultat câteva clipe, nemişcat, să-şi dea seama dincotro veneau urletele, după care a frecat repede gleznele cailor şi s-a aruncat în sanie apucând biciul: „Hai, proştilor, nu vă speriaţi!". Eu mă ghemuisem în cojoc, înspăimântat. „Crezi că vin, ne atacă?" l-am auzit pe cel cu buza spintecată. Unchiul Miron i-a arătat cu codiriştea nişte umbre care se mişcau, apropiindu-se, undeva în dreapta noastră, în vreme ce caii înnebuniseră parcă, abia mai puteau fi ţinuţi să nu tragă sania în şanţ. Sforăiau, nechezau şi aruncau cu copitele, împroşcându-ne cu zăpadă.

Haita de lupi venea pieziş, pentru a ne tăia calea. Bărbatul cu buza spintecată şi-a făcut cruce. Eu îngheţasem de frică. Pe neaşteptate, unchiul Miron a început să cânte, un cântec aproape neomenesc. O clipă am avut impresia că haita s-a oprit, intimidată, dar a fost numai o impresie trecătoare. Lupii se apropiau. Acum îi vedeam bine. Nu mai lipsea mult să ne ajungă. Fără să înceteze cântecul, unchiul Miron s-a întors atunci, a luat din paiele îngrămădite în partea din spate a saniei un purcel şi l-a aruncat. Apoi încă unul. Am văzut lupii năpustindu-se asupra celor doi purcei şi curând n-am mai auzit nici urletele. „Ţi-a fost frică?" m-a întrebat unchiul Miron când am ajuns în dreptul primei case din Sâmbăta de Sus. Am izbucnit în plâns. Printre hohote şi sughiţuri, ziceam mereu: „Purceii… purceii"… „Ce-i cu ei?" s-a răstit la mine unchiul Miron. „Lasă-l, îi trece, copil, ce vrei?" mi-a luat apărarea omul cu buza spintecată, dar unchiul Miron se uita lung, întunecat, la mine: „Care purcei? Ai visat. N-am avut niciun purcel în sanie", mi-a spus, tot răstit. Şi l-am crezut. M-am oprit din plâns. Abia peste treizeci de ani mi-a dezvăluit că mă minţise ca să nu mai plâng.

Pe la cinci ani, am descoperit eu însumi că puteam să ignor, la nevoie, ceea ce nu-mi convenea din realitate. Tata mă învăţase să silabisesc slova tipărită şi să număr până la douăzeci. Ca să se asigure că-mi continuam singur instrucţia în lipsa lui, îmi lăsa o fasciculă dintr-un roman de aventuri pe care-l citea el şi îmi dădea în grijă puii de găină. Scrupulos din naştere, îmi luam în serios datoria. Nu mă mişcam din curte toată ziua atunci, nu mă lăsam ispitit de ceilalţi copii care mă chemau să căutăm cuiburi pe mirişti, de teamă să nu vină uliul, să dea iama prin puii noştri. Stăteam pe treptele casei, în vacarmul de lumină care scălda la amiază curtea noastră sau la umbra porţii înalte de scânduri, mă luptam cu peripeţiile

din fasciculă şi, din când în când, mă ridicam să număr puii. După ce mă linişteam, citeam mai departe sau mă jucam pe grămada de nisip de sub mărul bătrân şi răcoros din apropierea fântânii. Într-o zi, însă, am avut o surpriză neplăcută. Am numărat pe degete până la douăzeci, dar mai erau pui! Tata uitase să mă avertizeze că puii noştri sporiseră peste limita cunoştinţelor mele aritmetice şi că după ce ajungeam la douăzeci trebuia s-o iau de la început ca să-mi ţin evidenţa. Drept care am intrat în panică. Dacă nu mă înşel, am şi plâns. Disperat, am ieşit în uliţă să-i cer ajutor surorii mele care, mai independentă decât mine şi mai mare cu cinci ani, prefera să stea cu copiii de seama ei. Dar uliţa era pustie. Am smuls câteva smocuri din iarba care creştea bezmetică şi tânără pe marginea şanţului, am dus-o puilor ca să-i strâng la un loc şi am numărat din nou, atent. În zadar. Erau mai mulţi. Mă întrebam ce să fac. Nu mi-a dat prin cap să-i socotesc separat pe cei care depăşeau învăţătura mea, aşa că până la urmă am apelat la altă soluţie pentru a ieşi din impas. Am numărat douăzeci de pui, iar pe ceilalţi i-am alungat din curte. În felul acesta, am pus realitatea de acord cu cunoştinţele mele şi m-am apucat să silabisesc mai departe fascicula din romanul de aventuri, liniştit, ba chiar mândru că mă descurcasem.

Acum, dacă plouă, nu pot să întorc privirea de la fereastră şi să zic mirat: „Plouă? Eu n-am observat”. Îmi place, nu-mi place, constat că plouă. Nu mai am calitatea paradisiacă de a elimina din constatările mele ceea ce mă deranjează, considerând că lucrul respectiv nu există. N-am cum să folosesc formula poetului fericit care răspundea imperturbabil: „Pas de problèmes.”

E ora cinci seara, e încă lumină afară şi plouă ca în copilărie.

8

E drept că în unele privinţe n-am fost inocent nici atunci şi că de timpuriu am dovedit unele înclinaţii nu tocmai paradisiace. Pe la trei sau patru ani, când eram cu adevărat atotputernic şi iresponsabil ca un zeu, m-a fascinat problema focului. Într-o zi, interesul meu în acest domeniu a mers atât de departe, încât am hotărât să sting focul din sobă şi să-l aprind după aceea. Probabil, încă nu aflasem că focul şi apa sunt antagonice, de aceea, în loc să folosesc în experienţa mea o cană, m-am apucat să bat cu un lemn cărbunii aprinşi din bătrâna noastră sobă de tuci. Numai că, din nenorocire, un cărbune a sărit tocmai pe fuioarele lăsate de mama pe laviţa de lângă sobă, şi de-acolo, în câteva clipe, flăcările au cuprins hainele atârnate deasupra, îndreptându-se ameninţătoare spre grinzile casei. Am renunţat la experienţa mea demiurgică, am ieşit afară speriat, dar având grijă să nu mă dau de gol, am trecut pe lângă mama, care spăla ceva în curte, fără să zic nimic, şi abia după ce m-am văzut oarecum la adăpost, dincolo de poarta grădinii, am strigat din răsputeri: „Mamă, arde casa!” Noroc că vecinii, care au sărit să-i dea mamei ajutor, au reuşit să limiteze rezultatele experienţei mele la câteva umbre carbonizate, de-a lungul grinzilor.

În aceeaşi zi, zeul a trecut proba ameninţării cu spânzurarea. Buna mea mamă, în dorinţa de a mă vindeca de asemenea pasiuni periculoase, a luat o frânghie, mi-a înfăşurat laţul în jurul gâtului şi a trecut restul prin despicătura unui păr, de lângă şură, prefăcându-se că trage de frânghie dacă nu răspund corespunzător la întrebarea ei: „mai faci?” Am impresia că n-am dat răspunsul cuvenit sau că m-am încăpăţânat să tac, dovedind o precoce lipsă de maleabilitate, deoarece tata ne-a surprins în plină educaţie. Mama l-a pus la curent asupra isprăvii fiului său, dar tata, în loc să-şi scoată

cureaua ca să mă înveţe minte, i-a dat mamei singura palmă din viaţa lui. Asta m-a tulburat mai mult decât riscul de a fi spânzurat, dar, la o asemenea vârstă, remuşcările se vindecă repede şi nu lasă urme. Fiindcă, la scurtă vreme după aceea, într-un alt elan demiurgic, am cojit cu cuţitul toţi merii tineri din curte, pentru că mi se păreau mai frumoşi albi. Şi cum nici atunci n-am primit ce meritam, mi-am continuat experienţele. În cursul unei ploi torenţiale care a umflat pâraiele, m-a cuprins dorinţa de a deveni navigator. Neavând la îndemână altă ambarcaţiune, m-am gândit să mă folosesc de sumanul meu. L-am întins pe apă, după care m-am aşezat cu burta pe el. Valul m-a luat şi m-a vârât sub un pod strâmt de piatră, unde m-aş fi înecat dacă nu m-ar fi zărit cineva care m-a scos de-acolo.

Apoi, treptat, spiritul meu inventiv a dat semne de oboseală. A urmat şcoala şi, privind lumea de la o înălţime ceva mai mare, am fost chiar pe punctul să devin realist, cum se cuvenea.

Exista, probabil, pe figura mea ceva care le inspira celor mai mari decât mine pofta de a-mi pune piedică, să mă răstorn, să nu mai umblu cu capul în nori. Cel mai grăbit să se ocupe de trezirea mea era un şchiop, care mergea frânt de şale şi se uita pieziş la cei cu picioare normale. Nu se putea bate, dar era prezent cu căutătura lui de viezure oriunde se punea la cale ceva neplăcut pentru alţii. Se zgâia să vadă cum reacţionez când am fost întrebat, într-o zi, prin ianuarie, dacă am curaj să-mi lipesc limba de zăvorul îngheţat de la poarta şcolii. Cu o intuiţie bună, observând că mă codeam, m-a privit în albul ochilor: „Ţi-i frică?” „De ce să-mi fie frică?” am zis eu. „Atunci îndrăzneşte”, m-a somat. Bănuiam că era ceva necurat la mijloc, mai ales că în momentul când am zis „bine” şchiopul s-a legănat pe piciorul sănătos şi a scos un ţipăt scurt de bucurie, ceea ce i-a atras un ghiont, dar, grăbit să-mi arăt vitejia, m-

am îndreptat spre poartă, m-am aplecat şi mi-am lipit limba de zăvorul îngheţat. În aceeaşi clipă am auzit râsete în spatele meu. Am priceput, în sfârşit, că fusesem păcălit. Smulgându-mă, să-mi desprind limba, m-am ales cu o durere violentă şi cu gura plină de sânge.

Am ratat atunci, probabil, o şansă importantă să învăţ mai devreme ceva util pentru viaţă, căci am uitat curând de păţania mea. Coaja mitului se crăpase, dar nu s-a spart.

9

Neputinţa de a schimba ceea ce a fost, de care tu te plângeai, pe mine nu mă preocupă. Cineva îmi povestea într-o zi că dorise multă vreme să cucerească saloanele de sculptură din capitală. Avea biletele de călătorie în buzunar. Numai la gară, pe peron, s-a răzgândit şi nu s-a mai urcat în tren. A rămas în oraşul de provincie unde se găsea, a renunţat la proiecte utopice, s-a căsătorit, iar peste zece ani fiul său, după ce l-a ascultat atent, l-a privit lung şi i-a zis: „Nu-i aşa că dacă în seara aceea ai fi plecat, noi nu ne-am fi întâlnit niciodată?” Nici eu nu m-aş fi întâlnit, probabil, cu unele adevăruri din viaţa mea, fără de care nu mă pot concepe azi, dacă într-o împrejurare sau alta, mă refer la cele decisive, aş fi procedat invers de cum am procedat. Pot să am regrete, şi am destule, dar n-aş vrea să fiu altul în această clipă. Simplul gând că unele adevăruri, la care n-aş putea renunţa pentru nimic în lume, mi-ar lipsi mă îngrozeşte, încât mă văd nevoit să fiu solidar şi cu greşelile mele, să zic: era necesar să fac asta şi asta, ca să fiu cel de azi. Depind de întreg trecutul meu, inclusiv de greşeli, înlăturând un amănunt, poate că întreg eşafodajul s-ar surpa.

Dar să mă întorc la lumina cicatrizată a copilăriei.

10

Îmi plăceau caii şi sufeream că tata n-avea cai. A fost, poate, singurul lucru pe care i l-am reproşat. I l-am reproşat însă în sinea mea continuu, întrucât erau multe avantajele de a poseda cai. În primul rând, de ordin estetic, cum aş zice azi. Caii mi se păreau cele mai frumoase şi mai nobile animale. Apoi, de ordin social. Era cu neputinţă să ieşi în evidenţă fără să ai un cal pe care să încaleci, urmărit cu invidie de ceilalţi băieţi, şi să alergi pe uliţă în galop, gustând din beţia gloriei. Degeaba uimeam oamenii din sat la serbările şcolare, recitând lungi, interminabile poeme epice găsite prin „Biblioteca pentru toţi". Cum ieşeam pe poarta şcolii, mă izbeam de un grav handicap. N-aveam cai! Tata nu avea decât două vaci, pe care mai târziu le-a schimbat cu două bivoliţe. Şi aş fi dat orice să intru în rândul celor care puteau să încalece un cal seara şi să-l ducă la păscut. O, Doamne! Ei împiedicau caii şi se aşezau în iarbă cu ochii la stele. Când caii se saturau, îi despiedicau şi porneau în galop spre sat, speriind câinii adormiţi şi găinile.

Am încercat să-i insuflu tatei ambiţia de a avea şi el măcar un cal, ceea ce ar fi însemnat, desigur, numai jumătate de fericire, căci n-am fi putut să înhămăm caii la căruţă pentru a merge vinerea, când era zi de târg, la Făgăraş, dar tata mi-a explicat că nu putea ţine şi vaci şi cai, şi că nu ne puteam lipsi de lapte, care constituia, totuşi, baza alimentaţiei noastre, încât… Am oftat, începând să înţeleg că visul meu de a zburda cu un cal sub lumina stelelor avea şanse să nu se împlinească niciodată, şi din ziua aceea m-am uitat cu şi mai multă invidie la colegii mei de şcoală primară care trăiau în preajma nobilelor patrupede cu coamă.

Sufeream, mai ales, la nunţi. Atunci, potrivit obiceiului, mirele şi prietenii mirelui porneau călări să colinde satul, invitându-l la nuntă. De ei

se mai aciuau şi băieţandri ai căror părinţi aveau cai. În cazul meu, un asemenea noroc se arăta din ce în ce mai îndoielnic. Cine şi-ar fi dat calul, să-l chinuiască un copil care, pe deasupra, nici nu ştia să călărească?

Pentru a avea o şansă în plus, nu m-am dat înapoi să despiedic pe furiş un cal care păştea, lângă stăpânul lui adormit, undeva în livezile în pantă de la poalele muntelui, să-l duc ceva mai departe şi să mă caţăr pe el. Am pornit în goană la vale, ţinându-mă cu mâinile, strâns, de coamă, să nu cad. Abia când lipiţanul şi-a luat vânt mi s-a făcut inima cât un purice. Simţeam cum salturile mă aruncă şi aşteptam să cad dintr-o clipă în alta. Ceea ce s-a şi întâmplat. Am alunecat pe gâtul calului şi am căzut în faţa lui. Din fericire, calul e un animal inteligent, s-a ferit, nu m-a lovit cu copitele, aşa că am ieşit teafăr din această cam nesăbuită aventură care mă putea costa câteva coaste rupte sau chiar viaţa.

Caii reprezentau automobilul acelui timp. Dacă tata ar fi avut cai, m-aş fi dus şi eu, măcar o dată, vinerea, în Făgăraş, la târg, aş fi ieşit mai devreme, şi treptat, din ceea ce îmi era în chip natural cunoscut. N-aş fi făcut un salt brusc dintr-o lume închisă, şi aproape patriarhală, în Bucureşti. Aşa, am rămas între frontierele satului, să-mi perfecţionez intimitatea cu pietrele, cu plantele şi cu norii. Şi cu sălbăticiunile, care au avut, probabil, rolul lor în educaţia mea.

Din acelaşi motiv, am descoperit mai timpuriu decât ar fi fost cazul că poţi să te lauzi cu merite închipuite, ba chiar să crezi tu însuţi în ele. Pe la sfârşitul verii, tata mă trimitea să dorm noaptea într-o mică livadă, sub coasta muntelui, unde porcii mistreţi aveau obiceiul să vină în căutarea unor rădăcini dulci. Trebuia să ţin focul aprins, iar dacă se apropiau cumva mistreţii, care stricau iarba cu râturile, să fac zgomot. Şi am fost foarte mândru de această misiune care, în sfârşit, îmi

permitea să-mi dau importanţă, să mă cred un adevărat bărbat. De fapt, îmi era frică, dar vanitatea ţinea loc de curaj. M-am culcat cu grijă lângă foc, pregătit să sar în picioare la primele grohăituri şi să arunc prin întuneric cu crengi aprinse. Şi cum câteva nopţi nu s-a petrecut nimic, iar nişte băieţi de pe uliţa noastră au început să mă sâcâie, zicând că-mi săpasem o groapă şi dormisem în ea, de aceea nu văzusem mistreţii, am început să născocesc. Le-am povestit tot felul de întâmplări în care apăream, bineînţeles, ca un neînfricat paznic. Interesant e că eu însumi m-am luat la un moment dat în serios, încât într-o noapte, când, într-adevăr, s-au apropiat doi mistreţi şi, buimăcit, speriat, am vrut să fug, mi-a fost ruşine de această laşitate şi m-am întors, zbierând cât mă ţinea gura ca să-mi dau curaj.

A existat chiar o pată de sânge în paradisul meu. Ne aflam, într-o zi însorită de vară, pe Calea Secii mai mulţi băieţi, între care unul dintre prietenii mei „cu cai”, care scosese la păscut un mânz. Pe la amiază, când ne-am săturat de alte jocuri, eu am avut ideea nefericită să organizăm un soi de probă cu obstacole. Am început să fugărim mânzul, silindu-l să sară peste un gard prăpădit şi aproape putred. De câteva ori mânzul a izbutit să facă faţă, dar a patra sau a cincea oară, obosit probabil, s-a împiedicat şi a căzut într-un par ascuţit care i-a intrat în burtă. Am fugit cu toţii îngroziţi şi ne-am ascuns în pădure, unde abia ne-au găsit părinţii.

Aceea a fost, dacă vrei, prima mea coridă. Ea mi-a stricat multă vreme somnul.

Alte „coride” erau mai puţin scandaloase: ne jucam silind vacile să se împungă. Adesea, terenul confruntării era o pantă, o coastă de munte, ceea ce da prilejul celor mai isteţi să-şi înşele adversarii, căci vaca aflată mai sus apăsa, firește, cu o forţă sporită în coarnele celeilalte. După ce ne plictiseam, fiecare făcea ce-i plăcea. Eu mă răsturnam în iarbă, cu faţa în sus, mestecam între

dinţi o buruiană acrişoară, foarte bună la gust, şi priveam cerul sau aşezam o gărgăriţă pe mâna stângă, aşteptând să-şi desfacă aripioarele şi să zboare, în semn de răspuns la întrebarea rituală: „Vaca lui Dumnezeu, vaca lui Dumnezeu, încotro-i norocul meu?” şi visam cu ochii deschişi.

11

Am ieşit de dimineaţă să dau o raită prin parcul din apropiere. Aleile erau pline de frunze putrezite şi ude care se lipeau de tălpi şi m-am întors. Înainte de a coborî treptele de ciment, m-am întâlnit cu un grup gălăgios de tineri. Unul dintre ei s-a descălţat şi, râzând, distrându-se, a luat-o la fugă în picioarele goale peste covorul de frunze ude, în vreme ce prietenii săi şi o fată îi strigau din urmă: „Hei, întoarce-te, ajunge! Ce, ai înnebunit?” Dar se vedea pe chipurile lor că s-ar fi descălţat şi ei, ca să afle ce senzaţie îl făcea pe amicul lor atât de euforic, şi numai aspectul nu prea îmbietor al frunzelor macerate de ploaie îi oprea. M-am surprins privindu-i cu un aer care arăta, probabil, bătrânicios şi antipatic. Ei, da, îi dezaprobam, ca unul care nu poate să umble decât încălţat pe iarbă! Bine că n-am deschis gura să le fac observaţie. Atât, mai lipsea. M-am ruşinat şi m-am grăbit să plec. Halal legatar al ordinii naturale!

E momentul să spun că familia mea, pe lângă un supranume, Tonea, mai avea şi o poreclă, „Bessu”, şi că în aceeaşi zi în care l-a invocat pe Herodot, Ş. m-a ispitit cu o presupunere care ar fi incendiat minţile unui ins obsedat de blazoane. „Bessu”, zicea el, s-ar putea să vină de la „bessii” ce populau cândva depresiunea Făgăraşului, „terra vlachorum et bessorum”, daci liberi şi foarte iscusiţi cititori în stele. Nu m-am aventurat să iau în serios această ameţitoare presupunere, bunul simţ mă obligă să fiu prudent, să mă feresc de ridicol, dar ea mi-a amintit cât mă fascina în

copilărie bolta înstelată. Îmi plăcea grozav să privesc pulberea scânteietoare împrăştiată pe cer, îndeosebi în luna august, când nopţile căpătau ceva misterios la noi. Eram încredinţat că în puzderia de stele trebuia să fie una şi a mea, oricât de mică, şi am sfârşit prin a mă decide că această stea personală era „pogoniciul”, o luminiţă minusculă, ca un fir de praf, de lângă oiştea Carului mare.

De altfel, cerul era pentru noi altceva decât spun astronomii. Era o parte din sat, o anexă a lui. Nu-l împărţeam cu alte galaxii, cu alte planete şi nici măcar cu alte ţări sau judeţe. Îl împărţeam cel mult cu alte sate, aflate în imediata vecinătate a Lisei. Era cerul *nostru* şi el nu avea nimic comun cu ceea ce, ulterior, am aflat că se cheamă cosmos. Abia aici în Bucureşti m-am învăţat să nu mai ridic ochii spre boltă decât rar, ca să văd dacă trebuie să-mi iau umbrela sau nu. Sufletul cititorilor în stele, dacă va fi ajuns cumva la mine, m-a părăsit. Am încetat să mai ştiu totul fără să ştiu nimic, paradox posibil numai în mituri.

Nu e singura contradicţie, în fond, din bilanţul meu. Plin de senzaţii care s-au păstrat cu o mare acuitate în mine (ţi-aş putea numi multe: un ceas toropitor, de amiază, petrecut la umbra unui mărăcine, pe răzor, între scaieţi cu flori violete, şi cu ochii arşi de galbenul ovăzului copt, un drum în urma carului încărcat cu brazi, auzind roţile cum scrâşnesc pe pietre, ori mirosul răşinii ude etc.), am devenit totuşi un cerebral. Educat la cel mai sobru realism, am devenit o corcitură de lup singuratec şi animal domestic. Probabil, destinul nu e chiar orb. M-a trimis pe un drum unde defectele mele pot folosi la ceva. Pe deasupra, nu mai am darul de a percepe lucrurile aşa cum sunt, mă mişc uneori între ele ca un miop care compensează minusul de vedere cu ceea ce a citit. Şi ce am câştigat? La Lisa, când se abăteau dinspre Olt neguri cumplite, de grindină, care întunecau cerul şi când pornea să sune clopotul din turla

bisericii, plutea peste sat o aşteptare dramatică şi solemnă ce făcea din nenorocirea iminentă un eveniment tainic, o ameninţare învăluită într-o vrajă sumbră. Aceeaşi ploaie cu piatră mi s-a părut aici o întâmplare fără importanţă, banală, perfect explicabilă şi bună pentru a fi uitată imediat. În fapt, progresul pe care l-am realizat, dacă acesta e un progres, a fost de la închistarea magică în care am copilărit la o deschidere raţională în care înţelegerea vieţii e mai puţin rigidă, dar şi mai puţin calmă. Acum, probabil, ştiu ce este un mit, pentru că nu mai trăiesc în el. Altădată, trăiam în el, dar nu ştiam că există mituri.

12

Perseverez diabolic, s-ar zice, în păcatul de a fi sentimental. N-am ce face, totuşi. Sunt lucruri despre care nu pot vorbi altfel, oricât m-aş strădui. Îmi e imposibil să adopt un ton degajat, rece, obiectiv, când îmi amintesc de copilărie. Şi, în definitiv, de ce m-aş scuza? Nu ţin să fiu decât ceea ce sunt, un om dominat şi uneori hărţuit de sentimente, care ar juca foarte prost rolul unui cinic sau al unui aventurier disponibil.

Prin Lisa trec rar fiindcă nu e simplu să constaţi, tocmai pe uliţele unde ai copilărit ce înseamnă timpul. De câte ori mă duc acolo, mă urmăreşte o senzaţie ciudată, de om de prisos, care n-are nicio treabă, niciun rost, mă simt un musafir, un fel de venetic, pe care localnicii îl privesc cu oarecare curiozitate. Lucrurile s-au agravat după ce au murit părinţii şi sora mea. Mă sui în tren, dornic să revăd locurile pe care n-am încetat să le consider unice, dar de cum ajung febrilitatea mea începe să intre în derută. Constat că oriunde mă întorc mă izbesc de amintiri ca de un zid. Nucii, praful, munţii, ţipetele cocoşilor îmi par semne dintr-un alfabet pe care nu-l mai stăpânesc decât aproximativ. Timpul a intrat parcă şi în pietre, îmbătrânindu-le. Şi

aproape la fiecare pas mă conving că locul care a reprezentat pentru mine, prin excelenţă, starea de securitate sufletească se dovedeşte cel mai nesigur. Mă învârt de colo-colo fără noimă, încerc să mă prefac nepăsător, dar nu reuşesc să înlătur impresia că mă aflu, în plină amiază, foarte aproape de o stare de vis. Port parcă o armură ciuruită de rugină prin care toate absenţele îşi exercită presiunea asupra mea. În cele din urmă plec, cu un sentiment confuz, din care nu lipsesc mustrările de conştiinţă. Doar când reintru în zgomotul Bucureştiului regăsesc în adâncul meu acea lumină simplă şi tainică pe care o duc cu ei, probabil, toţi cei născuţi într-un sat. Ştiu din nou că sunt nopţi în care pietrele din cimitire, unde s-au şters toate cuvintele, pot să pară tratate de filosofic, iar lumea devine atât de neprihănită încât, pentru a nu stârni demonii, e mai bine să nu vorbeşti. Poate, copilăria n-a fost o vârstă, ci o altă existenţă, mai precis un *alt fel* de existenţă. Un vis din care m-am trezit. Tot ce a urmat a fost viaţă.

BUTOIUL LUI DIOGENE

1

Desigur, dacă n-aş fi urcat pe Acropole, mi-ar fi lipsit cea ce ştiu despre amestecul de soare şi dramă din ruinele greceşti, fără de care e greu să înţelegi că, mai mult decât perfecţiunea, grecii antici au visat să extragă din rău tot binele posibil, încercând să împace disperarea cu fericirea. Şi n-aş fi bănuit, sunt convins, cât de fecund, nu numai toxic, poate apărea deşertul, dacă n-aş fi pătruns în el. Aceasta, însă, nu m-a lămurit de ce Baudelaire consideră călătoria actul poetic prin experienţă. Afirmaţie care pe mine mă instigă să exclam, din invidie, că şoselele, gările, aeroporturile sunt pline azi de poeţi, că niciodată lumea n-a cunoscut un asemenea trafic intens de poezie! În general, se crede că o călătorie îl ajută pe cel care o întreprinde să se părăsească pe sine. Eu n-am putut călători decât ca să mă regăsesc violent.

Prima amintire din Bucureşti e cea mai semnificativă pentru relaţiile mele cu necunoscutul. Stăteam cu toate simţurile la pândă, ca o mică sălbăticiune sperioasă, în curtea unui internat de pe bulevardul Schitu Măgureanu; o curte asfaltată şi înconjurată de un zid înalt. Gata să-mi scot ghearele la primul semn de pericol, mă lipisem cu spatele de zid şi mă uitam cu o prudenţă agresivă la proaspeţii mei colegi care jucau „lapte gros”. Mi se părea că hainele mele, pălăria rotundă şi neagră, cu bor mic, specifică portului din Făgăraş, pantalonii albi, strâmţi, cămaşa de bumbac, lăsată peste pantaloni şi încinsă cu o curea, stârneau curiozităţi răutăcioase şi eram hotărât să nu îngădui nimănui să se apropie de

mine sau să mă ia peste picior. În prima noapte petrecută la internat, mă visasem pe munte, cu vacile, şi cum una dintre ele se furişa şi în vis spre locuri interzise, cu iarbă mai bună, strigasem din adâncul plămânilor (să se audă!), Mali, hăuuu!, încât se trezise întreg internatul, ceea ce dăduse naştere la multe comentarii ironice. După această întâmplare, eram mereu în gardă. Băieţii care jucau „lapte gros" m-au lăsat, din fericire, în plata Domnului, altfel cariera mea de bucureştean ar fi început, în mod sigur, cu o bătaie.

Ulterior, m-am „civilizat", am învăţat să mă port, cât de cât normal, m-am familiarizat cu noua ambianţă, iar lupul singuratec din mine s-a relaxat, s-a lăsat corupt de zgomotele oraşului, şi-a pierdut instinctele. Dar, dacă mă gândesc bine, în sufletul meu a rămas ceva din contradicţia sălbăticiunii care stătea retrasă, însă nici nu renunţa să urmărească, atentă, ce făceau ceilalţi.

Poate din această cauză Diogene nu mi se pare un extravagant, sau chiar mai rău, cum insinuează defăimătorii săi pe marginea istoriei cu butoiul, de care fac haz, mirându-se cu savantă ironie: dacă vrea să trăiască într-un butoi, foarte bine, n-are decât, dar de ce ţine să-şi aşeze butoiul chiar în mijlocul unei pieţe publice? Subtextul reproşurilor e limpede: Diogene îi deranjează astfel pe ceilalţi şi, în plus, e inconsecvent; să se ducă, cu butoiul lui, într-un loc unde nu încurcă pe nimeni şi unde nu riscă să fie învinuit că ar căuta doar o ieftină publicitate.

Cei care-l persiflează pe Diogene ne-ar putea oferi, cu această logică, şi afirmaţii mai rele. De pildă, de ce nu? că un solitar e un sălbatec fără simţ social, care-şi poartă cu sine grota iniţială, ca melcul cochilia; el e un rest de barbarie care rezistă încă la asalturile afectuoase ale civilizaţiei, un supravieţuitor rămas din naufragiata singurătate primitivă. Un asemenea ins ar merita numai compasiune şi chiar atât, nu-i aşa, domnilor? e

poate prea mult. Lumea modernă nu mai are vreme de carităţi inutile, nu mai are posibilitatea să-i asculte cu răbdare pe solitari, să le înregistreze tribulaţiile, să le studieze comportamentul şi să le promită că va căuta o soluţie. Timpul presează, centurile de siguranţă de tot felul sunt obligatorii, indiferenţa devine, dacă n-a devenit deja, o fatalitate. Şi o întrebare pluteşte în aer, ca sabia lui Damocles, deasupra capului celui care ţine să vorbească despre singurătatea sa: dacă doreşte să fie singur, e liber să-şi urmeze această dorinţă, dar de ce se încăpăţânează s-o comunice lumii?

Aşa e, singurătatea nu e o binefacere. Ea îţi cere mereu sacrificii. Nu se satură niciodată să pretindă. Şi chiar în forma ei necesară, are ceva pervers: fiindcă îţi ia înainte de a-ţi dărui. Or, aşa ceva riscă să facă din tine un om de gradul doi, dacă nu găseşti înăuntrul tău destulă dragoste care să te apere de pericolul închistării, încât îl înţeleg foarte bine pe Diogene. Ceea ce face el nu e, după părerea mea, un capriciu. El are nevoie şi de butoiul său şi de piaţa publică, deoarece are nevoie şi de sine şi de lume. Şi nu pe rând, ci în acelaşi timp. Într-o formă simplă, atât de simplă încât unii nici n-o înţeleg, Diogene ne atrage atenţia că adevărata cunoaştere de sine nu are loc în afara lumii, ci în mijlocul ei, nu e o renunţare la viaţă, ci o încordată căutare a izvoarelor ei. Unde să-şi ducă butoiul? Într-un deşert? Ce sens ar avea un butoi gol într-un deşert? În schimb, într-o piaţă publică vorbele „caut un om” se lămuresc brusc. Omul la care se referă Diogene se află înăuntrul celui care-l caută! Numai amatorii de anecdote, care se opresc la amănunte, la faptul că Diogene umblă ziua în amiaza mare cu felinarul aprins şi locuieşte într-un butoi, văd în el un extravagant, un original sau un înţelept nu tocmai zdravăn la minte, în loc să observe ce tâlc au ciudăţeniile lui: că drumul spre adevărul nostru cel mai adânc, unde pâlpâie lumina vieţii noastre, e la fel de anevoios ca

drumul unui mistic spre Dumnezeu. Acest grec pus pe şotii şi în aparenţă cam trăsnit e, în realitate, de o mare seriozitate şi de o logică uimitoare. El nu s-a dus, ca alţii, să se închidă într-o grotă fiindcă nu aleargă după singurătatea mizantropului, care-şi caută mântuirea în dezgust şi negaţie. Singurătatea lui e limitată, flămândă, izvorăşte din nevoia de a exista nu *contra* altora, ci *alături* de alţii. Şi nu-mi e greu să mi-l închipui pe Diogene trăgând cu urechea, din butoiul său, la ce se întâmplă afară. Un asemenea solitar nu se poate lipsi de viaţa exterioară în aceeaşi măsură în care nu se poate lipsi de cea lăuntrică.

Şi pentru că te ştiu dispus să cauţi noduri în papură, îmi iau precauţia de a preciza că nu urmăresc să-i dau o satisfacţie unui eventual solitar care s-ar uita acum peste umărul meu. Vreau să spun numai că solitarii nu sunt odioşi şi că e nedrept să fie persiflaţi. E de ajuns răul pe care şi-l provoacă singuri explicându-se de cele mai multe ori prost şi pe un ton nepotrivit. Nu e nevoie ca acest rău să fie sporit de alţii.

A doua amintire e din clasă, de la una din primele ore de franceză. Purtam încă hainele de acasă, în aşteptarea uniformei, şi aveam acelaşi aer de sălbăticiune folclorică probabil, amănunt care nu-i scăpa decât domnului Iftodiu, un om cumsecade, dar în aceeaşi măsură absent. Trecea printre bănci deşirat, slab, şters, trăind în lumea lui interioară despre care nimeni nu ştia nimic. Absorbit de frământările care-l măcinau, nu mai avea destulă energie pentru a privi cu atenţie în jur. Din acest motiv, nu găsise nimic neobişnuit în faptul că mulţi dintre colegii mei erau familiarizaţi cu franceza de-acasă ori chiar vorbeau franţuzeşte. Din contră, fixase, pornind de la nivelul lor, ştacheta exigenţelor şi cred că a fost sincer surprins când, scoţându-mă la tablă, a constatat că eu nu puteam pronunţa corect nici măcar articolul hotărât „le”. S-a întors spre mine şi am văzut pe

faţa lui o grimasă. M-a pus să repet, închipuindu-şi că nu auzise bine. Apoi, o secundă, a avut impresia că-mi băteam joc de el. Cu limba mea necizelată, nedeprinsă cu pronunţii străine, nu reuşeam deloc să găsesc sunetul exact, oscilând între un oribil „lio" şi un scandalos „le". În acest timp, colegii obişnuiţi cu subtilităţile ortoepice ale francezei mă priveau ca pe o curiozitate şi abia se abţineau să nu izbucnească în râs. Ba, după mai multe încercări ale mele, care mai de care mai jalnice, de a o scoate la capăt, nu s-au putut stăpâni. Abia atunci profesorul a înţeles adevărul şi m-a privit mai atent. „Treci în bancă", mi-a poruncit cu o voce obosită, închizând catalogul fără să-mi pună notă proastă. Eu am rămas nemişcat, cu pumnii strânşi, cu urechile arzând de ruşine, căci râsetele continuau. „Ce e?" s-a întors spre mine profesorul, nedumerit. Eram foarte tulburat. Batjocura şi mila celorlalţi mă înnebuneau. „Treci în bancă", a repetat profesorul, încruntându-se într-un fel care a aşternut în clasă o linişte ca de gheaţă. Am plecat de la tablă fără să văd pe unde merg şi n-am găsit ceva mai bun de făcut decât să fug afară din clasă şi să plâng. Cu sufletul otrăvit, m-am hotărât să mă răzbun pentru râsetele care mă umiliseră şi singura idee care mi-a venit a fost să mă arunc cu patimă asupra unei limbi moarte, pe care n-o vorbea nimeni în clasă şi pe care doream s-o vorbesc eu. A trebuit să mai aştept pentru asta doi ani, până când am început orele de latină.

2

A fost o întâmplare, aşadar, că am devenit un bun latinist, că am ajuns să-l citesc pe Tacit în original. Într-un fel, viaţa m-a silit să învăţ cu pasiune latina, după cum tot ea m-a ajutat s-o uit. Când, la treizeci şi opt de ani, am intrat prima oară în Forul roman şi am vrut să tălmăcesc textele

săpate în piatră am avut un şoc descoperind că abia pricepeam la ce se referă.

Poate că în descumpănirea acelui moment a încolţit în mine un impuls de barbar. Dacă devenisem aproape un ignorant, îmi rămânea vanitatea ignoranţei mele! Sau poate că există un destin al Romei, să stimuleze, prin augusta ei cordialitate, reacţii piezişe. Ros şi înverşunat de melancolii, din pricini care nu ţineau de străzile pe care mergeam, ci de mine, m-am surprins, uitându-mă polemic la pelerinii prea pioşi. În răcoarea bibliotecilor de pe malurile Tibrului mi-a plăcut, apoi, să-mi petrec multe ceasuri consultând cărţi în care păcatele Romei, cu împăraţi autoproclamaţi zei şi şiruri nesfârşite de crime, erau pe larg descrise. Ele îmi întăreau ideea că Roma a căzut nu datorită barbarilor, ci datorită propriilor sale vicii.

Pentru a respecta adevărul, trebuie să spun că aveam ca orice barbar, fie el şi de ocazie, o veritabilă superstiţie a Cetăţii eterne, pe care nu mă puteam opri să n-o admir. Ştiam foarte bine că Roma cuceritoare a dat filosofiei greceşti cele mai bune şosele din antichitate, ca să se răspândească în lume, precum şi cele mai puternice armate din acea vreme şi dreptul cel mai evoluat, ca s-o apere. Roma păgână a dat creştinilor o limbă în care să se roage. Mai mult decât orice alt oraş, Roma reprezintă Oraşul. Şi cine ar putea nega valorile civilizaţiei romane? Ordinea. Spiritul juridic. Spiritul constructor. Spiritul universal. Dar entuziasmului global, fără nuanţe şi fără rezerve de până atunci, i-am preferat unul critic. Apoi, treptat, m-am trezit privind cu oarecare înţelegere, poate chiar cu simpatie, spre tabăra barbarilor. Pentru a demonstra că ultimii care au apărat onoarea imperiului roman au fost barbarii, am studiat tot ce am găsit despre Stilicon, lealul şi curajosul vandal ajuns general al lui Honorius.

Stilicon credea în imperiu mai mult decât împăratul însuşi, petrecându-şi timpul în şa şi gonind spre toate breşele de la graniţe. Roma nu mai era, însă, la acea dată, capabilă să preţuiască asemenea virtuţi. De multă vreme, ea nu mai credea decât în asasinate. Încât generalul vandal a murit ucis, într-o biserică din Ravenna. Crimă care le-a arătat limpede barbarilor care intraseră în cohortele Romei că ingratitudinea era tot ce-i aştepta. Nu numai că Roma nu se mai putea apăra singură, dar nici nu mai accepta să fie apărată. Ea făcea tot ce trebuia pentru a-i sili pe barbari să-şi biruie complexele. Când Honorius s-a închis în Ravenna, unde amintirea imperiului era apărată numai de ţânţarii mlaştinilor din împrejurimi, vizigoţii au respirat adânc şi au îndrăznit ceea ce nu îndrăznise Hanibal: să pătrundă în legendara Romă şi să se plimbe printre monumente, îngroziţi de îndrăzneala lor.

Nu-i deloc exclus ca eu însumi să fi căzut victimă unei mode care începea să se instaleze din ce în ce mai insistent, de demitizare a prestigiilor ilustre. Am avut impresia la un moment dat că-i înţeleg destul de bine pe acei tineri barbari timizi şi agresivi, pe care porţile Romei îi iritau, dar îi făceau şi să ezite, care, faţă în faţă cu legendele Romei au descoperit că împotriva unei aureole e mai greu de luptat decât împotriva unui zid. Într-o noapte, am mers până acolo încât mi-am imaginat ultimele zile ale Urbei cu un Bacchus dormind beat prin şanţuri, ca să nu devină lucid, şi cu o Venus speriată de răcnetele de dincolo de ziduri, având coşmaruri, văzându-se dusă în tabăra barbarilor, pentru ca la lumina unui foc uriaş să fie legată de un copac, sub privirile unor inşi ameţiţi de victorie şi de dorinţe. Îmi pierdeam oare idealismul? Mai târziu, am priceput că Roma reprezintă un termen esenţial de referinţă şi că, totodată, o întrebare o necesară: care Romă? Căci există o Romă a lui Horaţiu şi alta a lui Caligula, o

Romă a ordinii juridice şi alta a arbitrariului zeificat, însă atunci acul balanţei se apropia îngrijorător de un punct critic.

Pe treptele Colosseumului, mi-am adus aminte de tine şi de ardoarea cu care idealizai antichitatea romană, văzând în ea simbolul unei măreţii pierdute. Cu siguranţă, ai fi socotit pură blasfemie pretenţia că barbarii au asediat o cetate care agoniza în propriile ei vicii. Pasiunea ta pentru Roma antică, greu de explicat dacă e raportez la dorinţa ta de a nu privi în urmă în viaţa personală, era la fel de sinceră ca aceea pentru ştiinţele naturale sau pentru filozofie. Te entuziasma ideea lui Machiavelli de a lepăda seara hainele obişnuite, prozaice, de peste zi, şi de a se îmbrăca în veşminte scumpe pentru a visa la grandoarea Romei imperiale. Considerai acest ritual o imagine simbolică a pregătirii actului creaţiei, de care nu te poţi apropia oricum. Ziceai cu tristeţe: „Dacă aş crede în ceea ce scriu şi n-aş arde hârtiile după ce le-am mâzgălit, mi-ar plăcea să-l imit, să mă schimb înainte de a mă aşeza la masă.”

Locuiai în acea vreme lângă o piaţă mică, arsă de soare. Mergând să-ţi văd camera, m-am oprit să cumpăr un pepene. Tocmai se descărca un camion. Nişte puşti cu pielea bronzată aruncau pepenii, iar jos, între două parapete de ciment, se agitau un vlăjgan care mesteca între dinţi o ţigară pe jumătate stinsă şi un adolescent subţire, înalt şi urât, cu o şapcă tricotată, cafenie, care părea pus tot timpul pe harţă. Rămăsese în ciorapi, prindea pepenii cu dexteritate, dar când un bărbat mai în vârstă, îmbrăcat din pricina zăpuşelii numai în maiou şi pantaloni, l-a întrebat ceva, i-a răspuns obraznic. Bărbatul în maiou a înjurat şi a plecat. Am renunţat şi eu la pepene.

Atunci m-am dumirit că nu glumeai când vorbeai despre nopţile lui Machiavelli şi că, spre deosebire de mine, socoteai imobilitatea o

închisoare din care încercai să evadezi prin orice mijloc. Îţi umpluseşi camera de fotografii. Şi nu cu chipuri de actori celebri! Unele reprezentau ruine antice. Altele, plante carnivore. Altele, fluturi. Ilustrând diversitatea preocupărilor tale, această combinaţie neaşteptată producea, în final, un efect neliniştitor. Căci fiecare imagine ajungea, prin contrast, să reprezinte mai mult decât în realitate. Pietrele păreau mai vechi, plantele carnivore mai feroce, fluturii mai efemeri. Aveai senzaţia că plantele carnivore se comportă ca o hienă, hrănindu-se cu resturi din carnea timpului, ruinele se învăluiau într-o dulce melancolie, resemnate cu soarta lor, în vreme ce fluturii zburau, printre ele şi printre plantele carnivore, inconştienţi şi fericiţi.

Dar să nu mă pierd în amănunte. Acum înţeleg, cred, ce anume a încurajat idealizările Romei. Cu antichitatea romană s-a petrecut ce s-a petrecut cu statuile greceşti. Închipuie-ţi, vopsite, buzele Venerei din Milo, cu pete roz în obraz, cu gene artificiale şi ochi de cuarţ, cum aveau la origine statuile greceşti. Şi contemplă rezultatul. Am putea concepe azi arta elină astfel? Nici vorbă. Ea reprezintă pentru noi, din contră, grandoarea simplităţii, graţie ploilor şi secolelor care au purificat marmura. Când am fost pe Acropole, am făcut câteva experienţe interesante. Între altele, am confruntat tot ce vedeam cu amănuntele date de Pausanias despre fumul sacrificiilor, despre mirosul grăsimilor arse, despre statuile colorate. Şi am ajuns la concluzia că esplanada Acropolei este mai „greacă” acum decât pe timpul lui Pericle! Spălată de ploi, marmura a căpătat o nuditate castă pe care n-a avut-o. În acelaşi fel s-a purificat imaginea despre antichitatea romană, încât Roma a devenit, odată cu Renaşterea, mai romană decât pe vremea lui Nero şi a lui Domiţian.

Pe vremea când încercam să înţeleg convingerea ta că numai drumurile neobişnuite duc la Roma, nu-mi puneam, însă, de ce să mint, asemenea

probleme. Iar pe treptele Colosseumului te înţelegeam şi mai puţin. Mă schimbasem.

3

Te-ai putea întreba de ce-ţi spun toate acestea. Iată de ce. Într-una din dimineţi, m-am dus la sanatoriul din Floreşti. Tuşeam de mai multe zile şi vroiam să mă consulte singurul specialist în boli de plămâni pe care-l cunosc.

— Aţi fumat? m-a chestionat doctoriţa Sim., la radiologie.

— Da, demult.

— Cât de demult?

— Până acum vreo cincisprezece ani.

— Se vede, a constatat ea, cu un ton alb, profesional.

— Adică? m-am impacientat.

— Aveţi o bronşită cronică.

După ce am ieşit din spatele ecranului, m-a liniştit:

— N-aveţi motive să vă îngrijoraţi. Bronşita asta vă face doar să răciţi mai uşor.

La întoarcere, m-am hotărât să mă abat iar pe la anticariatul din apropierea Curţii vechi. Acolo m-am întâlnit cu un cunoscut, un arhitect. Explora, minuţios, rafturile în căutarea unor rarităţi. Eu vroiam ceva precis: Suetoniu. „Vieţile Cezarilor”. Dar anticariatul n-avea cartea. Arhitectul mi-a arătat atunci un bătrân adus puţin de umeri, cu obrazul ascuţit, slab, numai piele şi os, şi cu sprâncene stufoase, neobişnuit de mari, care studia rafturile de lângă fereastră.

— Poate o are el. E un fost profesor de latină, pasionat de cărţi. Cicero i se spune.

Am crezut că-i o glumă. Ce legătură să existe între un bătrân care nu-şi lăsa din mână umbrela şi sacoşa de plastic, neagră, în timp ce răsfoia încet, cu grijă, volumele scoase din raft, şi oratorul

furtunos care a tunat şi a fulgerat în senatul roman?

— Aceasta e porecla lui. A şi uitat, cred, că-l cheamă Mişu, m-a asigurat arhitectul, după care m-a luat de braţ şi ne-am îndreptat spre fereastră.

Aşa am făcut cunoştinţă cu Cicero.

— Domnule, am spus. Şi m-am oprit. Nu-mi venea să-i zic: „Domnule Cicero”. Nici: „Domnule Mişu”. El a şoptit un nume pe care nu l-am înţeles şi m-am jenat să-l rog să repete. I-am explicat ce căutam.

— Cred că am Suetoniu, mi-a zis el.

— Unde staţi?

— În Ferentari. Nu e departe.

— Cunosc cartierul. Am locuit acolo în anii studenţiei. Pe ce stradă locuiţi?

— Tufelor.

Şi de data aceasta mi s-a părut că n-am auzit bine. Pe strada Tufelor am locuit şi eu.

— M-am mutat de curând acolo, a adăugat bătrânul.

Pe măsură ce-l priveam, eram mai intrigat. De ce fusese oare poreclit Cicero? N-avea nimic impetuos, îndrăzneţ, nu mi-l puteam închipui ridicând tonul şi izbucnind patetic. „Quousque tandem abutere patientia nostra?” Părea mai degrabă absent, timid, cu o atavică neîncredere în comunicarea cu semenii şi avea ceva desuet, neîndemânatec, în gesturi, în atitudine. De altfel, tocmai aerul său de om neajutorat mi-a inspirat o simpatie spontană. Am plecat împreună.

Pe drum, ca să înjgheb o discuţie, i-am spus că am fost cândva un latinist pasionat.

Bătrânul s-a arătat vădit interesat de mărturisirea mea.

— Dar de ce ziceţi „am fost”?

I-am explicat în ce circumstanţe am neglijat latina şi i-am povestit despre senzaţia neplăcută pe care am încercat-o în Forul roman când am constatat că nu mai puteam traduce o inscripţie

mai complicată. Pricepeam sensul. Atât. Dar să traduc corect, integral, nu mai eram capabil.

— Păcat, a zis el. Mare păcat.

— Sunt de acord, dar ce mai pot face? am spus. Mă descurcam altădată şi în alte limbi. Acum, nu mă mai pot bizui decât pe franceză şi italiană.

N-a părut impresionat de pierderile mele la capitolul limbi moderne. În schimb, mă compătimea pentru că „am fost" şi nu mai sunt un bun latinist. Asta, mi-a explicat el, nu e o pierdere numai de ordin lingvistic. Latina înseamnă mai mult decât un mijloc de comunicare sau decât posibilitatea de a citi în original unii autori antici. E un cordon ombilical prin care se poate păstra legătura cu matricea civilizaţiei europene şi, totodată, o punte spre ideea de universalitate.

Îl pasiona subiectul şi ieşise din rezerva dinainte. Părea uşor transfigurat.

— Limbă moartă, se zice. Ce prostie! Fiindcă nu se mai vorbeşte pe stradă? Fiindcă paginile pe care a fost scrisă s-au îngălbenit? Dar Lucreţiu e tot atât de viu ca Baudelaire. Şi în orice caz mai viu decât… a vrut să dea un exemplu de poet în viaţă, dar a renunţat.

— Ne consolăm cu traduceri, am spus fără prea multă convingere.

S-a încruntat.

— Traduceri? O traducere e ca o fotografie. Închipuiţi-vă că n-aţi văzut niciodată un răsărit de soare. Că aţi văzut numai fotografii care arată cum răsare soarele. E totuna?

L-am lăsat să vorbească. Avea acum o expresie întinerită, ochii îi deveniseră luminoşi, ridurile i se însufleţiseră, iar în vocea lui era o căldură aparte. Văzusem oare, pe Via Appia, cum rezistă şi azi pietrele, după atâtea secole? Dar în Colosseum, remarcasem perfecta acustică a amfiteatrului? Şi aş putea cita un alt exemplu de învingător care să fi primit în sanctuarele sale toţi zeii învinşilor? Era încântat de stilul economic din „Comentariile" lui

Iuliu Cezar şi admira felul în care autorul lor vorbeşte despre sine la persoana a treia.

— Clemenceau n-a descoperit nimic nou când le-a spus redactorilor săi: „În frazele voastre să nu folosiţi decât subiecte, verbe şi complemente; când veţi avea nevoie de un adjectiv, veniţi să mă întrebaţi.” Pe latineşte, asta ar fi sunat aşa: „Si vis adjectivum, a me postula”.

De cum am intrat în cameră, am avut impresia că nu pătrundeam într-o încăpere obişnuită. Dar nu mă lămuream de ce. Strecurându-mă cu grijă printre vrafurile de cărţi de pe jos, ca să nu le răstorn, m-am aşezat în fotoliul tras lângă pat, în vreme ce Cicero a luat loc pe singurul scaun din încăpere.

— Să vă servesc cu ceva? a zis. Poate un ceai.

L-am rugat să nu se deranjeze. N-aveam de gând să stau mult. N-a insistat.

— Cum doriţi.

Abia după ce m-am uitat în jur m-am lămurit de unde venea impresia de irealitate, dar de irealitate cunoscută. Pe pereţi erau câteva fotografii mari, decupate de prin albume, înfăţişând, ce crezi? Am recunoscut Colosseumul, Capitoliul, Via Appia, Termele lui Caracalla, un templu al Vestei cu faţada ciuruită, însă încă impunătoare, Arcul lui Constantin şi, dacă nu mă înşel, Podul Aelius. Camera lui Cicero semăna cumva cu odaia ta. Fotografiile nu ocupau în întregime pereţii, lăsau loc şi pentru un peisaj marin, pentru un calendar de perete şi pentru o mică oglindă cu ramă alcătuită din scoici, dar bănuiesc că-ţi imaginezi mirarea, chiar perplexitatea mea. Mi se părea că visam sau că mi se pregătise o farsă.

În alte condiţii n-aş fi fost surprins. De ce un fost profesor de latină să nu aibă dreptul să se înconjoare cu fotografii de monumente antice? Ar fi fost oare mai potrivit să descopăr pe pereţi cine ştie ce tablouri ieftine, datorate unor veleitari frecventaţi de muze, sau unul din acele tapete de

prost gust, cu mult auriu şi flori opulente, cu care o parte a proprietarilor din cartier şi-au împodobit casele? Uimirea mea provenea nu dintr-o prejudecată, ci din coincidenţă.

— M-am mutat de curând aici, s-a simţit dator Cicero să-mi dea o explicaţie. Camera nu era prea îmbietoare, iar igrasia a lăsat pete urâte pe pereţi. Ca să nu le mai văd, le-am acoperit cu fotografii.

Cred că mi-a spus adevărul. Dacă faci abstracţie de vrafurile de cărţi, puse peste tot pe jos, şi de fotografii, inventarul e sărăcăcios şi banal. Un pat cu o pătură în carouri, un mic dulap pentru haine lângă uşă, fotoliul pe care stăteam, cu stofa decolorată şi arcurile slăbite, un scaun, o măsuţă rotundă, plină cu cărţi cartonate recent, soba de cărămidă, văruită şi pe jumătate îngropată în perete, o draperie care ascunde ceva, probabil o bucătărioară, lampa de cristal ieftin, cu ţurţuri de gheaţă, o vază de aramă fără nimic în ea, care nu mai avea loc pe măsuţă şi fusese mutată dedesubt. Şi cam atât.

I-am spus că fotografiile treziseră în mine nişte amintiri vechi, dar m-am abţinut să precizez despre ce amintiri este vorba. Cicero a crezut că mă refeream la amintirile mele din Roma şi a luat mărturisirea mea drept o adeziune la părerile lui. În modul cel mai firesc, discuţia a continuat pe această temă. Vorbea fără patimă aparentă, cu glas potolit, însă ceea ce spunea suna ca un rechizitoriu la adresa modei răfuielilor cu Roma antică, modă care de câteva decenii a luat proporţii de obsesie în lume. Se fac filme obscene, se scriu cărţi în care păcatul originar este Roma, Antichristul este Nero şi viaţa romană este redusă la orgie. Totul e deformat, defectele sunt îngroşate până la caricatură. Lux şi oroare, numai asta se reţine din Roma antică. Încât îţi vine să spui că, pe lângă romani, barbarii erau nişte sfinţi. Ce urmăreşte acest dispreţ împotriva antichităţii romane?

— Cauzele sunt multe, am zis eu. Între altele… Voiam să spun că o parte din vină o poartă chiar idealizarea excesivă, moştenită de la Renaştere şi de la neoclasicism, care a provocat o reacţie inversă, cum se întâmplă de obicei, dar m-am temut că-l contrariez.

— Cauzele, a continuat el în locul meu, pornesc de la Tacit şi de la complicele său Suetoniu, care au fost falşi martori. În special Suetoniu. Pentru a ridica prestigiul împăraţilor care-l foloseau, acest funcţionar al cancelariei imperiale s-a străduit să discrediteze în ochii contemporanilor dinastiile precedente. Şi a reuşit. A reuşit chiar mai bine decât spera. După aproape două mii de ani încă e crezut pe cuvânt.

— Nici n-a fost greu să fie făcuţi una cu pământul Caligula, Claudiu şi Nero, care aveau mâinile pătate de sânge, am îndrăznit să îndulcesc puţin asprimea verdictului. A forţat uşor nota ca să intre şi Tiberiu şi Domiţian în această galerie.

— E adevărat. Stilul lui însă a prins. Urmaşii lui Cezar au ajuns până la noi sub trăsăturile unor degeneraţi perverşi. Or, pe tronul Romei au mai stat Nerva, Traian, Hadrian, Marc Aureliu.

S-a întrerupt, hotărându-se, fără să-mi mai ceară părerea, să-mi ofere un ceai. Înainte să dispară în spatele draperiei, a întors capul. Ochii îi străluceau veseli. Ştiam oare că nu numai Roma antică a avut cai-demnitari? Un domn fanariot, un Mavrogheni, şi-a căftănit calul de paradă înălţându-l la rangul de clucer. Calul avea o gardă specială, iar grajdul lui se afla chiar lângă dormitorul domnesc.

A revenit cu două ceşti aburinde. În vreme ce-mi întindea una din ele, mi-a zis cu o voce în care era greu să distingi dacă o spunea ironic sau cu regret:

— Poate că sunt eu un om depăşit.

N-am apucat să-l întreb de ce crede asta. Lipindu-şi palmele de ceaşca fierbinte, şi-a fixat privirea în ochii mei.

— Ştiţi de ce am devenit profesor de latină? Din instinct de conservare. Am vrut să mă refugiez într-o limbă moartă. Mă simţeam prea slab pentru o limbă vie. Nu mă laud că am ştiut de la început cât de vie e limba latină. Am înţeles mai târziu. Într-o vreme, prietenii m-au sfătuit să mă apuc de ceva mai util. N-am putut să le urmez sfatul. Şi nu regret. A rămas câteva clipe pe gânduri, după care a adăugat: Lumea antică nu era atât de grăbită şi atât de nervoasă.

Am descoperit că obrazul lui alungit are ceva din chipurile lui Giacometti. Şi că nu e chiar atât de înalt; pare înalt din pricină că e foarte slab.

Aflând că a copilărit la Constanţa, m-am lansat într-o dizertaţie despre mare. Bătrânul a zâmbit.

— Vorbiţi despre mare ca despre o femeie, a zis punându-şi ceaşca lângă sobă.

I-am amintit pentru ce venisem, iar el s-a apucat să răscolească prin vrafurile de cărţi. Deodată, se opri încurcat, stânjenit:

— Iertaţi-mă, v-am obligat să veniţi degeaba până aici. Am, într-adevăr, un Suetoniu integral, în ediţie franţuzească, dar se află la legat, acum mi-am amintit. Abia peste o săptămână e gata. Altceva nu vă interesează?

Am spus primul titlu care mi-a venit în minte, asociind probabil porecla bătrânului de vârsta lui.

— Cicero. „De Senectute”.

— O am, zise el şi se întoarse spre vrafurile de la fereastră. Găsi destul de repede ce căuta, un volum legat în pânză, pe care-l scutură de praf înainte să mi-l întindă.

În realitate, nu mă interesa câtuşi de puţin „De Senectute”. Cunosc părerile lui Marcus Tullius Cicero despre bătrâneţe dintr-o traducere prescurtată şi ele nu m-au convins deloc. Procurorul lui Catilina zice că bătrâneţea te eliberează de pasiunile ce umbresc inteligenţa. Cât de adevărată e o asemenea afirmaţie? Goethe se apropia de optzeci de ani când s-a îndrăgostit ca un

licean de o puştoaică de nici şaptesprezece ani, pe care a vrut chiar s-o ia de soţie. Şi cum să vezi în bătrâneţe un avantaj? Orice ar spune vestitul orator, nu pot crede că spiritul nostru iese în câştig dacă ne anchilozăm.

— Ziceaţi că nu mai puteţi citi latineşte, se miră bătrânul.

Uitasem că un profesor de latină era normal să aibă cartea în original. Am vrut să i-o restitui, apoi m-am jenat. Am pretins că voi încerca să mă descurc cu ajutorul dicţionarului. Când trebuia să i-o restitui?

— Nu e nicio grabă, m-a liniştit.

Ajuns acasă, cum tot n-aveam chef să mă chinui cu dicţionarul pentru a silabisi părerile despre bătrâneţe ale ilustrului pisălog care a înflăcărat senatul roman, am luat un album cu imagini din Roma antică şi m-am apucat să-l răsfoiesc.

4

Drumul în Ferentari mi-a stârnit amintirile care mă leagă de acest cartier.

Eram deasupra unui camion încărcat cu cartofi. Eu şi o fată. Eu aveam nouăsprezece ani, ea avea, cred, şaisprezece. Când s-a înserat, pe la Sinaia, am sărutat-o. Mai târziu, după ce s-a înnoptat, ea s-a lipit de mine. În timp ce camionul mergea, i-am explicat harta cerului înstelat, care în noaptea aceea de început de septembrie arăta fastuos. Apoi, am coborât, ameţiţi, în noaptea Bucureştiului, ne-am despărţit şi nu ne-am mai văzut niciodată. Ea se ducea acasă. Eu porneam să caut, undeva pe la marginea cartierului Ferentari, un pat în care să dorm.

Aveam cu mine un geamantan de lemn, un cufăr, pe care nu-l puteam duce în mână, din pricina fierului foarte ascuţit ce-i servea drept mâner, şi-l purtam pe umeri. Şi mai aveam o adresă, unde locuia o femeie bătrână, originară din

Lisa, pe care n-o cunoşteam. Dar nimeni dintre cei întrebaţi nu auzise de strada Tufelor. Orbecăiam pe străzi, unele pietruite, altele nu, printre felinare rare şi câini adormiţi dincolo de garduri. Din când în când mă opream, îmi luam inima în dinţi, băteam în gard, stârneam câinii. Aşteptam să iasă cineva, mă interesam din nou. Fără rezultat. Şi plecam mai departe. Eram din ce în ce mai sigur că mă va prinde dimineaţa colindând străzile, însă nu puteam să renunţ. Reveneam în Bucureşti după un an de absenţă, ca să mă înscriu la facultate, şi în afară de Ş., pe care nu vroiam să-l caut, nu ştiam pe nimeni care m-ar fi putut adăposti, iar pentru hotel n-aveam bani. Aşa că nu-mi rămânea decât să trezesc câinii mai departe. Într-un târziu, după miezul nopţii, am ajuns totuşi unde vroiam. Dintr-o căsuţă scundă, puţin mai înaltă decât un om, a ieşit o bătrână, îmbrăcată într-un capot gros şi cu capul strâns în basma. I-am zis frumos „sărut mâna”, i-am spus cine sunt, cine m-a trimis şi am întrebat-o dacă mă putea găzdui. Am răsuflat uşurat când m-a poftit înăuntru. Coana Veta l-a trezit şi pe bărbatul ei, fost muncitor, ieşit la pensie, şi mi-au spus că puteam să împart camera din faţă, pe care o închiriau (ei dormeau într-un fel de cameră antreu), cu singurul ocupant din acel moment, un cântăreţ de biserică din cartier.

Acolo am locuit tot timpul studiilor universitare. Camera era mică, fără podele, dar mâna de gospodină a coanei Veta o ţinea curată ca un pahar. Nici măcar când ne-am strâns trei între pereţii văruiţi şi acoperiţi cu icoane, alternate cu fotografii de tinereţe ale proprietarilor, nu găseai un fir de praf pe masă ori pe lutul bătătorit de jos. Din fereastra care dădea spre stradă, puteai păşi direct pe trotuar, fără nicio problemă, economisind astfel timp. Apă curentă nu exista, trebuia să ne spălăm în curte, scoţând apă din puţul american de care bătrânul Moşuleţ era foarte mândru, în schimb nimic nu se dovedea mai plăcut decât să te întinzi

vara pe tabla fierbinte a casei, sub crengile unui zarzăr, şi să citeşti mestecând zarzăre până ţi se strepezeau dinţii.

Iarna era ceva mai greu. Din cei trei ocupanţi ai camerei, numai cântăreţul de biserică avea ceva capital, drept care l-am şi poreclit „Truman”. Dar cum el nu se arăta dispus să suporte singur consecinţele acestei stări de fapt, am ajuns la concluzia, lipsind banii pentru lemne, că trebuie să dormim fără foc. Ceea ce am şi făcut până la urmă. Prin ianuarie, camera noastră devenea un fel de peşteră şi biata coana Veta, de câte ori n-o vedea bărbatul, deschidea pe furiş uşa dinspre antreu, ca să se mai încălzească puţin pereţii şi la noi. Noroc că, dintr-un „strai” gros de lână, adus de-acasă, mi-am putut alcătui un foarte călduros sac de dormit în care mă vâram noaptea.

Ne număram printre cei de dincolo de „Bacchus”. Coboram din tramvaiul 8 la „Biserică” şi o porneam pe a treia stradă la dreapta, spre „Bacchus”, cum se chema pitoresc şi insinuant bariera oraşului în acel loc, pătrunzând într-o mahala cu statut de comună pe atunci, lipită de oraş, agăţată de viaţa lui, dar nerecunoscută oficial ca parte a Bucureştiului, ceea ce ne dădea celor domiciliaţi acolo un complex de nelegitimitate, de orăşeni toleraţi. Nu ne despărţeau de strada de centură decât patruzeci, cincizeci de metri, dar această distanţă infimă însemna mult, fiindcă eram la discreţia capriciilor meteorologice. De câte ori ploua, apa băltea şi ajungea, noroioasă, în „Bacchus”, până aproape de genunchi, încât orice plecare de-acasă semăna cu o aventură. Mergeam cu pantofii în mână şi cu pantalonii suflecaţi, până treceam de bălţi, apoi ne spălam pe picioare la o cişmea, ne încălţam şi ne îndreptam în ţinută civilizată, urbană, spre tramvai. La întoarcere, ritualul era invers. Trebuia să ne descălţăm şi să pornim din nou, vitejeşte, în expediţie. Căci era o adevărată expediţie traversarea acelor bălţi pe

fundul cărora se găseau sticle sparte, cutii de conserve, bolovani, bucăţi de sârmă ruginită şi câte altele. Acasă, ne spălam pe picioare în curte şi abia după această toaletă intram în odaie, desculţi, ca într-o moschee.

Pe vreme uscată era mai bine. Nu ne mai luptam decât cu mormanele de praf în care piciorul pătrundea până la glezne. Şi, seara, cu graba de a ajunge acasă, fiindcă, prin ’46, de la o anumită oră în sus, în „Bacchus”, vorba unui frizer glumeţ din colţul străzii noastre, era garderobă obligatorie. Din beznă auzeai o voce care te întreba dacă nu cumva ai foc. Pretext străveziu, stratagemă cunoscută. Două sau trei umbre se apropiau de tine, te uşurau de bani, dacă aveai, şi de haine. Era s-o păţesc şi eu o dată. Auzind întrebarea, m-am speriat însă atât de tare, încât am scos din buzunar portmoneul în care ţineam mărunţişul, unicul meu avut disponibil, şi am strigat: „Stai că trag!” Inspiraţie disperată şi salvatoare, deoarece borfaşii care vroiau să mă atace şi-au închipuit că eram într-adevăr un poliţist înarmat cu un pistol. Au dat înapoi. M-am îndepărtat, mergând cu spatele, până ce nu m-au mai ţinut nervii şi am luat-o la fugă.

Maşini nu treceau pe strada Tufelor mai mult de trei, patru într-un an, dar atunci subliniau evenimentul claxonând continuu. Cei care le ocupau aveau tot interesul să fie observaţi; înfruntau praful ori noroaiele din „Bacchus” cu o maşină închiriată sau plăteau un şofer de taxi ca să se aventureze dincolo de centura oficială a oraşului tocmai pentru a demonstra „sărăciilor” din cartier că erau cineva. În rest, gâştele şi copiii stăpâneau în linişte strada. Casele scunde, cele mai multe din chirpici, răsăreau cu acoperişurile lor cenuşii, de tablă, dintre zarzării care le copleşeau, înveselindu-le. Trecând mereu prin dreptul lor am învăţat să deosebesc o femeie care stă în capot la poartă, iscodind strada cu o curiozitate clevetitoare, de o femeie numai săracă, numai

necultivată, cu mâinile arse de leşie, dar plină de bun simţ, de omenie şi căldură, cum era gazda noastră. În orice caz, de atunci ştiu că mahalagismul ţine nu de periferia oraşului, ci de periferia moravurilor.

5

E o prejudecată, cred, părerea că dacă stai ţintuit pe un scaun şi priveşti în aceeaşi direcţie, cum fac eu acum, vezi aceleaşi lucruri, aceeaşi străduţă care intră în bulevard în dreptul ferestrei mele, aceiaşi plopi cu frunzişul rărit, aceleaşi acoperişuri roşii, acelaşi parc minuscul din colţ, cu un dispensar în centru, aceiaşi nori tulburi, de ploaie. În realitate, văd în fiecare moment altceva. Norul care tocmai a trecut nu-l voi mai zări niciodată. A dispărut dincolo de cadrul ferestrei ca un tren care pleacă. Sau ca o viaţă. Din plopi a mai căzut o frunză, ceea ce e numai aparent un fleac. Ieri, în faţa casei, pe trotuar, era o vrabie moartă. Am avut un moment de crispare. Frunzele, în schimb, nu ne deranjează. O frunză care moare, ce contează o frunză? Căderea ei face parte din spectacolul lumii. Dar în căderea unei frunze, în drumul ei sinuos prin aer, până ce se lipeşte de trotuarul ud, poţi afla aceleaşi semnificaţii ca în moartea unui om. În fond, sunt lucruri care nu pot fi observate decât aşa, stând nemişcat, iar arta, îmi spun uneori, e un mod de a renunţa din când în când la trei puncte cardinale pentru a privi îndelung spre al patrulea. „Odiseea” însăşi s-a născut într-o oră de imobilitate. Dacă în timpul trăit, al aventurii, Ulise se putea apăra de cântecele sirenelor fie legându-se de catarg, fie astupându-şi urechile cu ceară, de amintiri n-avea cum să se apere. A fost nevoit să le lase să-şi depene cântecul. Astfel, acţiunea a devenit poveste, literatura fiind, de ce nu? o consolare a sedentarilor.

Şi n-am avut, oare, destule ore goale petrecute în tren, în maşină sau în avion? Imaginile zburau în jur, perfect inutile. N-au lăsat niciun semn adânc în memoria mea. Mii, zeci de mii de kilometri străbătuţi în viteză n-au reprezentat, în comparaţie cu alte ceasuri din viaţa mea, aproape nimic. Borne albe, pe marginea drumului, cantoane fără nume, gări al căror vacarm te îndemna la o curiozitate superficială, nori care se lipeau vâscoşi de aripile avionului, discuţii uşoare, ca să treacă timpul, plictiseli, „oare cât mai avem?”

Încât nu ştiu dacă e cazul să-mi reproşez mai mult decât e normal tentaţia imobilităţii. Cel mult, pot să regret că n-am şi din acest punct de vedere o natură contradictorie. Mi-ar fi plăcut să fiu nu numai o corcitură de lup singuratec şi de animal domestic, ci şi un sedentar dublat de un călător. N-am fost. Nu sunt.

— Dar te-ai visat în adolescenţă amestecat într-o expediţie la Polul Nord, pufneşte vocea care mă şicanează uneori. Tu nu eşti în stare să întimpini calm o iarnă oarecare din ţinuturile climei temperate, dar nu te-ai dat înapoi, stând bineînţeles cu picioarele lipite de sobă, să te închipui în împărăţia zăpezilor veşnice.

Are dreptate. Cum se apropie iarna, mă strâng în carapacea mea şi încep să consult termometrul. Hainele groase mă deprimă, minunea de a ninge!, cum exclama un poet, mă face să-i invidiez pe urşi pentru norocul lor de a hiberna, poezia crivăţului şi a cerurilor îngheţate n-o pricep. Şi totuşi, da, am avut reverii polare! Pe la doisprezece ani, când mi-au căzut în mână „Amintirile” lui Radu Rosetti, unde era relatată cu lux de amănunte o călătorie spre nordul scandinav îndepărtat, am început, netam-nesam; să mă interesez de gheţuri, de aurore boreale, şi, ca şi cum mi-aş fi descoperit cine ştie ce înclinaţie ascunsă, imaginaţia mea n-a plăsmuit câţiva ani decât fiorduri sufocate de ceaţă şi de singurătate, ceruri reci, palide şi, firește, vapoare

care se strecurau printre iceberguri. Treptat, mi-am completat cunoştinţele cu ajutorul lui Nansen, specializându-mă în mirajele polare, memorizând mii de amănunte din peripeţiile exploratorilor porniţi spre miazănoapte. Polul Sud mă interesa mai puţin. Am parcurs cu sufletul la gură paginile care descriau cursa dramatică a lui Amundsen şi a lui Scott prin îngheţata Antarctică, am plâns din pricina morţii englezului, am recitit de zeci de ori ultima frază din jurnalul lui, găsit în zăpadă, care, din câte ţin minte, suna cam aşa: „E trist să trăieşti într-o lume în care numai cel dintâi contează", dar am rămas credincios Nordului şi eram convins că într-o zi voi vedea cu propriii mei ochi pustiul strălucitor, de zăpadă şi gheaţă, de care vorbea „Epopeea albă" (autorul l-am uitat), una din cărţile mele de căpătâi din acea vreme.

De ce această extravaganţă a fanteziei mele? De ce mi-am înscenat singur, cu toată seriozitatea, o asemenea farsă şi am crezut în ea? Nu mă simt în stare să dau o explicaţie logică. Mai ales că şi după ce busola mea a început să arate, constant, sudul (nu cel antarctic, ci sudul fierbinte), şi am devenit conştient că soarta mi-a făcut o favoare fiind indiferentă faţă de visul meu de explorator polar, am continuat să văd în aceste reverii curioase un frumos păcat de tinereţe, nu un capriciu străin de natura mea adevărată. Îmi spuneam că ele au reprezentat dreptul meu la romantism într-o existenţă anodină.

În prima iarnă a studenţiei, jenat de generozitatea gazdei mele, care-mi dădea câte o farfurie de mâncare seara, i-am zis într-o zi că plec la Lisa, pentru a aduce provizii. M-am oprit în Gara de Nord, m-am culcat pe ziare în sala de aşteptare două nopţi, iar a treia zi, seara, m-am întors în Ferentari, îndrugând o întreagă poveste despre un tren care a ajuns numai până la Predeal unde s-a petrecut un accident, care, fireşte, m-a împiedicat să merg mai departe, să-mi continui

drumul, silindu-mă să mă întorc cu mâinile goale. I-am istorisit gazdei ce frig era în gara din Predeal, cum era gata, gata, să se ciocnească un mărfar cu un personal, că plugurile nu răzbeau să desfunde linia şi că se auzeau lupii, din gară. Toată însăilarea aceea avea însă o cauză reală, precisă, pe când aventurile polare în care mă cufundam, stând la căldură, au rămas o enigmă. Îmi scapă raţiunea lor ascunsă.

— Ai visat azi noapte ceva, chicoteşte vocea ironică. Povesteşte şi asta.

O necunoscută mi-a telefonat şi mi-a spus că ar vrea să discute cu mine. Am stabilit să ne întâlnim peste o jumătate de oră în parcul din colţul bulevardului, dar înainte ca respectiva jumătate de oră să treacă am primit câteva garoafe mov şi un bilet. Îşi cerea scuze că nu putea veni. În schimb, îmi oferea să-mi achite cheltuielile pentru o călătorie în Spania! Aş vrea să vă fac o bucurie, dându-vă posibilitatea să urmăriţi o coridă pe viu, era singura explicaţie. Se preciza până şi numărul zilelor pe care urma să le petrec acolo. Între 12 şi 17. Băiatul care-mi adusese florile şi biletul aştepta. Am mâzgălit la repezeală câteva rânduri: „Dacă aş fi mai puţin nehotărât şi mai puţin nepractic, poate că aş primi bucuros. Dar m-am obişnuit cu favoarea de a nu fi fost niciodată într-o arenă cu tauri şi ezit să renunţ la acest avantaj care-mi permite să mi-o imaginez cum vreau, fără să risc nicio decepţie majoră. Aşa că mă văd nevoit să nu dau curs generoasei dumneavoastră oferte pentru care, în orice caz, vă mulţumesc.”

— Visul e plin de tâlc. El dezvăluie ce vrei să ascunzi, în imaginaţie e mult mai comod. E mai simplu să-ţi închipui că faci ceva decât să faci. Şi mai puţin riscant. De aceea ai avut curaj să te duci în închipuire la Polul Nord, fără să ai habar ce este frigul arctic. De ce te mai miri? Îţi compui propria ta lume, una pe gustul tău, în care e vară când pofteşti, în care soarele nu apune niciodată, ca în

imperiul lui Carol Quintul, şi totul ia forma dorinţelor tale. Mă rog, nu e grav. Zici, mai în glumă, mai în serios, şi e de înţeles şi asta, că într-o călătorie imaginată nu trebuie să-ţi pierzi timpul cu formalităţi, stai cât vrei, unde vrei, fără să te temi că pierzi trenul. Te întorci precipitat dacă te deranjează ceva, te scuteşti de neplăceri şi de decepţii. Poţi să asişti, dacă te interesează, la procesul lui Socrate ori să fii tânăr barbar sub zidurile gata să cadă ale Romei. Poţi să închei un pact cu soarta la Delfi: tu să n-o superi prea tare, ea să nu te deranjeze prea mult, să vă toleraţi reciproc şi să vă detestaţi reciproc. În sfârşit, depinde exclusiv de tine să-ţi închipui totul aşa cum vrei, să te cruţi de surprize. Şi, pe deasupra, spui, eşti şi original. Într-o vreme în care toată lumea se dă în vânt după voiaje, preferind fumul gărilor, urletul turboreactoarelor sau alergătura maşinilor pe şosea, tu îţi permiţi luxul de a aduce lumea în camera ta. Vanitate care nu e, bineînţeles, una oarecare, dar, zici, nu face rău nimănui. Şi care, la urma urmei, îţi poate fi iertată, pentru că şi tu i-ai iertat pe cei care în acest timp cutreieră lumea.

— Accept şi dezavantaje.

— Două. Că, în general, ceea ce vezi prea seamănă cu tine însuţi sau cu ceva din tine şi că murmurând tu însuţi cântecele de sirenă pe care le urmezi, rişti să nu mai distingi clar, la un moment dat, hotarul dintre realitate şi dorinţe, ba chiar să uiţi că există Scylla şi Charybda. Dincolo de aceste inconveniente, găseşti numai avantaje. Poţi chiar să prelungeşti la nesfârşit secunda în care Pedro P. se clatină în arenă, să eviţi să afli ce s-a petrecut ori să amâni.

— Şi ce e rău în asta?

— Rău e altceva. Ceea ce te fereşti să spui şi chiar să recunoşti în sinea ta. Că acest aparent prisos ascunde o insuficienţă. Sedentarismul tău nu e numai teamă de necunoscut. E şi teamă de viaţă,

pe care, aşa pretinzi, o iubeşti. Viaţa imaginată e foarte docilă. E ca un animal dresat.

Poate că în aceste reproşuri e ceva real, nu neg. Dar adevărul e mult mai complex. Când mă întorceam din vacanţe, în Bucureşti, la liceu, trebuia să schimb trenul la Braşov, iar aceasta se întâmpla totdeauna noaptea. Nu văzusem niciodată oraşul. Îi cunoşteam numai gara, plină de zgomote, de plecări, de veniri, de fum de ţigară şi de timp strivit ca mucurile azvârlite pe jos. Stăteam în sala de aşteptare printre oameni străini care moţăiau, discutau, se agitau, veneau, plecau, pe care-i vedeam pentru prima şi, probabil, pentru ultima oară. Dacă mă apăsa atmosfera aceea mă duceam la fereastră. În anii războiului, geamurile erau vopsite. Într-un singur loc, cineva zgâriase cu unghia vopseaua şi mă uitam pe acolo. Nu se vedea nimic, totul era cufundat în întuneric din pricina camuflajului, însă continuam să mă uit. Ulterior, când am cunoscut oraşul am avut senzaţia că străzile lui nu-mi erau străine.

Acum, în timp ce stau nemişcat, trec de la un amănunt la altul, iar ele se leagă în asociaţii imprevizibile. Observ câţiva trecători rebegiţi de frig şi, brusc, mă pomenesc gândindu-mă amuzat că, la Roma, împăratului îi era interzis să pună ceva peste togă. Apoi ridic privirea, văd cerul gol de deasupra plopilor şi-mi amintesc o remarcă autoironică din jurnalul pe care l-am aruncat! „Poate că un monstru cosmic ne visează pe toţi, suntem iluziile lui şi ne vom destrăma când el va deveni lucid. Ce rost are să mă frământ? Mai bine să aştept să fiu visat mai departe”… Un zgomot, o scânteie electrică. A trecut un troleibuz. Un nor. Cred că peste câteva zile va ninge. Simt în aer miros de zăpadă şi, dintre toate simţurile, acela al mirosului mă înşală cel mai rar. Multe dintre amintirile mele cele mai stăruitoare sunt legate, de altfel, de un miros. Plecările de la Lisa, când încă mă mai uitam uneori la gardul din capătul grădinii,

miroseau toate a fum. Tata se scula, în puterea nopţii, şi aprindea focul. Apoi mă trezea şi pe mine.

6

Merg alături de cineva care exclamă: „Aţi văzut azi dimineaţă prima zăpadă? Ce moale şi curată era! O frumuseţe! Cred că dintr-o asemenea zăpadă sunt făcuţi îngerii”. Tac, ascult şi mă străduiesc să nu scap o nepoliteţe. De genul: „Infernul, doamnă, e probabil imaculat, pur şi rece…” Aş fi cu totul deplasat să-i spun că, de dimineaţă, când am ridicat jaluzelele, m-am simţit deprimat. Aşadar, a început iarna. M-ar putea întreba, pe bună dreptate, dacă nu mai am nimic romantic. Şi aş fi nevoit să mă justific: „Ba da. Numai că romantismul meu este altul decât al dumneavoastră, se pare. Eu visez la zilele când câinii scot limba de căldură, când asfaltul frige, când muştele picotesc pe florile obosite. Îngerii mei sunt alcătuiţi din praf fierbinte. Atunci mă simt în largul meu. Acum, vă cer scuze, nu-mi găsesc locul. Am o circulaţie periferică proastă, zic doctorii, îmi îngheaţă mâinile şi picioarele, răcesc uşor, de aici lipsa mea de tandreţe pentru prima zăpadă. Dar nu vă sinchisiţi, vă rog, de părerile mele. Ele n-au nicio importanţă. Sunt absurde. Ne aflăm în decembrie, e normal să ningă. Nu mă luaţi în seamă. Ştiţi, unii fac alergie la flori, la parfumuri, eu fac alergie la zloată şi frig. Fiecare cu curiozităţile lui. Am auzit şi eu că gerul omoară microbii, dar există în mine ceva iresponsabil care ar vrea să renunţe la această dezinfecţie. Aşa că vorbiţi mai departe despre minunata candoare a primei zăpezi. Eu vă ascult.” Din fericire, profesoara alături de care mă îndrept spre strada Italiană, unde se află liceul „Spiru Haret”, nu-mi cere să mă justific. Elogiază, singură, în continuare farmecul primei zile albe, iar eu, mulţumit că nu-

mi cere părerea, o ascult, aparent încântat. E ceea ce în tauromahie se numeşte o eschivă moale, din acel „il dolce stil nuovo” care-i dezgustă pe cunoscători fiindcă e prea dulceag, siropos, lipsit de fermitate.

Când intrăm pe strada Italiană, schimb tactica. O las să o ia înainte pe trotuarul înţesat de lume. În felul acesta efuziunile pe tema ninsorii contenesc. Dar am foarte curând prilejul să constat că exegeţii luptelor cu tauri ştiu ce vorbesc. Toreadorul slab confundă arta cu tactica. Profesoara se întoarce spre mine şi, cu un zâmbet graţios, îmi declară că mă consideră o persoană cu umor. Ceea ce mă face să devin atent. Drace! De ce mă ironizează? „Ştiţi de ce vă consider o persoană cu umor?” insistă profesoara. Tac, să nu spun o prostie. Încă o eschivă moale şi asta. „Fiindcă m-aţi lăsat pe mine tot timpul să vorbesc, deşi un scriitor e mai sensibil, presupun, la poezia iernii.” Noroc că am ajuns la poarta liceului.

Coridorul prin care pătrundem în clădirea propriu-zisă e rece, străin şi festiv. Vreau să par bine dispus, deşi mă încearcă o tristeţe dulce-amară. Salut în dreapta şi în stânga, zâmbesc. E un amestec de duioşie frivolă şi de melancolie difuză în aceste întâlniri în care nimeni nu se întâlneşte, de fapt, cu nimeni, pentru că, în secret, fiecare se caută pe sine, cel de odinioară, dar protocolul presupune amabilităţi convenţionale şi o euforie de circumstanţă, încât trebuie să mă înarmez cu răbdare, să-mi joc rolul. În definitiv, nu suntem supuşi la cine ştie ce cazne, e o întâlnire sentimentală, a foştilor absolvenţi. „Nu vreţi să intraţi în clase?” ne invită directorul, care pune inimă în îndeplinirea îndatoririlor sale de gazdă şi vrea ca toată lumea să fie mulţumită. Îi salută pe foştii profesori, se uită cine a mai venit, strânge mâini. În sfârşit, e atent să nu neglijeze, să nu ofenseze pe nimeni. „Ne-am gândit să vă împărţim

pe grupe, ne explică el, pentru un dialog cu elevii de azi, după care ne reîntâlnim cu toţii.”

Grupa „umanistă” e condusă într-o clasă din capătul coridorului. Sunt în ea scriitori din toate generaţiile: Barbu Brezianu, Alexandru Paleologu, Andrei Pleşu, Bedros Horasangian. Profesorul de română e la catedră, în picioare, cu paltonul pe umeri. Înşirate în faţa tablei, vreo zece scaune. Pentru noi. Mă aşez şi mă uit la băieţii şi fetele din bănci. Priviri vagi. Cred că n-au niciun chef de noi, dar trebuie să ne suporte, asta face parte acum din obligaţiile lor şcolare. Mai dificil e pentru noi. Şi totuşi, dacă am acceptat să mă sui pe scenă, trebuie să mă port ca un om civilizat! Cochetarea cu timpul face parte şi ea din civilizaţie. În plus, cu ce drept zic „noi”? Ceilalţi se simt, poate, în largul lor. Sunt, poate, chiar mulţumiţi să iasă câteva ceasuri din rutină, pentru a-şi aminti de adolescenţă. Or fi aceleaşi bănci de pe vremea mea? Aceeaşi catedră? Aceleaşi tablouri pe pereţi? Nu cred. Elevii pun întrebări. Destul de generale, aşa că am toată libertatea de a ezita. Despre ce să vorbesc eu? Poate despre faptul că liceul „Spiru Haret” m-a ajutat să-mi cunosc o parte din defecte şi m-a învăţat, fără voia lui, să mă bizui pe ele. Sau aş putea să spun, folosindu-mă de un limbaj poetic, din recuzita aceluiaşi „il dolce stil nuovo”, că pe aceste coridoare am ieşit din copilărie. Dar nu se cade să vorbesc despre asemenea lucruri. N-are sens să le atragi atenţia unor tineri asupra importanţei defectelor, ar crede că glumeşti, iar problema paradiselor pierdute e plictisitoare până la o anumită vârstă. Mai ales într-un liceu, industrial acum, unde preponderenţă au materiile pozitive. Până la urmă, îndrug câteva fraze banale despre ingratitudinea cu care am uitat de o parte din foştii mei dascăli.

E, apoi, rândul vechilor profesori să ia cuvântul. Un fost pedagog, pe care-l cheamă ca pe cunoscutul estetician, Mihail Dragomirescu, îi

îndeamnă pe elevi să nu mizeze pe literatură şi artă! După care îşi aminteşte: „Eram la seminar, la Universitate, primul seminar cu profesorul Mihail Dragomirescu. Mă întreabă cum mă cheamă. Îi răspund: Mihail Dragomirescu. Colegii izbucnesc în râs, convinşi că am făcut o farsă. Profesorul se uită intrigat. Cum, mă, te cheamă ca pe mine? Da, domnule profesor. Nu, mă, zice profesorul. Numai pe mine mă cheamă Mihail Dragomirescu. Pe tine te cheamă Dragomirescu Mihail.” Toată lumea se amuză. Se ridică după aceea un bătrân voinic, înalt, roşu la faţă, cu alură de tăietor de lemne şi cu ochelari prea mici pentru figura lui. Se ţine drept şi vorbeşte tare, apăsat, energic, fără niciun semn de oboseală în voce, deşi are, spune, optzeci de ani. Îl ascult cu o vagă detaşare. Cine o fi? Deodată, ciulesc urechile. E adevărat? „Numele meu e David Popescu şi am fost profesor de latină.” Mă întorc să-l văd mai bine, de-a dreptul emoţionat că-l reîntâlnesc pe excelentul meu dascăl de latină.

Ne adunăm, apoi, cu toţii într-o clasă. Mă uit în jur. Nu recunosc în bărbaţii cu chelie şi cu riduri pe niciunul din foştii mei colegi. Par să fiu aici singurul reprezentant al clasei noastre. Un diavol pus pe şotii îmi şopteşte un discurs posibil: „Ce sărbătorim aici, oare? Că am devenit apţi pentru prişniţe şi amintiri? Ce-ar fi atunci să ne ducem în curte, să alergăm după o minge de cârpă spre hazul trecătorilor? Am venit cu iluzia că întoarcem anii, că ne regăsim pe noi înşine, cei care am fost, dar din păcate acest joc de societate ne aşază în faţa oglinzii. Adolescenţii care am fost au murit. Nu mai existăm decât noi, supravieţuitorii lor. N-ar fi oare mai înţelept să ne ocolim unii pe alţii ca să putem păstra în memorie, neuzate, chipurile noastre de adolescenţi?”

Dar când mă scol în picioare zic cu totul altceva: „Mă bucur că avem prilejul să fim din nou împreună…” Şi bine fac. Dacă e adevărat că tot ce

pierdem ne ajută să descoperim altceva, înseamnă că o consolare e oricând posibilă.

7

Un băiat din Spania, pe nume Manuel Benitez, s-a agăţat de grilajul unei arene pentru a asista la o coridă. Văzându-l, proprietarul arenei a vrut să-l alunge şi, nereuşind, i-a azvârlit cu dispreţ trei piese mici de un „duro”. Puştiul a coborât, a luat de jos monedele şi i le-a aruncat în obraz:

— Într-o zi, îţi vei umple arena datorită mie!

Manuel Benitez a devenit El Cordobes. Printre trofeele sale, există o singură fotografie în care nu surâde. Reprezintă un puşti zdrenţăros, venit la oraş în căutarea glorie, încadrat de doi poliţişti care-l duc la închisoare.

Am şi eu o fotografie, cam de la aceeaşi vârstă. Nici eu nu surâd. Şi presupun că puteam să azvârl cuiva în obraz nişte monede dacă mi le-ar fi aruncat să le adun. Dar aici se opresc asemănările.

Fotografia e un mic dreptunghi de carton, căzut probabil din carnetul meu de elev şi pe care, printr-un miracol, n-am reuşit să-l pierd. Nu sunt deloc zdrenţăros. Sunt îmbrăcat în uniforma cu număr mov, din tradiţia liceului „Spiru Haret”. Numai că sub uniformă port probabil o cămaşă nepotrivită pentru o ocazie atât de solemnă cum este primul contact cu un atelier fotografic, de aceea am ascuns-o cu ajutorul unui fular închis la culoare. Dacă nu cumva, privindu-mă în oglindă, m-a deranjat absenţa cravatei, care va intra mult mai târziu în garderoba mea. Totul e posibil când vrei să fii cochet fără să ai nici mijloace, nici rafinamentul de a te descurca fără ele. Din păcate, stratagema nu mi-a reuşit prea bine. Soluţia adoptată e evident forţată, se vede că am de ascuns ceva. Ea nu face decât să arate că mă comport cu stângăcie şi să trădeze că înaintaşii mei au avut o experienţă unilaterală.

Alte indicii spun acelaşi lucru. De pildă, felul cum mi-am pus şapca pe cap. N-am îndrăznit să mi-o aşez şmechereşte, pe o ureche, nici nu m-a lăsat inima să fiu cu totul indiferent în privinţa aspectului meu. Am pus-o uşor într-o parte, nu prea mult, în aşa fel încât să mă reprezinte. Am o bursă, port o uniformă primită în cadrul bursei, ştrengăriile nu sunt de nasul meu. Datoria mea e să respect convenţiile. Şi le respect. Mi-am permis numai un compromis sfios, o abatere de câţiva milimetri pe care nu mi-o poate reproşa nimeni.

Dar încă nu m-am obişnuit cu noua mea condiţie, se vede. Lipsit şi de dezinvoltură şi de experienţă, stau rigid, încordat, să nu clipesc, să nu stric, Doamne fereşte, clişeul. Am aceeaşi căutătură stângace pe care am observat-o în prima fotografie a tatei, din armată. Sunt vizibil intimidat. Par, chiar, uşor speriat de însemnătatea momentului care capătă pentru mine, oricât vreau să rămân calm, proporţii de eveniment. Am trecut prin situaţii mai grave? E drept. Am căzut, în somn, din carul înalt, cu fân, pe podeaua din şură, la doi ani. Am alunecat din car (venind cu mama de la râu) între picioarele vacilor şi a trecut o roată peste pieptul meu, ceea ce m-a obligat să zac, nemişcat, vreo trei luni, învelit într-o sarică, în pridvorul casei. Am văzut ursul, ieşind la câţiva paşi înaintea mea din porumb şi pornind-o agale spre pădure. Am plecat de sub un brad cu puţin înainte de a-i despica un trăsnet trunchiul. Dar acestea erau fleacuri. Nu se comparau cu lumina unui atelier fotografic. Nu sunt familiarizat cu asemenea lucruri, nu ştiu (şi, vai, nu voi şti niciodată!) să pozez.

Tot atât de evident se impun şi alte constatări. Am un aspect de băiat sănătos, crescut în aer liber şi încă necizelat de contactul cu oraşul. Sunt uşor zăpăcit de lumea în care am pătruns fără s-o fi dorit, dar n-am intenţia să mă iau la trântă cu ea. Nici vorbă să mă roadă visuri de glorie. De altfel,

n-am nici cea mai mică idee despre cariera pe care aş dori s-o îmbrăţişez mai târziu. Nici nu mă preocupă problema. Într-o zi, m-am oprit în dreptul vitrinei de la „Cartea românească” unde, în mijlocul ultimelor volume apărute, trona o fotografie mare a lui Ionel Teodoreanu, îmbrăcat în rubaşcă. Terminasem recent, cu sufletul la gură şi plângând pe pagina unde moare Olguţa, „La Medeleni”, şi, o clipă, a mijit în mine gândul că mi-ar plăcea să devin scriitor, dar am uitat repede de asta. Îndrăznelile mele sunt, se pare, modeste, nu trec de corecta şi cenuşia limită a grijilor imediate. Nu-mi fac proiecte, n-am ambiţii ieşite din comun, nu vreau să cuceresc nimic. Îmi urmez cuminte, la pas şi prudent, soarta. La şcoală, sunt un elev bun, îmi asigur cu uşurinţă media de care depinde bursa, dar nu mă număr printre vânătorii de note.

Nici ispitele cărora trebuie să le fac faţă nu sunt mari. Capitalul iniţial, de patruzeci şi patru de lei, l-am tocat demult şi de atunci am buzunarele goale. Tata mi-a zis clar: „Eu ţi-aş da, băiete, dar n-am.” Şi nu e specialitatea mea să insist. După cum nu e specialitatea mea să mă agăţ de grilajul arenelor. Într-o duminică, un bărbat sensibil s-a înduioşat văzând cu cât jind mă uitam la biletele pe care le rupeau controlorii la poarta stadionului „Venus” şi m-a vârât înăuntru. Am asistat atunci la primul meci de fotbal. În duminica următoare, m-am dus din nou să-mi încerc norocul, numai că de data asta n-am înmuiat nicio inimă şi am rămas pe dinafară. Dezamăgit, m-am îndreptat spre Piaţa Sfântul Gheorghe, unde, prin tradiţie, e locul de întâlnire al lisenilor aflaţi în trecere prin Bucureşti, însă nici acolo n-am avut mai mult noroc.

8

Îţi dau dreptate azi că ştiinţele naturale sunt foarte instructive. Am aflat că un şarpe boa n-a

vrut să mănânce, în captivitate, un an. O broască ţestoasă a trăit la „Jardin des plantes” din Paris câţiva ani fără să mănânce. În insulele Galapagos trăieşte o cinteză care foloseşte o unealtă, un spin sau un beţişor, pentru a scoate din găurile scoarţei copacilor insectele şi larvele cu care se hrăneşte. Natura este, într-adevăr, plină de surprize. Există, am citit, specii de furnici care practică sclavajul. Poartă războaie (ca aztecii) special pentru a obţine sclavi. Toate treburile lor sunt îndeplinite de sclavi, iar dacă se mută colonia, sclavii îşi transportă stăpânii purtându-i cu mandibulele.

Gravele mele lacune în acest domeniu au totuşi o parte bună. Amănuntele peste care dau din întâmplare capătă dimensiuni pe care un cunoscător le-ar socoti exagerate, dar pe mine mă ajută să găsesc un reper în plus. Am auzit, de pildă, că în pădurile tropicale din America Centrală trăieşte un greiere care, spre deosebire de alte insecte ce au luat culorile strălucitoare ale florilor exotice, seamănă unui vulgar fragment de lichen. Culoarea sa ternă îi asigură o bună protecţie, salvatoare, deoarece (deşi nu face decât să cânte) are duşmani mulţi: păsări, reptile, broaşte, mici mamifere. Greierele-lichen cântă fără să fie văzut. Numai un salt imprudent deasupra ierburilor poate să-l semnaleze inamicilor săi. Dacă simte vreun pericol, rămâne perfect nemişcat, clătinând doar lungile sale antene senzitive, care par animate de vânt. Şi, bineînţeles, tace imediat. Dar dacă nimeni nu-l vede, el aude tot ce se petrece în jur. Timpanele sale, aflate pe picioarele anterioare, sunt formidabile urechi mobile şi orientabile în toate sensurile.

Ei bine, cam aşa arătam eu. Ca un greiere-lichen, mai ales că uniforma mea avea exact culoarea lichenilor. Treceam pe lângă ziduri, la fel de modest ca aspect, la fel de ameninţat şi la fel de atent, fără ca nimeni să mă observe. Nu mai văzusem niciodată atâţia oameni necunoscuţi,

tramvaie, blocuri, pietoni. Mutat, dintre ierburi şi nori, direct între reclamele şi nevrozele Bucureştiului, eram intimidat în egală măsură de maşini, de zgomot şi de indiferenţa celor din jur. Când pericolul mi se părea prea aproape, rămâneam nemişcat şi tăcut. Nu mai scoteam o vorbă, nu îndrăzneam să mă mişc şi aşteptam ca primejdia să treacă.

Şi apoi, ce-aş fi putut spune? Veneam dintr-un loc care nu însemna pentru nimeni nimic. Cel mult, cei care se interesau de antichitatea greco-romană şi de lucrările istoriografului Gheorghe Popa Lisseanu puteau şti că exista undeva sub munţii Făgăraşului o aşezare vrednică de lauda unui Hesiod, unde oamenii se luptau de secole cu un pământ puţin generos. Trebuia să mă adaptez la o situaţie nouă şi numai cine a trecut, fără nicio tranziţie, dintr-un mediu închis, cu un timp propriu, într-un oraş de mărimea Bucureştiului poate înţelege de ce probleme mă loveam.

Să las însă deoparte duioşiile amabile. Îi pizmuiam pe colegii mei pentru că duceau o viaţă normală, pentru că se simţeau în siguranţă, ocrotiţi de grija părinţilor, şi stăteam departe de ei. Din câte ţin minte, nu exista alt băiat de la ţară în acea clasă de orăşeni, în general bine sau chiar foarte bine situaţi, dar aş fi nedrept dacă aş acuza pe alţii de strategia greşită, negativă, distructivă pe care am urmat-o. Eu însumi spoream distanţa care mă separa de colegii mei, refuzând să mă comport firesc. Nu luam parte la clasicele farse organizate în clasă, la jocurile din recreaţii, la întâlnirile extraşcolare, la reuniuni, mă retrăgeam când nimeream într-un grup, stăteam deoparte, umblam de unul singur, ferindu-mă cu o sumbră tenacitate de intimităţi. Nu discutam decât lucruri fără însemnătate, nu ceream sfatul nimănui. Colţos, impulsiv şi mândru, eram în acelaşi timp rezervat. Timid şi lipsit de haz, nu mă aflam aproape niciodată în atenţia generală. Reacţionam la cea

mai mică ironie – tu însuţi ziceai: să te ferească Dumnezeu de furia timizilor – şi bănuiesc că nu eram un partener nici comod, nici plăcut, cu stângăciile şi salturile mele de la sfială la iritare. Exista în mine o mare nevoie de tandreţe care, nesatisfăcută, mă durea, dar purtam o mască ursuză şi probabil destul de comică în momentele când deveneam agresiv. Fiindcă mai aveam şi ideea fixă că binevoitorii mă priveau de fapt cu compasiune.

În micul univers pestriţ al clasei, eu reprezentam de unul singur categoria „sălbatecilor", singurul rol pe care-l jucam acceptabil fiind acela de spectator. În recreaţii, mă retrăgeam pe o latură a curţii şi priveam. Poate că în secret doream să fiu adoptat cu forţa. Şi fiindcă nimeni nu se grăbea să mă silească să ies din cochilie, mă strângeam în ea. Eram în stare să le port pică altora numai pentru că nu-mi ofereau ceea ce eu nu eram capabil să primesc. Îmi întreţineam, cu o obositoare consecvenţă, o izolare pentru care nu eram totuşi dotat, căci altfel n-aş fi dus dorul prieteniei, şi pe măsură ce mă încurcam mai rău în aceste contradicţii, îmi era din ce în ce mai greu să ies din impas. Treptat, cei care ar fi putut să se apropie de mine au renunţat s-o facă, pe bună dreptate, lăsându-mă să-mi duc bagajele de unul singur.

9

O singură dată am fost la un coleg acasă. Am sunat la ora fixată. Mi-a deschis o femeie cu ten măsliniu, foarte brunetă, care m-a primit zâmbind, cu căldură. Mama lui Victor. Aveau un apartament frumos, elegant, cu parchet ceruit proaspăt, covoare moi şi mobilă scumpă. În camera lui Victor, o lampă cu multe braţe făcea să scânteieze o minunată oglindă veneţiană în care mi-am inspectat pe furiş ţinuta. Ambianţa, deşi neobişnuită pentru mine, nu-mi displăcea deloc.

Mă simţeam bine tolănit într-un fotoliu comod care-mi dădea senzaţia, foarte îmbietoare, de musafir important.

Totul a decurs normal până ce şi-a făcut apariţia servitoarea cu o tavă mare, plină de bunătăţi, pe care a depus-o pe masă. „Poftiţi”, am auzit vocea amfitrioanei. Nenorocirea a fost că între delicatesele cu care ea se hotărâse să mă răsfeţe se afla şi o surpriză. „Stridii” a zis Victor, sigur că mă dă gata. Şi nu s-a înşelat decât asupra proporţiilor reacţiei mele. În clipa aceea m-am zăpăcit. Îmi lăsa gura apă văzând tartinele cu icre negre şi prăjiturile de casă, dar cum naiba se mâncau stridiile? Nu-mi venea să întreb. Mi se părea că punând o asemenea întrebare aş face o figură de ins neversat, nedeprins cu lucruri fine, ceea ce, în fond, era adevărat, numai că dintr-o vanitate caraghioasă nu vroiam s-o recunosc. Nimic n-ar fi fost mai firesc în situaţia respectivă decât să glumesc pe seama lipsei mele de experienţă, să adaug, eventual, că nu mă prăpădesc după moluşte, dar voi încerca desigur să văd ce gust au şi să-l rog pe Victor să mă iniţieze. Numai că asta ar fi presupus prezenţă de spirit şi inteligenţa de a nu cădea în ridicol. Nu le-am avut, din păcate, sau au fost eclipsate în acea după-amiază de ceva mult mai puternic. Fapt e că am devenit, dintr-o dată, rigid din pricina panicii. Mi-a fost ruşine că nu ştiam să mănânc stridii şi mi-am dat în petic, purtându-mă lamentabil. Am strâmbat din nas şi am declarat că eu nu mănânc asemenea „chestii”. Dragă Doamne, refuzam să mănânc stridii nu pentru că nu ştiam să le duc la gură, ci din principiu! Acasă, la Lisa, mă plictisisem de ele, dar acum, nu, îmi schimbasem optica! Bietul Victor făcea feţe-feţe. Încerca să mă îmbie, să mă convingă. Aş, de unde, m-am dovedit de o proastă creştere intransigentă. Am clătinat din cap, incoruptibil, refuzând să mă ating de odioasele delicatese spre care aruncam din când în când

priviri alarmate şi silnice. Situaţia devenise cât se poate de penibilă şi am sfârşit prin a pretinde că oricum nu puteam mânca nimic din pricina unui rău la stomac.

Bineînţeles, vizita mea a eşuat. Din ziua aceea m-am hotărât să nu mai merg la nimeni acasă. Am refuzat sub diverse pretexte alte invitaţii, până ce n-am mai avut ce să refuz.

10

Nu mă pot opri să transcriu dintr-un zodiac câteva consideraţii despre „zodia racului" în care m-am născut: „Încet, noaptea devine mai lungă şi strălucirea lunii devine mai intensă, ceea ce face ca «racul» să fie cel mai sensibil dintre toate semnele. El e uşor impresionabil şi trece de la veselia cea mai pură la o melancolie tulbure. Sensibilitatea sa se poate compara cu cercurile concentrice provocate de o piatră aruncată în apă. Ceea ce pentru alţii e fără importanţă, pentru un «rac» capătă o valoare exagerată. Şi de câte ori e preocupat inutil! Adesea închipuirea îl domină şi poate deveni un bolnav imaginar. Dacă dispune de un apartament cu mai multe camere, el trăieşte de obicei într-una singură, pe care o aranjează după gustul şi exigenţele lui. E conservator, tradiţionalist, fascinat de trecut, de amintiri. În general posedă o memorie ieşită din comun; încă un motiv pentru a străbate drumurile ştiute, cu voluptatea dureroasă a celui care strânge tot felul de lucruri nefolositoare, dar de care nu se poate despărţi. Din pricina aceasta reuşeşte destul de greu să pună ordine în viaţa lui. Se teme de cruzime şi de duritatea vieţii cotidiene, încercând cu fierbintea lui imaginaţie s-o îndulcească şi s-o înfrumuseţeze. Vulnerabil la ofense, ascunde teama sa de brutalitate, de violenţă, sub o mască de persoană calmă şi o face atât de bine încât reuşeşte uneori să pară plictisitor şi puţini bănuiesc cât

zbucium, câtă energie pune «racul», închis în el însuşi, pentru a înfrunta situaţii simple. Caracterul său dificil, susceptibil, uşor de contrariat, îi joacă adeseori feste. Are o slabă capacitate de adaptare şi de supunere, iar cine trăieşte în vecinătatea lui trebuie să devină un maestru de tact, pentru a se lupta şi cu orgoliul «racului» şi cu susceptibilităţile care-l fac uneori greu de suportat."

Mă îndoiesc că diversitatea caracterelor se poate reduce la douăsprezece scheme, de aceea privesc cu mefienţă acest gen de texte, dar trebuie să recunosc că metehnele mele sunt corect înşirate aici. În câte împrejurări am ales calea cea mai rea şi cea mai inutilă! Şi energia risipită pentru a înfrunta situaţii simple! Lipseşte, poate, din această enumerare numai faptul că am răspuns adesea rău dovezilor de simpatie, descurajând gesturile prietenoase, în vreme ce am tânjit după favoarea de a mă lega de cineva.

Într-o noapte din copilărie, m-am trezit auzind ţipete şi m-am speriat. În ferestrele casei, luceau vâlvătăile unui foc uriaş, iar pe uliţă se vedea ca ziua. M-am ghemuit în pat, înfricoşat de lumina violentă care lingea ameninţător geamurile şi, convins că visam, am adormit din nou. Dimineaţa am zărit pădurea arsă, neagră, ca o rană urâtă întinsă pe toată coasta Secii. Un nor de fum se ridica deasupra munţilor, murdărind lumină aurie a toamnei. Tot astfel am crezut într-o vreme că singurătatea a ars, ca în vis, o parte din pădurile mele şi că m-am trezit când ravagiile erau clare, nu mai era nimic de făcut. Mă tem, însă, că n-aş putea învinui pe nimeni pentru partea mea de singurătate şi că sunt unicul ei artizan.

— Un moment, intervine vocea şicanatoare. Nu cumva te scuzi cu contradicţiile tale?

— Dimpotrivă, mă învinovăţesc.

— Evident, evident, asta face parte din metodă. Numai naivii mai cred că orgolioşii cu experienţă se bat cu pumnii în piept ca începătorii. Adevăraţii

orgolioşi par smeriţi. Ei au descoperit orgoliul umilinţei. Îşi mărturisesc toate păcatele, făcute şi nefăcute, iar cei care îi ascultă se minunează: „Ce forţă! Ce cinste!”

— Puteam foarte bine să explic singurătatea mea prin situaţia în care mă găseam. Eram într-o clasă cu băieţi aflaţi, în general, mult peste nivelul meu social. Asta nu mă putea lăsa nepăsător. Practic, atunci am înţeles că eu mă născusem în partea de jos a inegalităţii. De aici au apărut două sentimente contradictorii. Pe de o parte, invidia, pe de alta, mândria de a fi ceea ce sunt numai prin puterile mele.

— Te analizai încă de atunci de eşti atât de sigur?

— Prin forţa lucrurilor, am început destul de devreme să mă gândesc la destinul meu.

— Mai bine îţi căutai un prieten.

— Însă aş minţi dacă aş da vina izolării mele pe împrejurări. Ele n-au făcut decât să ofere un cadru de manifestare faptului că întâmplarea a alăturat în caracterul meu focul şi apa. Fără să dau aproape nimic, am dorit totul.

— În realitate, ca să spunem lucrurilor pe nume, te-ai străduit sistematic să eviţi, să pierzi orice şansă de a avea prieteni, răspunzând cu ostilitate gesturilor de bunăvoinţă şi îndepărtându-i pe cei care ar fi vrut să se apropie de tine.

— Am recunoscut-o singur. Eram ca un sălbatec care stă, încăpăţânat, în grota lui, tânjind după civilizaţie.

OM DE RĂSPÂNTIE

1

N-am dat nicio importanţă, multă vreme, faptului că Lisa e lipită de munţi, dar e aşezată în câmpie. Acum văd în acest amănunt un simbol cu ajutorul căruia pot să mă definesc. Nu sunt propriu-zis nici om de munte, nici om de câmpie. Sunt ceea ce aş numi, cu o formulă improvizată, un „om de răspântie”.

Un om de răspântie amestecă de obicei irealitatea în realitate şi invers, luându-şi iluziile drept ţinte autentice. Vrea să aibă totul, nu poate să sacrifice nimic, nici să posede ceva în exclusivitate. Constată că piramidele se ruinează, dar îşi spune că efemeridele, trăind numai douăzeci şi patru de ore, lasă totuşi în urma lor ceva: alte efemeride. Când se aşteaptă mai puţin, sentimentul că trăieşte se fisurează şi lasă loc impresiei tulburi că „a trăit”, că jumătate din sufletul lui a devenit strigoi, în cealaltă jumătate, însă, ţipă bucuria de a exista. Ceea ce ar vrea să reţină îi fuge printre degete. Cu toate acestea, nimic nu i se pare mai preţios decât posibilul. Îi place să-şi imagineze că pagubele i-au adus şi un câştig, fiindcă simte cu o mai mare intensitate ceea ce i-a rămas. Dacă e egoist, ştie foarte bine totuşi că pentru iubire e nevoie să fie doi, numai pentru ură e de ajuns şi unul singur. Şi e convins că ratările se nasc, de regulă, dintr-un deficit de pasiune. Trăieşte, în general, între bibliotecă şi stradă, fără să aparţină nici uneia în întregime şi fără să se poată lipsi de vreuna din ele, căci e incapabil să renunţe. Când pleacă undeva pentru câteva zile se întâmplă frecvent să care cu el un

geamantan cu cărţi (dacă-i va lipsi tocmai cea de care are nevoie?), iar când e disperat, muşcat de ideea că anii trec cu o oribilă precizie, primul lucru la care se gândeşte de obicei e că vor rămâne demoralizant de multe cărţi pe care n-a apucat să le citească. Şi totuşi, un ceas luminos şi o pajişte moale îi sunt, nu o dată, de ajuns pentru a se îndoi că scopul lumii ar fi, cum zicea Mallarmé, o carte frumoasă. E tentat să parieze şi pe cărţi şi pe viaţă, având, cum s-ar spune, două altare şi aducând două rânduri de ofrande pentru a dobândi sentimentul plinătăţii, înţelege că nu te sacrifici decât pentru ce crezi, nu pentru ce este raţional, dar nu poate separa fervoarea de logică. Şi scrie, dacă e scriitor, cumva tot la o răspântie. Între ceea ce nu poate să nu iubească şi ceea ce nu poate să nu refuze. Totul se întâmplă ca şi cum ar avea două suflete care se combat reciproc. Îl indispun în principiu convenţiile, dar trăieşte în bună măsură în respectul lor, chiar când nu i-o cere nimeni. De fapt, numai el ştie câte prejudecăţi îl domină în vreme ce se laudă cu libertatea sa de spirit. E un sălbatec, dublat de un om civilizat.

E drept că o dimensiune mi-a lipsit cu desăvârşire. N-am dorit niciodată să joc rolul unui Robinson. Aventurile celor care au vrut să experimenteze mitul bunului sălbatec mi-au inspirat mai curând suspiciuni. Cum să te retragi de bunăvoie pe o insulă pustie? Bănuiesc că eu numai legat în lanţuri aş sta într-o sihăstrie absolută. Pe sub fereastra mea, trec camioane, autobuze, troleibuze, automobile, motociclete, căruţe, basculante, maşini ale Salvării cu sirenele în funcţiune, nu mai lipseşte decât tramvaiul ca repertoriul de zgomote să fie complet, dar nu mă plâng. Prefer să locuiesc pe cel mai zgomotos, probabil, bulevard din Bucureşti decât să mă închid sub un clopot de sticlă. Vacarmul mă oboseşte, însă de tăcere îmi e frică, mai ales când e desăvârşită. În ciuda singurătăţilor mele, am rămas

un animal social şi nu m-aş putea lipsi de efectele şi defectele civilizaţiei pentru a gusta deliciile sălbăticiei, socotite de unii un rafinament. Sălbăticiile mele sunt de cu totul alt ordin. Dar despre asta s-ar cuveni să vorbesc fără zâmbete.

2

Am aflat că un fermier australian, venind acasă, a constatat că toate lucrurile de care se atingea, scaunele, masa, patul, se prefăceau în pulbere. Era opera termitelor care le roseseră pe dinlăuntru fără ca el să observe. Cam aşa păţesc uneori şi eu. Am senzaţia că singurătatea lucrează ca acele termite, pătrunde în obiecte şi le macină fără să văd, le îmbolnăveşte. Totul păstrează un aspect normal, forma obişnuită, dar mă surprind că mă învârt prin cameră prudent, că spionez lucrurile din jurul meu, nu umblu oare într-o lume aparentă? şi mă mişc cu grijă, pentru a nu risca. Apoi, descopăr că tocmai această prudenţă face treaba termitelor.

Probabil, orice scriitor suportă două presiuni contrarii când se aşază la masa lui de lucru. Una care îl împinge să fie singur cu obsesiile sale, alta care-l sileşte să vorbească despre singurătatea lui; una care-l îndeamnă să închidă uşa, alta care-l face să-şi descrie acest refugiu. E în acelaşi timp discret şi impudic. Fuge şi îi caută pe cei de care fuge. Mă tem totuşi că dintr-o singurătate idealizată sunt foarte puţine şanse să ieşi. Îţi înalţi tu însuţi, din ce în ce mai sus, zidurile pe care ar trebui să le escaladezi. Îţi faci mai suportabilă singurătatea, instalându-te însă în ea mai durabil. De aceea mă feresc să fiu mulţumit de discreţia mea. Din păcate, nu ştiu să le spun oamenilor pe care îi iubesc cât de mult îi iubesc. Îmi ascund, dintr-o proastă pudoare, ori din timiditate, ori din mândrie rău înţeleasă, ori din toate aceste motive la un loc, nevoia mea dureroasă de ei, recunoştinţa pentru tot ce mi-au dat, regretele pentru tot ce nu le-am dat

eu. Aici este adevărata mea sălbăticie. Cea mai gravă. Cea mai tristă.

Din fericire, n-am o luciditate rea, iar structura mea de animal afectiv m-a ajutat să-mi depăşesc multe limite. La Lisa, mă descumpăneau durităţile, goana după un sac de cartofi în plus, ura născută din neînţelegeri mărunte, certurile care mutilau liniştea satului câteodată. Nu mă lăsau indiferent bătăile, beţiile, patima de a avea. Mă simţeam uneori nepregătit pentru viaţă, prea slab, neînzestrat cu asprimea de care aş fi avut nevoie. Dar nimic din toate acestea nu mi-a întunecat copilăria şi adolescenţa, n-a iscat în mine, cum s-ar fi putut întâmpla, vreun resentiment. Lumina acelor locuri a rămas întreagă în sufletul meu şi, fapt tot atât de important, nici n-am ajuns să-mi închipui că o iubesc din generozitate. Eu nu sunt decât una din formele în care s-a manifestat destinul la poalele Făgăraşului, îmi spun. Sau, poate, una din neglijenţele lui.

M-a ajutat enorm şi un bun instinct vital care nu m-a lăsat niciodată să mă simt bine în carapacea mea. M-a silit să ies, să doresc, să fiu inconsecvent, împărţit între două tendinţe opuse. Şi dacă nu e deloc plăcut să trăieşti la o răspântie, iar eu pot să aduc mărturie că nu e, deoarece trebuie să oscilezi continuu ca să-ţi păstrezi echilibrul, sunt nevoit să recunosc că, frustrându-mă, răspântia aceasta m-a şi recompensat. N-am experienţa dramatică a acelor solitari pentru care frumosul a existat numai în ei. Răspântia nu-ţi dă nimic complet, dar lasă dorinţele să rămână tot atât de vii ca neputinţele.

Să revin la literatură. Sunt şi alte motive care mă ţin în faţa maşinii de scris în afara convingerii că literatura e ceva atât de necesar încât, dacă n-ar fi existat lut, piatră, pergament, hârtie care să-i servească drept suport şi ar fi trebuit să rămână orală, ar fi apărut, probabil, oameni-biblioteci care ar fi fost consultaţi şi rugaţi să povestească. Unul

dintre aceste motive e că atâta vreme cât scriu nu mă simt niciodată singur. Ai zâmbit, poate, văzând cum vorbesc despre „Smith Corona” ca despre o fiinţă. Am vorbit aşa fiindcă aşa simt. Am un soi de recunoştinţă afectuoasă pentru această bravă rablă care nu se dă bătută, în ciuda multelor ei metehne – uneori are şi capricii, nu vrea să funcţioneze decât după ce o lovesc de două, trei ori de masă – şi care îmi e indispensabilă deoarece nu mai pot scrie cu tocul sau cu creionul în starea de libertate pe care o presupune goana după un gând; trebuie să folosesc o maşină de scris şi pentru câteva rânduri dintr-o scrisoare, pe care apoi o copiez cu pixul. Când lucrez, uit de toate celelalte griji. Mă simt întocmai ca la mare, în zilele fără curenţi reci, când pot să plec în larg şi, înaintând cu ochii deschişi prin apă, mă concentrez cu toată fiinţa mea în mecanica înotului. Sau semăn cu un toreador care, pe nisip, cu muleta în mână, uită de orice altă preocupare. Nu mai există decât el şi taurul.

Reintru în pielea obişnuită abia când mă ridic de la masă. Atunci redevin vulnerabil. Îmi recapăt complexele. Iată de ce tind mereu să prelungesc orele de scris peste limita obişnuită, chiar dacă nu există un motiv care să mă preseze. Sunt disponibil pentru angoase şi mă tem de zădărnicie numai în orele de odihnă. O carte e ca o ureche de taur, o ofrandă, însă există în ea, cel puţin în cazul meu, şi o doză de egoism; mărturisindu-mă, mă simt apărat şi util.

3

Mitul edenic ne anunţă într-o formă poetică şi politicoasă că nu există decât două drumuri: ori renunţi să ştii, ori renunţi să fii fericit. Iar Faust a recunoscut pe faţă, prin aventura sa, că pentru a sparge blocada limitelor cunoaşterii a fost nevoit să facă un pact cu diavolul.

Rezultă că marea noastră problemă este dacă putem să fim în acelaşi timp fericiţi şi clarvăzători. Există, de altfel, o întreagă filosofie a ignoranţei şi chiar o apologie a ei, sub toate formele: ignoranţa ca remediu, ca mântuire, ca esenţială condiţie pentru fericire (Flaubert o aşeza prima pe listă, adăugând că mai trebuie să fii egoist şi să ai o sănătate bună, dar dacă lipseşte prima condiţie totul s-a sfârşit), ca paşaport pentru împărăţia cerurilor, ca oază sau ca „mod de întrebuinţare", ca să mă exprim în stilul tău. Ce-i drept, n-am întâlnit pe nimeni care să spună: ţin să atrag atenţia că sunt un ignorant şi doresc să fiu tratat ca atare. Dimpotrivă, ne străduim să pierdem cât mai repede şi cât mai mult din şansa de a fi fericiţi pe această cale şi, odată ieşiţi din ignoranţa luminoasă a copilăriei, ne ruşinăm să mai fim ignoranţi.

Explicaţia se află poate la Montaigne. În celebra lui bibliotecă, el a descoperit într-o zi că ignoranţa care e conştientă de sine, care se judecă şi care se condamnă nu este o ignoranţă deplină; pentru a fi, trebuie să se ignore pe ea însăşi. Aşadar, dacă n-ai atins desăvârşirea, nu mai e nicio speranţă. Diletantismul în materie de ignoranţă se plăteşte; vrei, nu vrei, începi s-o analizezi, s-o judeci.

În copilărie semănăm perşilor care, zice Herodot, se credeau singura parte perfectă a umanităţii. Mai târziu am devenit contradictorii. Pe de o parte nu ne place să fim socotiţi ignoranţi, pe de alta avem nostalgia ignoranţei. Când s-a născut mitul bunului sălbatec? În plină Europă a luminilor! El n-a fost plăsmuit de inculţi, ci de cititori ai „Enciclopediei". Exploratorii s-au dus să-l caute pe bunul sălbatec şi, fiindcă nu l-au găsit, au flatat realitatea pe care au găsit-o, proiectând asupra ei propriile lor reverii. Aşa s-a născut „minciuna" tahitiană. Exista antropofagie? Exploratorii vorbeau despre plăcerea eliberată de orice culpabilitate. Cook a sfârşit în stomacul

bunilor sălbateci. Totuşi mitul bunului sălbatec a învins realitatea.

De ce, nu e prea greu de înţeles. Cultura te pune în cauză. Îţi arată limitele. Îţi dezvăluie că eşti relativ, că eşti vulnerabil. Te obligă să fii modest, extinde călcâiul lui Ahile pe tot corpul. Îţi descoperă infernul. Uneori îţi arată că infernul e chiar în tine. Ea a pus lângă eternitate moartea. A îndemnat omul să ridice privirea spre stele, dar în clipa următoare l-a făcut să se înfioare la gândul că e singur în univers.

Înseamnă că, astfel, cultura ne călăuzeşte spre stupoare, ca pe orbii lui Bruegel? De fapt, mă gândesc azi, marele ei vis e să concilieze fericirea cu adevărul. Să cucerească un alt paradis, lucid, critic, în locul paradisului ignoranţei. Un paradis în care visezi să fii fericit după ce *ştii,* după ce ai aflat că eşti fragil, relativ, trecător.

4

Mă uit la o fotografie unde mă găsesc printre colegii din clasa a III-a B a liceului „Spiru Haret". Sunt al treilea din dreapta, în rândul care stă pe bancă, lângă intrarea profesorilor, situată pe partea laterală, dinspre curte, a clădirii. În faţă există un rând aşezat turceşte, pe nisip, iar în spate două rânduri, în picioare, pe trepte. Toţi au atitudini naturale. Unii îşi permit chiar să zâmbească ironic, să stea degajaţi, plictisiţi sau amuzaţi. Numai eu, atent până în vârful unghiilor la fotograf, am ochii măriţi din pricina efortului de a nu clipi. Cei doi ani şi jumătate care au trecut de la primul meu contact cu Bucureştiul nu m-au învăţat, se pare, nimic în ce priveşte dezinvoltura. Sunt singurul care stă crispat, cu palmele lipite forţat de genunchi, distingându-mă negativ între ceilalţi prin lipsa mea de supleţe. Mă uit fix, concentrat, n-am cum să fiu avertizat asupra capcanelor în care risc

să cad. Le voi descoperi singur, adesea cu mare întârziere şi cu un preţ exagerat.

Suntem în ziua de miercuri 5 februarie 1940. Cel puţin aşa scrie cu cerneală pe colţul din dreapta al fotografiei. Nu e însă niciun fir de zăpadă în curtea liceului. Nisipul străluceşte ca vara. Noi suntem subţire îmbrăcaţi. Fără paltoane, fără căciuli. Mulţi au pantaloni scurţi. În plină iarnă? Da, în plină iarnă. Data e notată vizibil.

În culisele acestei fotografii idilice, timpul e bolnav. Peste şapte luni, „cămăşile verzi" vor invada scena. În Europa, Hitler urlă în megafoane. Producţia de sârmă ghimpată creşte, omenirea se îndreaptă spre un masacru, dar noi nu bănuim nimic.

În toamnă, când vom începe clasa a IV-a, mulţi dintre cei de aici vor absenta. Rintzler, Weissmann, Solomon… Vom afla că n-au mai fost primiţi din considerente rasiale şi vom fi îndemnaţi să vedem în asta o măsură salutară pentru igiena societăţii româneşti. Unii vor crede. Eu, nu. Meritul nu va fi însă al meu, ci al tatei. Repulsia lui naturală faţă de extreme îl va face să se crispeze vizibil, când doi legionari beţi vor trece, ţinându-se de gât şi cântând, pe uliţa noastră. De altminteri, timpul ne rezervă multe lecţii. Încă nu ştim nimic despre ură. Vom şti. Vom face chiar descoperirea teribilă că există coşmaruri după care nu poţi ierta. Şi ce s-a întâmplat oare cu atâţia despre care n-am mai auzit nimic între timp? Ce au devenit aceşti băieţi încă plini de candoare, aflaţi la hotarul dintre copilărie şi adolescenţă? Ar trebui acum să ierte sau să fie iertaţi? Dar suntem în recreaţie, ce Dumnezeu! În plină iarnă, primăvara străluceşte pe chipurile tuturor. Mai puţin pe al meu, însă nu fiindcă eu aş fi, spre deosebire de ei, lucid. Nu. Sunt la fel de ignorant sau, poate, încă şi mai ignorant decât ceilalţi. Numai că inteligenţa mea a avut totdeauna un defect faţă de a altora, e o inteligenţă tristă. Asta e tot.

Cu câteva luni în urmă, în septembrie 1939, mă amestecam şi eu (am nimerit din întâmplare acolo? sau m-am dus, din curiozitate, să văd? nu mai ştiu) printre pietonii care se apropiau de un loc marcat cu sfoară, din Cotroceni (lângă o intersecţie pe care o zăresc fără să mă aplec pe fereastră, e foarte aproape de casa mea). Era un amurg liniştit. La câţiva paşi înaintea noastră, zăceau pe jos câteva cadavre îmbrăcate în haine obişnuite de stradă. Fuseseră lăsate acolo, aşa cum căzuseră, în dezordinea încremenită a morţii. Erau trupurile legionarilor executaţi chiar pe locul unde l-au asasinat pe primul ministru Armand Călinescu. Nu înţelegeam aproape nimic din ce se întâmplase, fiindcă nu eram la curent cu evenimentele. Nu citeam ziare şi aveam un foarte slab interes faţă de frământările politice. Istoria îşi alegea protagoniştii, instrumentele, victimele şi drumul într-o altă realitate decât cea a micilor mele probleme. Auzisem vag de jurăminte secrete, de răzbunări sângeroase, dar cadavrele împrejmuite cu sfoară, contrastând violent cu lumina liniştită a acelui sfârşit de zi, mi-au stârnit destule nedumeriri. Nu se gândiseră că ridicând pistolul vor sfârşi rău? Ce orbire putea împinge pe cineva să moară cu gura în ţărână şi cu mâinile murdărite de sânge? Întors la internat, le-am povestit celorlalţi unde am fost, ce-am văzut. Auzindu-mă, pedagogul de serviciu s-a apropiat de mine cu o furie rece, mi-a dat o palmă şi m-a întrebat pe un ton răstit, brutal, care nu anunţa nimic bun: „Cine ţi-a dat voie să lipseşti de la internat?” Se uita la mine cu ochi răi, în care nu era greu de desluşit că din ziua aceea nu va scăpa niciun prilej pentru a-mi face tot soiul de mizerii. Îl ştiam isteric, însă ieşirea lui m-a surprins. Nici la 5 februarie 1940 nu înţeleg mai bine de ce s-a înverşunat contra mea. Mă voi lămuri abia în toamnă, când acelaşi pedagog va apărea în dormitor în cizme şi cu cămaşă verde. Şi, de fapt, nici atunci nu-mi va fi

clar că felul meu de a fi, retras, interiorizat, reticent, nu poate fi pe placul unui adept al exaltărilor şi supunerii oarbe. Trăiesc pe o mică insulă pe care o târăsc cu mine şi unde ajung doar ecouri slabe ale patimilor care sfâşie lumea, care-i înfierbântă sau îi îngrijorează pe alţii; şi acelea, încâlcite, confuze. Ignor că există intoleranţe care nu tolerează nici viaţa interioară; o consideră o primejdie, un spaţiu care, scăpând controlului, e capabil de surprize şi e, de aceea, suspect. Nu m-ar revolta nici raţionamentul senin al lui Goethe care mi se va părea mai târziu atât de straniu: a tolera înseamnă a ofensa!

Nu, la 5 februarie 1940, tristeţile mele se reduc la lucruri mărunte, ţinând îndeosebi de modul meu greoi de a mă apropia de alţii. Şi sunt singurele care aştern o mică umbră în acest tablou jovial. Iată-l în centrul fotografiei pe… cum îl chema, oare? E înalt, poate cel mai înalt din clasă, stă în picioare, se frânge mlădios din şolduri şi râde cu o neruşinare plină de farmec. Ne face pe toţi să râdem în recreaţii cu numerele lui de cabotin talentat şi, fără îndoială, exprimă mult mai bine decât mine vârsta noastră în care luciditatea abia mijeşte. Avem treisprezece ani. Se pregăteşte un război în culise? Se apropie un coşmar care va invada realitatea? E adevărat. Dar noi ignorăm toate astea. Încă mai suntem copii. Cum ai zice tu, încă n-am învăţat pudoarea şoaptei şi a tăcerii. Peste o clipă, lângă onorabila intrare a profesorilor va izbucni gălăgia.

5

Pe la cincisprezece ani, mă îndrăgostisem de o fată, R., dintr-un sat vecin, cu un an mai mare decât mine, care urma şcoala de menaj la Sibiu. În vacanţa de Crăciun, pe zăpadă, această mică idilă a luat foc. Străbăteam kilometri prin troiene fără să-mi pese de lupii care urlau în marginea pădurii.

Zilele de vacanţă au trecut însă repede şi a trebuit să ne întoarcem fiecare în oraşul unde învăţam. Cum tatăl ei avea sanie, l-a convins să mă ducă şi pe mine la gară, unde, după ce am rămas singuri, am trăit disperarea caldă a despărţirii într-o sală de aşteptare pustie şi friguroasă, ascultând viscolul de-afară şi şuierul îngheţat al locomotivelor. Orele treceau ameninţător şi ceea ce era inevitabil s-a întâmplat. Trenul pentru Sibiu a sosit în staţie. Atunci R. a luat o hotărâre care m-a pus în încurcătură: „Mai rămân. Plec cu următorul.” Mă întrebam ce trebuia să fac în clipa când va veni trenul meu. Normal era să refuz şi eu să plec. Şi ezitam; fie pentru că dragostea nu ajunsese tocmai până în vârful urechilor, fie pentru că egoismul a fost, vai, prima mea trăsătură care s-a maturizat. Dar R., tot ea, a găsit un compromis; să meargă cu mine până la staţia următoare, la Făgăraş, care avea o sală de aşteptare încălzită. Ne-am urcat în trenul pentru Braşov, când a venit, şi după vreun sfert de oră am coborât. Era spre seară. Peste acoperişuri coborau ceţurile vinete ale unei nopţi geroase. Prin faţa noastră treceau vagoane încărcate cu tunuri şi tancuri, cu soldaţi zgribuliţi de frig, care se strângeau în mantale şi suflau în palmele îngheţate. Se îndreptau spre front. Dar războiul era pentru noi ceva foarte departe şi abstract. Aproape, imediată şi concretă era ameninţarea că, oricât am fi stat prin gări, până la urmă tot trebuia să ne despărţim. Nimic din realitatea dură a războiului nu pătrundea în mica noastră poveste. Ne strângeam în braţe, exilaţi din lume, într-o fericire firavă, care era însă numai a noastră, demonstrând şi noi, fără să ştim, că dragostea poate fi de o mare şi inconştientă cruzime. Nu ne interesa moartea altora. Ea nu ne privea pe noi. Ce se întâmpla dincolo de sala de aşteptare făcea parte din alt univers.

6

Găsesc o fotografie, de prin ’42, ’43, care înfăţişează cinci băieţi, vara, pe munte. Probabil în Făgăraş. La vârsta coşurilor pe faţă, părem surprinzător de înţelepţi. Nimic bătăios, obraznic, în priviri, în atitudini. Stăm unul lângă altul, cuminţi. Am căpătat atât de devreme conştiinţa exactă a limitelor noastre? Se pare că da.

Din câte ţin minte, toţi cinci iubeam poezia şi mâzgăleam primele versuri. Eu mă încumetasem chiar să scriu câteva nuvele. Dar pe chipurile noastre lipseşte îndrăzneala. Alţi adolescenţi, la aceeaşi vârstă, se crezuseră geniali, sortiţi să aducă, în sfârşit, lumii răspunsurile capitale. Aceasta le dăduse o încredere oarbă în posibilităţile lor, le umflase, ca un vânt puternic, aripile. În schimb, nouă, celor care am făcut acea excursie pe munte, o istorie ieşită din matcă, pe care n-o puteam înţelege, nici ignora, ne amorţea elanurile. Siliţi să aflăm zilnic, din discuţii, din atmosferă, că moartea ameninţa din toate părţile, trăiam precum cârtiţele în subteranele unei lucidităţi premature, cuminţiţi înainte de a îndrăzni. Lipsa de măsură, care fusese farmecul altor generaţii, nouă ne era refuzată. Ne gândeam că, între atâtea dezastre, un strigăt iconoclast avea multe şanse să sune urât, necuviincios, inoportun în orice caz. Se auzeau destule ţipete în istorie, cine avea timp şi chef de pretenţiile noastre? Şi ce drept aveam să facem reproşuri generaţiei precedente? Cei mai în vârstă decât noi erau mai aproape de ameninţarea cu moartea. Această evidenţă banală ne punea în situaţia să fim descurajaţi de propria noastră adolescenţă. Nu eram, de aceea, grăbiţi, nerăbdători. Spre ce să ne grăbim? În alte condiţii, ne-am fi cerut zgomotos partea de identitate, ceea ce ne-ar fi exaltat calităţile şi ne-ar fi incendiat defectele, ne-ar fi inoculat, probabil, un entuziasm buimac şi febril, o grabă de a ne afirma în dauna celor pe care i-am fi socotit perimaţi. Dar, instinctiv, pariurile noastre

erau prudente. Trebuia să păşim cu grijă într-o lume care se zvârcolea. Ne retrăsesem în acceptarea superstiţioasă a valorilor consacrate, deoarece, între atâtea nesiguranţe şi spaime, era singurul adăpost posibil. Iată de ce, deşi cred că tu înţelegi mai puţin asta, admiraţia a fost pentru noi o fatalitate, nu un sentiment generos şi ar fi o ipocrizie să ne lăudăm acum cu lipsa noastră de infatuare. În fapt, am fost constrânşi să fim modeşti, nu cutezam să fim altfel decât modeşti. N-am ajuns la admiraţie după jubilaţii ale spiritului critic, am pătruns în cultură pregătiţi să ne închinăm tuturor gloriilor recunoscute. Starea noastră era una de fervoare, dar o fervoare precaută, de parcă am fi fost victimele unei epidemii de înţelepciune. Nu îndrăzneam să negăm nici măcar mediocrităţile cu o relativă faimă. Şi dacă unul dintre noi ar fi scris un pamflet de virulenţa cunoscutului „Nu” al lui Eugen Ionescu ne-am fi speriat de cutezanţa lui. Noi admiram aproape servil prestigiile constituite, ne intimida autoritatea numelor reputate şi nu ne-ar fi trecut prin minte s-o punem în discuţie. Autori pe care nici nu-i citisem, dar despre care auzisem că „sunt mari”, unii chiar „monştri sacri”, îi socoteam ca atare. Aveam oroare de sacrilegii şi un respect aproape bătrânicios pentru glorie. Ne-am lipsit astfel de entuziasmele impulsive ale vârstei, ceea ce, îţi dai seama, ne-a făcut să ne vedem sub lupă, de la început, slăbiciunile şi să ne subapreciem forţele. Ce sens avea să sporim negaţia cu modestele noastre puteri, când împotriva culturii europene se trăgea cu tunul? Războiul îşi luase sarcina de a concura lecţiile de filozofie. Creşteam printre comunicate pline cu cifre de morţi, acestea erau prelegerile care ni se ţineau zilnic despre viaţă. Optimiştii găseau cu dificultate puncte de sprijin deoarece auzeam zilnic ştiri contradictorii, chiar şi cei închişi în carapacea lor ca mine, iar farsa justificărilor de tot felul ne şubrezise

încrederea în logică. Dar, şocată de nesiguranţă, sensibilitatea noastră nu era aptă nici pentru deznădejdea cea mai pură. Pesimismul nostru trebuia să fie reticent, căci abandonarea oricărei speranţe ne-ar fi fost fatală.

Totuşi nicio generaţie de elevi n-a înţeles, probabil, mai bine decât noi îndemnul din versul lui Horaţiu: „Bucură-te de ziua de azi, foloseşte-te de ziua de azi" (şi care nu e decât în aparenţă asemănător cu sfatul ce ţi-l dădeai singur, de a trăi ziua, indiferent cum arată). Siliţi să ne cuibărim, timoraţi, în posibil la o vârstă deschisă mai ales imposibilului, suntem mulţumiţi că suntem pe munte, departe de orice pericol, că în jurul nostru e linişte, că deasupra noastră cerul o luminos şi senin. Şi, poate, eu mai mult decât ceilalţi sunt mulţumit. Ocolesc instinctiv întrebările spinoase, ajutat de o slabă capacitate de a sesiza ceea ce nu ţine de problemele mele, punând astfel bazele unei lungi inerţii care mă va face să socotesc, multă vreme, fatalitatea o scuză absolută, iar cultura un adevăr separat.

7

Din valurile de turişti care se rostogolesc în jurul Parthenonului, numai o parte coboară în muzeul de la subsol, iar dintre cei care coboară unii o fac fără convingere. Ei dau impresia că plătesc biletul suplimentar, necesar acestei descinderi, doar pentru a fi cu conştiinţa împăcată (au văzut tot ce era de văzut) şi traversează sălile subterane relaxaţi, cu un soi de apatie discretă. Puţini au răbdarea să constate că în acest muzeu se află o altă faţă a lumii greceşti, una care arată cât de cumplită va fi fost furia perşilor când, intrând în Atena părăsită de Temistocle, au masacrat şi incendiat statuile şi sanctuarele de pe Acropole. Întorşi de la Salamina, atenienii au strâns sfărâmăturile şi le-au înmormântat în pământul

pietros al colinei, de unde au fost scoase la lumină abia spre sfârşitul secolului trecut. Muzeul de acum e un coşmar reconstruit din resturi. Pe piedestaluri, se văd sculpturi zdrobite sau mutilate, fragmente de argilă, de tuf poros şi de marmură. Dintr-un centaur, n-au mai rămas decât o parte din corp şi coada. Ceva mai departe, un cal enorm prăbuşit, cu două mâini fără trup prinse de el. Apoi un călăreţ scit din care n-au mai rămas decât picioarele. Un câine din suita zeiţei Artemis. Un fronton de marmură pe care Athena striveşte un gigant. Sfincşi cu labele sfărâmate, o parte dintr-un şarpe uriaş, vopsit în verde şi cu ochii roşii, totul schilodit cu furie, într-o oră de sânge şi cenuşă. Dar între aceste resturi de coşmar, descoperi uimit, aproape toate figurile surâd! Un surâs ce desfide masacrul şi-l transcende, îngânând parcă printre sfărâmături o melodie din aurora timpurilor helenice. Ca şi cum măslinul sacru ar înmuguri încă printre pietre, iar zeii primitivi n-ar fi fost arşi de incendii, ci numai de brutalitatea soarelui atenian.

Celebrele „kore" care au fie nasul spart, fie bărbia sfărâmată, surâd, aşezate în semicerc în jurul zeiţei Athena, care stă, decapitată, pe jilţul ei de marmură. Sunt zece fecioare fermecătoare, strânse, cu o graţie imobilă, într-un conclav mut. Indiferente la rumoarea din jur, calme şi senine după tot ce s-a întâmplat, aşteaptă parcă plecarea indiscreţilor vizitatori ai muzeului pentru a-şi relua discuţia începută acum câteva milenii. Timpul a uzat culorile, a transformat albastrul într-un verde ciudat, a atenuat roşul purpuriu de pe buze şi a ros ornamentele de pe veşmintele de sărbătoare, dar nici securile perşilor, nici timpul n-au sluţit surâsul fin, misterios, care pluteşte în colţul buzelor şi iradiază pe feţele tinerelor purtătoare de ofrande, părând să spună că există ceva mai durabil decât barbariile, incendiile şi uitarea.

Un sfinx arhaic, un monstru cu surâsul când aproape afectuos, când sarcastic, stă de gardă lângă fragmentele de statui zdrobite. E sculptat în piatră poroasă, are o coafură savantă, elegantă chiar, şi la origine a fost, se pare, pictat. Are nasul spart şi bărbia sfărâmată. Dar în ochi îi luceşte o ironie. De parcă ar şti că Atena învinsă îl obseda pe Alexandru cel Mare în deserturile Asiei şi că aroganţa lui Xerxes s-a izbit de o civilizaţie a interogaţiei.

M-am gândit acolo la ideea lui Pascal că omul este totdeauna mai nobil decât ceea ce îl ucide. La Salamina unde, într-una din tabere, istoria a crezut că forţa e totul, sfinxul desfigurat a fost, poate, o clipă, cuprins de panică. Apoi, privind stelele de deasupra lui, a înţeles că incendiatorii Acropolei vor dispărea în neant, cu morminte cu tot, şi că tot ce va rămâne pe urma lor va fi un surâs. Surâsul lui. Surâsul artei.

Aş vrea să cred în acest surâs. Şi uneori chiar reuşesc să cred.

8

Grecia antică preocupă secolul XX mai mult chiar decât Renaşterea, susţin unii specialişti. Ne reîntoarcem cu pasiune la miturile greceşti, redevenim păgâni, cel puţin la nivelul imaginarului.

Am motive să mă îndoiesc de aceste afirmaţii. În loc să fie studiate în orice Şcoală de Belle Arte şi în orice Facultate de Filosofie, căci sunt singurele care au rămas neatinse, neştirbite de timp, miturile sunt socotite o lectură pentru copii. Şi cât de limpede se reflectă în ele spiritul grec! Îl înţelegi mai bine decât din orice tratat. E de ajuns să constaţi că zeii grecilor erau, ca muritorii de rând, mărinimoşi şi ranchiunoşi, cârcotaşi şi înţelepţi, aveau obsesii, necazuri, plăceri, furii,

ţineau minte un afront şi se răzbunau, cunoşteau virtutea, păcatul, binele şi răul, se plictiseau în Olimp, li se făcea urât, lehamite de atâta eternitate, pustie, anostă, simţeau nevoia să coboare din când în când în dulcele praf al vieţii de toate zilele, să populeze mările cu sirene, să-şi culce nemurirea în aşternutul unei femei frumoase ori pe cojocul unui cioban chipeş, să caşte gura în agora la ce se mai discuta, erau fanfaroni ca Ahile, şireţi ca Ulise, obtuzi ca Agamemnon, adorau plaja caldă, o baie în mare, vânătoarea, bârfelile, aventurile, intrigile (dovadă războiul troian), loveau, vindecau, săvârşeau nedreptăţi, împărţeau după aceea dreptatea, se certau între ei, se situau în tabere opuse, se înşelau reciproc, se împăcau. Pe scurt, nu ignorau nimic din ceea ce e omenesc. Eternitatea lor colcăia de viaţă, de pasiuni şi slăbiciuni omeneşti. Şi ce însemna asta? Nimic altceva decât că măsura greacă însăşi colcăia de pasiune, de viaţă. Că perfecţiunea era adusă la nivelul cărnii. Că nu întâmplător sculptura greacă a căutat absolutul într-un trup omenesc. Dintr-o dată, se explică de la sine un fapt atât de surprinzător la prima vedere, că în patria filosofiei trupul nu era dispreţuit; dimpotrivă, era pus pe socluri de marmură şi sărbătorit; întreaga sculptură greacă fiind, practic, o apologie a trupului. Nu te mai miri că locuitorii Eladei şi-au spus parcă mereu: neavând la dispoziţie decât viaţa aceasta, trebuie să căutăm desăvârşirea şi în bucuria unui cer curat, şi în deznădejdea că nu trăim veşnic.

Pentru Cicero ca şi pentru tine, pietrele vechi nu sunt „vestigii”, curiozităţi de muzeu. Ele palpită încă de viaţă, sunt tot atât de vii ca ierburile care le înconjoară. Dar câţi mai au această percepţie a antichităţii? Printre florile de muşeţel de pe Acropole am descoperit că însăşi ideea grecilor despre înţelepciune a fost, se pare, uitată. Mă aşezasem pe o piatră şi priveam în gol. Amiaza orbitoare întuneca, jos, chiparoşii. Deodată am

avut impresia că fantoma Athenei rătăcea printre ei. Purta, ca în efigiile vechi, părul ascuns sub cască şi îşi strângea buzele, fixând orizontul cu o privire enigmatică şi severă. Mi-am amintit că, de obicei, în reprezentările antice, zeiţa înţelepciunii se sprijină, gânditoare, pe o lance, şi pentru prima dată am înţeles de ce: adevărata înţelepciune uneşte spiritul şi curajul. Nobil simbol, nu? Numai că locul lui a fost luat, cu timpul, de o altă optică; una care vede în înţelepciune o artă de a evita, de a modera, tempera şi drămui pasiunile pentru a evita, modera, tempera şi drămui riscurile sau sursele de nefericire. Această optică restrictivă, care transformă înţelepciunea din virtute care dăruie în virtute care ia, propovăduieşte prudenţa, drumurile fără obstacole sau cu obstacole minime, uşor de sărit, povârnişurile domoale, cărările care nu trec prin foc; ea recomandă moderaţia sau chiar abstinenţa, liniştea arborilor sau chiar a pietrelor, clipa sau fuga de istorie, pune preţ pe iscusinţă sau chiar pe abilitate, împarte adevărurile în convenabile şi neconvenabile, idealurile în utile şi inutile, grijile în riscante şi neriscante, sfătuindu-i pe cei ce aspiră să fie înţelepţi să privească numai ţinta care le e folositoare, fără să le pese de nimic altceva, orice generozitate fiind o risipă şi orice emoţie prea puternică o stângăcie. Încât îţi vine să crezi că eroii şi martirii au fost nişte inşi abuzivi, că istoria a fost împinsă înainte de neînţelepţi, dacă înţelepciunea este, cum lasă să se înţeleagă unii, priceperea de a te descurca, de a fi în chip superior egoist, de a ocoli primejdiile şi dificultăţile (cu riscul de a uita că faimoasa cale de mijloc nu e decât calea regală a mediocrităţii), o artă (sau o ştiinţă) a jumătăţilor de măsură, a omisiunilor calculate, a eschivelor, a tăcerilor de aur, a inacţiunii. Undeva în Schopenhauer am întâlnit această teribilă reţetă: „Să nu iubeşti, să nu urăşti: iată jumătatea oricărei înţelepciuni. Să nu spui nimic, să nu crezi în nimic: iată cealaltă jumătate.”

Şi trebuie să-ţi mărturisesc că niciodată nu mi-a fost mai antipatică înţelepciunea ca la lectura acestei reţete radicale şi explicite. Pot să recunosc că nu sunt făcut pentru ură. Dar să nu iubesc nimic? Să nu spun nimic? Să nu cred în nimic? Nu există, probabil, ceva mai greu de suportat, în afara durerii, decât repaosul deplin, starea de obiect; nu m-aş putea ridica, admiţând că aş dori asta, la indiferenţa celor cu desăvârşire sătui să iubească, să spună, să creadă şi sunt recunoscător tuturor cauzelor care m-au ferit să devin un asemenea înţelept.

Ceea ce nu înseamnă, însă, că n-am practicat, mai mult sau mai puţin conştient, alte forme de înţelepciune restrictivă, punând uneori între mine şi adevărurile dificile un strat izolator, o opacitate sau un refuz instinctiv. Inclusiv tendinţa de a idealiza surâsul tinerelor „kore" şi al celorlalte statui din muzeul Acropolei a reprezentat, poate, o eroare. Renan zicea că înţelepciunea melancolică a lui Marc Aureliu fortifică, dar nu consolează. Surâsul sfincşilor mutilaţi de istorie consolează, dar nu fortifică.

9

Tu, măcar, declarai pe faţă că nu te interesează ceea ce te tulbură. Povesteai o singură întâmplare din copilărie, lămuritoare pentru părerile tale despre înţelepciune. Într-o zi, te-ai îngrozit văzând pe mare o imensă pată de sânge. Ţi s-a spus că sunt reflexele amurgului. A doua zi ai alergat dis-de-dimineaţă pe ţărm şi ai văzut că marea era curată. Valurile se sfărâmau de stânci, acopereau lichenii şi scoicile cu spumă albă, dând locului acela pustiu, creat parcă anume pentru reverie, o sălbatecă frumuseţe. Foarte târziu ai aflat că nu departe se găsea o conductă a abatorului care în anumite zile voma sângele adunat de la animalele omorâte. Şi regretai că ai aflat adevărul. Ai fi vrut

să crezi în continuare că pata de sânge pe care o văzuseşi înroşind marea era datorată soarelui în amurg.

În cazul meu, lucrurile au fost mai simple. Am fost marcat de război, ca întreaga mea generaţie, dar tragediile istoriei n-au provocat în sufletul meu de adolescent ecoul cuvenit. Una singură m-a zguduit, dictatul de la Viena, cu toate că degetul care se plimbase arbitrar pe hartă nu coborâse până în depresiunea Făgăraşului. Aveam atunci paisprezece ani. Alte evenimente, din preajma şi din timpul războiului, le-am trăit fără violenţă şi zbucium. O mitralieră lătrând pe un acoperiş din apropierea internatului, în timp ce noi stăteam, speriaţi, în sala de mese şi dispariţia pedagogului cu cămaşă verde şi cizme, căruia nu-i plăceam deloc, au fost singurele detalii reţinute din zilele rebeliunii legionare. Abia mai târziu am aflat de soldaţii arşi, de cadavrele agăţate în cârligele de la abator. Începutul războiului m-a prins în Lisa. Dormeam, ca de obicei vara, în şură, pe fân. Într-o dimineaţă când m-am trezit, suna goarna pe uliţă. Apoi, istoria a devenit un fundal permanent al vieţii mele. Moartea a intrat în statistici, numai morţii din Lisa aveau chip şi nume. Ne-am obişnuit să existăm între trenuri încărcate cu soldaţi şi cu tunuri acoperite de prelate, să nu vedem noaptea lumini dincolo de ferestrele camuflate, să cumpărăm alimente pe cartelă, să auzim de înaintări, de retrageri, de ofensive, de contraofensive, să fim avertizaţi din afişe că va săpa la sare „cine limbă lungă are”, iar eu, poate şi din cauză că n-aveam pe nimeni din familia mea pe front – tata era trecut de vârsta mobilizării – am reacţionat în faţa convulsiilor istoriei punând între mine şi realitate o distanţă protectoare.

N-am procedat aşa dintr-o convingere, n-am urmărit, ca tine mai târziu, să-mi creez deliberat, metodic, un sistem propriu de apărare. Reacţia mea era una de animal speriat. Poate că ea era

înscrisă, ca păcat posibil, în defectele mele, îndeosebi în modul meu mai greoi de a mă lămuri ce ascund evenimentele, sau poate că a fost provocată de gravitatea împrejurărilor. Fapt e că am trecut printr-o fază de obnubilare a identităţii mele, mai precis a unei părţi din mine, a celei capabile să sufere pentru suferinţele altora. Visurile mele s-au închircit şi am trăit, aş zice, la nivelul termitelor. Am descoperit instinctiv înţelepciunea boicotării istoriei prin soluţii personale, egoiste, aplicând-o în aproape toate datele ei. Îmi opacizam singur, fără să-mi dau seama, dorinţa de a înţelege ce se întâmpla în lume. Îmi inoculam un soi de somnambulism; sau mi-l încurajam dacă el exista potenţial în mine. Nu citeam ziarele. Nu mă interesam în mod special de evoluţia evenimentelor. Mă mărgineam la ceea ce aflam întâmplător. Aveam despre război o imagine foarte aproximativă şi mă ruşinez că am suferit, poate, mai mult pentru eroi fictivi, ca Oedip, decât pentru atâtea victime reale care putrezeau în afara cimitirelor Europei.

Secolul XX, s-a zis, a început, practic, odată cu războiul. Până atunci, Europa a prelungit iluziile secolului precedent. O parte din adolescenţa mea a extins şi mai mult acest anacronism. Şi niciun moment nu mi-a trecut prin minte că acest reflex, de a-mi găsi o gaură de şarpe în care să mă vâr, şi de a trăi, pe cât era posibil, la marginea furtunii putea avea urmări rele pentru mine.

Există, vei spune, împrejurări când e mai inteligent să procedezi aşa. Te fereşti de rău, ferindu-te să-l simţi. Dar acum pricep mai bine ca altădată că există metode de apărare care pun în pericol fiinţa celui ce se apără. Fără să observi, aluneci spre o realitate derivată, meschină, măruntă, mărginită la umbra ta. Pe nesimţite, devii singura raţiune de a fi, dincolo de care nimic nu mai are importanţă. Doar că n-ai curaj să tragi de aici şi ultima consecinţă: să recunoşti că ai încetat

să-ţi doreşti un destin, nu mai vrei decât să fii în afara oricărei primejdii.

Poate că nu întâmplător m-a preocupat mai târziu afirmaţia lui Oscar Wilde, a lui Oscar Wilde trecut prin puşcăria din Reading, ceea ce dă vorbelor sale o greutate specială, că supremul viciu este să fii superficial. Tragediile războiului ar fi putut provoca în conştiinţa mea un proces mai rapid de clarificări, făcându-mă să aflu mai devreme că dacă destinul e orb, oamenii se deosebesc totuşi după modul cum se comportă în faţa lui. Din păcate, nu m-am ridicat deasupra puţinătăţii anilor mei. Din contră, m-am cuibărit în ea şi în convingerea că eram mult prea neînsemnat pentru a mă interesa de o furtună care mătura Europa.

10

Fiindcă am pomenit de Oscar Wilde, ar trebui să spun că, din simbolul Athenei, el a păstrat numai spiritul. A aruncat lancea şi s-a dus să cineze la Savoy. Spiritul îşi ajungea sieşi. Nu ţinea să lupte pentru nimic din moment ce se avea pe sine. Rafinatul Oscar Wilde, ce-şi fermeca interlocutorii cu inteligenţa lui scânteietoare, dispreţuia tot ce nu intra în raza frumosului. Pentru el, surâsul artei era şi atotcuprinzător şi atotputernic. Şi se putea surâde foarte bine la Savoy, după o masă îmbelşugată. Poate că niciodată înţelepciunea n-a pariat atât de făţiş pe o artă separată de suferinţă şi de interes pentru suferinţă, socotind că arta umple singură universul şi că problemele existenţei n-au ce căuta în preajma ei; n-ar reuşi decât s-o stânjenească, s-o tulbure. Tocmai de aceea cazul lui Oscar Wilde mi se pare emblematic. Într-o seară, cu ani în urmă, am discutat cu cineva mult despre asta. Eu susţineam punctul de vedere dintr-un eseu al lui Camus, că baia infectă a puşcăriei din Reading a însemnat pentru Wilde o purificare.

Din ea a ieşit un alt scriitor, care a descoperit la lumina nefericirii sale că, despărţind arta de durere, cum făcuse până atunci, nu înţelesese cum se cuvine nici durerea, nici arta. Interlocutorul meu mi-a replicat că exista şi o altă urmare posibilă: ca Oscar Wilde să iasă de la Reading păstrând în suflet doar ranchiuna contra unei societăţi care l-a smuls din saloanele bine încălzite şi l-a aruncat într-o celulă în haine de ocnaş. În ziua când a fost dus cu mâinile legate la Curtea faliţilor şi, dintr-o mulţime batjocoritoare, un singur prieten l-a salutat ridicându-şi pălăria, ar fi putut să urască lumea fiindcă râsese de nenorocirea lui. Ai dreptate, am zis, dar nu s-a întâmplat aşa. Cred că atunci am făcut pentru prima oară legătura între revelaţiile din „De Profundis" şi lecţia, oarecum similară, pe care a suportat-o omenirea însăşi în acest secol. Căci dacă secolul XIX a trăit uneori cu detaşarea lui Oscar Wilde la Savoy, secolul XX i-a silit pe mulţi artişti să constate, în faţa cimitirelor Europei, că frumosul, singur, nu e suficient.

11

Te revăd într-o zi de iulie. Te-ai întrerupt la mijlocul unei fraze să-ţi ştergi ochelarii. I-ai ridicat spre soare, examinându-i. Te ocupi apoi, răbdător, de fiecare lentilă. În sfârşit, îi aşezi din nou la ochi şi-ţi recapeţi fizionomia obişnuită. Fără ochelari pari o bufniţă zăpăcită de lumină. Deasupra, cerul e senin şi uşor spălăcit de dogoarea amiezii. Tu priveşti o tufă de caprifoi şi spui fără pauze: „Nimeni nu mă poate împiedica să aleg. Şi aleg fără să clipesc ce mă satisface. Restul nu mă interesează. Nu vreau să aud de suferinţă. Vreau să stau departe de rău, fără să-i dau mai multă importanţa decât pietrelor. Dacă nu există o fatalitate a frumuseţii şi a binelui, cu atât mai rău pentru această lume. Nu mă simt chemat să îndrept eu greşelile celui care a creat-o." Şi râzi.

După mulţi ani, într-o noapte, răsfoind o revistă, am dat peste o mărturie care relata un fapt divers din anii războiului. Un ofiţer SS i-a spus unei tinere olandeze: „Pe cine vrei să omor, pe tatăl tău sau pe mama ta? Dacă nu te hotărăşti, îi împuşc pe amândoi.”

Niciodată nu mi-a fost mai clar că există lucruri între care nu se poate opta.

12

Citesc o carte, „Ultimele zile ale fascismului în Europa”, şi de-a lungul multor pagini am o senzaţie curioasă. Aşadar, acest bătrân bolnav de Parkinson, căruia îi tremură braţul, cu umerii încovoiaţi, căruia un doctor şarlatan îi face injecţii euforizante, acesta e Hitler? Cu această mână tremurândă a semnat moartea a milioane de oameni? Privită de aproape, tirania îşi dezvăluie mizeria şi fragilitatea. De altfel, reacţia celor care îl văd mai rar pe Hitler, în ultima parte a războiului, e semnificativă. Cu toţii sunt dominaţi, obsedaţi, înfricoşaţi de numele, de mitul dictatorului. Şi toţi, absolut toţi, când deschid uşa şi dau cu ochii de personajul real, au un şoc. Îl privesc cu un amestec de teroare superstiţioasă şi de surpriză. Omul real nu este decât o păpuşă dezarticulată, lamentabilă, o imagine caricaturizată a mitului. Dar cum în ţara lui Kant şi Hegel limbajul a fost redus la ordinele militare şi la inevitabilul „Heil”, însoţit de pocnetul călcâielor, mitul fabricat de propaganda lui Goebbels acţionează încă. Generalii care pătrund în bunker ştiu foarte bine cât de catastrofale sunt deciziile Führerului, însă nu îndrăznesc să-l contrazică.

Propaganda lui Goebbels a sfârşit prin a o convinge chiar pe Magda Goebbels să-şi ucidă singură cei şase copii, punându-le pe limbă câte o fiolă deschisă de cianură. Să mă mai mir că generalii care intră în bunker aud tunurile

armatelor aliate apropiindu-se de Berlin, dar se tem de bolnavul de Parkinson mai mult decât de moarte? „Actorii” care se perindă frecvent în scenă sunt groteşti, un reichsmareşal drogat, un reichsleiter intrigant şi preocupat de codificarea poligamiei, un reichsführer dezechilibrat, un ministru de externe stupid (a cărui soţie în martie 1945, da, în martie 1945 şi-a refăcut întreaga garderobă la un mare croitor din Berlin!), un ministru al propagandei care poleieşte un mit, dar îi e frică de orice subaltern din anturajul zilnic al lui Hitler, inşi care îşi transformă secretarele în metrese „en titre”, dar îşi dispută întâietatea faţă de Hitler, şi chiar fără Hitler, care se tem unii de alţii şi toţi împreună de o păpuşă dezarticulată şi isterică, în timp ce Germania se prăbuşeşte în jurul lor… Dincolo de grotesc se întind, însă, nesfârşite, cimitirele. Râsul îţi îngheaţă pe buze. Apoi, la Nürnberg, luându-şi drept martori pe Dumnezeu şi istoria, acuzaţii au vrut să convingă tribunalul că „n-au ştiut”, că abia în sala tribunalului au aflat de grozăviile de care erau învinuiţi. Nu s-au sfiit să se cutremure, să vorbească despre „datorie”, repetând unul după altul că au fost induşi în eroare (!), că ei personal „n-au încuviinţat”, „n-au decis”, „n-au ştiut”.

Şi iarăşi îmi aduc aminte de tine. Îi explici unui lungan care se ocupă de istorie că rechinii sunt aproape orbi şi că, singuri, ei n-ar reuşi să-şi vadă prada. „Dar cum se descurcă atunci?” Îl lămureşti că în jurul rechinilor zburdă nişte peşti vărgaţi, cu dungi albe şi negre, mari cât o unghie sau cât un deget. Aşa numiţii peşti-piloţi. Unii stau chiar lângă botul rechinului. Toată această liotă ele peşti mici înaintează odată cu ucigaşul mărilor. Din când în când, câte unul se desprinde, dă târcoale prin împrejurimi şi, dacă observă o pradă, se întoarce repede şi, agitându-se, îl face atent. După ce rechinul se satură, se înfruptă şi ei. „Vreau să scriu un studiu despre peştii-piloţi”, te hotărăşti

brusc. Lunganul îţi dezvoltă ideea. Spune că Hitler a venit la putere profitând de o schemă: Demagogie + Prozeliţi + Imbecili entuziaşti + Creduli + Indiferenţa celorlalţi = Putere = Teroare = Frică + Delir. Sieg! Apoi, peştii-piloţi s-au înmulţit, au învăţat tortura, au devenit comandanţi de lagăre, anchetatori, au adulmecat apele Europei, prada avea din ce în ce mai puţine şanse să scape. Iar la Nürnberg au întrebat: Noi? Ordinele nu le-am dat noi.

13

S-a înseninat, în sfârşit, şi, cum prima zăpadă s-a topit, poţi să crezi că nu eşti în decembrie. Paşii m-au dus într-o parte a oraşului care nu intră în rutele mele obişnuite, spre Şoseaua Ştefan cel Mare, iar de-acolo spre parcul din spatele Circului, unde există un mic lac. La un cot al lacului, era adunată lume multă lângă o maşină a miliţiei. Alături, se afla o ambulanţă. Am bănuit că se petrecuse ceva grav şi m-am apropiat. Soarele coborâse, lumina pieziş acum apa verzuie, murdară, şi aurea trestiile de pe margini. Un bărbat, ieşit în haină, fără pardesiu (locuind, probabil, într-unul din blocurile din apropiere) se mira:

— Auzi, domnule, să înoţi pe vremea asta! Erau beţi, cred.

— Sigur că erau beţi, interveni tranşant altul, care părea la curent cu cele petrecute. Dacă n-ar fi fost beţi, n-ar fi făcut pariu.

— Ce pariu? Ce pariu? săriră câţiva, care nu aflaseră până atunci acest amănunt.

Domnul bine informat îi lămuri, după ce-şi aprinse o ţigară, că trei băieţi s-au îmbătat şi au pariat că trec lacul înot, în ciuda vremii reci.

— Doi au reuşit să ajungă la mal. Al treilea a păţit-o.

— Cum? S-a…

— Simplu. Stop cardiac în apă.

— Formidabil! exclamă un roşcovan cu ochelari fumurii.

Nu păreau zguduiţi de cele petrecute. În schimb, aveau păreri.

— Dar e de-a dreptul idiot să te joci cu viaţa cu atâta uşurinţă.

— Da, dom'le, ce nebunie, îl aprobă altul.

— La douăzeci de ani să sfârşeşti într-o baltă!

Puţin mai la o parte, un bătrânel, slab şi cu bărbia ascuţită, părea indignat de discuţie.

— Cum se poate vorbi aşa despre un mort? mormăi el, fără să se adreseze nimănui. Dar fie că nu-l auziseră, fie că nu-i interesa reproşul, ceilalţi nu-i dădură atenţie.

— Dar dacă n-au fost beţi? se îndoi cel cu ochelari fumurii.

Cel care le explicase tărăşenia îl privi uşor iritat.

— Ei, asta-i bună. E clar!

— Adică cum clar?

— Au fost beţi. Altfel n-ar fi făcut un pariu atât de prostesc.

— Martori există? nu se lăsă intimidat roşcovanul, reuşind să-l enerveze pe un altul care tăcuse până atunci.

— Dar ce eşti, dom'le, detectiv?

— Poftim?

— Sau procuror?

— Nu, sunt contabil.

Se auziră râsete.

— Atunci de ce te bagi? Aici nu-i inventar.

Contabilul se roşi. Îşi fixă cu un gest nervos ochelarii şi le întoarse spatele.

— Mai şi râd, spuse revoltat şi scârbit bătrânelul, îndepărtându-se, în timp ce, dintr-o barcă, echipa care sonda lacul cu cângile căuta mai departe cadavrul.

Oare stau aici, strânşi, numai din curiozitate? m-am întrebat la rândul meu. Şi i-am lăsat să aştepte deznodământul. Înainte de a ieşi din parc am

întors, însă, capul, văzând astfel ceea ce n-aş fi vrut să văd. Cineva de pe mal trăgea o frânghie şi din apă au apărut două braţe albe, cu alge pe ele. Ale celui înecat. Am intrat după aceea într-o stare rea, oribilă. Încercam să uit imaginea pe care o zărisem o fracţiune de secundă şi nu reuşeam. Pe de altă parte, mi-am dat seama că plecasem, de fapt, pentru a nu fi pus în situaţia să văd cadavrul, nu pentru că mă deranjaseră balivernele de pe marginea lacului.

Întâmplarea punea în lumină ceea ce nu-mi e uşor să admit. La cutremurul din 1940, n-am distins niciuna din vocile care ţipau în dormitorul internatului unde mă aflam. Întâiul impuls a fost să ridic pătura cu picioarele şi cu mâinile, ca să nu cadă tavanul peste mine, apoi să fug. Era o reacţie animalică. Am coborât scările, de la etaj, într-o mare debandadă, îmbrâncindu-ne unii pe alţii călcându-ne în picioare, până ce ne-am trezit în stradă. Abia acolo, când a încetat cutremurul, am început să ne revenim, să ne revedem unii pe alţii, să descoperim că primejdia prin care trecusem nu era o primejdie individuală, ci una colectivă, şi că eram fraţi în faţa morţii. Acum vreo lună, seara, am vrut să trec dincolo de Dâmboviţa, pe o pasarelă, nu departe de Izvor. Ploua şi n-am fost atent la faptul că pasarela se umpluse de lume. Când m-am dumirit era prea târziu. Eram prins ca într-un cleşte în mulţimea care se îmbulzea în două sensuri contrarii. Ne blocam unii pe alţii, în spaţiul îngust, şi nimeni nu mai reuşea să înainteze un pas. În lumina puţină şi tulbure, împâcloşată de ploaie, se încrucişau reproşuri vehemente, ţipete, înjurături, întrebări îngrijorate: „De ce împingeţi? Nu vedeţi că ne striviţi?” Cei care învinuiau erau, totodată, vinovaţi. Am ieşit de acolo cu nasturii rupţi, enervat, fără să-mi spun totuşi nicio clipă că pusesem eu însumi umărul la coşmarul prin care trecusem. Acum, mă comportasem la fel, uitând, într-un moment de panică, de sentimentele nobile.

Ca şi cum adevărul ar putea fi împărţit în urât şi frumos, şi ales cu grijă, ca fasolea, adevărul urât fiind mai puţin adevărat decât celălalt.

Atunci de ce scriu? a trebuit să mă întreb. Literatura nu exclude, nu-şi pune bariere: de aici până aici, restul nu vreau să văd. Ea nu-şi confundă obligaţiile cu bunele intenţii; nu-i e silă de tristeţe şi nu socoteşte mila o favoare pe care o face semenilor. Am trecut printr-unul din acele ceasuri foarte rele în care am priceput cât de serios e avertismentul dintr-o frază aproape uitată, pe care nu ţi-aş putea-o cita exact, dar care în esenţă spune că nu mai poţi scrie când nu mai ai nicio stimă pentru tine însuţi.

14

Am visat că pe una din porţi au intrat banderilierii şi picadorii, purtând pe braţe un sicriu. Apoi muzica a încetat şi tăcerea a fost spartă de o voce puternică: „Descoperiţi-vă. Şi lăsaţi soarele să scalde sicriul. Aceasta nu e o înmormântare. E o nuntă. Un tânăr toreador se uneşte cu gloria, pentru totdeauna, în faţa voastră, a celor care trăiţi meschin până la bătrâneţe fiindcă nu cunoaşteţi decât riscul de a aplauda curajul altora. Voi sunteţi mândri că trăiţi, în vreme ce el a murit. Vedeţi-vă de aceea de treburi. Să nu umbriţi această nuntă cu compasiunea voastră. Ieşiţi în linişte.” Am ieşit şi, coborând o scară cu trepte de ciment, am ajuns la mare. Am încercat să înot, dar apa era plină de meduze până la mal. Am renunţat şi m-am trântit pe nisip. Lângă mine a venit atunci o femeie tânără, având încă broboane de apă pe pielea uşor bronzată, cu părul ud, negru ca abanosul şi cu nişte ochi ciudaţi, schimbători. În lumină păreau verzi. Dacă mişca puţin capul, deveneau căprui. „Numele meu e Cecilia”, a zis ea, zâmbind. După care a întrebat: „Tu ce crezi?” Am presupus că vroia să ştie ce cred despre

metamorfoza ochilor ei şi i-am spus că n-am mai văzut aşa ceva. Cecilia a râs: „Lasă asta. Ochii mei se schimbă după anotimp. Vara sunt verzi, iar toamna încep să devină căprui. Vroiam să aflu ce părere ai despre noi. Dar mai bine că n-ai înţeles. M-am răzgândit. Nu mai vreau.” În acel moment, ieşit dintr-un nor, soarele i-a luminat ochii, care au strălucit foarte verzi. Am întrebat-o „care noi?”, însă norul a trecut şi Cecilia s-a depărtat de mine. M-a trezit un val care a acoperit toată plaja.

M-am uitat afară. Ploua. Peste drum, plopii erau tulburi, uzi şi înfiguraţi. M-am gândit la visul meu.

— În somn, intri ca într-un tunel, mi-am auzit vocea şicanatoare. Habar n-ai unde duce. Şi cât de lung va fi. Dar cum te trezeşti, îţi închipui că poţi măsura şi cântări totul. Bine, continuă. Important e să crezi în metodă şi să ai o nesfârşită răbdare.

După care vocea a chicotit şi a tăcut.

15

Există o categorie de oameni cărora totul le iese pe dos, orice ar încerca. Se pot da şi peste cap, nu le reuşeşte nimic, de parcă diavolul s-ar distra mergând înaintea lor, încurcând totul. Tu păreai sortit să nu faci parte dintre ei. În cazul tău, însă, diavolul s-a ascuns, ca un vierme în fruct, chiar în inteligenţa ta. Erai din ce în ce mai convins că totul e în zadar, că orice efort e pândit de eşec. Cum te hotărai să întreprinzi ceva, o neîncredere rea scotea capul dinlăuntrul gândurilor tale şi te întreba: ce sens are? Angoasa zădărniciei îţi mâna toate proiectele, îţi ruina toate încercările. Oboseai înainte de a porni la drum. „Fiindcă nu ne-am născut faraoni, râdeai tu, nu putem ridica piramide. Nu ne rămâne decât să înţelegem nisipul mai bine decât ei. E privilegiul nostru.” Şi reuşeai atât de bine să-i păcăleşti pe alţii cu aerele tale teribiliste, de cinic simpatic, încât eram, poate, singurul care

bănuia că sub această mască se ascundea o inteligenţă pe cât de ascuţită, pe atât de fragilă şi de disperată. Unora le-ai putut părea chiar un hoinar vesel, şmecher şi flecar.

O vreme ai fost totuşi plin de elanuri generoase. Ţin minte cu câtă înverşunare ai sărit, la un moment dat, în apărarea unui bătrân naturalist pe care tu însuţi îl luaseşi înainte peste picior. Ziceai, ironizându-i ticurile, că bătrâneţea e o boală ce trebuie tratată din timp, că ea se îngrijeşte, nu se vindecă şi că, la bătrâneţe, te vei feri de patru gafe: „1. Nu mă voi plânge că nu mai sunt tânăr. 2. Nu voi da sfaturi nimănui. 3. Nu voi invoca mereu experienţa mea. 4. Nu voi povesti de o sută de ori acelaşi lucru.” Apoi ai aflat câteva amănunte din viaţa lui. Soţia, o balerină mediocră, îl părăsise. Se săturase să stea lângă microscoapele lui şi a făcut o piruetă, căzând în braţele unui măcelar. Singurul fiu devenise cartofor. I-a tocat jumătate din bibliotecă la cărţi, după care a murit într-un accident de motocicletă. Din acea zi, n-ai mai râs niciodată de bătrânul naturalist, iar în ziua când au râs alţii, fiindcă se îndrăgostise de o studentă, ai fost singurul care te-ai ridicat în apărarea lui. „Nu uitaţi că bărbaţii au creat romantismul”, te-ai înflăcărat. Şi te-ai lansat într-o adevărată filipică împotriva prejudecăţilor care se grăbesc să împartă iubirile în „normale” şi „nenormale”. Erai de părere că ar trebui să intereseze numai graniţa dintre dragoste şi nedragoste, nu graniţele, mai mult sau mai puţin convenţionale, dinlăuntrul dragostei. În virtutea cărui adevăr infailibil s-ar contesta dreptul unor oameni de a decide ei înşişi, singuri, dacă vor să iubească, dacă se înţeleg unul cu altul, dacă se simt bine împreună? ai întrebat patetic. De ce ţin unii să-şi impună prejudecăţile? Ai adăugat că, probabil, o dragoste de bătrâneţe nu izvorăşte din uşurinţă, ci din spaima că viaţa trece, a şi trecut, că tinereţea nu mai e decât o amintire, o umbră, în această spaimă de om sfârşit, ţâşneşte

deodată o lumină, o iluzie. Încă mai poate iubi! Nu e totul terminat. Câtă vreme are o inimă, are dreptul să sufere şi să fie fericit. Şi ce i se poate spune unui bătrân care se îndrăgosteşte? Că timpul lui a trecut? Că dacă n-a iubit până acum, cu atât mai rău pentru el? Acum să-şi îngrijească reumatismele şi să uite că are o inimă, dragostea are vremea ei. Mă dezgustă ideea, ai zis, că unui om i se poate cere, cu ironie şi milă, să se resemneze.

Aceasta nu te-a împiedicat, în alte împrejurări, să pretinzi cu acelaşi patos că o dragoste nu merită să fie trăită deoarece sfârşitul ei se cunoaşte dinainte; va eşua fie în despărţire, cu acuzaţii reciproce, fie în rutina cea mai meschină. Vorbeai, adesea, ca un misogin înveterat, declarând că laşi altora plimbările prin parcuri, mână în mână, capitulările fără condiţii. De aceea cunoştinţele tale au fost mirate când s-a zvonit că ai o aventură sentimentală secretă. Cum, Marcel? Nu se poate. Şi cum tu nu vroiai să consimţi că zvonurile aveau vreun temei, unii au început să facă tot felul de speculaţii, care mai de care mai fanteziste. Un timp ai fost enervat, furios. De ce nu te lăsau în pace? Apoi, ai născocit un mijloc de răzbunare. Ai zâmbit ca un licean: „Ei şi, dacă ar fi aşa, ce aveţi cu mine? Ce vă pasă?” Vorbele tale au aţâţat curioşilor curiozitatea, le-au aprins imaginaţia. Într-o zi, s-a rostit chiar un nume. Cecilia. Cel care a comunicat vestea s-a jurat că te auzise chiar pe tine pronunţându-l. Totul a continuat să rămână învăluit în mister până ce ai aruncat cărţile pe masă şi ai dezvăluit cacialmaua. Cecilia de care vorbiseşi nu era alta decât Cecilia Metella, al cărei sarcofag a fost găsit de arheologi într-o clădire de pe Via Appia! Înăuntru, frumoasa romană părea vie, dar când a fost desprins capacul sarcofagului, trupul ei s-a transformat în pulbere. Le-ai explicat, râzând, că tu ai fost îndrăgostit, într-adevăr, de Cecilia Metella, că ai visat-o. Şi că, în fond, nu

numai tu ai păţit asta. Prin faţa arheologilor, când au ridicat capacul sarcofagului, a nălucit o frumoasă stafie a antichităţii. Înainte, însă, ca ei să se dezmeticească şi s-o atingă, năluca s-a risipit.

Prietenii n-au gustat gluma ta şi foarte repede au uitat-o. Eu te-am suspectat totuşi că ai fost sincer. Pentru tine, Cecilia Metella era un simbol: al frumuseţii care nu poate fi atinsă; dacă încerci, nu reuşeşti decât să stârneşti un nor de pulbere. De aceea am început să văd în arderea „caracterelor" tale un gest de orgoliu. Vroiai să provoci singur ceea ce destinul oricum ţi-ar fi rezervat. Din moment ce totul era sortit eşecului, ce rost avea să-ţi faci iluzii şi să aştepţi? Mai bine să aprinzi chibritul şi să contempli cu o clipă mai devreme sfârşitul. Îţi puteai spune măcar că nu te-ai lăsat amăgit. Considerai povestea Ceciliei Metella şi în alte privinţe un avertisment. Erai de părere că misterele nu trebuie să fie violate. Că nu trebuie să ne încăpăţânăm să explicăm inexplicabilul. Explicat, ziceai tu, misterul nu se lămureşte, ci moare. Singura şansă de a-l păstra intact este de a renunţa să-l explici.

Aşa ai ajuns, de altfel, la „modul de întrebuinţare". Înţelepciunea de care făceai atâta caz era, în acelaşi timp, frondă şi colac de salvare. Nu puteai să ignori răul din tine, care îţi distrugea pe rând punctele de sprijin, iar aceasta te înfricoşa şi te revolta în egală măsură. Te-am auzit de multe ori zicând că iadul e populat numai cu inşi inteligenţi, că proştii nu se descurajează niciodată şi nu se căinează, că în combaterea tristeţii orice om mai lucid va fi handicapat. Te-am bănuit la început că practicai un fel de escrocherie faţă de tine însuţi. Pe urmă am înţeles că mă înşelam. Nu erai un cabotin inteligent, erai un personaj trist cu o mască veselă. Miezul gândului tău nu arăta deloc cum vroiai să pari.

Îmi amintesc o poezie pe care ai improvizat-o în joacă odată.

Nu mă interesează că doi şi cu doi fac patru.
Eu vreau să facă trei.
Voi înainta deci liniştit doi metri şi încă doi,
şi voi rămâne acolo râzând
de toţi mediocrii care ţin să-mi atragă atenţia
că doi şi cu doi fac patru
şi că patru metri mă despărţeau de linia ferată.
Prostii! Ei nu văd că
mai am un metru până la linia ferată, deoarece,
repet, doi şi cu doi fac trei? în sfârşit,
le voi face dovada căci, văd,
se apropie trenul. Să vină.
Să vină! Să vină!
Moarte lui Pitagora!

Şi poate că ai fi fost în stare chiar să stai pe linia ferată, sfidând aritmetica elementară care te sfătuia să te retragi. Ceea ce arată, limpede, câte lucruri ne despărţeau. Mă feresc de un optimism artificial, dar sunt incapabil să găsesc ceva mai bun decât şansa de a exista. Am nevoie de puncte de sprijin, de aceea îţi şi vorbesc despre ele, am nevoie să ştiu cine sunt, de unde vin, am nevoie să cred că doi şi cu doi fac patru.

16

Peste noapte, iarna a intrat brutal în drepturi. Viscoleşte azi. Vântul spulberă zăpada, strângând-o în mormane pe trotuare, pe la porţi. Rafale albe se abat asupra plopilor ce par şi mai negri acum, cerul e opac şi înrăit de frig.

N-aş vrea să las impresia că m-am lăudat ieri. Cicero mi-a povestit că în copilărie, de la locuinţa lor, traversa un teren liber, dincolo de care cobora o cărare printre pepeni, flori şi arbuşti sălbateci până ce zărea marea. Nu departe se vedea un vas

eşuat. Zăcea acolo de mulţi ani şi ajunsese un fel de punct de reper. Uneori, băieţii din cartier făceau curse de înot până la epavă, odihnindu-se pe ea. El se temea să străbată, înotând, o distanţă atât de mare. Îi ruga însă pe ceilalţi să-i vorbească despre schelăria metalică, ruginită, a vasului, năpădită de alge şi de scoici. Apoi, cu timpul, chiar s-a temut să vadă epava. Nici măcar în ziua când cineva, care avea o barcă cu motor, a început să facă, între ţărm şi epavă, curse plătite, n-a vrut să se ducă. Nu vroia să renunţe la ceea ce îşi închipuise.

Şi eu am procedat uneori aşa. Şi dacă m-aş fi aflat în locul arheologilor care au descoperit sarcofagul Ceciliei Metella, probabil n-aş fi avut curajul să deschid capacul. Aşadar, nu pretind că am văzut de aproape ceea ce tu n-ai găsit. Nu pretind decât că nicio dezamăgire n-a reuşit până acum să atace puterea mea de a dori. Probabil, nici n-am vocaţie nihilistă, iar interesul meu recent pentru tauromahie o dovedeşte o dată în plus. Un toreador nu ştie niciodată cum se va termina lupta în care se angajează. Aceasta nu-l face totuşi să dea înapoi. Găseşte sprijin în ceea ce ştie: că trebuie să-şi încerce şansa.

În rest, îmi cunosc destul de bine limitele.

Veneam dinspre munte, cu maşina, îmi povesteşte avocatul F. La vreo zece kilometri înainte de Sibiu, am rămas în pană. Şi cum nu era drum circulat, nu trecea nimeni ca să-mi remorcheze maşina. Într-un târziu, am zărit apropiindu-se un car plin cu fân. Când a ajuns în dreptul meu, m-am adresat ţăranului care mâna caii.

— Unde duci fânul?

— La târg.

— La Sibiu?

Omul a oprit.

— Dar ce te interesează pe dumneata?

— Aşa…

— E dincolo de Sibiu. Mai am de mers.

— Şi dacă nu te-ai mai duce până acolo?

— Cum să nu mă duc? Dacă m-am pornit la drum…

— Îţi cumpăr eu fânul.

— Dumneata? Păi ce faci cu el?

— Mă priveşte.

— Cum adică?

— Îţi cumpăr fânul şi în loc să baţi atâta drum, mă remorchezi pe mine până la Sibiu şi gata.

Omul m-a privit neîncrezător.

— Vorbeşti serios?

— Sigur că vorbesc serios. Cât face fânul?

Mi-a spus preţul.

— Perfect. Uite banii.

Dar omul nu s-a grăbit să-i ia.

— Şi cu fânul ce se întâmplă?

— Îl descarci în marginea drumului.

— Cum să fac asta?

— Foarte bine. Din moment ce primeşti banii pentru el, înseamnă că e al meu.

— Dar dumneata ai vite?

— N-am.

— Ce faci atunci cu fânul?

— Îl las aici.

— Să putrezească?

— Să putrezească.

— Dar nu-i păcat?

— De ce să fie păcat?

— E fân muncit. L-am cosit, l-am uscat.

— Omule, la târg nu te duci ca să-l vinzi?

— Ba da.

— Eu te scutesc de o parte din drum. Mi-l vinzi mie.

— E drept, dar la târg cine-l cumpără are nevoie de el. Îl foloseşte, nu-l aruncă.

— Şi ce-ţi pasă? Important e că-ţi primeşti banii.

— Îmi pasă.

Şi n-a vrut, domnule, să descarce fânul, a încheiat avocatul F. Omul a ridicat din umeri, a dat

bice cailor şi dus a fost. Unde mai pui că la târg risca să nu găsească niciun cumpărător. Ca să vezi, există oameni ciudaţi, incapabili să iasă din logica lor.

Mă tem că tot ce e mai bun în mine riscă să fie judecat la fel. Înţeleg mai bine morala ţăranului care n-a vrut să-i putrezească fânul decât pe aceea dintr-un tablou al lui Bosch, că viaţa e un car cu fân din care fiecare smulge ce poate. Şi, dacă adevăratele ţinte sunt rigide şi trebuie să mergi spre ele orice s-ar întâmpla, mă gândesc că numai oamenii „ciudaţi" le pot atinge. Sau, cel puţin, nu-şi pun mereu problema dacă drumul e bun.

Amestecându-şi sufletul cu un pământ pe care l-au muncit, l-au blestemat şi l-au iubit, înaintaşii mei au avut cu toţii idei precise despre rostul lor. Ştiau de ce răsărea soarele. Se cocea grâul. Trebuia cules. Creştea iarba. Trebuia cosită. Totul se înscria într-o ordine la fel de exactă ca rotaţia anotimpurilor. Dintre bărbaţii născuţi pe aceeaşi uliţă cu mine, eu sunt primul care, apucându-se de lucru, nu ştie dacă va izbuti să obţină cât de cât ceea ce doreşte; sunt primul care a pătruns într-o librărie, care are o bibliotecă şi primul ignorant. Cel mai uşor pentru oamenii între care am copilărit era să urmeze un ritual. Mai puţin uşor era să moară. Greu era să nu poată munci. Şi cel mai greu, să se simtă de prisos. Eu sunt primul dintre ei care nu ştie precis ce să-şi răspundă la întrebarea: oare cât de util e ceea ce fac? Sunt primul care a ieşit dintr-o discreţie milenară, primul care are pretenţia să se adreseze şi altora decât cunoscuţilor săi şi primul care se teme de îndrăzneala sa. Vara, când lucrez la mare, aud prin fereastra deschisă zgomotul valurilor amestecat cu larma veselă de pe plajă. Uneori mă întrerup, mă ridic de la masă şi atunci mă încearcă o vagă tristeţe. De ce rămân în cameră, în loc să înot ori să stau la soare? Am un sentiment de frustrare, de viaţă greşită, mi se pare că mă încăpăţânez să ratez o bucurie sigură pentru

a înnegri nişte foi pe care, uneori, seara le rup. Plăcerea de a despica apa cu trupul sau de a te lipi de nisipul fierbinte e certă. Cerul cald, o stâncă de care să te sprijini, un val care te stropeşte, de ce nu mă mulţumesc cu ceea ce e sigur? Şi totuşi aştept să se apropie ora prânzului ca să mă smulg, în sfârşit, de la masă, să-mi iau în grabă un prosop şi să fug pe plajă.

Mă uit la „Porţile Paradisului". Evident, sunt în continuare bine închise. Ferecate. Din fericire, nu-mi spun însă că logic ar fi să fie forţate, împinse. Din contră, îmi întreţin credinţa – sau iluzia – că arta e tocmai posibilitatea de a aproxima acolo unde precizia e imposibilă sau mută; şansa de a sta în faţa unor porţi închise, fără să ne socotim ridicoli, visând în loc să batem cu pumnii în ele ori să ne înfricoşăm de abisul din spatele lor.

Încolo totul e normal. Viscoleşte în continuare şi-mi aduc aminte că, în toamnă, în timp ce ne apropiam (eram trei persoane) de mânăstirea Neamţ ne-au ieşit în faţă, în plină amiază, doi lupi. Au trecut plictisiţi şoseaua, fără să ne dea importanţă. S-au oprit doar o clipă, au ridicat boturile şi s-au uitat miraţi la noi. Apoi ne-au întors spatele şi au dispărut în pădure.

17

În curtea mânăstirii mă întâmpină o linişte curată, transparentă, imobilă. Atât de imobilă încât timpul pare încremenit şi el. Mă îndrept spre scara de lemn, abruptă, care urcă în bibliotecă. O uşă cu lacăt greu. Un călugăr tânăr, cu părul castaniu, lung, descuie. N-are aspectul bibliotecarilor venerabili (din literatură) care par la fel de bătrâni ca volumele pe care le păzesc. Dezbrăcat de rasă, ar putea vinele porţelanuri sau mobilă stil. Îmi arată pe rând cărţi vechi, slavone, latineşti, de prin secolele XV, XVI, atrăgându-mi atenţia nu asupra a ceea ce cuprind ele (cine le mai citeşte? poate

câte un cercetător răzleţ), ci asupra legăturilor, ornamentelor etc. Constat că, înainte de a deveni scamă, cărţile devin obiecte. Şi nici obiectul nu e scutit de primejdii. Legăturile au devenit fragile, trebuie desfăcute cu atenţie. Hârtia se arată din ce în ce mai vulnerabilă. Unele pagini, îngălbenite, aproape se fărâmiţează. Va veni, probabil, o zi când cărţile vechi nu vor mai putea fi răsfoite pentru a nu avea soarta Ceciliei Metella. Trec tăcut prin faţa rafturilor fără să mă mai opresc. Călugărul nu bănuieşte ce gânduri îmi trec prin cap şi, calin, îmi întinde un nou volum. Încă unul? N-am văzut destule, la fel de vechi şi la fel de uzate? Din politeţe, deschid totuşi cartea. Pe pagina de gardă, jos, observ o frază scrisă, cu cerneală spălăcită acum de vreme, de un anume călugăr Cozma, o frază care mă lasă perplex: „Când vei găsi ceva (vrednic de însemnare) şi nu vei avea hârtie să scrii, scrie (chiar) pe hainele tale.” Cum pe haine? mă întreb. Şi abia pe urmă înţeleg. Hainele sunt şi mai puţin durabile decât hârtia, într-o viaţă de om schimbi mai multe. Deci, nu caducitatea mărturisirii are importanţă, ci cât de urgentă e această mărturisire! Cât de urgent e adevărul pe care vrei să-l spui. Preocupat de însemnarea călugărului Cozma, abia mai pot sesiza noutatea uimitoare din titlul unei cărţi în slavonă: „Întrebătoare răspunsuri”. Pe ce rug ar fi ars Inchiziţia această carte? Care spune, în fond, în loc de „crede şi nu cerceta”, „îndoieşte-te de credinţa ta pentru a ţi-o întări”. Ca Descartes! Căci fiecare răspuns conţine o altă întrebare. Coborând scara de lemn, nimeresc din nou în curtea invadată de iarbă verde. Apoi cobor în osuar. Întrebarea lui Hamlet, pe care mă pregătesc s-o murmur, îmi îngheaţă deodată pe buze. Mă uit în jur, năucit. Tigvă lângă tigvă, aşezate în rafturi ca borcanele într-o pivniţă. Vitrine cu tigve. Cranii perfect identice pentru un ochi neexersat, nespecialist. Probabil, cum s-a nimerit. Posac lângă vesel, bun lângă rău. Şi, e

posibil? e posibil! cu numere de inventar pe ele şi cu numele caligrafiat pe os. Mai mult: unele chiar cu portretul răposatului, în medalion, pictat pe craniu. Privesc, două, trei, patru. De ajuns. Ies grăbit. Nu mă pot bizui pe lumea de apoi. Şi simt că dacă mai întârzii, va trebui, seara, să înghit o doză dublă de somnifere. Afară, respir adânc. Lumina s-a diluat puţin, dar e încă timp până seara. Regăsesc, în curtea largă şi între zidurile văruite, liniştea curată, transparentă, imobilă, prin care numai norii curg. O pasăre a trecut ca o săgeată neagră prin dreptul clopotniţei. Un ţipăt răguşit perforează tăcerea înainte ca pasărea să se piardă în frunzişul aurit pe alocuri al copacilor de dincolo de poartă. E, poate, o chemare drăgăstoasă, un semn de recunoaştere, dacă nu un sunet produs, pur şi simplu, din pricina plăcerii zborului. Privesc iarba presărată cu flori de toamnă, apoi cerul, copacii şi mă ispiteşte un gând. Caut prin buzunare, cu speranţa că nu voi găsi niciun petic de hârtie. Am însă totdeauna la mine aşa ceva, încât nu pot să verific în ce măsură aş fi în stare să urmez recomandarea călugărului Cozma.

18

Am văzut azi filmul „Contesa Walewska” într-o sală plină până la refuz, în mijlocul unor spectatori care râdeau şi când trebuia şi când nu trebuia. Filmul a fost turnat în 1937, adică exact în anul în care am venit în Bucureşti la liceu. Aş fi putut, teoretic, să-l văd în acei ani. Dar l-am văzut abia acum, cu o mare întârziere, şi am constatat că tot ce pierdem, pierdem pentru totdeauna. E o iluzie că putem recupera ceva din ceea ce lăsăm să ne scape. Acum filmul mi s-a părut vetust, dulceag şi, pe alocuri, de-a dreptul jenant cu patetismul său siropos. Minunata Greta Garbo, în rolul contesei Walewska, ne-a permis să-i vedem lacrimile de

glicerina. Cât îl priveşte pe Charles Boyer, mă întreb cum a putut să stârnească atâtea pasiuni, adunând în sălile de cinema cohorte de admiratoare. A făcut din Napoleon un cabotin. Pasiunea care i-a legat (presupun că istoria e autentică) pe împăratul francez şi pe frumoasa contesă poloneză, în care calculele s-au amestecat, probabil, cu temperamentul şi cu hazardul, a devenit o ieftină poveste de alcov, tributară reţetelor şi clişeelor, uzate şi arhiuzate, dar eficiente în stoarcerea lacrimilor. O, dacă aş fi văzut filmul la vremea lui! Aş fi plâns, aş fi trepidat de emoţie. Pe când aşa? În loc să mă emoţionez, mă gândeam că englezii, care l-au trimis pe Bonaparte în surghiun nu-l citiseră bine pe Shakespeare. Dându-i în schimbul coroanei imperiale o coroană de spini, ei i-au oferit pe tavă o biruinţă pe care Napoleon n-ar fi putut-o obţine niciodată, aceea de a purta un nimb tragic, de martir, l-au purificat, într-o singură înfrângere, de toate păcatele.

Hotărât lucru, ceea ce nu trăim la timp nu mai trăim, niciodată.

19

A existat în adolescenţa mea o perioadă în care am semănat cu unul din acei pustnici rataţi, care n-au curajul să se închidă într-o grotă, departe de lume; se închid într-o cameră, de unde se aude toată larma oraşului; şi care n-au tăria să stingă în ei orice pasiune; se mulţumesc să-şi aleagă o pasiune comodă. Perioada respectivă a durat trei ani. Am început-o când trecusem de cincisprezece ani, şi mă aflam în clasa a V-a de liceu, şi am încheiat-o sub bombardamentele din aprilie 1944, când am terminat clasa a VII-a. Şi, ca să fiu sincer, nici nu ştiu cum s-o judec. Uneori, am fost mândru de ea: iată, mi-am zis, o perioadă în care m-am dovedit în stare să-mi duc o dorinţă până la

iresponsabilitate. Alteori, dimpotrivă, am socotit-o o duioasă prostie de adolescent scăpat de sub control pedagogic. Ea face parte din categoria acelor întâmplări pe care poţi să le interpretezi cum vrei. Depinde de unghiul în care te afli când ţi le aduci aminte.

Nenumăraţi adolescenţi au trecut, ştiu, prin experienţe similare. N-am fost eu primul care, la un moment dat, a trântit uşa dintre el şi lume, închizându-se într-o cameră pentru a se lupta cu toate cărţile ce i-au căzut în mână. Alţii au făcut-o cu mai multă pricepere şi, firește, cu mai mult folos. Originalitatea mea a stat numai în faptul că eu n-am avut nici metodă, nici program. M-am năpustit, în această aventură din întâmplare şi fără să urmăresc ceva anume. Nu mă călăuzea un ţel limpede, un ideal. Am avut numai un fanatism al plăcerii de a citi. Timp de trei ani, nu m-am uitat nici în dreapta, nici în stânga, am mers drept înainte, ca un somnambul, atras, fascinat nu atât de o ţintă, cât de însuşi drumul pe care mergeam. Experienţă de novice benedictin pe care am considerat-o, pe rând, minunată, admirabilă sau puerilă şi primejdioasă, şi care a fost cel mai important eveniment al adolescenţei mele.

Dar să-ţi relatez faptele. De bine, de rău, viaţa de internat a ţinut în frâu şi a atenuat apucăturile mele de mic sălbatec. Destul de anostă, cu aceeaşi înghesuială din fiecare dimineaţă de la spălător, cu după-amieze cenuşii, colorate numai de înflăcăratele partide de fotbal cu nasturi, ea avea totuşi şi un rol modelator. Internatul a fost pentru mine jumătate cuşcă, jumătate salon unde învăţam să mă domesticesc, să-mi port mica mea lume interioară prin lumea mare, a celorlalţi. Nu eram liber să fac ce vreau, dar obligaţiile mă fereau de o izolare exagerată şi mă sileau să descopăr, fie şi în forme rudimentare, că există o artă de a trăi în societate.

În clasa a V-a, am fost mutat însă de la internat într-o clădire a liceului, situată la încrucişarea străzilor Italiană şi Vasile Lascăr, unde locuia şi Ş. El hotărâse schimbarea. Se gândise să fiu mai aproape de el? Presupun că alte motive au fost la mijloc, şi de altă natură, deoarece Ş. nu-mi dădea, în continuare, nicio atenţie. Dar, indiferent de cauze, această schimbare de domiciliu m-a pus într-o situaţie cu totul nouă, căci pentru prima oară m-am pomenit într-o cameră singur şi fără să fiu supravegheat de nimeni. Unica parte fixă, obligatorie, a zilei o reprezentau orele de dimineaţă de la liceu. După aceea începea un timp al libertăţii şi al pustiului, pe care nu aveam cu cine să-l împart şi de care puteam să dispun în voie. Nu mai depindeam decât de golul pe care trebuia să-l umplu cu ceva.

Clădirea era fără etaj, construită după nevoile şi gusturile de pe la începutul secolului, masivă şi întinsă; un amestec de hangar şi casă boierească. Avea ziduri încă trainice, în ciuda aspectului lor bătrânicios, accentuat de tencuiala cenuşie, mohorâtă, care se scorojise, iar primăvara, când înverzea iedera, arăta chiar acceptabil. În capătul dinspre strada Vasile Lascăr, eu ocupam o cameră care stătuse nefolosită şi unde singurele mobile, adunate la întâmplare, erau un pat de fier, o masă lungă, grosolană, de tâmplărie, fără nimic pe ea, şi un scaun. Hainele mi le îngrămădeam pe un capăt al mesei sau le ţineam în cufăr, sub pat, iar cărţile mi le înşiram pe jos. Un geam dădea spre curte, fiind parţial acoperit de iedera sălbatecă, altul spre stradă. Tramvaiul trecea chiar sub el şi, la început, noaptea, tresăream de câte ori vatmanii spărgeau liniştea cu semnalele lor. Pe urmă m-am obişnuit. N-aveam voie să folosesc intrarea principală, de unde urca o scară ce se termina la doi paşi de uşa mea, trebuia să circul numai prin intrarea de serviciu, aflată la celălalt capăt al clădirii, şi să străbat un lung coridor, dar nu suferam din

această pricină. Mi se părea chiar normal să fie aşa.

Beneficiam însă de câteva avantaje importante. Odată ce închideam uşa, nu mă mai întreba nimeni nimic. În cameră exista o bună sobă de teracotă, iar în curte se înălţau grămezi mari de lemne, gata tăiate, aduse pentru liceu, din care mă puteam aproviziona după voie; lemne de fag, uscate, care duduiau în sobă, împrăştiind în sărăcăcioasa mea odaie o căldură regească, de cum se răcea vremea. Pe Ş. îl vedeam rar, întâmplător. Nu mă controla dacă-mi făceam lecţiile, era mulţumit dacă-l salutam respectuos. Nu-mi mai trebuia bilet de voie ca să ies în oraş. Scăpat de rigorile internatului, eram liber şi singur.

Câteva săptămâni din acea toamnă a anului 1941, mi-am folosit după-amiezele hoinărind la întâmplare pe străzi. Cum nu pusesem încă piciorul într-un cinematograf sau într-un teatru, căscam gura la fotografiile expuse pentru reclamă, în aşteptarea momentului când fructul oprit avea să devină, în sfârşit, accesibil. Într-o zi, după ce m-am învârtit multă vreme dinaintea unui afiş extrem de tentant, pe care scria cu litere de o şchioapă „Zorro”, am vrut să-mi vând paltonul ca să fac rost de bani, dar n-am găsit un cumpărător; era un palton ţărănesc, transformat de un croitor din Lisa, din dimie neagră, care nu mai avea valoare etnografică, nici nu putea interesa un bucureştean. După acest eşec, am mai studiat o vreme, din stradă, pozele cu actori, însă, obosind să-i tot văd pe alţii intrând, în timp ce eu rămâneam permanent afară, m-am decis să evit bulevardele cu cinematografe şi teatre. Am pornit-o din nou spre „Venus”. Acolo am găsit porţile închise şi niciun afiş nu anunţa vreun meci. Poate, din pricina războiului. Aşa s-a sfârşit şi altă cale de a-mi utiliza după-amiezele. Nu-mi mai rămânea decât să rătăcesc prin biblioteci, care erau gratuite.

Nu aveam decât noţiuni aproximative despre literatură. Toate lecturile mele de până atunci fuseseră determinate fie de întâmplare, fie de obligaţiile şcolare. Mă luptasem, încă înainte de a merge la şcoală, cu cărţi de aventuri pe care le citea tata: un roman în fascicule, enorm, tipărit pe hârtie ieftină, din care nu mai ţin minte absolut nimic în afară de titlu, „Cavalerii nopţii", sau „Omul din Maroc", al lui Edgar Wallace, care, judecând după încântarea mea, nu era probabil un roman poliţist rău. Trecând la lecturi mai serioase, m-am familiarizat cu mitologia greacă şi romană datorită faptului că istoriograful Gheorghe Popa Lisseanu era fratele preotului din sat; am învăţat pe dinafară „Mioriţa", „Legenda meşterului Manole" şi multe poezii din Goga, foarte preţuit pe la noi, m-am chinuit la insistenţele unui învăţător cu „Muncile şi zilele" lui Hesiod, plictisindu-mă atât de tare încât târziu, foarte târziu am reuşit să recitesc (vorba vine; de fapt, să citesc) acest poem didactic, şi am îndrăgit o carte groasă, cu legende orientale, visând, pe o uliţă care hiberna sub zăpadă, grădini parfumate, flori de lotus, plantaţii de rodii, pe care mi le imaginam în felul meu, şi pustiuri însorite traversate de magi cu bărbi albe şi ochi fosforescenţi. În anii următori, am devorat mica bibliotecă a şcolii primare din Lisa.

Fişierele marilor biblioteci bucureştene mă zăpăciseră însă la început. Când am păşit pragul Bibliotecii Academiei şi pe cel al Bibliotecii Centrale Universitare, prin clasa a II-a sau a III-a de liceu, am semănat probabil cu adevărat barbarilor nimeriţi între monumentele Romei. M-am uitat la dulapurile pline cu fişe cu un respect superstiţios, am umblat în vârful picioarelor de teamă să nu fac zgomot cu bocancii mei, mi-a fost ruşine să întreb cum se caută un titlu, cum se completează o fişă şi am tras cu ochiul să văd cum fac alţii, imitându-i. Iar când mi-am luat, în sfârşit, inima în dinţi şi am îndrăznit să cer o carte, nu m-

am hazardat. Am luat un roman. Numai dintr-o eroare mi-am escaladat într-o zi pretenţiile. Am solicitat, crezând că e o carte de poveşti istorice, „Eroii” de Carlyle. După ce mi s-a adus cartea şi am deschis-o, am fost dezamăgit. Nu era ceea ce îmi închipuisem eu, dar m-am jenat s-o restitui imediat. Am citit două capitole fără să pricep prea bine ce legătură există între strigătele sălbatecilor, când moare lumina în timpul eclipselor, şi crepusculul zeilor. Şi aş fi uitat, probabil, de stângăcia mea dacă, a doua zi, profesorul de română n-ar fi avut inspiraţia să se intereseze de lecturile noastre particulare. Când m-am ridicat în picioare, m-am fâstâcit şi am zis fără să mă gândesc prea mult că tocmai citeam „Eroii” lui Carlyle. Profesorul a crezut că nu auzise bine, mai ales că pronunţasem prost numele autorului, şi a insistat: „Cum?”. Am repetat răspunsul şi, după modul cum s-a uitat atunci profesorul la mine, am înţeles că respectiva carte nu era de nasul meu. Drept care m-am hotărât s-o citesc până la capăt. Crescusem în ochii mei, îmi plăcea această ipostază, de elev care avea lecturi neobişnuite, şi am suportat cu stoicism paginile mai obscure. Ba, am luat şi alte cărţi, despre zeii scandinavi, despre Dante, Luther sau Rousseau, ca să mă lămuresc mai bine în ce consta eroismul lor.

Treptat, mă obişnuisem. Şi-mi plăcea să mă duc uneori, când puteam pleca de la internat, să stau câteva ore în cele două mari biblioteci. Mă încânta acolo totul; fişierele fabuloase, în care puteai răscoli ceasuri întregi, fără să te plictiseşti, sălile de lectură cu siluete aplecate peste volumele deschise, faptul că toată lumea, venind sau plecând, vorbea în şoaptă, ca într-o biserică, şi chiar ritualul alegerii unei cărţi, al completării fişei şi al aşteptării. Trăiam senzaţia plăcută că hotărâm singur ceva şi că eram luat în serios. Mi se lua comanda şi mi se aducea volumul cerut, fără ca nimeni să se sinchisească acolo că-mi fluiera

vântul prin buzunare şi că eram doar un băieţandru. Acest sentiment reconfortant mă făcuse să mă ataşez cu recunoştinţă de atmosfera bibliotecilor, chiar dacă preferasem, o vreme, strada şi alte ispite.

Dar în toamna lui ’41, când aceste ispite s-au arătat mai puţin amicale şi nici nu mai aveam nevoie de bilet de voie de la internat, am început să frecventez în fiecare după-amiază una din cele două biblioteci. Şi tot atunci, poate fiindcă mai crescusem, bucuria lecturii s-a transformat în febră, care m-a ameţit, aducându-mă destul de repede în situaţia de a-mi revărsa interesul în toate părţile.

Am pornit-o cu literatură antrenantă, gen Dumas; rând pe rând, m-am plimbat apoi prin lumea lui Cronin, foarte la modă pe atunci, m-am întreţinui cu „Decameronul” lui Boccaccio, pricepând din el doar partea picantă, anecdotică, am citit succesele lui Cezar Petrescu, mult Sadoveanu, de asemenea Rebreanu, istorii romanţate ale imperiului roman şi ale revoluţiei franceze, „Mizerabilii”, „Jane Eyre” sau „Quo vadis?” Pe urmă am trecut la lucruri mai complicate: eseuri, poezie, filosofie. L-am descoperit cu încântare pe Paul Zarifopol, m-am ataşat de Bacovia, m-am minunat de ardoarea lui Pârvan, m-am rătăcit prin „istoriile” lui E. Lovinescu şi G. Călinescu, m-am apropiat de Blaga.

Aşa am uitat de cinematografe şi de teatre, păstrându-mi şi paltonul. Mă deranja numai faptul că, exact când lectura mă captiva mai mult, venea ora de închidere. Trebuia să mă ridic, să predau cartea şi să plec. De aceea, când am aflat că existau biblioteci care împrumutau cărţi, m-am dus să le caut.

Şi le-am găsit. La început am împrumutat, timid, o carte, două, apoi, după ce am căpătat curaj, am sporit numărul. Curând am ajuns să plec cu braţele

pline. Îmi duceam provizia în camera mea din strada Vasile Lascăr, mă repezeam asupra ei cu o foame care creştea în loc să se potolească şi, peste câteva zile, restituiam volumele citite pentru a lua altele.

Atunci a început acea bizară experienţă care a făcut din mine, la o vârstă destul de fragedă, un soi de ascet, retras într-o chilie cu cărţile sale, şi datorită căreia mi-am petrecut cei mai frumoşi ani ai adolescenţei, împotriva firii, între patru pereţi. Abia aşteptam să sune sfârşitul ultimei ore la liceu, că-mi strângeam lucrurile şi ieşeam pe uşă grăbit. În cinci minute eram acasă. Mâncam ce mi se dădea, la bucătărie, după care mă azvârleam asupra cărţii ce mă aştepta, deschisă, pe masa lungă de tâmplărie din camera mea. Şi citeam până spre miezul nopţii, când mi se făcea iarăşi foame, mai mâncam ceva, pâine cu roşii şi brânză, ori salam, pe care mi le aduceam din vreme, ca să nu mai cotrobăi noaptea la bucătărie, şi-mi reluam lectura, împingând mereu mai departe momentul în care mă apucam să-mi pregătesc, în sfârşit, lecţiile. Pe Ş., cum ţi-am spus, nu-l interesa ce făceam, iar eu am profitat din plin de acest dezinteres. Rămâneam treaz până târziu, rătăcind prin jungla lecturilor mele întâmplătoare.

Căci junglă era. Nu aveam ceea ce se cheamă conştiinţa unui sistem de valori şi, în lipsa unui îndrumător, gustul meu se dezvolta anarhic, în toate sensurile, ca bălăriile neîngrădite de nimic. Treceam de la romane comerciale la filosofie, de la maculatură la capodopere, fără să am răbdare să-mi înţeleg nici decepţiile, nici desfătările. Ceva mai puternic decât mine mă mâna când într-o direcţie, când în alta, de parcă mă temeam să nu mi se ia dreptul de a-mi fi foame, înainte de a mă sătura, după ce, în sfârşit, îmi descoperisem foamea. Citeam la întâmplare, ce-mi cădea în mână, într-o perfectă dezordine. Nu urmăream să-mi formez o cultură temeinică, să mă educ, să mă

instruiesc. Era o bucurie naturală, neviciată de niciun scop. Şi nu aveam nicio metodă. Sau, poate, singura mea metodă era aceea de a citi fără nicio metodă. Numai hazardul îmi punea în mână cărţi importante, iar pe unele le parcurgeam prea devreme pentru a le înţelege cum trebuie. Lipsa de măsură îmi permitea să renunţ la o bună parte din orele de somn. Lipsa de criterii îmi îngăduia să trec fără probleme de la tragediile lui Sofocle la Damian Stănoiu, de la Shakespeare la romanele lui G. M. Vlădescu (pe care am vărsat multe lacrimi), de la „Danton"-ul lui Camil Petrescu sau „Patul lui Procust" la „Bucureşti, oraşul prăbuşirilor" de Dessila sau „Doamna din Malacca" (iertat să fiu de admiratorii lui Francis de Croisset), de la eseurile lui Bacon la „Istoria omenirii" (popularizată de Van Loon pentru cei grăbiţi să afle dintr-un singur volum ce s-a întâmplat până la ei), de la Don Quijote la aventurile lui Cagliostro, de la Hegel, Chamfort şi „Lumea ca voinţă şi reprezentare" la Pierre Loti, de la Dostoievski la viaţa romanţată a Cleopatrei, de la „Baltagul" sau „Creanga de aur" la A. De Herz; un adevărat talmeş-balmeş.

Cu ochii cârpiţi de nesomn, reuşeam să-mi îndeplinesc cât de cât obligaţiile şcolare, ca să nu-mi pierd bursa, care însemna pentru mine unica şansă de a urma liceul până la capăt, dar cu ce chin! Lecţiile deveniseră o corvoadă. O mare grijă în plus şi o preţioasă libertate în minus. Ieşeam din teritoriul fascinant al lecturii libere, pentru a intra într-o constrângere care, pe la unu, două noaptea, era firesc să-mi fie din ce în ce mai nesuferită. Şi ceea ce era, poate, inevitabil s-a petrecut, mai ales că „Eroii" lui Carlyle mă contaminaseră de utopia unui individualism radical. Într-o noapte, fără să chibzuiesc prea mult, într-un elan iresponsabil, am luat o decizie primejdioasă. Am notat pe o foaie de hârtie toate materiile şcolare, după care am tăiat jumătate din listă, hotărându-mă ca la materiile sacrificate să las totul pe seama recreaţiilor, să nu

mai învăţ nimic acasă, ca să-mi pot prelungi în felul acesta timpul pentru lectură. Calculele mele erau simple. Riscam să-mi cobor media generală cu câteva zecimi, dar ce importanţă avea? Nu mă rodeau ambiţii de premiant, nici nu aveam destulă judecată ca să-mi dau seama că golurile de instrucţie de la această vârstă pot deveni definitive. Mă bazam pe memoria mea şi pe capacitatea de a-mi însuşi rapid un text pentru a face faţă onorabil în clasă. Consecinţele mai îndepărtate nu mă preocupau. Nu mă deranja prea tare nici mirarea ironică a colegilor mei, care, văzându-mă mereu cu un manual în faţă în recreaţii, şi-au imaginat că trecusem în rândul „tocilarilor”. N-aveam chef să le împărtăşesc secretul meu. Ştiau foarte puţine lucruri despre mine, deşi eram colegi de patru ani, ce-ar fi crezut dacă m-aş fi apucat să le povestesc totul? Poate că abia atunci ar fi intrat la idei. Încât am preferat să-i las să-şi închipuie ce vroiau, păstrând pentru mine satisfacţia că peste câteva ore aveam să fiu recompensat. Odată scăpat din chingile şcolii, mă puteam repezi în chilia mea, care devenise, fără ştirea nimănui, paradisul meu. Uneori, se întâmpla să picotesc în bancă, ba chiar să aţipesc. Noroc că vecinul meu de bancă, pe cât de discret, pe atât de săritor şi bun coleg, avea grijă să-mi dea un ghiont dacă era cazul.

Şi mi-am continuat aventura timp de trei ani, într-o stare de jubilaţie aproape maniacală, refuzându-mi toate drepturile adolescenţei la aer liber. Nu mă întâlneam cu băieţi de seama mea, nu participam la excursii, când se făceau, iar la plimbări renunţasem de tot. Aşteptam să treacă dimineţile, pentru a mă întoarce în camera mea. Şi, fără să simt timpul curgând, fără să-mi dau seama că eram tânăr, sufeream când trebuia să mă culc pentru a mă odihni câteva ore înainte de a mă duce din nou la liceu. Depindeam cumva de lectură ca de un drog.

De câteva ori am fost pe punctul să mă trezesc din această transă. Prima oară, s-a întâmplat într-o noapte când, terminând de citit istoria foarte duioasă şi patetică a unui violonist plecat dintr-un târg de provincie să cucerească lumea şi mort în plin succes, am ieşit în curte să fac o pauză. Era pe la sfârşitul toamnei şi burniţa mărunt. M-am aşezat pe un butuc, lângă dâmbul de lemne de foc. În spatele meu, se ridica, întunecată, clădirea liceului. În faţă, era strada Vasile Lascăr. Din când în când, trecea câte un tramvai, huruind, cu lumini oarbe din pricină camuflajului. Deodată, m-a săgetat gândul că în timp ce eu sufeream pentru o dramă închipuită, mii de oameni reali mureau, poate chiar în acea clipă, în război. M-am simţit vinovat şi, în noaptea respectivă, m-am culcat mai devreme.

În vacanţa de Crăciun, a intervenit povestea cu miros de zăpadă şi fum a pasiunii pentru R. După ce m-am întors, într-o seară Ş. a apărut în uşă cu o scrisoare în mână; o desfăcuse, o citise, se amuza, flutura ironic în aer hârtia parfumată, scoasă din plic şi mă întreba: „Ce-i asta?” M-am înroşit, cred, m-am zăpăcit şi, probabil, şi acest duş rece a avut rolul lui în stingerea primului elan erotic. Foarte curând, am revenit la pasiunea pentru cărţi, care n-a mai fost periclitată, în cei trei ani, decât o singură data. Tocmai citeam (coincidenţă ironică!) „Lumea ca voinţă şi reprezentare” şi mă chinuiam să înţeleg de unde venea dezgustul de viaţă al filosofului german, când am descoperit că în clădirea de peste drum, în camera ce se afla chiar în dreptul odăii mele, locuia sau lucra o femeie tânără. Deschisese geamul şi, aplecată în afară, se uita pe stradă. Vântul îi flutura părul, lovindu-i obrazul, gâtul şi sânii, dezgoliţi, provocatori. Am simţit o dorinţă tulbure biciuindu-mi trupul şi mi-a pierit pe loc interesul pentru sila cu care vorbeşte Schopenhauer despre dragoste şi despre viaţă.

Unamuno zice că sunt mai multe adevăruri decât timp pentru a le spune. Şi nu poţi să spui

două adevăruri în acelaşi timp. Bineînţeles, adevărul trebuie spus, dar trebuie să decizi ce anume este pentru tine mai urgent. Poate că nici de trăit în acelaşi timp două adevăruri nu e posibil. Am început s-o spionez pe femeia de peste drum şi, vreo săptămână, am stat mai mult la fereastră decât la masă. Ea a observat acest interes şi, amuzându-se probabil, deschidea geamul, aplecându-se în afară. Era ca un joc erotic, ironic şi puţin pervers. După vreo săptămână, însă, tânăra femeie a dispărut. Camera de vizavi a rămas pustie o vreme, apoi, spre marea mea dezamăgire, am zărit acolo un bătrân. M-am întors la Schopenhauer.

Şi, din acel moment, n-au mai intervenit niciun ocol, nicio fisură în aventura mea. O aventură în care n-am cunoscut moderaţia. Au fost trei ani petrecuţi într-o grădină de hârtie tipărită, unde dădusem buzna, jefuind la întâmplare ce mi se părea fruct ispititor, strepezindu-mi uneori dinţii, înşelându-mă, dar păstrându-mi, întreagă, ameţeala lăcomiei; trei ani de viaţă netrăită, dar în care n-am ştiut ce e plictiseala; trei ani de nebunie înţeleaptă, de care azi îmi amintesc cu nesiguranţă, ezitând de câte ori vreau să mi-i explic. Evadam oare dintr-o adolescenţă cenuşie, lipsită de prieteni şi de distracţii, într-o lume mai convenabilă firii mele şi care răspundea unei nevoi mai adânci? Sau cărţile îmi ofereau ceea ce nu eram în stare să obţin în viaţa obişnuită? În loc să sar în arenă, ca băieţii din Spania, nerăbdători să se afirme, porneam pe drumul invers. Îmi creşteam taurii de care aveam să mă tem mai târziu.

20

Am încercat uneori şi în parte chiar am izbutit să-mi învălui într-o aură romantică perioada de care-ţi vorbesc. Mi-am zis că ea a fost singura din viaţa mea în care am avut atâta lipsă de tact şi de

discernământ încât m-am putut crede, fără să mă complic, pe pământul făgăduinţei. Că numai atunci am trăit într-o beţie trează care mi-a permis să am o libertate deplină, nemaiatinsă niciodată, în faţa cărţilor. Citeam orice, fără prejudecăţi, şi nu mă încurcam în consideraţii estetice. Nu împărţeam cărţile în importante şi neimportante, ci în bune şi proaste. Nu le analizam, le citeam. Acum, foarte rar, dacă merg cu trenul sau mă aflu într-un loc unde n-am de ales, reuşesc să citesc aşa cum respir. În rest, sunt sclavul gusturilor, preocupărilor şi prejudecăţilor mele. Mi-am pierdut inocenţa lecturii, plăcerea pură a lecturii gratuite, libertatea inegalabilă cu care citeam altădată, pe nerăsuflate, o carte întreagă într-o singură noapte. Am căpătat ticuri, năravuri. Revin mereu pe pagină, înaintez ca un cal împiedicat, mă întorc, subliniez ce mă interesează, confrunt, iau note, rămân pe gânduri, fac adică tot ce se poate, s-ar spune, pentru a-mi îngreuna lectura, pentru a-i distruge spontaneitatea şi farmecul, transformând-o în ceva laborios. Uneori, îmi trebuie aproape o săptămână ca să termin o carte care mă interesează. Mă lupt să nu scap nimic din substanţa ei, iar aceasta mă sileşte să avansez bănuitor, prudent, să amân întoarcerea paginii, deşi procedând aşa nu fac decât să-mi pulverizez emoţia. Ştiu că e o utopie ce vreau, însă nu mă pot dezbăra de dorinţa, mai puternică decât mine şi în mod sigur dăunătoare, de a obţine o lectură totală. De mulţi ani nu mi s-a mai întâmplat să ţin în mână o carte cu simplitatea de odinioară. Citesc din interes profesional, citesc pentru că mă interesează un autor sau mă interesează o problemă, citesc pentru că „trebuie”, există, nu-i aşa? cărţi pe care nu-ţi poţi permite să le ignori, citesc din multe alte motive, mânat de multe impulsuri, cu excepţia unuia, să citesc pur şi simplu pentru a citi. Am intrat într-un automatism din care nu mai pot ieşi, se pare. Destul de des, încerc o oarecare jenă şi mă trezesc în încurcătură

când sunt întrebat: „Ai citit cutare carte? E foarte etc, etc.” O fi! Dar eu încă n-am apucat s-o citesc. Citind greu mai ales cărţile care îmi plac, fiindcă nu mă îndur să pierd nimic din ele, în jurul meu, în loc să scadă, creşte numărul volumelor care aşteaptă. Cum să nu am nostalgia barbarului de şaisprezece ani care gonea impetuos peste pagini? Dacă fericirea de a citi nu-i o simplă vorbă, pot să declar că numai atunci am cunoscut-o în formele ei pure, că numai atunci lectura a fost cu adevărat paradisiacă. Încă un paradis pierdut.

Alţii, care au trecut prin experienţe asemănătoare, au dat dovadă, din câte am înţeles, de putere de sacrificiu în pasiunea lor. Eu n-am sacrificat nimic, cu excepţia unei părţi din orele de somn, de dragul lecturii, şi n-am renunţat la nicio şansă autentică de a-mi petrece în chip plăcut timpul liber. M-am îmbolnăvit de singura boală ai cărei germeni mi-au fost accesibili. Apoi, exista, poate, chiar ceva ridicol în acea jefuire a bibliotecilor întreprinsă de un elev care nu-şi îndeplinea obligaţiile şcolare. Cu toate acestea, am văzut un act de bravură, de independenţă, în faptul că am stat închis într-o cameră cu ferestrele opacizate de praf, unde mi-am învins până şi neîndemânarea tehnică, lungind firul de care spânzura singurul bec, ca să-l aduc până aproape de pat. În general, n-am fost capabil să-mi impun o disciplină spartană, dar în acei trei ani am găsit puterea s-o fac. Şi oare nu-i adevărat că, pentru a săvârşi ceva deosebit, prima condiţie e să nu-ţi împărţi forţele? În această privinţă, un pustnic nu e străin de Don Juan. Unul mizează pe abstinenţă, pe virtute, altul pe viciu, însă nici unul, nici altul nu-şi pierd vremea cu jumătăţi de măsură. Pustnicul se scoală dimineaţa în grota lui, îngenunchează, se roagă şi cugetă la deşertăciunea celor lumeşti. Don Juan deschide ochii, îşi zăreşte pălăria cu pene, zâmbeşte simţind în nări parfumul ultimei femei cucerite şi se gândeşte la deşertăciunea

renunţărilor. Pe drumuri opuse, amândoi ajung mai departe decât alţii. Pustnicul să discute cu păsările, cu norii, iar Don Juan să tragă statuile de barbă.

Alteori, am gândit cu totul altfel. Mi-am spus că dacă providenţa sau întâmplarea ar fi vrut să-mi trimită atunci un binefăcător, el trebuia să mă dea afară din cameră cu biciul, să mă oblige să bat mingea pe maidane, să sar gardul la „Venus" şi să-mi învăţ apoi lecţiile la anatomie, la geologie, la fizică, la chimie, la biologie, la geografie, care figurau, şi nu erau singurele, printre materiile tăiate de pe listă. Experienţa mea de pustnic prematur a contribuit, poate, nu numai la formarea, ci şi la deformarea mea. N-a fost ea vinovată pentru marea uscăciune exterioară din prima mea tinereţe? Aveam, totuşi, şaisprezece, şaptesprezece ani, vârstă la care se cuvenea să-mi placă să fiu tânăr, şi nu-mi amintesc să fi făcut atunci, în afară de această benevolă şi prea serioasă claustrare între cărţi, nici o prostie răsunătoare, nici o ispravă ieşită din comun. Oare unicul meu curaj a fost să nu iau parte la escapadele şi elanurile colegilor mei? să mă închid între patru pereţi? Cam puţin pentru un adolescent sănătos care îşi alesese drept deviză această ameninţare a lui Pascal: „Orice greşeală se bazează pe o excludere." Eu excludeam zilnic, adâncindu-mă într-o pasiune care ascundea, poate, şi altceva decât o foame normală: o anumită timiditate de a trăi. În timp ce încercam să înţeleg sila de viaţă a lui Schopenhauer, îmi împuţinam singur partea de viaţă trăită. Şi pe urmă n-a lipsit mult ca modesta mea experienţă de pustnic să devină nefastă chiar în planul culturii. Orbecăind cu atâta entuziasm prin lecturi întâmplătoare, fără să mă intereseze dacă merg în direcţia bună sau nu, puteam să ajung la nepăsarea unui beţiv care bea ce se nimereşte şi să-mi închid drumul spre orice simţ al valorilor.

Excludeam, parţial, însăşi realitatea, punând între ea şi mine cărţile pe care le citeam. Lectura

era, probabil, fără să-mi dau seama, şi un mod de a fugi de o realitate pe care n-o înţelegeam, care mă speria. Între cărţi nu mai aveam sentimentul că eram o gânganie, un amănunt fără importanţă într-o lume care se zvârcolea. Îmi luam partea de frumuseţe de acolo de unde puteam, dintr-un univers închipuit, care, fără să ducă lipsă nici el de drame, de eroi nefericiţi, era mai uşor de priceput şi nici nu ameninţa să mă strivească. Tragismul războiului mi-a rămas în bună măsură străin. L-am înţeles mai târziu din documente, din cărţi, din filme.

21

Această oscilare de optici asupra anilor petrecuţi în strada Vasile Lascăr nu e întâmplătoare. Ea oglindeşte permanentul du-te-vino dintre bibliotecă şi stradă în care mă împinge firea mea. Între cărţi, lumea mi se pare mai bună. Cred chiar că ajung să o idealizez. Momentele neplăcute sunt rare şi se rezolvă uşor; e destul să las din mână cartea care mă indispune şi să iau alta. În vreme ce pe stradă fiecare pas e un risc. Un şofer de autobuz se distrează trecând în viteză pe lângă tine, stropindu-te; ceva mai departe te loveşti de cineva şi te trezeşti apostrofat. Ce poţi să faci? Strada nu-ţi aparţine, n-ai cum să-i impui gusturile şi opţiunile tale. Nimeni nu te opreşte să-ţi triezi sever biblioteca, să rămâi numai cu autorii pe care-i preţuieşti. Pe stradă, eşti doar unul dintre pietoni. Cu toate acestea, n-aş putea trăi numai între cărţi. De când sunt silit să-mi amintesc ca prin vis de ceasurile când înotam în Herăstrău, spre seară, după ce m-am întors de la mare, îmi lipseşte ceva tot atât de important ca o carte bună.

Uneori, mă întreb: nu cred destul în cărţi? la mijloc e un deficit de pasiune? sau un plus de vitalitate? Opinia că o pasiune se măsoară nu după ceea ce îi dai, ci după ceea ce eşti în stare să

sacrifici pentru ea o găsesc prea tranşantă, aşa că prefer să iau lucrurile ca atare. Nu mă pot descurca decât în această ezitare sistematică. Ba, chiar cred că e mai uşor să renunţi la ceea ce posezi decât la ceea ce doreşti. Pentru mine, viaţa reprezintă un unic adevăr în care cărţile sunt la fel de reale ca o pajişte caldă sau ca bucata de cer tulbure şi parcă neurastenic pe care o văd acum.

Spun asta, deşi încalc se pare tocmai principiul pe care l-am invocat mai devreme în favoarea aventurii mele din strada Vasile Lascăr, îmi împart continuu forţele. Tânjesc şi să exist şi să analizez acţiunea destinului în mine, înfruntând riscul să mă lipsesc singur de şansa de a desăvârşi ceva.

22

— Sunaţi degeaba, am auzit o voce în spate, când am apăsat a doua oară pe butonul soneriei.

M-am întors. Era o femeie care ieşise din casa vecină, o căsuţă cochetă cu multe flori în verandă, mai retrasă şi despărţită de stradă printr-o grădină. Voinică, fără să fie grasă, cu părul strâns sub o basma verde, femeia s-a apropiat pe cărarea ce taie pieziş grădina şi s-a oprit lângă gardul de sârmă dintre cele două proprietăţi.

— Nu e acasă, v-am spus, repetă ea, în timp ce sunam din nou. Şi chiar dacă ar fi, nu v-ar răspunde. Domnului Mişu nu-i plac musafirii.

Mi-a venit să râd auzind-o zicându-i lui Cicero, Mişu.

— Am zis ceva caraghios? se formaliză femeia observând că mă stăpânisem să nu râd.

— Nu, doamnă.

Stătea mai departe lipită de gard, aşteptând.

— Să nu-mi ziceţi mie Cleo dacă…

Nu părea o mahalagioaică. Era îmbrăcată cu o rochie de stambă croită cu gust şi avea în priviri o francheţe simplă, naturală, care o făcea plăcută, în

ciuda faptului că nu e o femeie frumoasă şi a trecut binişor de a doua tinereţe.

— Veţi vedea. M-aş mira să mă înşel.

M-am temut totuşi. Cunoşti genul, nu? În cinci minute o asemenea femeie îţi povesteşte toată viaţa, începând, fără fasoane, de la orice amănunt prozaic. Te vede, de pildă, citind. Se apropie de tine şi te întreabă: „Ce citiţi?" Şi înainte de a apuca să-i răspunzi, a şi dat drumul ghemului să se rostogolească pe jos: „Că şi mie îmi plăcea să citesc. Pe urmă m-am luat cu viaţa. Ce să fac? Am neglijat cărţile şi mi-am văzut de necazuri. Că am avut, să nu vorbesc cu păcat, destule. Dacă le-aş povesti în amănunt, până diseară v-aş tot spune."

— Sunteţi prieten cu domnul Mişu? m-a chestionat Cleo fără să se mişte de la gardul de sârmă. Dând zăpada la o parte, a smuls câteva fire de iarbă de pe marginea unui strat, ca să-şi facă de lucru, dar era, evident, un pretext. După ce şi-a scuturat mâinile de ţărână, a rămas, în acelaşi loc. Însă ce puteam să zic? Era în curtea ei.

— Tot profesor şi dumneavoastră?

— Nu, nu… m-am bâlbâit.

— V-aş invita la o cafea, poate vine între timp domnul Mişu, m-a întrerupt Cleo, însă tocmai acum m-am apucat să zugrăvesc. În perioada asta, zugravii sunt cam în gol de producţie, mă costă mai puţin. La punga mea se simte.

Ei, da. Încă puţin şi aveam să joc rummy în verandă cu doamna Cleo. Imposibil să nu-i placă acest joc. Omoară foarte bine timpul. Sau aveam să ascult un disc, trebuie să posede aşa ceva, cu Edith Piaf: „Rien, rien, je ne regrette rien." Şi pentru că mă învârteam pe loc, neştiind cum să procedez ca să plec normal, fără să fiu nepoliticos, a urmat, bineînţeles, o nouă întrebare:

— Dumneavoastră cu ce vă ocupaţi?

— Adică ce meserie am?

— Dacă nu sunt prea curioasă, râse ea. Poate am vreodată nevoie. O relaţie nu strică în ziua de azi.

— A, nu fac nimic interesant, m-am scuzat. Îmi pare rău că trebuie să vă dezamăgesc. Nu vă pot fi de folos. Sunt scriitor.

— Scriitor? se miră Cleo. Foarte interesant… A râs încurcată, arătându-şi dinţii, frumoşi încă pentru vârsta ei… Încurcat la rândul meu, m-ara grăbit s-o salut, îndreptându-mă spre poartă.

La Universitate, m-am hotărât să trec pe la întretăierea străzii Vasile Lascăr cu strada Italiană. Ştiam că n-aveam ce revedea, de fapt, deoarece casa în care am locuit a dispărut demult, dar paşii au luat-o aproape fără voie într-acolo. Ce vrei, nu mă pot stăpâni să dau târcoale absenţelor… Un teren de sport pentru elevi şi un coş de baschet e tot ce se vede. În spate, clădirea liceului. Au apărut şi doi plopi. Nu erau. Tramvaiul trece tot pe aici. Piaţeta o recunosc. În locul firmei magazinului de coloniale „Vancea” se află firma cofetăriei „Vrancea”. Mă întorc şi mă uit spre fereastra care m-a determinat să renunţ o săptămână la Schopenhauer. Casa arată la fel. Cenuşie şi prăfuită. La geam nu e nimeni. Dar cine ar putea fi pe care să-l cunosc? Totul s-a transformat în cuvinte, un roi de cuvinte organizate în capul meu într-un sistem: scara de serviciu, coridorul lung, zidurile scorojite, acoperite pe dinafară de iederă sălbatecă, eu tânăr… Acesta pare a fi trecutul. Un limbaj.

23

Dacă într-o tavernă cineva vrea să-şi achite consumaţia în prezenţa sa, toreadorul se consideră ofensat. „Când matadorul e aici, nimeni nu plăteşte”, strigă el, fără să se sinchisească de numărul celor prezenţi. Căci nu e el omul care să calculeze cât îl costă mărinimia. După ce a văzut moartea atât de aproape, e fericit că are prilejul să fie risipitor şi se lasă cuprins chiar de o adevărată

superstiţie a generozităţii; se teme că destinul îl va pedepsi dacă se arată zgârcit.

Dar oricâţi bani ar cheltui un toreador, el nu-şi poate cumpăra un alt trecut. Oricâţi tauri ar învinge, nu va înceta să se teamă în sinea lui că lumea bună îl consideră, de fapt, un necioplit datorită originii sale modeste. Locuieşte întotdeauna în hoteluri de prima mână, se plimbă cu femei elegante, nu primeşte restul când coboară din taxi, e invitat la diverse serate, notabilităţile oraşului se străduiesc să-l aibă printre musafiri, societăţile de binefacere îi cer concursul, dar în plină ameţeală a favorurilor cu care e răsfăţat are, uneori, senzaţia că e privit ironic. Praful în care s-a jucat cândva a devenit un păcat originar. Şi pe măsură ce cota celebrităţii sale creşte, începuturile sale îi devin tot mai nesuferite.

Acest complex al toreadorului reprezintă, probabil, partea cea mai neplăcută din psihologia sa. Acelaşi bărbat care a stat cu picioarele impecabil lipite în faţa morţii se pierde cu firea, într-un salon, când e întrebat prea insistent ce dialect vorbeşte. În arenă, se simţea puternic, strălucitor în „straiele sale de lumină”, admirat. Cunoscătorii îl asemuiau cu un tragedian. Acum nu mai e decât un flăcău de la ţară care se jenează de proveniența lui obscură şi ar vrea s-o ascundă. E mulţumit că senoritele îi zâmbesc şi îi fac semn discret cu evantaiul, că băieţii care se învârt în jurul taurilor se uită la el ca la un idol, că portarii îl salută având în buzunar fotografia lui, şi nu mai vrea să i se amintească mereu că a călătorit până la oraş într-un vagon de vite sau că, mai ieri, alaltăieri, era fugărit de paznici când încerca să se strecoare la o coridă. „Caramba!”, după ce şi-a pus viaţa în joc, nu are şi el dreptul să fie numai ceea ce „este”?

Sincer să fiu, aş fi preferat să aflu că toreadorul e meschin, preocupat continuu de bani, decât că ar da orice pentru a-şi lepăda, ca şopârlele, pielea în

care s-a născut. Nu e plăcut să constaţi că acest Damocles care a smuls sabia ce atârna deasupra lui, pentru a înfrunta destinul, se ruşinează de provenienţa lui ca un parvenit oarecare. Dar e greu să judeci un asemenea contrast dintr-o perspectivă obişnuită. Şi, apoi, faptul că eu nu m-am jenat niciodată că am învăţat alfabetul vieţii pe o uliţă prăfuită nu e un merit al meu. A fost rezultatul unui complex de împrejurări.

24

Într-o vreme am fost foarte atras de o idee care pe tine te-ar fi scandalizat, fără îndoială: că barbarii au adus un mare serviciu Romei. În linii mari, susţineam că vechile virtuţi romane intraseră în declin înainte de asediul barbarilor. Celebrul drept roman era din ce în ce mai des călcat în picioare, iar pe şoselele pietruite cu grijă cohortele treceau din ce în ce mai obosite, fiindcă nu mai ştiau în ce scop se luptau. Când barbarii s-au apropiat de zidurile care protejau Urbea, ei n-aveau nevoie de un Ulise şi de un alt cal troian. Calul roman era de mult în Roma. Îl reprezentau viciile, corupţia, despotismul sângeros, cinicii de tot felul şi, nu în ultimul rând, resemnarea. Roma lupta, conştientă că va fi învinsă. Şi nici zeii nu mai erau aceiaşi. Erau ei înşişi moleşiţi, corupţi, sceptici. Se lăsau decapitaţi de Caligula, pentru a-i purta chipul, şi concuraţi de Nero. Încât căderea Romei sub loviturile vizigoţilor şi ale vandalilor n-a fost decât o simplă formalitate. Barbarii au învins un imperiu muribund. Şi, fără să vrea, ei i-au adus Romei ultimul serviciu posibil. Au cruţat-o de o lungă şi penibilă agonie care ar fi compromis valorile romane în ochii posterităţii. Aşa, decesul Urbei a căpătat un sens de catastrofă, ceea ce a salvat, mai târziu, respectul pentru tot ce a reprezentat ea în istorie. După o mie de ani, colindând străzile Romei, Rafael a putut visa

liniştit să-i restaureze vechea grandoare. Renaşterea uitase de crime şi exalta vestigiile de marmură, statuile şi manuscrisele; uitase de Nero şi de Caligula şi se gândea la Vitruviu, la Cicero şi la Tacit.

Dacă m-ar fi întrebat cineva de ce vorbesc astfel, poate că aş fi râs: „Cum de ce? Foarte simplu. Eu însumi am trecut prin experienţele şi psihologia barbarilor. Am avut complexele, înverşunarea şi problemele lor când a trebuit să înfrunt şi eu un oraş. Cunosc bine aceste lucruri şi e firesc să am o înţelegere mai mare decât alţii pentru ele. Poate chiar slăbiciune, deşi eu n-am intrat în Roma (adică în Bucureşti) pentru a cuceri ceva sau pentru a mă plimba pe străzi ros de resentimente. Oraşul nu mi-a stimulat nici aroganţa de tip barbar, nici ranchiuna. Singurele mele reacţii barbare au fost o perplexitate iniţială şi o anumită stângăcie de care nu m-am dezbărat cu totul niciodată."

Şi n-ar fi fost o simplă bravadă acest monolog. N-am visat, ca tine, că m-aş fi putut număra printre apărătorii Romei. În schimb, prin nu ştiu ce capriciu al subconştientului, m-am simţit atras, mai în glumă, mai în serios, de onoarea de a fi un autentic barbar. Străin, pentru mine, de sensul „barbariei" (care mi-a repugnat în toate formele ei), „barbar" îmi suna misterios şi vag. Reprezenta în acelaşi timp un temperament şi un mod mai simplu, mai direct, mai natural, de legătură cu lumea. Barbarii nu erau moleşiţi, apatici, obosiţi. Ei erau totdeauna tineri, cu sângele cald şi plini de complexe pe care încercau să şi le învingă. Erau nu numai timizi şi agresivi, ci şi viguroşi. Defectele mele căpătau astfel o nobleţe negativă. Lipsa de tact, încăpăţânările copilăreşti sau absurde, într-un cuvânt gafele primeau o foarte poetică scuză şi o convenabilă aureolă. Mă explicam de ce, neştiind nici să dau, nici să primesc, am jinduit şi după una şi după alta. Chiar bucuria de a sta, vara, pe plajă

mai mult decât e recomandabil are un loc al ei în psihologia „barbarului”.

Destul de târziu mi-am dat seama că puteam fi rău înţeles. Tot vorbind despre experienţa mea de mic barbar sosit în Bucureşti, nu lăsam oare impresia că lumea copilăriei mele era mai rudimentară decât aceea în care m-am instalat? Desigur, în Bucureşti am văzut prima oară un palat al justiţiei, străzi pietruite, muzee, statui, arhive istorice care ţin, toate, de simbolurile Romei, dar ar fi o enormitate să susţin că abia atunci am luat contact cu civilizaţia. Barbaria mea ţinea strict de starea mea care-mi permitea să privesc cerul cu o maximă ingenuitate, ca praful de pe uliţa noastră. Cât priveşte însă civilizaţia, ea era mult mai veche în lumea din care venisem. Şi din moment ce ţăranii au pus bazele civilizaţiei şi culturii române ar fi fost cel puţin nepotrivit să vorbesc despre o provenienţă umilă.

25

În liceu, o singură dată am făcut greşeala de a-i scrie tatei să-mi trimită o sută de lei. Ulterior, am aflat de la mama că se plimbase câteva nopţi prin casă, frământându-se de unde să ia suma respectivă. De atunci nu i-am mai cerut bani. Mă mulţumeam cu cei pe care mama îi retrăgea din mărunţişul pentru biserică şi pe care prefera să mi-i dea mie, pe ascuns, decât lui Dumnezeu, cu toate că era o femeie evlavioasă. Din pricina aceasta, nu mă găseam în situaţia de a-mi măsura dorinţele. Trebuia să le izgonesc cu totul. Şi, treptat, m-am obişnuit să practic abstinenţa, nu moderaţia. Nu mă opream în faţa vitrinelor ca să-mi fac sânge rău. Lucrurile expuse îmi erau tot atât de puţin accesibile ca stelele, de aceea treceam mai departe, prin dreptul reclamelor, ca sub cerul înstelat. În afară de caiete şi hârtie, nu cred că am cumpărat altceva în anii liceului.

Aş minţi dacă aş pretinde că eram fericit să mă aflu deasupra ispitelor. Nu, aş fi vrut foarte tare să pot cădea în ispită. N-am avut niciodată virtuţi stoice. Dovadă că, zece ani mai târziu, când am încasat prima leafă, am cheltuit-o aproape toată la „Capşa", unde am luat un prânz copios de unul singur şi mi-am permis chiar suprema neruşinare de a reţine un taxi, ocupat, care să mă ducă în Ferentari. Însă nici n-am suferit din cale afară din pricină că mă vedeam obligat să apreciez ceea ce aveam, nu ceea ce aş fi putut să-mi doresc. Eram un barbar rezonabil, care-şi vedea lungul nasului. Înghiţeam în sec şi-mi păstram intacte dorinţele. Mi se părea că totul intra cumva într-o ordine firească, într-o fatalitate pe care trebuia s-o iau ca atare. Şi pe care am acceptat-o destul de repede, fără să mă revolt. Mi-am zis: „Locul meu e de aici până aici." Doar când, dintr-o susceptibilitate exagerată, mă credeam compătimit, acest frumos echilibru se strica şi se răscoleau drojdiile din mine.

Adevăratele mele probleme au fost altele. Am fost nevoit să descopăr şi responsabilitatea, şi oraşul cam în acelaşi timp. Exact la vârsta când am încetat să mai fiu iresponsabil, când m-am descoperit ca om, m-am trezit în situaţia de a mă adapta la un alt univers, la un alt stil de viaţă. Iar în această dublă încercare lipsa mea de spirit practic mi-a creat destule greutăţi pe care susceptibilitatea le-a agravat.

Am trecut în anii de liceu printr-o etapă în care căutam cu fervoare literatura sămănătoristă şi îi iubeam pe sămănătorişti, văzând în ei un fel de apostoli. Îmi plăceau cărţile care zugrăveau satul ca pe o oază de puritate şi, spre deosebire de tata, care prefera cărţile de istorie, romane despre medii total necunoscute sau de aventuri, le citeam fericit, cu recunoştinţă. Nu ştiam mare lucru despre sămănătorism şi despre ideologia lui, iar văicăreala pe seama destrămării lumii patriarhale mi se părea

cam exagerată, deoarece realităţile din Lisa mi se arătau solid aşezate în rosturile lor, însă eram gata să mă convertesc la religia sămănătoristă numai pentru faptul că predica venerarea satului.

Aproape totul mă mâna în această direcţie. Ruptura petrecută în destinul meu, vârsta fragedă, depărtarea de părinţi şi dorul de ei, conservatorismul, teama de necunoscut, dificultatea de a mă acomoda cu un mediu nou, greoaia aderenţă la realitate. Şi ca şi cum toate acestea n-ar fi fost de ajuns, singurătatea, lipsa prietenilor au complicat şi mai mult lucrurile. De la distanţă, vedeam universul meu natal scăldat într-o lumină ideală, trandafirie, disperată, foarte propice pentru a mă apropia de o mistică a patriarhalităţii. M-am vârât în această foame de a idealiza ca într-o cămaşă de forţă şi puţin a lipsit să devin un caz clasic de inadaptat.

Prin clasa a V-a, îmi făcusem chiar o teorie, cârpită din cunoştinţele mele de atunci. Îmi spuneam că fiecare cultură a plasat undeva paradisul pierdut, anticii în legendara Arcadie, Renaşterea în lumea antică dispărută, romanticii în ruine şi că noi românii suntem printre puţinii care încă beneficiem de un paradis moral viu: satul, matricea valorilor noastre naţionale şi a sufletului românesc. Una dintre povestirile pe care le-am scris în acei ani, poate chiar prima mea încercare, începea cu această declaraţie mai mult decât limpede pentru starea mea de spirit: „Oraşul e un fel de străinătate interioară pentru români.”

Ceva mai târziu mi s-au mai limpezit unele lucruri. Am început să intuiesc că ideile sămănătoriste nu apăruseră din senin. Am scris chiar, îmi amintesc, pentru un concurs şcolar, un soi de lucrare în care susţineam ceea ce reţinusem din diverse cărţi, că edificarea României moderne provocase două tendinţe contrarii. Una însetată de forme noi, de instituţii noi, care reclama modernizarea precipitată a societăţii româneşti de

la începutul veacului, recuperarea timpului pierdut. Alta, care vedea în această grabă un pericol pentru valorile tradiţionale, un atentat împotriva autenticităţii noastre spirituale. Una cerea progresul cu orice preţ şi cât mai repede. Alta, îngrozită că ne vom pierde identitatea, se crampona de tradiţii, sacralizând satul, vatra tradiţională prin excelenţă. De aici opoziţia dintre satul divinizat şi oraşul satanizat, de aici perspectiva unui sat edenic şi refractar, ameninţat de asalturile impure ale civilizaţiei, de aici antiurbanismul unei părţi a culturii noastre.

Oricum, în starea de spirit în care mă aflam, ducând dorul părinţilor, mi s-ar fi părut monstruoasă posibilitatea de a mă ruşina că eram fiul lor, că veneam dintr-o margine de sat, situată ea însăşi într-o margine de istorie. N-am fost în pericol nicio clipă să mă socotesc defavorizat de destin şi nu mă pot lăuda că mi-am biruit vreo jenă. Totul a fost hotărât la mine, dincolo de scrupule şi de conştiinţă, pe cale pur afectivă. Mi-am ascultat inima. Atâta tot. Într-o zi, am auzit că ar exista nişte documente unde scrie, pe piele de viţel, că pe la începutul secolului al XVI-lea ar fi fost în Lisa patru familii de boiernaşi, dintre care una purta un nume identic cu al meu, şi am ciulit urechile. Am întrebat unde se găsesc aceste documente, mi s-a spus că sunt redactate în latină, că au fost emise de o anume Anna Bornemisza, dar n-am simţit nevoia să scotocesc după ele. Nu ştiu nici azi dacă există cu adevărat şi m-ar deranja dacă aş fi curios. Sper că mă înţelegi fără să-ţi mai explic de ce.

26

Am ieşit, cu timpul, din carantina sufletească iniţială şi n-am devenit un dezrădăcinat, deşi întruneam aproape toate caracteristicile dintr-un portret-robot al candidatului la dezrădăcinare. Am

început să mă lămuresc că universul în care mă născusem şi care era esenţial pentru mine nu epuiza totuşi lumea. Mă deprindeam cu oraşul, învăţam să-mi placă unele din realităţile lui, să le suport pe altele. Faptul că nu aveam dezinvoltura orăşenilor autentici, că sistemele mele de alarmă intrau în acţiune îndată ce începeam să fiu singur, iar aceasta mă transforma uneori într-un soi de urs vârât într-o vitrină cu porţelanuri, pierdea pe nesimţite din importanţă. Pe scurt, mă acomodam. Prindeam rădăcini noi, fără să le uit pe cele vechi.

Poate că nici n-am fost un barbar adevărat, unul dintre aceia care, intraţi în Roma, îşi păstrează intacte instinctele şi suspiciunile, având refuzuri radicale. Treptat, mi s-au domolit tristeţile şi revoltele, am început să privesc mai atent în jur şi existau destule momente când mă simţeam chiar bine pe străzile pe care treceam! Mă ameţeau plăcut reclamele, vitrinele colorate, febra circulaţiei, cinematografele, teatrele, cofetăriile, chiar dacă n-aveam acces în ele. Nu mă rodeau porniri vrăjmaşe şi nu eram înclinat să dispreţuiesc ce nu puteam poseda, să mă răfuiesc cu ce nu puteam pricepe. Eram, dacă vrei, un barbar cuminte, de bun simţ, dispus, după o lungă ezitare, să se lase educat. Mă încerca adesea dorinţa de a fi ca toată lumea din jurul meu, de a mă pierde în masa celorlalţi, de a-mi şterge semnele particulare.

O mare ambiţie mi-ar fi dat, poate, energia unei provocări, unui pariu. Dar nu eram un ambiţios. N-aveam nicio mănuşă de aruncat. Îmi era dor de satul natal, fără să duşmănesc oraşul. Înţelegeam din ce în ce mai bine că-mi lipsea realismul lumii din care plecasem, unde reveria era un lux pentru care nimeni n-avea timp, şi, pe de altă parte, că nu eram un cuceritor, ca să-mi croiesc, victorios, o nouă identitate. Astfel că eram sincer în două direcţii contrare. Duceam cu mine un univers închis, într-o înceată, dar sigură deschidere spre lumea citadină. Undeva la jumătatea drumului

dintre ceea ce fusesem şi ceea ce deveneam, rămâneam la fel de legat afectiv de locurile natale şi continuam să citesc literatură sămănătoristă, în vreme ce mă obişnuiam din ce în ce mai mult cu oraşul, care mă „corupea”, cu bibliotecile lui mai ales. Puteam să jur, sentimental, pe relaţia mea de suflet cu satul, dar nu mă simţeam oprimat de zidurile Bucureştiului, condamnat să fiu prizonier între ele, nu aveam impresia că trăiesc într-o realitate ostilă, nu vedeam în jurul meu răul acuzat de literatura care suspina pe mormântul patriarhalităţii. Constatam chiar că poveştile despre realitatea demonică a oraşului, despre tentaculele care pândeau la fiecare colţ de stradă pe bietul tânăr cu sufletul curat venit de la ţară erau simple poveşti. Eu nu observam aceste tentacule! Nu pricepeam unde stătea „balaurul”. În Cişmigiu? În Biblioteca Academiei? În sălile cinematografelor de pe bulevard spre care priveam cu neobosită dorinţă? Sau în barul (nu ştiu cum am ajuns într-o noapte acolo) unde Malagamba, cu gulerul său înalt, cu umerii hainei căzuţi şi cu pantalonii strânşi pe picior, bătea ca un diavol toba, jonglând cu beţele prin aer?

Nu bănuiam totuşi că, într-o zi, mă voi simţi „acasă” pe aceste străzi. Mă socoteam un orăşean de ocazie. Dar sunt oare astăzi orăşean sută la sută? Un petic de iarbă, un nor sau o trâmbă de praf mă fac uneori să mă îndoiesc. Atunci, mi se pare că există în mine două straturi ale timpului. Şi nu mai ştiu dacă melancolia care le învăluie e un rest din ceea ce am fost. Sau, dimpotrivă, o parte din ceea ce n-am reuşit să devin.

27

Prima oară când am citit „Ion”, pe la paisprezece, cincisprezece ani, am fost şocat şi chiar revoltat. Nu eram pregătit şi nici dispus să înţeleg un erou care-şi snopeşte părinţii în bătaie.

Drept care am aruncat cartea şi abia peste nouă, zece ani, am reluat-o.

Îmi terminasem studiile universitare, iar legătura mea cu Lisa devenise de altă natură. Mă duceam acolo în concediu. Eram, prin 1950, proaspăt reporter la Radio şi, în această calitate, am pornit într-o zi spre Năsăud. Mă muncea un proiect. Voiam ca, pe baza unei lecturi radioscopice şi a confruntării cu realitatea imediată care-l inspirase pe Rebreanu, să reconstitui, documentar, la Prislop, geneza romanului.

Trebuie să invoc, pentru a scuza acest proiect juvenil, o circumstanţă atenuantă. Exageram povestea care circula şi pe care romancierul însuşi o recunoscuse, că exista un prototip al lui Ion, că el îi scrisese, rugându-l să nu se supere, dar fiindcă auzise că „l-a pus în carte şi că trăieşte de pe spinarea lui" se gândise să ceară partea ce i se cuvenea din câştig. Ceea ce, de bună seamă, era foarte în spiritul lui Ion. Dădeam proporţii extraestetice acestui fapt şi-l socoteam pe Rebreanu un autor norocos, care a avut şansa de a-şi fi întâlnit viitorul roman „scris", brut, de viaţă. Mi se părea că el făcuse ceva în genul „vederilor" lui Canaletto din Veneţia, transportase realitatea în artă. De altfel, pe vremea aceea exageram amănuntul că Zola a transcris în romanele sale meniuri publicate în presă sau că Balzac obişnuia să se plimbe pe stradă cu un carnet în mână, citind firmele, pentru a-şi boteza personajele. Aşa se explică de ce m-am decis să merg la Prislop, să compar locurile, oamenii, moravurile, întâmplările, totul, cu universul Pripasului din roman. M-am dus s-o văd pe Ana, despre care auzisem că trăia încă, să aflu „romanul" preexistent şi să-l confrunt cu cel citit de mine. Câteva zile am trăit febril această aventură neserioasă, de detectiv literar. Am cutreierat Prislopul, câmpul, am întrebat în dreapta, în stânga, m-am interesat de diverse detalii şi am căzut victimă prejudecăţilor mele şi

improvizaţiilor celor cu care am stat de vorbă. Fiindcă n-am fost, probabil, singurul care a pornit într-o asemenea expediţie. Au mai existat, din câte mi-am dat seama, şi alţii, atraşi de legenda genezei acestui roman, care bătuseră drumul spre Prislop cu aceleaşi gânduri. Cei din Prislop se învăţaseră cu naivii care veneau să întrebe unde a locuit Ion, ce face acum Ana, dacă localul cârciumii lui Avrum există aidoma, şi intraseră în joc, îşi fabricaseră anumite răspunsuri care să întreţină echivocul şi legenda. Bănuiesc că mulţi au citit romanul din pricina străinilor care tot veneau să-i chestioneze şi că se întreceau acum, cu o ironie bine ascunsă, să povestească drept reale lucruri aflate din carte, distrându-se pe seama încântării vizibile ce-i cuprindea pe interlocutorii lor. Am făcut o anchetă minuţioasă, care azi mi se pare ridicolă, dar în care atunci am crezut cu toată puterea. Dacă memoria nu mă înşală, am „stabilit" cu precizie locul unde îngenunchease Ion ca să sărute pământul şi am cules de la vecinii ei, întrucât eroina, bătrână acum, „lipsea din localitate", nenumărate amănunte privind-o pe Ana. Am plecat cu trei caiete pline cu însemnări în care înregistrasem conştiincios toate echivalenţele dintre roman şi realitate, începând cu drumul spre Prislop, şi intenţionam să public un studiu pe această temă. Numai întâmplarea care m-a împins să neglijez proiectul m-a ferit să mă fac de râs.

Acest episod arată cât de mult mă schimbasem. Nu mă mai supăra deloc asprimea conflictelor din „Ion", nu mai eram tributar viziunilor idilice, sămănătoriste, chiar dacă a fost nevoie să treacă alţi ani pentru a înţelege întreg răul posibil dintr-o adoraţie fanatică, inclusiv din aceea practicată de sămănătorişti. Eram mai realist, cât pot fi eu realist. Şi încă nu căpătasem sentimentul care mă stăpâneşte acum, că lumina magică a copilăriei vine cumva din afara istoriei. M-am plimbat prin Prislop, cu carnetul în mână, ca un grefier obiectiv.

Existau multe asemănări între Prislop, aşa cum arăta atunci, şi Lisa, în arhitectura caselor, în port, în obiceiuri, chiar în forma uliţelor, dar înregistram asemănările cu un ochi lucid, preocupat exclusiv de comparaţia cu amănuntele din roman. Aceasta mă face să cred că a existat o vreme în care am fost şi mai bucureştean decât acum, deoarece memoria mea nu avea aceeaşi greutate ca azi, şi că am trecut totuşi destul de aproape de drumul băieţilor din Spania, desprinşi de satul lor după ce au prins gustul arenei. Îmi plătisem tributul de dependenţă, aveam dreptul la propria mea viaţă. Nu renegam nimic, îmi respectam în continuare datoriile de suflet, însă nu mai stăteam pe gardul din capătul grădinii noastre. Coborâsem de bunăvoie şi plecam fără să mă uit înapoi. Eram mântuit, aşa îmi închipuiam atunci, dezlegat, liber.

Mă înşelam. De fapt, nu înţeleg întrebarea pusă de Kafka, „Departe de ce?”, deşi intuiesc din ce disperare ţâşneşte. Înţeleg mult mai bine de ce o femeie din Ferentari a strigat înainte de a muri: „mamă, mamă!” cu toate că nu-şi cunoscuse mama. Am impresia că fără amestecul de „aproape” şi „departe” care ne leagă şi ne separă de lume, nici dragostea, nici tristeţea n-ar mai avea sens. Dacă vorbele mele nu-ţi par un simplu paradox, m-am depărtat, prin forţa lucrurilor, de satul istoric şi m-am apropiat de cel etern. Mă duc din ce în ce mai rar la Lisa, în schimb ştiu din ce în ce mai bine de ce ereditatea este un zeu.

Uneori, mă surprind stând la fereastră aproape ca într-o ogradă. Din biblioteca mea face parte şi bucata de cer pe care o văd zilnic. Nu mi-ar fi totuna s-o schimb cu altă bucată de cer. Mi-ar lipsi, dacă aş pleca de aici, plopii de peste drum, desenaţi cu cărbune parcă pe albul zăpezii, iedera care între timp s-a uscat de tot, acoperişurile roşii pe care le regăsesc în fiecare dimineaţă când ridic jaluzelele, parcul minuscul din colţ, becul care agonizează noapte de noapte chiar în dreptul

ferestrei mele, troleibuzele care se defectează cu predilecţie tot aici, probabil ca să nu mă simt singur. M-am obişnuit cu acest decor prozaic, nu mi-ar fi simplu să-mi iau cărţile şi să mă mut aiurea. Sunt, poate, mai conservator decât credeam, mi-a rămas ceva din mentalitatea ţărănească asupra casei, care, mai mult decât un domiciliu, era pentru înaintaşii mei un mod de a se instala cu micul lor univers în universul mare, cosmic. Dacă aş vedea într-o zi, în dreptul ferestrei, un zid înalt care nu mi-ar îngădui să zăresc nicio bucată de cer, nu m-aş simţi deloc în largul meu, oricât de mare ar fi confortul de care m-aş bucura.

28

E încă devreme. Afară, zăpada s-a aşternut într-un strat gros. Rareori, vântul spulberă câte o pală de ninsoare peste acoperişurile pe jumătate ascunse de pâcla nopţii. Când vântul se opreşte, fulgii cad liniştiţi, pufoşi, teatrali. Se aşază pe case, pe stradă, pe crengile scheletice ale plopilor, pe garduri, creând un decor echivoc, de basm nordic. Deschid radioul. Un nou avion a fost undeva deturnat. Pilotul a încercat să aterizeze forţat, s-au rupt aripile, au murit mai mulţi pasageri. La Paris a explodat o bombă pusă de terorişti. Proteste. Întrebări alarmate. Ce va urma? Un institut de statistică anunţă că din zorii omenirii până în 1830, populaţia globului a ajuns abia la un miliard, că într-un singur secol, din 1830 până în 1930, ea s-a ridicat la două miliarde, că în treizeci şi şase de ani, din 1930 până în 1966, ea a crescut la trei miliarde. Din 1966… Renunţ să mai urmăresc. Între timp, zeii meteorologiei regizează mai departe poveşti cu fulgi mari, indolenţi, de o albeaţă nefirească, de o castitate care purifică totul. Mâine, poimâine, zăpada va semăna cu molozul îngheţat, dar acum ninge frumos, idilic, fabulos.

Numai amestecul tulbure, de noapte şi dimineaţă, dă o notă de promiscuitate basmului.

Exista, ţin minte, un singur autobuz care trecea, la vreo trei kilometri de Lisa, pe la ora patru când, iarna, era încă noapte de nepătruns. Plecam pe la trei, dacă trebuia să duc neapărat ceva la cursă, şi ca să-mi dau curaj luam căţeaua cu mine. Ea mergea liniştită până ce auzea ceva care o speria, un urlet de lup în depărtare, de obicei. Atunci se ascundea între picioarele mele, stânjenindu-mă la mers. Oricât încercam s-o scot de-acolo, s-o conving să meargă alături de mine, nu reuşeam. Trebuia s-o feresc şi de fiecare dată mă hotărâm să n-o mai iau la viitorul drum. Nici eu nu eram liniştit, dar, acum, acele nopţi îmi apar cu totul altfel. Ele au căpătat cumva proprietăţi de noapte polară. Întunericul lor a devenit romantic, deşi ştiu bine că n-a fost aşa. S-ar zice că în propria noastră viaţă avem o Romă pe care o idealizăm şi că vraja copilăriei, în forma ei cea mai pură, este o operă de bătrâneţe.

29

Mă încearcă un sentiment curios în faţa lui Cicero. Mă simt eu anacronic în faţa lui. Ochii cenuşii, de culoarea nisipului, şi figura uscată, ascuţită, pe care pielea pare aşezată direct peste oase, se luminează când bătrânul zâmbeşte. Sprâncenele enorme, zbârlite îi dau un aer uşor comic, dar e de ajuns să-l aud vorbind despre o carte rară ori despre „virtus romana” ca să-i invidiez convingerea cu care înlătură de obicei obiecţiile.

Azi mi-a relatat o discuţie cu un istoric care, după părerea lui, susţinea ceva scandalos: că blândeţea celui mai înţelept împărat roman a costat scump Roma, că Marc Aureliu a sacrificat, indirect, multe vieţi lăsându-l urmaş pe

Commodus, îngustul la minte şi crudul Commodus, în timpul căruia suspiciunea era egală cu dovada, iar o execuţie era însoţită de moartea tuturor celor care ar fi putut deplânge sau răzbuna victima. Şi nu e adevărat? am vrut să zic, dar m-am oprit la timp. M-am mărginit să spun că e important să avem o imagine exactă, reală, neînfrumuseţată a istoriei şi i-am dat exemplul unei cărţi ce-mi căzuse întâmplător în mână, despre Nero, unde e numit, nici mai mult, nici mai puţin, şi nu ironic, ci cu tandreţe! „le pauvre Nerone”. De altfel, autorul nu se limita la „bietul”, „sărmanul” Nero. Ceva mai departe, îl socotea de-a dreptul „un très bon garçon”.

— Chiar aşa, „un foarte bun băiat”, ce spuneţi despre asta?

Cu un zâmbet în colţul gurii, bătrânul m-a întrebat ce ştiu eu despre Nero.

— Ce să ştiu? Ce ştie toată lumea. Ce-am învăţat la şcoală. Că şi-a omorât şi mama.

Suetoniu şi Tacit, mi-a zis el, n-au spus şi lucrurile bune. De pildă, că până la conspiraţia lui Piso, Nero a păstrat o măsură înţeleaptă în represiune. Nu m-am putut opri să-l întreb de la câte crime în sus începe, după părerea lui, neînţelepciunea. La care Cicero mi-a atras atenţia că l-am înţeles greşit. Nu justifica omorurile săvârşite de Nero. Voia doar să arate că moda răfuielilor cu Roma antică schematizează fără să lămurească nimic. Pentru a-l explica pe Nero, a continuat el, trebuie pornit de la o premisă anume. Că mai mult decât împărat, Nero se considera artist. Aici e cheia care poate lămuri restul. Acesta e visul pe care l-a mângâiat Nero alergând prin teatre arhipline unde cânta, la Napoli mai întâi, apoi în Grecia. Sunt lucruri care se cunosc mai puţin. Câtă lume ştie, de exemplu, că la Roma carierele artistice erau socotite inferioare, nedemne de un patrician şi, cu atât mai mult, nedemne de un împărat? În ochii romanilor, rolul cântăreţilor era

numai de a amuza. Nero a scandalizat de aceea pe toată lumea vrând să obţină în teatre favorurile marelui public.

Nu eram de acord cu el. Dădea prea mare importanţă detaliilor, scuzelor.

— Mi se pare o nebunie, oricum, domnule profesor, să-l considere cineva pe Nero „un très bon garçon”. Menirea istoricilor nu e să ierte, ci să stabilească adevărul. Într-o zi, cineva dornic de originalitate cu orice preţ ar putea să-i certe pe judecătorii de la Nürnberg că au fost cârcotaşi, că au uitat de pasiunea lui Hitler pentru muzica lui Wagner.

— Roma nu e Nero, mi-a zis el, iar a apăra ce merită să fie apărat e tot atât de important ca a acuza.

— A acuza ce trebuie acuzat e tot o formă de a apăra, i-am replicat.

— Poate că aveţi dreptate, a admis bătrânul. Dar, în orice caz, pe mine mă întristează furia cu care Roma antică e privită ca o Sodomă a Europei. Moda sau epidemia asta ameninţă nu ruinele, ameninţă ceva din noi.

L-am citat pe Fontenelle: „Înaintea lui Descartes se raţiona mai comod; veacurile trecute sunt nespus de fericite de a nu-l fi avut pe omul acesta.” Cicero a râs.

— Aşa că n-avem ce face, domnule profesor. Suntem la sfârşitul secolului XX, chiar dacă aici, în camera dumneavoastră, ne aflăm parcă într-un sanctuar antic.

S-a ridicat să-şi dezmorţească picioarele, apoi s-a aşezat la loc. M-a întrebat dacă nu m-a tentat să fac un drum în Spania din moment ce vorbesc despre coride.

— O călătorie vă poate ajuta, stimulându-vă, dându-vă sugestii.

— Da şi nu. Câtă vreme nu văd Spania, pot să mi-o imaginez cum vreau. Am o libertate deplină să-mi aleg chipul care-mi place. Pe când dacă m-aş

duce la faţa locului acum, mi s-ar impune o realitate. Aş şti cu precizie cum *este* corida. N-aş mai şti cum *poate fi.*

Bătrânul mă urmărea cu o sclipire veselă în ochi. Era vizibil mulţumit să mă audă vorbind astfel.

— Atunci o să mă înţelegeţi, mi-a spus pe neaşteptate. M-am gândit uneori că dacă aş ajunge la Roma, aş ezita, poate, să mă duc să văd ruinele sacre la care visez. M-aş teme, poate, că fascinaţia lor se va risipi după aceea.

30

Pe măsură ce se apropie Anul Nou, mă nedumereşte din ce în ce mai mult febra care ne cuprinde în asemenea zile. Aşadar, acuzăm timpul că înghite totul, că destramă, că şterge, că acoperă, că distruge, că sculptează admirabil numai capete de bătrâni, că îşi omoară elevii, că vorbeşte neîntrebat. Şi, pe de altă parte, îi sărbătorim curgerea. Salutăm faptul că am mai îmbătrânit cu un an. Ne veselim că viaţa se micşorează.

Am impresia că va începe să viscolească. Anul se încheie cum a început. Cu aceleaşi străzi pe care pietoni zgribuliţi se grăbesc să ajungă acasă. Unul are în mână o ramură de vâsc. De ce oare tocmai o plantă parazită e socotită simbolul norocului? Oare şi norocul e parazitar?

La urma urmei, şi părerea despre timp e o chestiune de optică. Fără timp, n-am fi cunoscut nici romantismul ruinelor, nici melancolia, nici teama de moarte (cu tot ce a construit ea!), n-am fi avut nici reveria eternităţii, nici pasiunea prezentului. Îndemnul „agaţă-te de clipă” şi energia vitală ce-l însoţeşte uneori ţâşnesc direct din spaima că timpul trece. Elixirul vieţii veşnice, ai zis odată, ar fi o mare nenorocire, ar face existenţa irespirabilă. Pământul ar foi de oameni nemuritori care n-ar mai avea loc unul de altul şi

probabil s-ar ajunge la situaţia monstruoasă de a nu mai fi îngăduită nicio naştere pentru a nu pune în pericol nemurirea celor deja născuţi.

Înainte de a fi pictată de Rembrandt, bătrâneţea a fost modelată, rid cu rid, de timp. Nerăbdarea, experienţa, speranţa, toate sunt legate de el. Până şi graba bărbatului care trece acum pe trotuarul de vizavi cu un brad prizărit în mână. Neatent, calcă pe o creangă, se împiedică şi cade în zăpadă. Când se ridică, e furios. Se scutură de zăpadă, aruncă bradul şi pleacă. Dar după câţiva paşi se răzgândeşte. Şi se întoarce să-l ia.

31

M-am amuzat, azi, imitându-te, schiţând câteva „caractere" în „stil Marcel".

Primul „el". Îndesat, brunet, tânăr, mare amator de muzică uşoară, mai ales când ne odihnim. Şi generos, pe deasupra, căci ne face părtaşi la emoţiile sale estetice, ne asigură educaţia muzicală şi ne ţine la curent cu gusturile sale, fără să cruţe nici timp, nici energie. Deschide fereastra, aşază boxele pe pervaz, indiferent de vreme, fixându-le la maximum, ca nu cumva să fie frustrat cineva dintre cei ale căror camere dau spre curte. Îndeplineşte această treabă, de agent electoral al ultimelor şlagăre, într-un mod strict gratuit, fără să ne pretindă nicio recompensă. Ba, chiar se expune riscului de a-şi distruge timpanele de dragul nostru. Pentru că, dacă la mine, cu ferestrele închise, se aude urlând muzica, îmi închipui cât de greu trebuie să-i fie lui să suporte. Dar se sacrifică. De câte ori e bine dispus, are asemenea elanuri irezistibile de generozitate. Ca să-şi întărească rezistenţa, ţine o sticlă cu rom la îndemână. Altfel, l-ar răzbi frigul. Şi nu se mişcă de la fereastră. Priveşte în curte ca să vadă ce efect binecuvântat are muzica asupra celorlalţi locatari.

„Ea” are alt mod de a se autoflagela. Se sacrifică pentru a-l dresa pe Boby, o javră fără aptitudini care o sileşte să-şi extenueze coardele vocale. Fiindcă a învăţat-o cineva că dresajul se face numai ţipând. Dacă-i vorbeşti normal, nu învaţă. Şi atunci e obligată să ţipe continuu: Boby, vino încoace. Boby, du-te încolo. Boby, dă laba. Boby, ia laba. Boby, culcă-te. Boby, scoală-te. Evident, asta când nu merge muzica.

Altă „ea” e o distinsă iubitoare de animale. Adună pisici care hoinăresc fără stăpân prin cartier şi le păstrează până ce izbuteşte să le plaseze altor iubitori de animale, gest foarte nobil, care nu deranjează pe nimeni, în afară de al doilea „el”.

Acesta nu-şi plasează fraza preferată, stereotip, la sfârşitul cuvântărilor, cum făcea Cato cel Bătrân cu celebra sa „Ceterum censeo Carthaginem esse delendam!”, ci acolo unde te aştepţi mai puţin. Zici, acum o spune. Dar nu. Vorbeşte de altele. Şi tocmai când eşti gata să baţi în retragere, să nu-l mai asculţi, explodează ca o bombă: „M-am săturat de atâtea pisici!”

Aşa că mă feresc cât pot să stau la bucătărie, ale cărei ferestre dau în curte. Mă retrag aici, între cărţi, să aud zgomotele străzii, să mă liniştesc. De câte ori regele naturii stă în maiou (ţinuta de rigoare) la fereastră şi ascultă, extaziat, muzică sau face, cu devotament vocal, educaţia câinilor sau cere energic ca pisicile să aibă soarta Carthaginei, îmi plâng de milă fiindcă am avut ghinion, am evoluat, îmi zic, dacă teoria lui Darwin e valabilă, dintr-o maimuţă proastă.

32

Aşteptând Anul Nou, îmi fac bilanţul care arată mereu cam la fel. Hotărâri încălcate. Promisiuni de care nu m-am ţinut. Datorii pe care trebuie să le trec în contul noului an. După care iau alte

hotărâri, îmi promit alte lucruri sau îmi reînnoiesc vechile făgăduieli.

Mi-am alcătuit şi un chestionar, la care încerc să răspund. În care dintre noţiunile de bază ale coridei cred?

În succes? Greu de zis „nu”. Greu de zis „da”. Singurii care ştiu precis, fără să greşească niciodată, că valoarea cărţilor alcătuite de ei e în afara oricărui dubiu sunt autorii „Mersului trenurilor” şi ai cărţilor de telefon!

În şansă? Ea nu depinde de mine.

În onoare? Da.

În curaj? Da, însă curajul e mijloc, nu scop. Important e pentru ce-l foloseşti.

În speranţă? Da şi nu. Da, fiindcă pe poarta Infernului scrie „lasciate ogni speranza…” Şi nu, pentru că uneori speri fără să faci nimic, mărginindu-te să speri.

(Odată, chiar de Anul Nou, erai bolnav şi abătut. „Ce s-a întâmplat?” te-a întrebat, îngrijorat, cineva. Tăceai. „Spune, ce s-a întâmplat? şi-a ieşit el din sărite. Ce-a zis doctorul?” Te-ai strâmbat: „Mi-a recomandat să nu beau, să nu fumez, să nu mă cert cu nimeni, să fiu optimist, să mă culc devreme şi să fiu plin de speranţă.” „Şi ce te deranjează mai mult din ce ţi-a zis?” a râs Emil, parcă aşa îl chema. „Că trebuie să fiu plin de speranţă.” Emil a făcut ochii mari. „Nu înţeleg. Îţi baţi joc de mine?” „Nu-mi bat joc deloc, ai bombănit posomorât. Dar aceasta înseamnă că stau foarte prost. Cei sănătoşi n-au nevoie să spere.”)

În dorinţă? Da, cu toate că m-am încurcat uneori în dorinţele mele. În definitiv, putem fi judecaţi nu numai după ce izbutim, ci şi după ceea ce dorim să izbutim.

În dragoste? Bineînţeles. Dacă toreadorul n-ar avea cui închina victoria sa, ea ar fi tristă. Şi cred că, în principiu, totul ar putea fi împărţit în aceste două categorii: dragoste şi pornografie.

În aventură? Aventurierii aruncaţi în lumea largă de firea lor de cuceritori şi sedentarii se întâlnesc, probabil, până la urmă; ei doresc acelaşi lucru, numai mijloacele diferă; unii caută pretutindeni ceea ce alţii încearcă să obţină privind acelaşi punct.

În inteligenţă? Da. Trebuie, deşi inteligenţa e mai degrabă infernală decât paradisiacă.

În iscusinţă? Da şi nu.

Să explic ezitarea. Iezuiţii n-au fost totuşi nişte neîndemânateci. Nici alţii care i-au urmat. Apoi, privind cum îşi calculează un toreador paşii, ai crede că fericirea se poate învăţa ca o meserie.

În consolări? Nu prea ştiu ce să spun. Cel mai greu nu e să uiţi ce a fost, ce ai trăit. Cel mai greu e să uiţi ce n-a fost, ce nu ţi s-a întâmplat, ce n-ai fost în stare să înţelegi sau să fii.

În risc? Înţelepciunea celor care îşi umezesc degetul pentru a constata din ce direcţie bate vântul e inutilă în arenă.

În iluzii? Don Quijote n-a trecut niciodată, se pare, pe uliţele unui sat ca Lisa. Şi, dacă ar fi trecut, nimeni nu s-ar fi uitat după el, cu excepţia copiilor. Seara, dacă nu se culcau odată cu găinile, ca să se scoale dimineaţa devreme, bărbaţii îşi ofereau un ceas, două, de relaxare gălăgioasă la cârciumă. Încolo, de la răsăritul la apusul soarelui, erau ocupaţi cu treburile lor. Nu ştiu unde am învăţat să-mi fac iluzii.

În strategie? O vreme, la internat, a fost cerber la poartă un bătrân de prin Dâmboviţa, care îşi purta foarte mândru şapca de portar. Suferea de o boală care îi umfla picioarele şi, din cauza aceasta, stătea continuu pe scaun. Nu se ridica decât atunci când treceau directorul internatului şi soţia lui. Dar îşi dădea aere de comandant de câte ori vedea pe vreunul din noi că vrea să iasă pe poartă: „Bilet de voie ca s-o ştergi, ai? Să văd, să văd”, întindea el mâna, neîncrezător, dacă şovăiai, iar dacă îţi vedeai de drum se făcea foc: „Hei, unde te trezeşti

aici? Pe câmp?” Zicea „pe câmp” cu dispreţ, de parcă toată viaţa stătuse numai la poarta marilor hoteluri. Şi vai de cel prins cu vreun fals în biletul de voie. Bătrânul strângea buzele, „mă credeai prost, hai?”, şi reţinea corpul delict. În schimb, dacă-i arătai de la început consideraţie şi te îndreptai spre el ca să-i prezinţi biletul, îţi făcea binevoitor semn cu mâna că te credea pe cuvânt, puteai să pleci. Respirai uşurat, uf! şi ieşeai.

În utilitate? Van Gogh zicea că există două feluri de pierde-vară: unii care nu vor să facă nimic şi alţii care nu se găsesc pe ei înşişi. În mod hotărât, nu intru în prima categorie. Nu mă ameninţă decât pericolul să mă trezesc în cea de-a doua.

Mă întrerupe cineva care-mi telefonează să-mi ureze sărbători fericite. Fac şi eu la fel. Oricum ar fi, sărbătorile trebuie să fie fericite. „Pas de problèmes”, vorba poetului. Mă întorc apoi la melancoliile care mă hărţuiesc; din pricină că se sfârşeşte anul? din pricina iernii? din pricina mea?

PER ASPERA AD ASTRA

1

Trei condiţii trebuia să îndeplinească un tânăr în Lisa pentru a trece pragul maturităţii: să fie un bun cosaş, să bea o cantitate apreciabilă de rachiu fără să se clatine şi să devină destul de practic încât să-şi vadă clar propriul său interes, care-l diferenţia de ceilalţi. Prima dintre aceste condiţii, dă-mi voie să mă laud, am îndeplinit-o cu brio. Încă pe la sfârşitul liceului, am fost socotit cel mai bun cosaş din sat; dovadă că eram plătit cu preţ dublu când mă angajam, vara, să cosesc livezile altora. A doua, după câteva încercări penibile, în perioada studenţiei, am renunţat cu totul s-o satisfac. În afară de strada Bacchus din Ferentari, nimic nu mă leagă de acest zeu, care îmi e tot atât de străin ca şi viscolul de-afară. În ce priveşte a treia condiţie, am obţinut rezultate şubrede, neconvingătoare, în ciuda faptului că nu excelez nici prin generozitate, nici prin altruism. Astfel că, din punctul de vedere al lumii în care am văzut lumina zilei, mi-ar fi greu să pretind că m-am maturizat vreodată cu adevărat. Unica mea performanţă, aceea de cosaş de elită, s-a învechit. De altminteri, ea nu prezintă niciun fel de interes în Bucureşti. Ca să mă judec, ar trebui să adopt alte criterii, or aici pătrund pe un teren extrem de controversat. Trăiesc, probabil, într-o vârstă echivocă în care, pe pragul bătrâneţii, mai am impulsuri tardive de adolescent. Şi când mă gândesc că am pornit să mă maturizez sub semnul unei devize care părea foarte promiţătoare! „Per aspera ad astra”, „Pe căi aspre către stele”, un dicton din Seneca ales pentru tabloul de absolvire

a liceului „Radu Negru” din Făgăraş de către promoţia anului 1945.

În patru cuvinte, era exprimată foarte limpede ideea că porneam la drum, că pe acest drum trebuia să avem un ţel înalt şi că se cădea să nu ne speriem de greutăţi. Şi poate că unii dintre colegii mei au respectat îndemnul din vorbele lui Seneca. Eu mă văd nevoit să mă trag puţin în urmă. N-am ajuns la „astre”, nici n-am înfruntat cărările abrupte, anevoioase. În general, m-am mulţumit cu drumurile sigure, bătătorite, şi numai rareori am îndrăznit s-o pornesc pieptiş.

E drept că autorul tragediei „Hercule furios”, de unde a fost extrasă deviza tabloului nostru, n-a făcut parte niciodată dintre maeştrii mei. Şi nici nu putea face. Mai întâi că l-am citit la o vârstă când moderaţia mi se părea ridicolă, mai ales în condiţiile în care atâtea îmi lipseau. Ce puteam să înţeleg atunci din moderaţia stoică? Îndeosebi dintr-una predicată de cineva care putea să-şi permită orice, fiind sfetnicul unui împărat. Ea mi se părea o insultă adusă celor care o trăiau împotriva voinţei lor. Apoi, înainte de a-l fi citit cu atenţie pe Seneca, am aflat amănunte despre prezenţa sa lângă Nero, iar imaginea pe care mi-am format-o despre preceptorul împăratului m-a împiedicat să mă apropii cu inima deschisă de filosof. Să fii maestrul lui Nero, să asişti netulburat la băi de sânge şi să vorbeşti despre moderaţie, despre distanţa spirituală faţă de evenimente, aşa ceva îmi apărea de-a dreptul cinic, de neiertat unui înţelept. Fiind foarte tânăr, împărţeam lucrurile, simplist, în alb şi negru, le judecam fără o cunoaştere temeinică, în lumina unui idealism superficial, de aceea însăşi etica lui Seneca mi-a devenit suspectă. Omul trebuie să se supună destinului în viaţa exterioară, zicea el, dar recomandarea suna aproape ca o scuză. Nici măcar sinuciderea, forţată, a filosofului nu-i dădea, în ochii mei, aureola tragică a martirilor. Vedeam în

ea doar o formă ceva mai convenabilă de a muri. Odată ce împăratul, a cărui putere filosoful o servise înainte, îl condamnase la moarte, iar trimişii lui Nero aşteptau, gata să execute, la nevoie, ei sentinţa, tăierea venelor în baie era poate mai uşoară, mi-am zis, decât otrava înghiţită cu forţa sau pumnalul primit în inimă.

Dar părerile mele, în care, alături de ignoranţă, setea tinereţii de modele ideale juca un rol însemnat, nu mă scuză, fireşte, că am socotit deviza noastră simplu element decorativ. Cel mult, pot arăta că o memorie bună e câteodată un dezavantaj. Cine ştie, dacă nu ţineam minte suspiciunea cu care întâmpinasem şi alte sfaturi ale aceluiaşi autor, aş fi fost, poate, mult mai pătruns de importanţa momentului în atelierul fotografic de pe Corso.

M-am fotografiat cu un costum de împrumut (toţi trebuia să fim îmbrăcaţi în costum negru, cămaşă albă şi cravată neagră) şi chiar cu o cămaşă de împrumut. Ceea ce iscă în mine o undă de duioşie. Se pare că e o tradiţie în familia noastră ca în împrejurările solemne să nu avem ce ne trebuie. Tata s-a dus la biserică, la nunta sa, cu o cămaşă împrumutată. Eu i-am urmat exemplul în mai 1945 când ni s-a cerut să avem un anume fel de cămaşă la care cravata neagră, luată din recuzita atelierului, să se potrivească perfect. Am părut bogat (ce vremuri!), uns cu briantină în dorinţa de a mă prezenta decent în faţa eternităţii, ca să nu-mi cadă în şuviţe rebele pe frunte cum umblam de obicei. Stau în semiprofil, desigur la indicaţia fotografului care calcula pentru fiecare ce poziţie trebuia să aibă, în funcţie de locul rezervat în tablou, şi am un aer melancolic, romantic, în care bănuiesc mai degrabă o atitudine de circumstanţă. După gustul meu de atunci, aş fi ales ca deviză această frază din Stendhal: „Doreşte mult, speră puţin, nu cere nimic.” Ea mă exprima perfect, junele din fotografie, care are chipul meu fără

riduri, cunoscând, spre deosebire de mine, valoarea lucrurilor gratuite.

2

Venisem la Făgăraş după o ceartă cu Ş. Aceasta se întâmplase cu un an înainte, pe la sfârşitul lunii martie, când mai aveam puţin până să plec la Lisa, deoarece din pricina războiului se renunţase la ultimul trimestru şcolar. Ca niciodată, vacanţa mare începea odată cu vacanţa de Paşte.

M-am întâlnit cu el în curte, când veneam de la liceu. Treceam pe cărarea care şerpuia printre stivele de lemne, preocupat, şi aproape ne-am ciocnit. Am tresărit, m-am dat la o parte să-i fac loc să treacă, dar Ş. s-a înfipt autoritar şi amenințător în faţa mea, luându-mă din scurt.

— Cine a făcut porcăria?

„Porcăria" se petrecuse la ora de fizică, în timpul unei experienţe. Profitând de întuneric, cineva furase catalogul de pe catedră şi corectase severitatea exagerată a unor profesori. Evident, nu numai la el, pentru a nu se divulga. Din nenorocire, storurile fuseseră ridicate înainte ca obiectul sacru, catalogul, să revină la catedră, dar făptaşul, care risca exmatricularea dacă ar fi fost prins, nu era cunoscut la cancelarie.

— Ştii? s-a răstit S., văzând că tac.

— Nu.

— Minţi, zise el furios.

— Şi chiar dacă aş şti, n-aş spune, am recunoscut, dându-mi seama că era inutil să fac pe prostul, dar mirându-mă totodată de curajul meu. Era prima dată că îndrăzneam să-l înfrunt pe Ş. şi mă zăpăcea puţin această îndrăzneală bruscă, neprevăzută.

— Cum? Cum ai zis? Cutezi să mă… se bâlbâi el pe un ton tulburat şi surprins. Se congestionase la faţă şi clocotea. Se obişnuise să mă trateze ca pe o cantitate neglijabilă şi deodată constata că-mi

permiteam obrăznicia de a-i ţine piept. M-a fixat cu o privire de sticlă pisată. Înnebunisem? Când căpătasem curajul inadmisibil de a-i răspunde, de a-l contrazice? După ce şi-a recăpătat siguranţa de sine, mi-a poruncit cu o autoritate rece să mă duc să mă tund. Numărul zero. Apoi să mă prezint la el.

— Nu mă duc.

Zarurile erau aruncate.

— Atunci să-ţi iei actele şi să pleci de la „Spiru Haret", a strigat el, roşu de mânie, ridicând mâna să mă lovească, în clipa aceea (iarăşi destinul se exprimă prin amănunte!) mi-am pierdut şi eu cumpătul, ceea ce a decis definitiv evoluţia lucrurilor. Am strâns pumnii.

— Dacă dai…

Poate că această surpriză a fost încă şi mai mare decât prima, fiindcă Ş. şi-a retras mâna şi a plecat spre liceu aruncându-mi un răstit şi silnic „să nu te mai văd". Am rămas sleit de puteri, obosit. Capul îmi vâjâia. Pe de altă parte, în ciuda norilor care se adunau pe cerul meu, eram fericit. A fost întâia oară că m-am simţit mândru de mine.

Peste o săptămână, am plecat la Lisa, cu actele în buzunar. A doua zi, exact la aceeaşi oră, Gara de Nord a fost violent bombardată. În toamnă, m-am înscris în clasa a VIII-a a liceului „Radu Negru" din Făgăraş.

3

Un pedagog ne avertiza pe vremuri că elevul care îndrăzneşte să tragă cu urechea la ce i se suflă, când e scos la lecţie, sau, vai, să copieze fără să-i crape obrazul de ruşine la o teză, are multe şanse să îngroaşe mai târziu rândul delincvenţilor. Citise asta pe undeva şi îi plăcea s-o repete, ridicând un deget profetic şi acuzator. Nu mă pot opri să surâd acestei amintiri. Eu, unul, am scăpat de rigorile dreptului penal, n-am confirmat

profeţia! Micile mele păcate şcolare, de genul celor incriminate, (e adevărat, nu foarte multe, dar oricum au existat) n-au reuşit să facă din mine un borfaş. N-am pe conştiinţă nicio spargere şi nicio escrocherie, nu m-am trişat decât pe mine uneori şi, dacă ar fi să iau drept bun ce zic criticii, aş fi devenit un moralist. Ce vrei, se întâmplă. În fond, s-au văzut chiar cazuri în care păcătoşi sadea s-au convertit în virtuoşi posomorâţi. Şi nu datorăm oare obsesia mântuirii, cu tot cortegiul ei de iluzii şi crime, păcatului originar? Câţi predicatori ai virtuţilor au început prin a păcătui şi numai după ce au obosit s-au hotărât să-şi pună forţele în slujba altei cauze? Unul din arhetipurile posibile ale lui Don Juan a sfârşit într-o mânăstire şi a fost trecut, postum, în rândul sfinţilor. Iar Geneva, înainte de a învăţa zâmbetul diplomatic, a fost câteva secole cel mai încruntat oraş din Europa; în timpul lui Calvin, cântecul şi dansul erau interzise, a zâmbi devenise un păcat, femeile prinse cu cea mai nevinovată podoabă, o floare în păr, o rochie de culoare deschisă, erau socotite slujitoare ale diavolului.

Dar să vorbesc serios. Aveam optsprezece ani şi, după ce fusesem pe caldarâmul capitalei greiere-lichen, pustnic pasionat de cărţi, un izolat bănuitor şi ros de melancolii, m-am pomenit arborând într-un orăşel de provincie fumuri de bucureştean; experienţă cu totul nouă, generată de un amestec de împrejurări din care nu lipseau o evidentă imaturitate şi faptul că nu trăisem cu adevărat până atunci, în plan exterior, decât în mică măsură.

Din câte ţin minte, era prima oară că vedeam Făgăraşul altfel decât din tren sau din gară. Şi nici atunci nu l-am străbătut în toate direcţiile, deşi nu mi-ar fi trebuit mai mult de o săptămână pentru a-i explora toate străzile în amănunt. Treceam pe lângă Cetate, singura urmă seculară din oraş, fără să am curiozitatea de a pătrunde între zidurile roşii, măcinate de vreme, ridicate într-o groapă

imensă, ce servise pe vremuri pentru apărare. Mă precipitam, în schimb, să pierd vremea în micul centru, în formă de patrulater, unde nu exista nimic de descoperit.

Ca (după ştiinţa mea) toate oraşele ardelene, Făgăraşul avea un Corso. Mai exact spus, un trotuar în unghi drept, care nu depăşea pe ambele sale laturi o sută de paşi, dar purta un nume pompos, cu sonorităţi exotice, şi îndeplinea funcţii multiple, fiind în acelaşi timp un fel de vitrină a oraşului, loc de promenadă, ax al modei şi al ultimelor noutăţi, spaţiu de omorât timpul şi post de observaţie acaparat de adolescenţi la orele de vârf. Cine avea treabă îl ocolea. De aceea nu vedeai acolo niciodată oameni zoriţi. Pasul se relaxa automat în clipa când pătrundeai pe ilustra, pe plan local, fâşie de asfalt, devenea indolent şi te uitai să vezi pe cine cunoşti. Odată ajuns la capăt, te întorceai. Şi făceai aceeaşi operaţie de zeci de ori, dispunând de tine însuţi ca de un automat. Dacă aveai chef, intrai la celebra cofetărie „Embacher”, ale cărei ferestre uriaşe erau chiar la marginea trotuarului. Dinlăuntru, puteai să studiezi, nestingherit, cine trece. Ceva mai departe, retras într-o curte, se găsea un turn vechi, cu un orologiu care marca jumătăţile de oră şi orele. Dar nimeni nu-l lua în seamă. Timpul curgea pe Corso după propriile sale legi. Încet, placid, răbdător, desuet şi romantic. Acolo se plimbau frumuseţile locale etalându-şi ultimele toalete sau ultimele cuceriri, pe acea sută de metri se înfiripau şi se destrămau idile, se vânturau cele mai recente cancanuri sau se scoteau de la naftalină vechi aşteptări, acolo treceau, alene, spre seară, în grupuri gălăgioase, băieţi şi fete din Făgăraş, schimbând glume sau priviri furişe de fiecare dată când se petreceau. Numai îndrăgostiţii evitau în genere acest loc unde prea era totul sub lupă. După ce-şi făceau ucenicia pe Corso, preferau aleile

presărate cu prundiş şi umbrite de arbori, din jurul Cetăţii, care se dovedeau mai discrete.

Cam aceasta era scena pe care mă mişcăm în orele libere. Mică, modestă, provincială. Lipsea fanfara care cânta duminica în alte târguri, dar mi-am petrecut, şi mi-am pierdut multe ore pe irezistibilul trotuar, aşteptând să mi se întâmple ceva ieşit din comun care întârzia să se producă. Încheiasem, plecând din Bucureşti, faza de sihastru retras între cărţi şi nu prea ştiam ce să fac altceva. Cinematografe existau în Făgăraş numai două, iar reprezentaţiile teatrale erau rare; când veneau trupe aflate în turneu, cu actori de mâna a treia, care jucau plictisiţi în spectacole degradate. Dacă ameţeam să mă tot învârt pe Corso, dădeam o raită pe strada liceului de fete, care pornea chiar din centru şi ducea, spre vest, în afara oraşului, identificându-se cu şoseaua naţională. Mergeam până în dreptul prefecturii, fără să întorc capul spre ferestrele internatului „Doamna Stanca", deoarece nu vroiam să-mi trădez interesul pentru instituţia în cauză, după care mă întorceam spre strada Tăbăcarilor, unde se găsea internatul băieţilor, într-o clădire scundă, lungă, urâtă, semănând cu o imensă magazie vopsită în galben lutos, cu ferestrele foarte joase, numai bune pentru a le utiliza ca poartă în caz de nevoie. Locuiau acolo aproape numai elevi din cursul inferior. Cei din clasele superioare, care nu erau din oraş, preferau de regulă să locuiască „în gazdă". Îi costa mai mult, în schimb se bucurau de mai mari libertăţi. Aşa se face că din clasa a VIII-a eram în internat numai doi. Un refugiat de la Iaşi şi eu.

Mă simt dator cu o precizare. Eu nu sunt deloc convins că Doamna Bovary trebuie să-şi aibă domiciliul în provincie. Au existat, probabil, destule doamne Bovary la Paris. Şi nu cred că o viaţă lâncedă ţine obligatoriu de liniştea unui târg, mai mult sau mai puţin prăfuit, că marile tensiuni spirituale au nevoie de vacarm ca peştele de apă.

Unora le-a fost de ajuns o chilie sau o cămăruţă de mansardă, departe de bulevardele pe care se fac şi se desfac gloriile de tot felul, pentru a trăi plenitudinea. Provincialismul e o stare de spirit, un mod de a fi, de o simţi, e o carenţă care ţine de tine, nu de locul în care te afli. Întocmai ca plictiseala. Am văzut provinciali veniţi în Bucureşti care sunt şi mai provinciali decât înainte. Decorul nou n-a făcut decât să pună în evidenţă şi mai bine ceea ce a existat provincial în ei. Încât, dacă mă învârteam fără rost pe Corso şi pe alte câteva străzi, vina nu era a Făgăraşului; carenţa sa afla în mine. Nu aveam resurse pentru a face altceva ori, poate, exista în mine o derută de care m-am eliberat atunci.

Existenţa pe care o duceam era destul de ternă. Inevitabil, deşteptările ca la cazarmă, drumurile la liceu, care funcţiona temporar într-o clădire improvizată, în spatele turnului vechi de pe Corso, apoi orele de masă, la prânz, seara, culcarea odată cu căderea nopţii. După-amiezele erau singurele perioade ceva mai colorate, dar şi ele aveau o lentoare care, după agitaţia din Bucureşti, mă deruta şi mă obosea. Pierise aureola de mister pe care imaginaţia mea o dăduse în copilărie oraşului spre care se îndreptau, vinerea, căruţele pline ce mergeau la târg. Totul mi se părea acum cam meschin, prea mic pentru fapte mari şi pasiuni de excepţie. Aşa cum îl vedeam eu la optsprezece ani, îi lipseau Făgăraşului planul secund, metafizic, din Lisa şi zgomotul care ar fi umplut această lacună. Mă irita şi impresia (cât de exactă? ridic din umeri şi-mi spun: tot ce e sincer o adevărat, chiar dacă nu e) că, vrând să imite, la scară redusă, Braşovul şi Sibiul, jinduind să ajungă, într-o zi, ca ele, se uita negustoreşte la ţăranii care-l asaltau cu un amestec de sfială şi respect. Maşini erau rare, în trecere, şi se vedeau, încă, trăsuri. Căruţele venite din sate circulau peste tot, inclusiv în centru. Lumea, pe stradă, era ea însăşi pestriţă. Orăşeni şi ţărani se

amestecau aproape fără întrerupere, în special în faţa judecătoriei, la spital, în magazine, în restaurante, mai puţin la „Mexico” ale cărui preţuri mai pipărate selectau clienţii. După ce treceai de centru, agitaţia scădea, iar atmosfera devenea ca apa ce bălteşte pe malul Oltului, undeva în apropiere.

Câtva timp, până m-am lămurit cum stăteau lucrurile, m-am mişcat prudent în acest cadru strâmt care nu mă predispunea la reverii, nici la studiu. Blestemul meu de „rac” m-a împiedicat şi acolo să am prieteni, să mă duc la colegi acasă, să încheg relaţii fireşti. Stăteam mai departe, ca Diogene, într-un butoi, numai că în loc să-mi rostogolesc butoiul pe bulevardele Bucureştiului, o făceam acum pe câteva străzi, mai modeste, din Făgăraş şi în special pe Corso. Dorinţa mea cea mai mare ar fi fost să casc gura într-o agora, să ascult expuneri înflăcărate, să asist la controverse, la care să şi particip, eventual, după ce căpătam curaj. Aş fi fost nespus de bucuros dacă ar fi existat un loc în genul faimosului Hyde Park, unde fiecare să se poată înălţa pe un bolovan ca să-şi spună părerea despre destinul omenirii, sau de felul pieţelor publice greceşti, unde filosofia se confunda cu pălăvrăgeala. Asimilasem cât de cât nişte idei, acum aveam poftă să mi le verific şi să-mi expun propriile păreri. Încercarea de a face asta în clasă s-a soldat cu un eşec. Când am îndrăznit să-i zic profesorului de română că aveam alte opinii despre simbolism decât cele pe care ni le înfăţişase el, m-a privit tăios prin lentilele ochelarilor, m-a întrebat de la ce liceu venisem şi dacă acolo era obiceiul ca elevii să fie impertinenţi. Apoi m-a poftit să iau loc în bancă şi să vorbesc numai când voi fi întrebat. Ceea ce, îţi dai seama, mi-a tăiat cheful să perseverez. După acest duş rece, care a însemnat pentru mine o severă dezamăgire, deoarece nu vrusesem să-l ofensez pe profesor, ci doar să propun la Făgăraş

atmosfera destinsă, de la orele de română din ultimul an de la „Spiru Haret”, m-am abţinut de la orice pornire socratică, în clasă. Pe stradă, aşa ceva era cu atât mai puţin posibil. Plăcerea despicării firului în patru nu se număra printre lucrurile preţuite la Făgăraş. Era privită chiar cu suspiciune, ca o dovadă de neseriozitate. Cei care se plimbau pe Corso preferau nimicurile parfumate, iar cei care aveau treabă nu-şi pierdeau timpul cu speculaţii gratuite şi inutile, dispreţuindu-le şi socotindu-le străine de spiritul locului.

Mi-a devenit repede clar: nu-mi puteam deschide aripile, încă slabe, la Făgăraş. Mult mai în largul meu mă simţeam în Lisa, de care mă despărţeau acum numai optsprezece kilometri. Dispăruse şi nostalgia care mă persecutase tot timpul în Bucureşti, constituind, inconştient, o sursă de energie, de confuzii, dar şi de clarificări. Acum întâlneam mereu, în piaţă sau pe străzi, oameni de la noi şi, dacă aş fi vrut, n-ar fi fost o problemă – trei ore de mers pe jos – să mă duc sâmbăta, pentru o zi, acasă, ceea ce mi-a dat o linişte cu care n-am ştiut ce să fac şi, poate, o relaxare sterilă; din moment ce eram atât de aproape, nu mai visam universul natal. Rămânea viitorul care ar fi putut să-mi dea de gândit. Era vremea să mă decid pe ce drum aveam să pornesc după terminarea liceului. Însă eram prea necopt, în ciuda celor optsprezece ani ai mei, ca să fiu cât de cât înţelept, şi prea impulsiv ca să-mi organizez cu răbdare, minuţios, viitorul. În plus, societatea făgărăşană era, sau mi se părea, mai închisă decât cea bucureşteană. Trebuia să cunoşti pe cineva care să-ţi servească de călăuză ori de garant pentru a pătrunde în intimitatea ei, or, cu firea mea de timid agresiv nu inspiram, probabil, încredere unei lumi care avea tabieturi şi prejudecăţi temeinice. Consecinţa e uşor de prevăzut. M-am trezit singur pe o scenă redusă, ceea ce e totdeauna riscant. Ritmul existenţei mele încetinindu-se brusc,

dispuneam de un plus de energie pe care nu m-am priceput să-l cheltui altfel decât făcând gafă după gafă.

Să nu te aştepţi să-ţi relatez cine ştie ce isprăvi ieşite din comun. E vorba de fleacuri, de o dezorientare de moment trăită cu entuziasm şi convingere. Îndrăznelile pe care mi le-am permis erau mărunte, bune numai să-mi ameninţe notele la purtare, şi aveau, bănuiesc, o pronunţată notă de ridicol. În special aerele mele de bucureştean nimerit în provincie, pe un Corso meschin, unde nu pierdeam niciun prilej pentru a mă lăuda cu „cei şapte ani de Bucureşti", trebuie să fi fost de un comic imens. După ce trăisem în capitală pregătit să-mi scot ghearele la cea mai simplă bănuială că eram privit ironic pentru lipsa mea de rafinament urban, mă purtam acum ca un bucureştean scăpătat, exilat într-un târg de provincie. Apoi, rezervat până atunci, am devenit peste noapte de o juvenilitate agresivă. Nu mă feream să încalc regulamentele şcolare şi căutam cu lumânarea ocaziile de a-mi da în petic, de la escapadele pe care le organizam noaptea, când furam căpşuni din grădina papistaşilor, vecină cu internatul, până la fronda de a merge fără şapcă prin oraş sau de a sări pe fereastră pentru a mă duce la teatru când venea o trupă în turneu. În Bucureşti făcusem dovada cuminţeniei, mi-am zis probabil. Era timpul să-mi arăt că sunt un om complet. Şi fiindcă exagerasem înainte în claustrare, exageram acum în direcţia opusă, amânând grijile serioase pentru mai târziu. Calea de mijloc îmi era străină, iar despre disciplină interioară nu îndrăznesc să vorbesc.

Nu mai ştiu dacă exista vreo raţiune limpede pe care o urmam. Mai degrabă înclin să cred că făceam totul spontan. Aveam o părere superficială şi mediocră despre fericire, oricum, dacă mă judec după mijloacele prin care încercam să mi-o procur şi după genul, hai să-i zic aşa, de fericire după care

alergam. Mă mândream, de pildă, cu decizia de a absenta de în orele de istorie, întrucât nu mă mulţumea, spuneam, metoda de predare! Într-o duminică dimineaţă, întorcându-mă de la un bal, m-am ciocnit de profesor pe stradă. M-a poftit imperativ la liceu. „De ce?” m-am mirat. „Vreau să te ascult, n-ai notă la oral”, a venit răspunsul, stupefiant. „Scuzaţi-mă, nu sunt pregătit”, am zis încurcat, dar profesorul nici n-a vrut să audă. În felul lui avea dreptate. Doar că soluţia era originală. Am intrat amândoi în clasa goală, el s-a aşezat la catedră, eu am luat loc în bancă şi a urmat cel mai ciudat examen pe care l-am susţinut vreodată. Rezultatul a fost, bineînţeles, catastrofal pentru mine. Eram chiar ameninţat cu o medie primejdioasă. Noroc că profesorul nu cunoştea deloc limba franceză, iar acest amănunt, la fol de cunoscut printre elevii din Făgăraş ca secretul lui Polichinelle, a fost providenţial, căci la teză, am născocit o lucrare de istorie, aparţinând, chipurile, unui istoric francez, şi am scris vreo şase pagini, „citând” copios „în original” din autorul inexistent, căruia i-am pus în seamă diverse teorii improvizate ad-hoc, ceea ce mi-a adus din partea profesorului observaţia „brânză bună în burduf de câine” şi o notă de ajuns de mare pentru a îndrepta balanţa.

Acel an mi se pare un lung simulacru. Mă grăbeam să arunc cu amândouă mâinile rezerva aproape intactă de adolescenţă netrăită, zorit parcă să recuperez timpul pierdut şi cheltuind o energie disproporţionată pentru fleacuri. O banală lipsă de maturitate, de chibzuinţă, găsise în împrejurarea că schimbasem capitala cu un orăşel de provincie un teren extrem de fecund pentru a se manifesta. Cel puţin aşa îmi explic erupţia mea de viaţă exterioară. După modestia la care te sileşte un oraş mare unde nu te cunoaşte nimeni şi te intimidează uriaşa indiferenţă a vacarmului din jur e, poate, normal, îmi spun, să devii vanitos într-un oraş de nici douăzeci de mii de locuitori unde ai senzaţia

că fiecare gest al tău e observat. Mai ales când ai optsprezece ani, un simţ nu prea dezvoltat al realităţii, o naivitate cam necumpătată şi, în spatele tău, o experienţă ca aceea a mea. Mă învăţasem să înfrunt un balaur! O şopârlă, cum era Făgăraşul în comparaţie cu Bucureştiul, îmi dădea vertigii de vitejie! Scena mică, provincială, pe care mă mişcam corespundea perfect unei crize şi unei vendete. Din fericire, faptul că mă aflam la internat stingherea şi limita posibilităţile de a duce prea departe actele de bravură. Pe deasupra, eram totuşi un diletant în materie. N-aveam anvergura care ar fi adus lucrurile sub limita de foc unde pericolul devenea grav. M-am mărginit să mă scald până la saturaţie şi fascinaţie în mediocritate.

N-aş vrea să privesc acest episod făgărăşan cu un ochi posac şi nedrept. El a avut, fără îndoială, şi părţi bune. M-a tămăduit de multe complexe şi, îndeosebi, m-a scos în stradă, la soare. Datorită lui am aflat că eram tânăr şi că tinereţea mea avea nevoie nu numai de biblioteci. În plimbările de pe Corso, în raitele nocturne prin grădina călugărilor catolici sau în vizitele nereglementare la teatru simţeam instinctiv că nu voi mai avea ocazia, mai târziu, să fiu la fel de lipsit de griji. Şi nu mă înşelam. Non sum qualis eram. Nu mai sunt aşa cum eram. Pasărea Phoenix reînvie din cenuşă, potrivit legendei, abia la cinci secole sau la un mileniu, iar o viaţă omenească e mult mai scurtă.

Însă, ca să fiu corect până la capăt, trebuie să accept şi un lucru neplăcut: că adevăratul provincial în toată povestea aceasta eram eu. Comportarea mea în anul petrecut la Făgăraş era de un provincialism înduioşător, ba chiar mă tem că nu mi-a scăpat atunci niciunul din defectele perfectului provincial. Mă credeam cineva, aveam impresia că ochii celorlalţi erau îndreptaţi cu interes şi curiozitate spre mine, nu-mi vedeam limitele proprii, puneam totul pe seama orizonturilor înguste ale oraşului unde mă găseam,

şi numai timiditatea m-a salvat de riscul de a duce aceste prea bune păreri până la un punct unde stupiditatea ar fi lăsat urme ca vărsatul de vânt.

Când am încheiat anul, am mers, cu toţii, încolonaţi prin oraş, într-un tur de adio, după care ne-am reîntors la liceu. Profesorii ne aşteptau pe trepte. Era o zi senină, de la sfârşitul lui mai sau de la începutul lui iunie. Bătea soarele în ferestrele liceului, incendiindu-le. Noi eram cuprinşi de febra evenimentului, gălăgioşi şi trişti. Căci dacă e o fericire să începi, în orice sfârşit e ceva trist. Ne bucuram că terminam liceul, dar exuberanţa noastră era uşor forţată. În ea şi în lumina aurie care se revărsa peste clădirea gălbuie a şcolii rodea viermele unei melancolii confuze pe care n-o puteam nici înţelege, nici alunga. Nu ştiu de ce colegii m-au delegat atunci pe mine să spun câteva cuvinte de rămas bun profesorilor. Am ieşit în faţă şi m-am pomenit spunând că eram descumpănit; nu-mi era clar ce avea să urmeze pe drumul nostru, dar îmi era foarte clar de ce anume ne despărţeam. Tonul meu nu se potrivea deloc cu anul petrecut la Făgăraş. Profesorii mă priveau surprinşi. Câţiva şi-au şters pe furiş lacrimile. Vorbeam patetic, de parcă m-aş fi maturizat brusc, în câteva ceasuri, sub presiunea sentimentului că încheiam o etapă din viaţă. Nu mi-am permis nicio frivolitate, eram eu însumi surprins de gravitatea vorbelor mele. Le-am cerut iertare profesorilor pentru toate supărările pe care li le făcusem şi cred că, în emoţia momentului, m-au iertat.

4

Toreadorul trebuie să învingă un adversar vizibil şi previzibil, în vreme ce acela care se mărturiseşte trebuie să învingă o reţea întreagă de obstacole, în care se încâlceşte uneori ca într-o pânză de păianjen.

Mai întâi memoria. Există, fără îndoială, întâmplări, experienţe pe care numai în amintire le vedem clar, cu toate înţelesurile, unele dintre ele nici măcar bănuite înainte. Amintirea e atunci ca o a doua viaţă, faţă de care viaţa trăită pare o eboşă. Alteori, însă, memoria scaldă atât de mult în reverie ceea ce a fost încât, nu o dată, mă pomenesc că nu mai sunt sigur de exactitatea celor petrecute. Mă şi întreb cum au reuşit autorii care îşi povestesc în amănunt viaţa să reţină totul cu fidelitate. Şi cum de şi-au păstrat imunitatea la duioşie?

Apoi, vanitatea. E greu să nu-ţi pese câtuşi de puţin cum apari în ochii altora, să nu cedezi deloc dorinţei de a te aşeza în lumina cea mai favorabilă, de a atenua părţile neplăcute, scăderile, micimile, laşităţile, de a te vedea cum ai vrea să fii văzut sau măcar de a evita unele amănunte penibile. Nu ceea ce ne acuză e greu de mărturisit, spunea Rousseau, ci ceea ce ne face de râs. Cu ani în urmă, stăteam după-amieze şi seri întregi cu tabla de şah în faţă. Studiam deschideri, finaluri, combinaţii, iar a doua zi îmi verificam într-o atmosferă încărcată de fum progresele teoretice, jubilând la fiecare reuşită şi enervându-mă la fiecare eşec. Mă duceam să-mi iau raţia zilnică de viciu la un club de pe strada Nuferilor unde stăteam ore în şir, ţintuit pe un scaun, fără să mă pot ridica dacă mi se făcea foame, ceea ce mi-a adus în cele din urmă un ulcer. Am risipit atunci timp mai mult decât în Făgăraş, pe Corso. Curând am ajuns să joc destul de bine fără tablă, şah orb, şi când nu aveam partener jucam de unul singur, aventură plină de riscuri şi de delicii funeste; îmi întindeam singur capcane pe care apoi mă străduiam să le descopăr. Totul s-a terminat cu un rug. Într-o zi am vârât în foc toate cărţile şi revistele de şah pe care le aveam, după ce m-am convins că nu puteam să-mi păstrez pasiunea în limite normale. Ulterior, mi-am explicat în fel şi chip această decizie: că-mi ruinam

timpul liber din pricina şahului, că nu aveam măsură sau că aveam altceva mai bun de făcut. O singură explicaţie am ocolit-o, deşi era poate cea mai aproape de adevăr. Primeam înfrângerile cu o desăvârşită lipsă de umor. Deveneam îndârjit, nervos, ridicol. Mă comportam absurd, ca milionarii care mizează averi la ruletă.

Apoi, prejudecăţile. În Lisa pătrunde un mic râu de munte. Apa lui limpede şi puţină o tulburau numai păstrăvii, când zvâcneau printre pietre. În jur, la intrarea în sat, spre munte, se întindeau livezi cu iarbă moale, cu arini înalţi şi bătrâni. Vara şi toamna, aceste locuri unde pământul era mai puţin pietros decât în câmp constituiau un adevărat paradis al fluturilor şi al broaştelor. Unii umpleau aerul cu zborul lor delicat, celelalte foiau pe malurile micului râu şerpuitor, în iarba umedă şi printre rădăcinile dezgolite de apă. Mă duceam uneori vara acolo să fac baie. Mă scăldam într-o bulboană adâncă, apoi mă mutam ceva mai sus, unde se afla o moară părăsită, stăteam sub perdeaua de apă ce cădea de pe jgheab până mă durea carnea, după care mă culcam la soare. Ceva mai jos se găsea un şopron de scânduri în care fusese instalat şi funcţiona cu intermitenţe un cazan pentru rachiu. Într-o zi, trecând prin apropierea lui, am văzut un om care se întinsese cu faţa în sus, deschisese robinetul cazanului ca să-i picure rachiul direct în gură şi adormise aşa, beat şi fericit. În şopron nu mai era nimeni altcineva. Rachiul, pentru care omul culcat pe jos zdrobise câţiva saci cu mere, cărase lemne şi plătise o taxă la cazan, îi curgea pe barbă, prelingându-se în iarbă şi irosindu-se. Scena m-a uluit şi multă vreme am socotit-o grotescă. Nu puteam să uit mai ales zâmbetul bărbatului adormit. Dar n-ar fi trebuit să văd aici o dovadă că nesăbuinţele cele mai inexplicabile vin de la cei prea chibzuiţi?

Sau cum să numesc această reţinere? A trebuit de timpuriu să-mi cântăresc vorbele, gesturile, să

mă supraveghez. De unul singur într-un oraş mare, m-am trezit că n-am încredere decât în mine. Fatalitatea discreţiei, la care colabora firea mea, a fost, într-un fel, mai mult decât singurătatea, povara adolescenţei mele bucureştene. Căci obişnuindu-mă să fiu discret, m-am obişnuit să fiu bănuitor şi, treptat, am ajuns să am două adevăruri. Frământările mele constituiau taina mea. Nu împărtăşeam altora decât nimicurile simpatice.

Toate acestea ridică eterna problemă a sincerităţii: E posibilă oare sinceritatea totală, absolută?

Aş putea să mint lăudându-mă cu defectele mele. E şi aceasta o formă de orgoliu. Şi, încă, una deghizată, ipocrită, care arborează umilinţa. Nu mi-au plăcut niciodată flagelanţii, începând cu cei care s-au biciuit singuri pe stradă, cu o exaltare sadică, pentru a se purifica de păcate, şi sfârşind cu cei laici, ca să zic aşa, care, fără să cadă în transa unui exhibiţionism al mântuirii, au preluat ceva din plăcerea morbidă a autoflagelării. Dar n-am fost prea departe uneori de uşurinţa de a pretinde că defectele au fost şansa mea, că tot ce am făcut mai bun, dacă am făcut, se datorează nu neapărat calităţilor, ci defectelor mele. Bravând, dintr-un impuls naiv de a-mi bagateliza regretele, am cochetat cu ideea că adevărata experienţă se bazează pe greşeli şi că experienţa este cu atât mai preţioasă cu cât greşelile sunt mai multe şi mai grave. Ignoram, poate cu bună ştiinţă, un fapt totuşi bătător la ochi, că nenorocirile cele mai multe vin de la ideile false pe care ni le formăm despre noi şi despre viaţă. Dacă n-am ajuns totuşi până la a fi mândru de defecte, o datorez nu unei virtuţi, ci, printr-o ironie a sorţii, unui defect: am simţit mereu mai mult decât am înţeles, sensibilitatea mea o ia înaintea logicii. Şi am simţit pericolul înainte de a înţelege că acest mijloc, excelent pentru a te feri de regrete, e şi extrem de primejdios. Faci o piruetă şi ai rezolvat problema!

Aidoma celor care se defulează luând orice peste picior. Ce m-ar fi despărţit de ei? Procedeul. Mijlocul. Scopul ar fi fost acelaşi. Obţinerea unui somnifer gratuit, bun pentru orice insomnie.

Dar aş putea să mint, evident, şi minimalizându-mi defectele. Există o vinovăţie care-ţi dă puterea să mergi mai departe, să distingi între bine şi rău, între drept şi nedrept, dar cât de corect sunt când spun „mă acuz şi în acest fel mă apăr”? Se poate minţi nu numai ascunzând adevărul sau spunându-l incomplet, ci şi spunând adevăruri mărunte, care nu costă nimic, pentru a le trece sub tăcere pe cele cu adevărat importante. În acest caz, faci cam acelaşi lucru ca toreadorii, dispreţuiţi de Goya, care n-au curajul să stea în faţa taurului, nu îndrăznesc decât să sară peste el cu prăjina când se apropie.

Chiar dorită, sinceritatea absolută nu e uşor de atins şi poate că nici nu e posibilă. Te izbeşti în tine însuţi de o tristeţe care te demoralizează. Ce rost are? te întreabă ea. Unele greşeli tot nu mai poţi să le îndrepţi. Nu poţi să răsuceşti clepsidra. Şi, apoi, chiar dacă te hotărăşti să spui totul nu vei reuşi să exprimi totul. O confesiune presupune răbdare, curaj, voinţă, pricepere de a spune, dar, în ultimă instanţă, ea e şi o chestiune de şansă. Cât izbutesc cuvintele să exprime din ceea ce e ascuns în tăcere?

Şi poate că însuşi faptul că-mi place să-mi împart greşelile în greşeli frumoase, salutare, şi greşeli jenante, regretabile, e un subterfugiu abil. În felul acesta scap dintr-o singură mişcare de o parte din regrete. Îmi rămâne să mă descurc cu celelalte, în faţa cărora nu servesc la nimic eschivele din tauromahie.

De un lucru sunt totuşi sigur. Că renunţarea e şi mai dificilă decât perseverenţa. Că pierd mai puţin vorbind. Nu mi-am explicat niciodată de ce ar trebui să cred că am venit pe lume vinovat, şi nu-mi pot însuşi principiul iertării absolute, dar mi-am

lămurit şi am acceptat ceva important. Că n-are rost să zic despre întâmplările din viaţa mea: asta am vrut să fac, asta nu, asta îmi aparţine, asta nu. Tot ce am făcut îmi aparţine. Sunt responsabil de tot. Oricum, n-aş mai putea deosebi între ceea ce a ales destinul pentru mine şi ceea ce am ales eu. A spune: n-am fost eu de vină, destinul a fost de vină, nu ne face mai puţin vinovaţi, ci mai puţin liberi.

5

Când mă pregăteam la Făgăraş, alături de ceilalţi colegi din ultima clasă de la „Radu Negru", să pornim în viaţă „per aspera ad astra", exista la liceul de fete „Doamna Stanca" o elevă, cu doi ani mai mică decât mine, despre care aş vrea să-ţi vorbesc dintr-un motiv ce depăşeşte romantismul primei iubiri. L. nu mă putea suferi, auzisem, din pricina aerului ostentativ absent cu care treceam pe trotuarul de vizavi fără să întorc capul spre ferestrele internatului lor. Nu se lăsa deloc impresionată de aureola, existentă numai în închipuirea mea, de bucureştean exilat la Făgăraş, nici de frondele mele copilăroase, despre care avea păreri deloc favorabile, şi mă privea cu suspiciune. Poate chiar cu antipatie. Nu sunt sigur fiindcă n-am întâlnit-o niciodată atunci. Aflasem doar că era „frumoasă, bogată şi deşteaptă", calităţi care îi asigurau, permanent, o droaie de admiratori entuziaşti.

Un an mai târziu, eram student acum, am organizat pe la sfârşitul verii, în Lisa, un bal; unul din acele baluri care erau un prilej pentru elevi din ultimele clase de liceu, studenţi, intelectuali tineri, din mai multe sate, de a se întâlni şi, totodată, un prilej pentru organizatori, de regulă studenţi, de a obţine un ban, căci după plata orchestrei şi a fiscului rămânea o sumă frumuşică, echivalentul a vreo treizeci de zile de coasă, ceea ce pentru mine

era extrem de tentant. N-am avut niciodată spirit comercial şi întreprinzător. Era un chin să mă duc să angajez o orchestră, la Făgăraş, să-i asigur transportul, să comand ilustratele pentru alegerea reginei balului (sursa principală de beneficii), să mă ocup de toate preparativele unei săli de bal, dar acesta era singurul mod de a umple cât de cât nişte goluri pe care nu reuşeam să le astup altminteri. Mă rugam, deci, de câteva fete din sat, eleve la liceu sau la şcoala normală, să pregătească pentru bufet gustări, închiriam cuiva dreptul de a vinde băutură, comandam la o tipografie din Făgăraş invitaţii şi ilustrate, după care împrumutam un cal şi dădeam o raită prin comunele învecinate sau mai depărtate pentru a înmâna invitaţiile, asigurându-mă că balul se va bucura de o participare numeroasă, ceea ce, îţi dai seama, era de două ori important: o dată pentru prestigiu, apoi din punct de vedere economic! Aşa am ajuns şi în D. Acolo m-am dus la o fată cu care eram prieten şi, fără să cobor de pe cal, i-am dat invitaţiile, rugând-o să le distribuie ea. „Nu ştiu cum vom veni, mi-a zis. E cam departe să venim noaptea, pe jos, nouă kilometri până în Lisa.” Şi deodată i-a venit o idee. Câteva case mai sus locuia L. Părinţii ei aveau cai, căruţă. „Ce-ar fi să-i scrii câteva rânduri pe invitaţie? Va fi flatată. Şi dacă se hotărăşte, venim cu căruţa lor.” Am luat invitaţia pentru L. şi am scris: „Aş fi fericit dacă…”. După care am dat pinteni calului, pornind în galop să-mi continui turneul.

Sâmbătă seara, balul. Venise lume multă şi sala era arhiplină. Mă învârteam printre invitaţi încercând să-mi joc cât mai onorabil rolul de amfitrion. Debitam amabilităţi, făceam complimente, mulţumeam de participare, mă rog, fraze convenţionale. Deodată uşa se deschise şi în sală se produse un freamăt. Încet, toate privirile se întoarseră spre uşă. Acolo, stătea dreaptă, mandră şi elegantă, L. Nu avea decât optsprezece ani, dar

arăta ca o femeie împlinită. Blondă, cu păr de culoarea aurului platinat, revărsat pe umeri, cu cercei de aur, cu ochii verzi, îmbrăcată într-o rochie albastră, sfida cu frumuseţea ei, cu aerul ei de prinţesă slavă, sala aceea mizerabilă cu duşumelele mirosind încă a leşie şi luminată de câteva lămpi chioare de gaz. Fără s-o fi văzut vreodată, am ştiut cine era. M-am dus s-o salut şi să-i urez bun venit. Mi-a răspuns semeaţă, dându-şi capul pe spate: „Bună seara”. Şi a râs, ceea ce m-a făcut să mă simt prost. Râdea de mine? M-am abţinut totuşi să-i spun ceva nepoliticos şi am invitat-o la dans. Dansa foarte bine, atrăgând toate privirile fără să facă niciun efort, dar îmi dădea în continuare sentimentul că mă înfrunta cu aroganţă ironică. De aceea la sfârşitul dansului i-am mulţumit şi nu m-am mai apropiat de ea toată noaptea. Îi auzeam numai din când în când râsul sonor, care trăda o fire veselă şi, totodată, o mare siguranţă de sine, sau o vedeam dominându-şi cu nonşalanţă admiratorii.

Peste două săptămâni m-am pomenit cu o invitaţie la bal în D. Pe invitaţie erau scrise aceleaşi cuvinte pe care le scrisesem pentru L.: „Aş fi fericită dacă…”. Şi m-am dus. Am împrumutat un cal şi am plecat după ce s-a lăsat noaptea. Am vrut să scurtez drumul pe sub pădure, calul s-a împiedicat într-o baltă şi m-am murdărit de noroi. Am căutat la lumina lunii un izvor, să-mi spăl pantofii, dar cum şi pantalonii se pătaseră, a trebuit să mă întorc acasă, să mă schimb. Astfel că am ajuns în D. pe la miezul nopţii. Când am intrat în sala unde avea loc balul, L. a venit ia mine: „Eram pe punctul să mă consider jignită. Credeam că nu mai veniţi.”

Trebuie să-ţi dau câteva amănunte despre momentul principal al acelor nopţi de dans şi tinereţe trăită arzător între pereţi coşcoviţi şi plafoane scunde. Regina balului era declarată fata al cărei nume era scris pe cele mai multe ilustrate,

iar, prin tradiţie, partenerul ei devenea cel care contribuise decisiv la acest succes destul de costisitor. Şi se încingea o adevărată luptă, în „bursa" ilustratelor, între cei care vroiau să-şi vadă aleasa inimii pe primul loc. Exista, probabil, în modestele noastre baluri o mare sete de iluzii, podelele, din scânduri înnegrite, aveau aceeaşi valoare ca mozaicurile strălucitoare, lămpile de gaz ţineau loc de candelabre, orchestra de la restaurantul „Mexico" din Făgăraş părea dirijată de Strauss însuşi, încât agitaţia premergătoare evenimentului cunoştea o mare febrilitate. Eu nu mă număram printre cumpărătorii zeloşi de ilustrate numai fiindcă nu-mi puteam permite să cheltuiesc banii câştigaţi la coasă. Luam două, trei, pe care improvizam versuri. Aşa am procedat şi atunci. Am rămas de aceea uimit când, la primele acorduri ale valsului „regal", L. s-a îndreptat spre mine, sub privirile încărcate de reproşuri ale unui tânăr contabil ce se aştepta să-i fie recompensate cheltuielile.

Aşa a început dragostea cu L. A durat trei ani, în care, în fiecare vacanţă, mă duceam pe jos cel puţin o dată pe săptămână s-o văd. Mă întorceam noaptea, pe un drum pustiu, singur şi fericit. Într-o duminică de septembrie, n-am găsit-o însă acasă. Bunica ei, singura care se afla în curte, mi-a spus că plecase la Sibiu. De ce? A ridicat din umeri. Nu ştia. Am plecat intrigat. În timp ce mă îndreptam spre ieşirea din sat, m-am întâlnit cu o fată care terminase şcoala normală. M-a invitat la ea acasă, m-a servit cu vin îndulcit şi mi-a spus o poveste absolut năucitoare despre L. Cât de adevărată, n-am ştiut niciodată. M-am ridicat însă de pe scaun, fără un cuvânt şi, închizând uşa, m-am hotărât, cu întreaga înverşunare a mândriei mele lezate, să nu mai calc în D.

Am evitat orice explicaţie, şi orice întâlnire, cu un invariabil şi încăpăţânat „mai târziu", probabil ca să-mi dau iluzia că amânam o ruptură care, de

fapt, abia astfel se săvârşea. Apoi totul a intrat în eclipsă. Iritarea mea s-a potolit şi prima dragoste, cu idealismul ei de seră, a devenit trecut. Peste vreo cinci sau şase ani, când întâmplarea mi-a scos-o în cale pe L. în gară la Sibiu, unde mă dusesem pentru două zile, eram de-acum doi străini.

Fiecare dintre noi a înţeles, probabil, atunci, că nu există „mai târziu". Că tot ce nu trăim rămâne netrăit. Eu, oricum, aveam gust de cenuşă în gură. A fost prima oară când am simţit că orice amânare e o iluzie şi o moarte. Că a tergiversa e o formă de a muri.

6

Într-o legendă polineziană, zeul demiurg s-a inspirat de la celelalte animale pentru a-l face pe om. Când a terminat, a rămas pe gânduri. Trebuia totuşi să-l diferenţieze într-un fel. „Tu vei face greşeli", a hotărât în cele din urmă.

Şi animalele greşesc, se poate obiecta. E adevărat, însă n-au conştiinţa greşelii şi de aici o listă lungă de „n-au". Nu cunosc iertarea, regretul. Nu cunosc ireversibilul, ai zice tu. Şi altele.

Din când în când aud câte un autobuz trecând. Apoi se face linişte. Uneori, mă simt ca maşinile înzăpezite. Ambalând motoarele, am mai puternic senzaţia că rămân pe loc. Mă gândesc la vrăjitorii africani care îi sperie pe cei înfricoşaţi pentru a-i tămădui, apoi la cele două femei care discutau, aseară, în staţia metroului, spunându-şi că „niciodată n-a fost atâta linişte de Revelion", şi în cele din urmă că, poate, în timp ce cred că mă cunosc mai bine îmi devin, practic, un necunoscut, din ce în ce mai necunoscut. Odinioară îmi imaginam că ştiu totul despre mine. Cu asta am început. După aceea am descoperit că mă ştiu numai parţial. Acum ignoranţa mea creşte.

Ridicând privirea, întâlnesc tabloul unde tata zboară pe calul său negru. Şi tresar. Era tot în ianuarie. Ca acum.

7

Părinţii mei mi-au acordat întreaga libertate şi şi-au ascuns, cât au putut, spiritul de sacrificiu. Am aflat de la alţii că mama a dus în spinare, pe jos, zece kilometri, până la gară, un „strai" gros şi greu, cu care să mă învelesc iarna şi pe care într-o sesiune de examene, din iunie, când era cald, l-am vândut cuiva din Ferentari. După ce am ieşit din adolescenţă, se arătau mulţumiţi că le trimiteam din când în când câteva rânduri prin care îi anunţam că eram sănătos. Nu-mi cereau mai mult şi primeau bucuroşi puţinele dovezi de afecţiune pe care mă învredniceam să li le ofer. De câte ori mă duceam la Lisa, căutam să mă asigur că deţineam în continuare în inima lor primul loc, înaintea surorii mele, căci m-ar fi deranjat ca viaţa mea să-i intereseze mai puţin, dar după aceea reintram în rutina neglijenţelor. Nu-i făceam niciodată părtaşi la preocupările şi intenţiile mele. Departe de o înţelegere profundă a raporturilor dintre noi şi a propriilor mele sentimente, îi socoteam datori, prin simplul fapt că-mi erau părinţi, să fie de acord cu tot ce întreprindeam. Îi iubeam la fel de mult ca înainte, însă pe măsură ce treceau anii această iubire era din ce în ce mai vag exprimată, fiind înlocuită de o ingratitudine sistematică. Nu le dădeam socoteală de nimic, angajându-mă în viaţa mea cum mă tăia capul, iar ei au avut noblețea să nu-mi reproşeze nimic. M-au lăsat să exist cum îmi place şi n-au aşteptat nicio răsplată pentru tot ce mi-au dat.

Într-o seară, ca aceasta, din ianuarie 1954, am primit de la sora mea o telegramă: „Tata pe moarte la spitalul din Făgăraş". Am călătorit noaptea într-un vagon neluminat şi friguros, fără să pot aţipi o

singură clipă. Tata nu suferea de nicio boală gravă şi abia depăşise şaizeci şi doi de ani. Era încă în putere, se lăuda că trăgea coasa ca în tinereţe. Ce se întâmplase? Ajuns într-un sfârşit de noapte tulbure la Făgăraş, am alergat la spital. Sora mea mi-a povestit pe coridor totul. Cum tata lunecase pe nişte trepte îngheţate şi s-a lovit, cum s-a plâns după aceea de dureri în partea dreaptă a abdomenului, cum au venit cu sania printre urletele lupilor, dar la spital doctorii i-au lăsat să aştepte, l-au operat târziu şi nu i-au dat antibiotice, fiindcă „nu se încadra în categoria celor ce aveau dreptul să primească”, nefiind colectivist. Am reuşit să procur în aceeaşi zi penicilina pe care spitalul i-o refuzase tatei, însă a fost prea târziu. Septicemia nu mai putea fi stăvilită.

Când durerile slăbeau puţin, tata încerca să glumească, de parcă el trebuia să mă încurajeze pe mine. Şi niciodată nu voi uita prin ce momente de disperare şi de laşitate am trecut atunci. Încercam să vorbesc, dar nu ştiam ce să spun. Mă dovedeam mai slab decât sora mea care nu se mişca de lângă pat. Stăteam pe scaun, apoi mă sculam, mă mutam lângă uşă, după care ieşeam pe coridoarele spitalului. Îmi legam speranţele de toţi doctorii care treceau grăbiţi, cerşindu-le din priviri imposibilul. Şi când n-am mai suportat nici coridoarele, am plecat pe străzi, umblând la întâmplare, fără să văd pe nimeni, sperând în mod absurd într-o minune la întoarcere.

Nu s-a întâmplat nicio minune. După moartea tatei, am ieşit pe câmpul din preajma spitalului. Era în jur de patru după-amiază, o zi cu cer cenuşiu şi atmosferă închisă. Pământul îngheţat bocnă pocnea sub tălpile mele. Mă simţeam dezorientat, fără rost, ca un mecanism stricat. Agonia la care asistasem surpase cel mai important pilon al existenţei mele. M-am depărtat mult de oraş, încercam să înţeleg cum va arăta viaţa mea în continuare şi deodată m-a revoltat faptul că eram

lucid, că eram în stare să mă analizez. Niciodată nu mi-a fost silă de mine ca atunci.

Tot în ianuarie, unsprezece ani mai târziu, a murit şi mama. Apoi, într-o primăvară, m-am uitat cu o dureroasă perplexitate la ţărâna proaspătă de pe mormântul surorii mele, ştiind că, din acel moment, n-aveam să mai pot despărţi niciodată copilăria de moarte. Şi, încă o dată, am descoperit că nu există „mai târziu”. Ceea ce n-am spus la timpul cuvenit nu mai poate fi spus.

8

Nu de voinţă am dus lipsă, te asigur. Vrei un exemplu? Eram la Sinaia în primăvara lui ’73. Un prieten doctor îmi recomandase să raţionalizez ţigările: să le tai în două şi să fumez cel mult zece ţigări pe zi. Sfatul nu era imperativ, dar, din pricina supărărilor pe care mi le provoca ulcerul, m-am hotărât să-l urmez. Şi l-am respectat câteva zile, până ce numărarea ţigărilor şi tăierea lor mi-au devenit nesuferite. Atunci mi-am dat seama că, într-adevăr, moderaţia este mai grea decât abstinenţa. Într-o seară m-am hotărât să mă las cu totul de fumat. Cum nici mie nu-mi venea să cred că voi reuşi, m-am gândit să-mi zgândăr orgoliul; am pus un pachet de ţigări, desfăcut, pe noptieră şi bricheta alături. Două, trei zile, au însemnat un prim pariu. Apoi n-am vrut să risipesc această mică, fragilă biruinţă. Am început să visez noaptea că fumez, nu suportam să stau în preajma cuiva care fuma, încercam să uit că fumasem vreodată şi, când nu reuşeam, rodeam între dinţi lemnul unei pipe. Ca să-mi ocup ambele mâini (stânga, în mod reflex, se întindea mereu spre o scrumieră imaginară), am pus deoparte stiloul. Am început să folosesc numai maşina de scris. Şi cum absenţa drogului ameninţa să-mi ruineze izbânda, încă nesigură, lucram continuu. Aşa am scris în mai puţin de trei luni o carte. Când am terminat-o,

eram aproape vindecat după ce arsesem, douăzeci şi opt de ani, câteva plantaţii de tutun.

Nici de dorinţe n-am dus lipsă. Şi nu m-au interesat înţelepţii care dispreţuiesc dorinţele. Ţi-am semănat din acest punct de vedere. Mi s-au părut mai demni de încredere cei care spun că în legătură cu fiecare dorinţă trebuie să te întrebi ce avantaj rezultă dacă n-o satisfaci. Mai ales că n-am dorit lucruri ieşite din comun, am rămas la lăcomia de a dori ceea ce e posibil. Nu cunosc sila de a dori, iar când Cicero mi-a vorbit într-una din zile despre „strategia restrictivă", la început n-am priceput ce vroia să spună. Râzând, puţin forţat, el m-a lămurit că nu mai poate aştepta să-şi împlinească decât o mică parte din dorinţe. De aceea încearcă să şi le reducă pentru a se cruţa de decepţii. Când era tânăr, dorinţele îi dădeau aripi. Acum, i-ar înmulţi doar eşecurile, dacă nu le limitează cu grijă, tăind chiar rădăcinile nefericirii. Mi-a vorbit din nou despre stoici, despre Marc Aureliu, despre gardul uneori înalt până la cer dintre „a vrea" şi „a putea", dar eu i-am mărturisit că-l înţeleg numai teoretic. Prins în menghina unor neajunsuri opuse, căci n-am calităţile unui om de acţiune, nici toate însuşirile celor care merg cu capul în nori, mi-am lăsat, de obicei, dorinţele să alerge, ca iepurii în faţa farurilor, în zig-zag, pentru a lăsa fiecare şansă să fie deplină.

Aceasta şi explică, poate, într-o măsură, marea confuzie pe care am făcut-o mereu între problemele cerului şi cele terestre. Pentru a o convinge pe mama să consimtă la plecarea mea de-acasă, tata i-a întreţinut câţiva ani iluzia că-şi va vedea fiul într-o zi ieşind din altar, îmbrăcat în odăjdii. Iluzie care nu avea niciun temei şi pentru care nu aveam înclinaţii. M-am temut, de când mă ştiu, de relele din lumea aceasta şi de infernurile trăite, nu de Judecata de Apoi. Chiar parţială, chiar viciată, dreptatea posibilă mi se pare mai sigură decât cea absolută. Am visat să fiu fericit, nu să mă

mântui şi n-am reuşit niciodată să-mi lămuresc într-un mod satisfăcător hotărârea sfântului Francisc de a se tăvăli pe mărăcini pentru a-şi pedepsi trupul. De ce să-l pedepsească? Pentru că e viu? Nu pot crede că viaţa e o ispăşire şi că trupul trebuie dispreţuit, după cum n-aş putea iubi pe oricine, socotindu-l aproapele meu. Nu contest sacrul, ba chiar socotesc că o lume cu totul profană ar fi o lume profanată, numai că eu înţeleg sacrul nu ca pe o renunţare, ci ca pe un exces; nu ca pe o desprindere, ci ca pe o apropiere de cele lumeşti. Cu cât iubesc mai mult ceva, îl simt mai sacru. Şi dacă nu pricep de ce-ar trebui cineva să-şi întoarcă şi celălalt obraz când e lovit sau să-şi dea cămaşa când i se iau hainele, aş cita oricând vorbele sfântului Augustin că doar acela care iubeşte înţelege.

Mi-a lipsit, însă, multă vreme o anumită deznădejde. Aceea pe care o simt, probabil, toreadorii când privesc în dimineaţa coridei soarele care se ridică la orizont. Te-ai gândit vreodată că numai cine se teme că n-o va mai vedea ştie, în chip dureros, câtă frumuseţe există în lumina care îmbujorează dimineaţa cerul? Noi, ceilalţi, ne putem permite să fim blazaţi, indiferenţi, să plonjăm direct, după ce ne trezim, în ambiţiile şi vanităţile noastre. Un răsărit de soare? Mă rog, la vară, când vom fi în concediu, când, deci, nu vom mai fi ocupaţi, ne vom duce într-o dimineaţă, devreme, pe ţărm şi vom aştepta ca discul luminos, roşietic, inflamat să se înalţe deasupra apelor. Chiar vom şopti, „ah, ce minune”, fiindcă nu suntem uscaţi, arizi, suflete moarte, o uimire sinceră poate oricând să tresară în noi. Dar până atunci, oh, nu, viaţa nu e promenadă. În schimb, ce furtună trebuie că provoacă în sufletul unui condamnat la moarte momentul banal când cenuşiul nopţii se destramă, prevestind ziua care va veni foarte curând, dar pe care el nu va mai apuca s-o vadă! Probabil, îşi spune că nu şi-a făcut

niciodată timp să privească un răsărit de soare, să priceapă că viaţa… Dacă ar mai trăi…

A iubi cu deznădejde e, poate, modul cel mai înalt de a iubi, dar, din păcate, trebuie, se pare, să te simţi ameninţat de vârstă, de regrete sau de o primejdie ca să ajungi la el. Atunci descoperi că adevărata fericire nu e aceea din paradis. Oricât ţi-ai iubi copilăria, trebuie să recunoşti că fericirea ei era o stare de ignoranţă. Fericirea reală e, totuşi, să cunoşti adevărul şi, în aceste condiţii, să fii fericit.

De ce-ţi spun toate acestea? De fapt, nici eu nu ştiu. De două zile e cald. O mică perversiune meteorologică face inutile cojoacele în miez de iarnă. Cerul, până acum mahmur şi rece, s-a îmblânzit brusc, străluceşte ca în iunie, streşinile curg şi nu m-ar mira să văd, dacă se prelungeşte căldura înşelătoare, primii muguri sau chiar câteva flori, avortate apoi din pricina frigului. Pe trotuare zăpada a îngheţat cum s-a nimerit, formând nişte riduri enorme. Fiecare pas e un risc. Am auzit că doctorii nu mai prididesc să pună în ghips picioarele şi mâinile rupte. Dar ţiglele sunt uscate, burlanele bolborosesc şi crengile plopilor s-au umplut de vrăbii care se dezmorţesc la soare sau cad, ca nişte pietre, când vor să ciugulească fărâmiturile de pâine de jos. E ciudată această vreme, ne găsim abia la sfârşitul lui ianuarie şi, dacă nu s-a dereglat ceva în univers, mai sunt aproape două luni până la venirea primăverii. Un cadou nu trebuie, totuşi, deplâns. El a existat chiar dacă, aşa cum e firesc, va fi luat.

— N-ar fi oare momentul potrivit pentru o nouă călătorie în Spania? mă întreabă vocea ironică. Mâine s-ar putea să ningă din nou. Astăzi, deci, ar trebui să pleci. Neapărat astăzi. Acum.

Văd o casă de bilete cu oblonul tras, un afiş care flutură, rupt, pe poarta ce se bălăbăneşte în balamale la fiecare rafală de vânt, şi o arenă goală. Recunosc poarta pe care intrau picadorii. Colţul unde stătea un alguazil nemişcat. În dreptul

coridorului care duce la boxa taurilor se văd câteva urme. În rest, nisipul e bine greblat, neted ca uitarea. Cine spunea că n-ar exista morţi dacă n-ar exista cimitire? O astfel de arenă îi dă dreptate. Tauri, cai, toreadori morţi au dispărut sub un văl subţire de nisip auriu. Nu trebuie mai mult. Puţin vânt care să accentueze tăcerea, puţin nisip netezit cu grijă şi totul e ca la început. Arena seamănă cu o plajă, toamna, după ce au plecat ultimii vilegiaturişti şi valurile rămân singure, să restabilească ordinea. Verile şi coridele nu lasă ruine în urma lor. Treci fără să te împiedici de amintiri.

Mi-a lipsit, de asemenea, o disciplină care să pună ordine în dorinţele mele, dacă despre o disciplină e vorba. Nu am ceea ce la orice toreador e o însuşire elementară, priceperea de a urmări milimetric un scop precis, fără să-l mai intereseze altceva. Pe pământul uscat şi trudit de căldură al Spaniei, pe care nu ţi-l poţi imagina răsfăţat de vegetaţii luxuriante, cum nu ţi-o poţi imagina pe Sfânta Teresa de Avila îmbrăcată la o casă de modă pariziană, singura metodă pe care o înţeleg cu inima e, de altfel, aceea a unui cavaler ajuns la vârsta critică de cincizeci de ani când, zice un umorist, bărbaţii se îndrăgostesc de sirene. Cavalerul „tristei figuri”, dar e de ajuns să văd calmul cu care Velasquez a constatat pe toate figurile pe care le-a pictat că veşnicia e o amăgire pentru a bănui că toate sărbătorile spaniole au ceva trist. Procesiunile întunecă drumul încins de soare, pentru ca după aceea praful să pară şi mai bătrân. „Noi nu putem fi nici frivoli, nici joviali”, spune un autor spaniol, declaraţie care sună curios acasă la Don Juan.

9

Pronunţând numele lui Don Juan mi-am amintit de un studiu al unui specialist spaniol care mi-a

oferit, la lectură, o surpriză. Pe zeci de pagini se demonstrează, ce crezi? Că Don Juan nu este spaniol! Şi cu atât mai puţin andaluz! Că unul din cele două mari mituri moderne date de Spania lumii n-are nimic autohton. E uşor să găseşti Don Juani perfecţi în Grecia antică şi în Roma precreştină, ni se aminteşte, şi trebuie să consimţim că premisa de la care pleacă Gregorio Marañon e exactă. Un discipol al lui Socrate, Alcibiade, a fost arbitrul eleganţei la Atena şi şi-a sculptat pe scut un Eros, pentru a arăta că nicio femeie nu avea şanse să-i reziste. La Roma s-a scris primul, cel mai cinic şi cel mai rafinat manual al iubirii donjuaneşti; autor, exilatul de mai târziu de la Tomis. Dar în Spania cavalerească? Nici vorbă de aşa ceva. Cei care îşi închipuie (şi să fim drepţi, cine nu-şi închipuie?) că Don Juan face parte din tradiţia spaniolă se grăbesc, vai, să ignore nişte realităţi. Fireşte, tainicele străzi ale Sevillei, croite parcă anume pentru îndrăgostiţi, nopţile andaluze, create parcă anume pentru a încuraja seducătorii să escaladeze ziduri, grădinile de pe malul Guadalquivirului, gândite parcă anume pentru a inspira reverii erotice, plus statuile austere care pot incita la sacrilegii, reprezintă decorul ideal pentru un cuceritor. Numai că toate acestea nu sunt decât accesorii ale legendei. Anecdotă. Uşuratecul şi provocatorul seducător îşi datorează popularitatea plimbărilor sale nocturne prin Sevilla, certurilor sale cu statuile morţilor, modului său ireverenţios de a le trage de barbă, dar miezul donjuanismului rămâne seducţia fără dragoste. Versiune erotică a lui Machiavelli, Don Juan cucereşte, însă e incapabil să iubească. De aceea îşi abandonează repede victimele. Or, tocmai aici, ni se atrage atenţia, se dezvăluie nehispanitatea lui Don Juan, căci dragostea spaniolă era îngrădită, prin tradiţie, de multe prejudecăţi care o apropiau mai degrabă de austeritate şi de misticism. Spaniolul tradiţional avea cultul onoarei, împins

până la violenţă şi, dacă era necesar, până la crimă. Lope de Vega, Calderon pot fi consultaţi în această privinţă. Şi ce altceva este Don Juan decât un etern profanator al onoarei? În Castilia, unde alcovul avea rigoarea unei celule, sau în Andaluzia, unde domnea iubirea cavalerească, el nu putea să pară decât un străin venit din alte locuri şi din alte timpuri.

Aşadar, seducătorul care a ajuns să stea în mitologia Spaniei alături de Don Quijote n-ar fi decât un venetic, sosit la Sevilla destul de târziu, în Renaştere. Mai exact, în timpul domniei lui Filip al IV-lea, când au existat, pe de o parte, destui nobili exaltaţi şi imorali şi, pe de altă parte, scriitori capabili să transforme un seducător în mit.

Simt nevoia unor precizări. Am avut prilejul să mă lămuresc că nu orice iluzie micşorează pustiul. Unele îl sporesc. Iluzia că poţi, fără riscuri, să fii sau să pari, cum era cazul tău, un misogin face parte dintre ele. Dante a zărit-o pe Beatrice traversând un pod, în amurg, fiindcă o căuta. Poate o căuta chiar aşa cum a zărit-o, îmbrăcată într-o rochie de catifea roşie. Secundo, n-am niciun motiv personal să fiu pentru sau contra lui Don Juan. Nu l-am întâlnit nici eu în drumurile mele. Ca toată lumea, l-am cunoscut la teatru şi în literatură, lămurindu-mă, treptat, că împotriva lui s-au pronunţat vorbe deosebit de dure, când n-a fost privit cu o simpatie ironică sau, şi mai des, cu bărbătească invidie. Mulţi l-au socotit libertin, mincinos, escroc, pervers, cinic, desfrânat, iar despre aventura lui s-a discutat ca despre un lung scandal. Alţii au declarat că s-ar fi putut număra printre rivalii săi, dacă ar fi vrut, dar au preferat să renunţe. În ce mă priveşte, nu ţin să fiu nici procurorul, nici apărătorul lui, nu-l învinuiesc şi nu-l scuz. La nevoie, dacă aş fi constrâns să am totuşi o atitudine, aş spune că răsfăţatul Don Juan, constant iubit şi constant incapabil să iubească, face victime, dar este el însuşi o victimă. Nimeni

n-a trecut pe lângă atâtea şanse de a cunoaşte dragostea, ratându-le pe toate. E, în realitate, un seducător lipsit de noroc. Nereuşind să se ataşeze de nimeni, trăieşte într-un exil veşnic. La urma urmei, nu e o tragedie că n-ar fi putut să se numere printre cavalerii Mesei Rotunde sau că n-ar fi putut pune, între trupul lui şi Isolda, sabia, ca Tristan; trist e că n-ar fi putut ajunge să depene, cu o femeie, amintiri. Unica lui perspectivă e să fie mereu grăbit; un nomad care nu se poate opri nicăieri. În cazul său, o carenţă afectivă se transformă într-o carenţă de destin. Dar aceasta e o altă problemă şi nu e acum momentul s-o dezvolt. Am menţionat-o doar ca să-ţi arăt că nu vorbesc din ranchiună. Pur şi simplu, nu-mi pot reprima două obiecţii la teoria nehispanităţii lui Don Juan.

Prima. Înainte de apariţia frumosului şi insolentului aventurier, existau cele o mie trei femei care doreau din tot sufletul să fie cucerite, care visau să fie victimele unui seducător irezistibil, care se plimbau prin grădinile spaniole sau priveau strada din spatele perdelelor fine şi vaporoase, aşteptând pe cineva care să aibă curajul de a urca în budoarul lor, de a le seduce şi de a le părăsi; de a le părăsi, da, ele înţelegeau asta, fiindcă Don Juan era condamnat să meargă din cucerire în cucerire pentru a-şi împlini menirea şi faima. Undeva prin Elveţia, cred, am văzut odată vânzându-se în pungi de plastic „apă de izvor”. Atunci am râs. Atât poate face omul modern, mi-am zis, să-şi îmbutelieze natura, s-o aducă la domiciliu, dacă legăturile sale transcendentale au fost tăiate. Cu mult înainte de inventarea pungilor de plastic şi a îmbutelierii apei de izvor, Don Juan era şi el un fel de natură adusă la domiciliu. O mie trei femei îşi visau un cuceritor, elegant, zvelt, purtând o pălărie cu pene, iar el a sosit aşa cum a fost aşteptat. Irezistibil şi zorit. Insolent şi fără scrupule. Proaspăt şi natural ca apa de izvor în comparaţie cu îndrăgostiţii timizi sau cavalerii roşi

de prejudecăţi de care frumuseţile spaniole se cam plictisiseră; onorabilii cavaleri debitau prea multe tirade şi aveau prea puţine îndrăzneli, în vreme ce rivalul lor s-a decis să nu se împiedice de nicio oprelişte şi de nicio prejudecată. În dragoste, totul e permis, pare să fie deviza lui; a dori nu e un păcat, iar a poseda nu e o crimă; fluierând nepăsător, Don Juan va înfrunta şi cerul, exprimând vehement dezacordul unei părţi importante din admiratoarele lui cu tradiţiile prea rigide. Încât se poate afirma cu conştiinţa împăcată că apariţia celebrului seducător n-a însemnat nicio surpriză. El a venit fiindcă a fost aşteptat, iar aşteptarea aceasta, mai trebuie spus? nu era de import. Don Juan nu e, în fond, decât întruchiparea dorinţei secrete a victimelor sale de a deveni victime. Ca în orice mit adevărat, meritul lui e că a fost prompt ia întâlnire.

A doua obiecţie. Bineînţeles, totul fusese spus, simţit, săvârşit înainte de Don Juan. În dragoste nu există noutăţi. Încă din cele mai vechi timpuri, experienţa erotică a inimii era, probabil, completă. Dar nu orice seducător e un Don Juan. Nu orice infidelitate pătrunde în mit. Unii dintre predecesorii eroului lui Tirso de Molina erau numai pitoreşti. Alţii, imorali. Sau certaţi cu justiţia. Don Juan i-a cuprins pe toţi într-o sinteză originală, dând neruşinării o formă patetică. În plus, spre deosebire de predecesorii săi, el nu s-a mulţumit să scandalizeze persoanele onorabile şi să alerteze justiţia; şi-a permis să-l înfrunte chiar pe Dumnezeu. Blasfemie care i-a asigurat prestigiu şi i-a dat dimensiuni metafizice, ceea ce nu s-ar fi întâmplat în afara Spaniei.

Ce însemnătate mai are dacă Don Juan s-a născut ori nu în Spania? Nevoia de el era, în mod sigur, spaniolă, ca şi aceea de a-l zări pe Don Quijote printre morile de vânt. De altfel, tu erai de părere că fiecare găseşte într-un lucru ceea ce doreşte să caute. Dacă este aşa, o legendă are

multe şanse să fie mai frumoasă şi mai puternică decât un adevăr.

10

Poate că dragostea este adevărul cel mai puţin absurd în această lume care nu duce lipsă de absurdităţi. Şi poate că răspunsul cel mai simplu şi, totodată, concret la întrebările complicate ale filosofiei este cel pe care adolescenţii îl găsesc singuri, sărutându-se prin parcuri. Un bărbat şi o femeie care se iubesc corectează în parte ceea ce e rău alcătuit în creaţia lumii.

Mă vad pe un modest drum de ţară, un drum acoperit cu ierburi spălăcite de soare, într-o după-amiază de primăvară, undeva pe un câmp din marginea oraşului, sub un cer înalt şi gol. Întrucât căruţele nu mai trec pe aici de mult, iarba creşte nestingherită. Urmele căruţelor nici nu se mai văd. Şanţurile s-au umplut de bălării. Drumul nu mai duce nicăieri, dar adevăratele ţinte nu se află oare în noi? O timiditate caraghioasă mă împinge să fiu puţin teatral. Încerc s-o ascund şi reuşesc doar s-o pun în evidenţă. Ca să scap de acest mic supliciu, mă uit cum se îngroapă pantofii prin iarbă. Aş vrea să spun ceva deosebit, dar mă refugiez în platitudini: „Ce flori sunt astea?” De fiecare dată când o pasăre ţâşneşte, speriată, din şanţ, mă opresc, mă uit după ea, iar peisajul mi se pare minunat, în ciuda încercărilor de a-l privi obiectiv: un cer luminos, dar ce este un cer luminos? un drum năpădit de ierburi, dar ce valoare are un drum lăsat în paragină? Mai sunt câmpurile cultivate, fumegând până la orizont, mica pădurice rotundă din apropiere, liniştea prin care forfotesc tot felul de gâze. Un avion, din nou linişte şi parcă lumea nu mai are nimic ostil. Mă aflu la limita dintre real şi ireal. Drumul e părăsit, bun doar ca să-ţi dea iluzia că înaintezi, dar e exact drumul ideal pentru doi oameni care nu vor să ajungă

decât la ei înşişi. Ca să zic ceva, întreb: „Mai mergem?” Răspunsul aruncă pe umerii mei răspunderea: „Cum vrei.” Continuăm să mergem. În fond, există un singur mod de a trăi dragostea: trăind-o. Nu se întâmplă nimic neobişnuit, primăvara e ca toate primăverile, eu nu reuşesc să spun o frază memorabilă, dar oamenii nu obosesc să fie banali. Şi uneori sunt fericiţi tocmai din această cauză.

Să mă opresc totuşi înainte de a da impresia că n-am aflat încă un adevăr elementar. Că orice experienţă în acest domeniu are o valoare pur personală. Nu le e altora de folos. Fiecare descoperă pentru sine ceea ce e de descoperit, vorbăria prea multă n-are niciun rost, mai ales că inima nu poate fi raţională. Miracolele, spuneai tu însuţi, nu trebuie să se conformeze nici unei logici. Altminteri, n-ar mai fi miracole. Şi cred că aveai dreptate. Trebuie să fii recunoscător dacă ai avut norocul să iubeşti sau să taci dacă n-ai simţit niciodată că o cruce se duce de unul singur, dar o dragoste se duce în doi, altfel se transformă şi ea în cruce.

În plus, îmi dau seama cât de ridicol e să-ţi iei aere de pedagog acolo unde nimeni n-are nevoie de lecţii. Sigur, am şi eu, ca toată lumea, părerile mele, întemeiate pe ceea ce am trăit sau am văzut, ştiu că există iubiri de o viaţă şi iubiri de o zi, iubiri înalte şi iubiri mizere, ştiu că dragostea e în principiu, prin nevoia ei de a dărui, purificare de sine, dar poate fi şi încercare de colonizare a celuilalt. Numai că, în general, îmi păstrez aceste păreri pentru mine. Nu mă simt nici tentat, nici în drept să-i moralizez pe alţii, deoarece cunosc cum arată în dragoste gustul eşecului.

Pe vremuri, însă, tu mă nedumereai. Nu ţineam să te judec, doream să înţeleg. Unde înceta ipocrizia din ironiile tale şi unde începea tristeţea sau, poate, o disperare pe care vroiai s-o ascunzi? Glumeai sau chiar credeai în raţionamentele tale

pline de ambiguităţi? „Există animale pentru care dragostea înseamnă practic o sinucidere, spuneai, care iubesc o singură dată în viaţa lor, fiindcă iubirea le ucide. Încât nu oamenii au descoperit dragostea unică. O insectă, călugăriţa, îşi devorează partenerul mascul după împerechere. Obiceiul se poartă şi la unele specii de păianjen. Încât nici canibalismul n-a fost descoperit de oameni; doar că oamenii l-au separat de dragoste, ca să nu mai aibă nicio scuză.” Dincolo de asemenea aluzii ironice, nu explicai nimic. Şi nici ele nu erau deloc clare, nu arătau ce gândeai de fapt. Odată ai făcut elogiul iubirilor visate pentru a le opune celor reale. Ziceai că pe cerul iubirilor visate lipsesc norii, dezamăgirile, regretele şi furia. O femeie în carne şi oase are nervi, vanităţi şi capricii. Te cerţi cu ea, ai surprize. Pe când o femeie visată arată exact aşa cum ţi-o doreşti. Ea nu te contrariază niciodată şi nu-ţi cere mai mult decât eşti dispus să dai.

Ce te îndemna să vorbeşti astfel? Rând pe rând am bănuit că la mijloc era o gravă decepţie, pe care nu voiai s-o împărtăşeşti nimănui, o bravadă sau o înverşunare trecătoare.

Acum m-am detaşat de cazul tău. Nu spun că m-am înstrăinat, că nu mă mai interesează – tu n-ai devenit niciodată un străin pentru mine şi nici nu poţi deveni – însă am renunţat să-ţi mai dezleg enigma. O iau ca atare. Mă interesează problema pe care o ridică ea. Mai ales că, din câte am observat, în dragoste înţelegi, de obicei, ce ai greşit când nu mai e nimic de făcut. O femeie îmi povestea odată că avea şaptesprezece ani când a văzut într-o revistă o reproducere a „Sărutului” lui Brâncuşi. A furat revista, pentru că-i plăcea sculptura, a decupat fotografia şi a păstrat-o. Se întreba care din cei doi a rămas mai treaz în îmbrăţişare şi aştepta să descopere. Îşi spunea că îmbrăţişarea nu poate fi perfectă şi că totul e să fii mai treaz decât celălalt. Mai târziu a priceput că

judecase rău. De ce să te trezeşti? Ca să rămâi singur? Însă nu mai avea cum să dea timpul înapoi.

Bărbaţii sunt, se pare, şi mai puţin înţelepţi, odată ce au găsit chiar un nume pentru gafa lor. Şi adevărul e că nu i-am înţeles niciodată pe misogini, că ei m-au pus totdeauna în încurcătură prin modul lor de a-şi flata singurătatea şi de a miza pe un calcul greşit. Un adevăr pentru un singur om, s-a zis, e un adevăr trist. Un adevăr pentru toată lumea e improbabil, poate chiar periculos. Dar există adevăruri pentru doi oameni, fără de care nicio viaţă nu e completă.

M-am întrebat ce se află dincolo de plăcerea răutăcioasă cu care misoginii repetă că femeia a fost a doua greşeală a lui Dumnezeu. Acum aş înclina să cred că ei sunt, de fapt, fraţi cu Don Juan, dar au ales o altă formă de a fi singuri. Sau că n-au tăria să privească în adâncul lor. Fiindcă, după părerea mea, dragostea nu e orbire, ci, din contră, spor violent de luciditate. Ea ne ridică în propriii noştri ochi şi, totodată, dezvăluie aproape tot ce e mediocru în noi. La lumina ei, îţi vezi, într-un chip misterios şi inevitabil, ca niciodată înainte, scăderile, meschinăriile, micimile, laşităţile. Şi cât de mult ai vrea să fii aşa cum te vede celălalt! Niciodată n-ai fost atât de atent la impresiile altuia şi nu te-ai măsurat, la fel de preocupat, în funcţie de ele. Ţi-au crescut parcă aripi, însă acum ştii precis cât plumb ai în picioare. Poţi mai mult decât înainte, dar vezi mai clar şi ce nu poţi. Neputinţele tale se întrec în limpezime cu aspiraţiile tale şi, ruşinat, încerci să micşorezi distanţa dintre ceea ce ştii că eşti în realitate şi ceea ce intuieşti că vede în tine cel pe care-l iubeşti. Vrei să fii şi vrei să pari. Şi dacă nu te revolţi împotriva sursei de lumină, n-ai altă cale decât să doreşti să devii mai bun. Întrucât ştii lucruri pe care înainte le treceai cu vederea sau nu-ţi păsa de ele, dar acum te stânjenesc fiindcă te coboară în ochii celui pe care-l iubeşti. Aspiri să înlături tot ce l-ar putea

dezamăgi şi, la drept vorbind, nu faci aceste sacrificii din generozitate. Ele sunt un fel de mutilări fericite. Le accepţi pentru a fi cum ai vrea să fii. Şi cum începi să fii, de fapt, deoarece fără să ştie celălalt eşti, devii, într-o măsură, opera lui. Victima lui.

Aici stă, probabil, marea forţă stimulatoare a dragostei. Şi tot aici se află, poate, explicaţia pentru revolta misoginilor sau pentru graba lui Don Juan de a-şi lua tălpăşiţa. Ei nu îndură opresiunea unei lucidităţi suplimentare, care le ameninţă liniştea. Greşesc oare sau primul simptom al declinului unei iubiri e, într-adevăr, tendinţa de a fi, din nou, mulţumit de tine, de a nu mai dori să pari mai inteligent, mai curajos, mai bun decât eşti? Te reconciliezi cu ceea ce a fost în alarmă, stingherit, în tine. Vrei să nu mai depinzi de visurile celuilalt. Şi-l laşi să se descurce cum poate cu sinceritatea ta, să constate că politeţea poate fi uneori mai rea decât o insultă.

11

Cicero mi-a vorbit despre un joc cu care se distrau locuitorii unei vechi cetăţi bizantine de pe coasta Asiei Mici.

O groapă uriaşă în adâncul căreia a fost construit un labirint. Pe marginea ei, jur împrejur, stau numeroşi spectatori. Urmăresc cu sufletul la gură spectacolul de jos în care „joacă” un singur actor, un condamnat la moarte. El îşi joacă chiar viaţa, fiindcă din labirintul în care a fost împins nu există decât două ieşiri. Una, unde se găseşte o fată frumoasă, la care dacă ajunge e salvat, şi alta unde aşteaptă un leu flămând. Spectatorii de pe marginea gropii n-ar îndrăzni să intervină în joc, dar trăiesc emoţia aşteptării deznodământului. Unii îl încurajează pe condamnat: „Poate ai noroc şi nu nimereşti în ghearele leului!” Alţii sunt

nerăbdători: „Hai, grăbeşte-te! Vine seara şi nu mai vedem bine.”

— Nu mai ţin minte, a adăugat Cicero, dacă era vorba de un condamnat la moarte căruia i se acorda o şansă de a scăpa, dar uneori mi se pare că lumea însăşi e prinsă, fără să ştie, în acest joc. Chiar spectatorii care stau pe marginea gropii şi se uită. Îşi închipuie că numai soarta celui de jos e în cumpănă. Ei pot să ronţăie seminţe, liniştiţi, socotindu-se la adăpost. Se înşală.

12

Când eram elev în clasa a VIII-a la Făgăraş, cineva m-a rugat să-l ajut să compună o scrisoare de dragoste. Măgulit de această rugăminte, m-am pus pe lucru. Rezultatul n-a fost, probabil, rău şi destul de repede m-am pomenit într-o postură care atunci mă încânta, îmi gâdila vanitatea, dar astăzi mi se pare comică şi neserioasă. Căci înainte de a iubi cu adevărat, am devenit un mic industriaş de scrisori amoroase. Au venit şi alţii să-mi ceară sprijinul şi să-mi pună la încercare talentul, ceea ce m-a stimulat să-mi dau importanţă, să mă consider, ah! un autor în plină vogă la optsprezece ani, împiedicându-mă să observ hazul situaţiei şi, îndeosebi, pericolul de a începe prin a simula dragostea. Uneori nu ştiam nimic despre destinatară, alteori o cunoşteam vag, dacă era de la liceul de fete. Dar când eşti convins, cum eram eu, că retorica ţine loc de orice nu te încurci în asemenea amănunte. Cuvintele curgeau la fel de înflăcărate. Mă avântam în declaraţii, probabil emfatice, probabil dulcege, probabil de un romantism grandilocvent, pe zeci şi zeci de pagini, pe care m-aş ruşina, poate, azi să le citesc dacă mi le-ar pune cineva sub ochi, jubilam, suspinam, simulam, ca un bun mercenar, în contul „clienţilor” mei, strecuram printre efuziuni ultimul neologism învăţat, citate din autorităţi lirice, şi

dacă nu eram inspirat apelam la fraze reţinute de prin romane sau improvizam după tipicul lor. Toate clişeele de rigoare bântuiau prin acele scrisori romanţioase şi exaltate, pline de febra unei pasiuni închipuite, pe care le redactam cu fervoare pentru iubitele altora şi care au fost, dincolo de încântarea mea, un lung efort de schizofrenie sentimentală, de simulare mulţumită de sine, de înlocuire a realităţii printr-o suprarealitate a vorbelor, a limbajului. Că iubirea e un miracol şi că miracolele nu se produc în fiecare zi, asta nu-mi trecea prin cap. Că e primejdios să joci comedia unor stări inexistente, cu atât mai puţin. Eu produceam în serie jurăminte de circumstanţă. Mă obişnuiam să vorbesc în principiu despre dragoste şi mai ales să nu dovedesc ceea ce afirmam. Nu mă interesa nici iubita celui care-mi comandase scrisoarea, nu mă interesa nici dacă expeditorul o iubea cu adevărat pe destinatară, ceea ce conta era altceva, cuvintele să sune frumos. Şi, firește, ca dorinţa, nu tocmai secretă, de a creşte în ochii mei să fie satisfăcută: dispuneam de soarta altora, regizând-o din culise cu ajutorul unor fraze bine ticluite!

O singură scrisoare comisă astfel ar fi fost o excelentă idee ca să-mi pun la încercare imaginaţia. Două, trei, ar fi însemnat un exerciţiu util de virtuozitate. Norocul de a mă fi îndrăgostit eu însumi de una din destinatare şi de a da cărţile pe faţă ar fi fost un semn că Providenţa poate fi din când în când romantică. Dar nu m-am oprit la două, trei scrisori, iar Providenţa m-a lăsat să mă vâr singur într-o experienţă primejdioasă, din vanitate, pentru a le dovedi celor care aveau nevoie de serviciile mele că mă pricepeam să mă joc cu vorbele. Doream din inimă ca beneficiarele să suspine de plăcere văzând ce sentimente aprinse au declanşat în adoratorii lor, de aceea nu-mi făceam scrupule, exageram, îmi dădeam toată silinţa, căutam să le conving să renunţe la

cruzimea unor eventuale ezitări, şi cum, din cauza vârstei, eficienţa era ridicată, mi-am înjghebat o mică reputaţie în această îndeletnicire, am început să am o frumoasă clientelă constantă. Îmi reluam astfel activitatea de „scriitor”, după ce arsesem primele mele încercări din strada Vasile Lascăr, exersându-mă îndelung într-o „literatură” specializată, sentimentală, de larg consum, căci din câte am auzit unele scrisori erau copiate şi expediate altor destinatari sau destinatare, cu numele, evident, schimbate; o literatură plină de „oh”-uri şi „of”-uri, în care temperatura nu cobora niciodată sub o mie de grade, iar efuziunile nu cunoşteau nici o măsură. Nu mă reţinea nici faptul că, întâmplător, expeditorul era mai posac. Le puneam tuturor pe buze aceleaşi fraze exaltate şi ieftine. Şi nu-mi displăcea deloc să constat că notorietatea mea era în creştere.

Nicio clipă nu m-am gândit că îndeletnicirea de care eram atât de mândru constituia o capcană. Consideram că aveam dreptul să fac ce vroiam cu talentul meu şi, cum nu întrevedeam o posibilitate prea apropiată de a tipări o carte, culegeam cu plăcere laurii care mi se ofereau imediat. Aveam „publicul” meu, de aceeaşi vârstă cu mine, căruia îi vorbeam despre ravagiile unui singur sentiment, dragostea, în timp ce eu, autorul, nu beneficiam încă de nicio iubită. Iubeam prin intermediul altora. Le declaram dragoste veşnică unor fete de care m-aş fi putut îndrăgosti eu însumi, dar care pentru mine nu erau decât simple nume. Făceam vocalize sentimentale la o vârstă când un singur lucru ar fi fost cu adevărat înţelept. Să iubesc eu o fată, să mă plimb cu ea şi, eventual, dacă ţineam neapărat, să-i trimit scrisori dese în care să-i spun ce gândesc şi ce simt. În loc de asta, procedam exact pe dos. Trăiam simulând iubirea. Mă obişnuiam cu ideea periculoasă, de care mi-a trebuit multă vreme pentru a mă dezbăra, că limbajul poate orice, inclusiv să ţină loc de

realitate. Am trecut prin ameninţarea de a dispreţul dragostea înainte de a o cunoaşte: dacă putea fi simulată aşa de uşor, ce valoare avea? Şi mă îmbolnăvisem atât de grav de această boală încât, dacă îmi lipseau muşteriii, mă apucam să fac artă pură. Compuneam lungi epistole pentru fete închipuite, epistole pe care după ce le terminam le rupeam. Semănam unui grafoman, dar un grafoman unilateral. Aşa cum alţii nu se pot abţine să nu scrie anonime ori să compună lungi memorii inutile, eu nu mă puteam reţine să nu înnegresc caiete întregi cu declaraţii înfocate.

Mai târziu, m-am blazat. Am renunţat la elanurile gratuite, m-am mărginit la „comenzi”, ba chiar am început să mă las rugat şi, vai, să lucrez contra cost. Roşesc când mă gândesc câte prăjituri plătite de alţii am înghiţit la „Embacher” şi că am avut inclusiv neruşinarea de a primi bani pentru efuziunile mele sentimentale. Apoi, într-o zi, m-am plictisit să interpretez fericirea altora. Sau am obosit. Invidia cu care-i priveam pe cei care primeau răspunsuri, îmbujoraţi de plăcere, a avut probabil şi ea un rol deloc neglijabil în această hotărâre. Aş fi vrut să fiu eu însumi fericit, iar de aici la ranchiună n-a mai fost decât un pas.

Aşa s-a încheiat una din cele mai dubioase experienţe ale mele; de scrib aş zice, dacă n-aş şti că în vechiul Egipt era o cinste să exerciţi profesia de scrib, socotită prima dintre toate meseriile; experienţă în care am mortificat, poate, ceva în mine care n-a mai reînviat decât cu greu.

— Exagerezi, mă opreşte, serioasă acum, vocea care de obicei mă şicanează. Dai prea mare importanţă unei mici vanităţi.

Dacă n-aş fi pierdut tot ce-am aşternut pe hârtie în anii următori, aş şti ce să răspund.

13

Povestea cu scrisorile n-a fost prima mea întreprindere îndoielnică. Prin clasa a VI-a de liceu, vrusesem să scriu, nici mai mult, nici mai puţin, „o istorie a sinuciderilor” în care urma să mă ocup îndeosebi de sinucigaşii celebri, dar şi de evoluţia şi diversitatea renunţărilor la viaţă. Bravam, bineînţeles. În ciuda faptului că stăteam închis în camera din strada Vasile Lascăr, ca un şoarece de bibliotecă, instinctul meu vital era perfect sănătos. Nu aveam înclinaţii morbide şi nici nu ajunsesem cu preocupările filosofice atât de departe încât să mă intereseze în mod real problema morţii la şaisprezece ani! La Lisa, despre cei dispăruţi se vorbea puţin. Moartea era socotită un fenomen tot atât de natural ca viaţa. Numai despre cei care mureau într-o încăierare sau într-un accident se discuta câteva zile. După aceea erau uitaţi şi ei. Cât priveşte teoriile care pretind că viaţa nu merită să fie trăită, că singurul lucru ce ne rămâne de făcut este o sinucidere cât mai timpurie care să limiteze absurdul existenţei, nu găseau în mine omul potrivit pentru a le pricepe. Ca orice adolescent amator de filosofic şi sensibil la influenţe, am trecut şi eu prin ispita de a mima dezgustul lui Schopenhauer în faţa existenţei, însă poza aceasta a durat doar ceva mai mult decât o scarlatină. M-am săturat iute să maimuţăresc dezgustul de viaţă, dezabuzarea, acreala unei stări de lehamite filosofică.

De altfel, şi mai târziu am rămas străin de subtilităţile marilor pesimişti. Mă tem de moarte. Mă tem şi de cei care nu se tem. Mi se par făcuţi dintr-un alt aluat decât mine. În faţa lor mă simt micşorat şi, nu o dată, m-am răzbunat împotriva acestui sentiment neplăcut de inferioritate într-un mod neonest. I-am socotit insensibili, inconştienţi sau farseuri pe cei care au dat cu tifla morţii sau au privit-o cu o linişte desăvârşită. Măcar să strige că iubesc viaţa pe care trebuie s-o părăsească, îmi

ziceam, convins că sunt mii şi mii de motive pentru care merită să trăieşti.

„Istoria” mea era, aşadar, un fel de moft exhibiţionist. Voiam, probabil, să-mi epatez, în sfârşit, colegii, să-i şochez şi gustam dinainte efectul pe care avea să-l producă taina mea.

Am petrecut câteva săptămâni răscolind fişierele bibliotecilor pentru a înjgheba o bibliografie a sinuciderilor celebre, m-am apucat să întocmesc fişe, să umplu un caiet gros cu note. Am stabilit oră cu oră ce-a făcut Van Gogh în ultimele zile. Comparam amănuntele, încercam să înţeleg. Din păcate, nu mă opream la amănuntele necesare, la fraza-cheie a lui Van Gogh, că a muri înseamnă a te muta într-o stea. Nici din moartea lui Petroniu n-am priceput decât că s-a sinucis cu aceeaşi eleganţă cu care a trăit. Cât priveşte sinuciderea din dragoste, pretindeam, ţin minte, că ea e un act de revoltă împotriva înţelepciunii care ne învaţă că toate au un sfârşit. Chiar şi dragostea. Sau fidelitatea. Unii, ziceam, nu pot să priceapă şi să accepte că aşa e viaţa. Cu jurăminte sincere şi apoi încălcate. Ei nu suportă dezamăgirea. Li s-a părut că dragostea este însuşi necuprinsul. Şi deodată observă că au ajuns la marginea ei. Misterul s-a terminat, din punctul de vedere al celuilalt. Dar există firi care, după ce au mers printre stele, nu sunt dispuse să meargă prin noroi, în speranţa că vor ridica din nou ochii într-o zi. Şi preferă noroiului moartea. „Nu mai pot”, acesta e argumentul lor. Nu mai pot fi altfel decât au crezut că vor fi toată viaţa. Nu pot înţelege de ce a trebuit să se petreacă totul aşa, se simt trădaţi şi, într-un moment de furie sau de disperare, li se pare că moartea e singura cale pentru a suprima acest adevăr intolerabil.

Raţionamentul n-ar fi fost rău, dacă n-aş fi avut şaisprezece ani. La şaisprezece ani, normal era să cred în iubirea eternă, nu să vreau să par înţelept. Încă nu apucasem să jur dragoste veşnică unei fete,

în schimb mă grăbeam să discut despre relativitatea jurămintelor. Aceasta era şi mai grav decât faptul că mă amestecam în probleme în care nu aveam niciun fel de experienţă şi despre care, în afară de ceea ce citisem prin cărţi sau auzisem de la alţii, nu ştiam nimic. S-ar putea ca în „înţelepciunea" pe care o arboram să trebuiască să caut sursa unor opacităţi de mai târziu. Nu toţi cei care încep prin a vrea să fie Romeo şi Julieta ajung la bătrâneţe să-şi depene, unul altuia, amintirile înflăcărării din tinereţe. Destui sfârşesc într-un banal tribunal unde cer divorţul sau într-o oboseală reciprocă în care nu mai au nici măcar această energie. Dar cei care încep prin a filosofa despre ce e trecător, în loc să dea buzna spre prima eternitate care le iese în cale, poartă, probabil, în ei un rău ce s-ar putea dezvolta mai târziu şi pe alte planuri.

Zelul meu n-a durat totuşi mult. Am semănat apelor de pe la noi care curg iuţi, se învolbură repede şi se cuminţesc la fel de repede. Târăsc la vale bolovani mari şi buşteni, dar nu auzisem până la şaisprezece ani de oameni înecaţi în ele. Cei care îşi luau viaţa se aruncau în fântâni, care rămâneau blestemate, spurcate de moarte. Nimeni nu mai voia să bea apă de-acolo, fântâna era lăsată să se părăginească, să putrezească sub scândurile care o acopereau, până se îndura cineva s-o astupe şi să sape alta în locul ei; aşa era obiceiul. I-am scris tatei cerându-i să-mi confirme datina. Tata nu mi-a răspuns, în schimb m-am pomenit cu el în Bucureşti, deşi tocmai se culegea porumbul. Ne-am plimbat atunci în Cişmigiu. Am făcut şi o fotografie „la minut" amândoi. Nu m-a întrebat nimic, a plecat cum a venit, dar sunt convins că neliniştea îl mânase la drum.

La scurtă vreme după asta, într-o discuţie cu colegul meu de bancă, am făcut o vagă aluzie la obiectul preocupărilor mele. Reacţia lui a fost un duş de gheaţă. M-a măsurat bănuitor şi a izbucnit

în râs: „Sper că glumeşti.” Şi a spus-o cu atâta sinceritate încât m-am repezit să-l aprob: „Sigur că glumesc”, înţelegând că proiectul meu n-avea sorţi să impresioneze pe nimeni; drept care l-am abandonat.

14

Ceaţă, iarnă sticloasă, vânt tăios. M-am trezit într-o dispoziţie proastă. Patul ardea de frig, plapuma căzuse pe jos şi pregetam să mă scol. Am stat, o vreme, ascultând zgomotele străzii cu privirea aţintită în tavan. După aceea m-am îmbrăcat şi m-am dus la anticariat. Aveam nevoie de un album cu toate gravurile lui Goya din „Tauromahie”. Speram să-l văd şi pe Cicero acolo. Ultima oară când l-am întâlnit era tras la faţă. Mă tem să nu fie bolnav. Nu l-am zărit, însă, printre cei care cercetau rafturile şi n-am găsit nici albumul pe care-l căutam.

În autobuz, la întoarcere, o femeie m-a întrebat dacă n-am un bilet în plus. Ţineam biletele în mână, vreo zece, pregătindu-mă să compostez unul. Am zis, totuşi, din ce mizerabil impuls?: „Nu.” După aceea mi-a fost ruşine, dar n-am avut curaj să-i cer scuze femeii. Am vârât, jenat, biletele în buzunar, gândindu-mă că printre bolile contagioase ar trebui trecută şi acea singurătate rea, urâtă, bazată pe degradarea relaţiilor umane, când nu te mai interesează cel de lângă tine, te irită şi eşti gata să te cerţi cu el din nimic fiindcă şi altul, ceva mai devreme, s-a comportat cu tine la fel.

Mă uit afară şi, o clipă, îmi năluceşte dinaintea ochilor o plajă. Apoi, plaja dispare. Aveai dreptate, e din ce în ce mai greu să spui ceva simplu şi rămâne mereu ceva nespus. Mă simt ca o cârtiţă visătoare azi.

15

Probabil, adevărata lăcomie nu e să vrei absolutul. Copiii care vor luna de pe cer nu sunt lacomi. Vrei mai mult când vrei ceea ce se poate obţine.

Poate de aceea a fost atât de puternic şocul întâlnirii mele cu marea, întâlnire petrecută într-o zi de iulie, toridă, numai lumină şi căldură. Îmi lăsasem bagajele în odaia pe care o închiriasem la Costineşti şi m-am dus pe ţărm. Eram obosit de drumul cu trenul şi cumva buimăcit de strălucirea brutală a soarelui care suprima nuanţele, decolorând albastrul (culoarea zeilor la egipteni) cerului şi al apei. Pe plajă, nisipul răspândea în aerul sărat un parfum aspru, de mineral încălzit, iar marea era leneşă, senzuală. O vedeam prima oară. Şi totul s-a transformat, fără să-mi dau prea bine seama cum, în eveniment. A fost, cum se zice, un „coup de foudre". M-am îndrăgostit de mare ca de o femeie. Nu mai reuşeam să deosebesc emoţia de dorinţă, nici bucuria de fericire. Marea copleşită de lumină avea ceva, în acelaşi timp, bestial şi divin care mă fascina. M-am aruncat în apă, apoi m-am abandonat plăcerii de a sta întins pe nisipul fierbinte şi numai foamea m-a izgonit de pe ţărm.

Nietzsche era de părere că într-o dragoste adevărată sufletul acoperă trupul. Pe o plajă care dogoreşte la amiază trupul acoperă sufletul. Marea se leagănă până la orizont, placidă şi verde. Căldura albeşte pietrele, în aer pluteşte mirosul cunoscut de alge arse de soare, îţi priveşti pielea arămie şi, în afară de amărăciunea că această clipă va trece, nu te mai preocupă nimic. Zeii nu cer atunci altă ofrandă decât ceea ce simţi şi, chiar dacă ştiu că fericirea de a mă lungi pe nisip sau de a mă azvârli în apă e minoră, o mulţumire confuză a cărnii, ea nu mi se pare vrednică de dispreţ. Dimpotrivă, îmi dă un sens, uşor de priceput, şi în momentul acela nu mă mai interesează dacă şi universul are unul.

Am trăit la mare multe ceasuri la nivelul senzaţiilor pure. Din ce în ce mai convins că o viaţă searbădă nu e, de obicei, străină de un deficit al simţurilor, mi-am alcătuit chiar o filosofie simplă, de uz personal, în care „a fi” e mai important decât „a avea”. Marea nu mă striveşte, nu mă anihilează, din contră, îmi ia o parte din griji şi din vanităţi, activând în mine un anumit hedonism de care n-am fost probabil niciodată străin. Şi există un ceas când începi să înţelegi, oarecum de la sine, că adevărata vitalitate e disperată, deoarece se simte legată în cel mai înalt grad de lucruri care au, fatal, un sfârşit. Din moment ce totul se transformă în amintire, şi apoi în amintire a amintirii, nu este orice întâlnire o despărţire anticipată? Sub cerul amiezii, răpusă de căldura care o oboseşte, apa scânteiază nepăsătoare şi fără vârstă. Câte un val se rostogoleşte încet, se înălbeşte de spumă, după care dispare şi nu mai rămâne niciun semn. Balansându-se uşor – cântecul sirenelor nu-i o glumă – marea seamănă cu viaţa; se întinde între un ţărm şi altul ca între o naştere şi o moarte.

Sigur, e şi o capcană aici. Pe măsură ce trupul acoperă sufletul, aluneci într-o insolaţie care întunecă adevărurile neconvenabile, într-o fericire epidermică, goală de orice probleme, amuţeşti, nu mai ai nimic de reproşat lumii, nici ţie, te abrutizezi, satisfăcut, într-o logică extrem de sumară. Îţi e bine aşa? Perfect. Atunci ce mai contează restul? Deocamdată nu e cazul să te complici. Şi te laşi redus la o superficialitate luminoasă, acceptând, fără să mai suferi, că faci parte dintr-o mare şi misterioasa indiferenţă. Dar un nou val se sfarmă. Tresari. Cum să iubeşti altfel decât dureros când ai atât de puţin timp pentru asta? Unamuno zicea că iubirea e tot ce poate fi mai tragic pe lume.

16

Pentru un toreador, greul începe abia când nu mai are de înfruntat niciun risc, nicio primejdie şi poate să guste în linişte gloria pe care şi-a cucerit-o. Când dezbracă pentru ultima oară straiele de lumină şi se desparte pentru totdeauna de muletă. Cu ochii în ochii taurului, ştia că, dacă va învinge, admiratorii vor roi din nou în jurul lui; vor ţăcăni flashurile fotografilor, vor curge felicitările, cei mai fanatici dintre admiratori îl vor însoţi prin tot oraşul până la hotel, sporindu-i oboseala plăcută a triumfului. Dacă nu… Dar n-avea vreme de nefericire. N-o cunoştea. Acum, între pereţii acoperiţi cu fotografii şi trofee, e la dispoziţia ei. Îi dă târcoale şi n-are cum să-i închidă uşa în nas. Aici, toate sunt clare. Singurătatea. Bătrâneţea. Faptul că timpul lui a trecut, ceva s-a terminat pentru totdeauna. Nu-l mai susţin nici curajul, nici frica. Nici gloria măcar. Căci nicio glorie nu mai e bună când e doar amintire. Pe stradă, puştii îl arată uneori cu degetul: „Îl vedeţi? Într-o zi a îngenuncheat în faţa taurului şi în ultima clipă l-a înşelat cu capa.” Într-o zi! Niciodată „azi”. Niciodată „mâine”.

Tot ce face acest bărbat în vârstă se învârte în jurul unei obsesii: cum a fost, ce a fost. În fotografii se vede îmbrăcat ca un prinţ. El, în diverse momente ale luptelor, într-una zvâcneşte, cu un ultim efort, în dreapta, deoarece cornul taurului i-a atins costumul. La următorul atac a pronunţat verdictul ritual: „Brinda su toro”. „Taure, vei muri”, şi-a aruncat pălăria în spate şi s-a repezit în linie dreaptă, răpunând animalul cu o singură lovitură, bine ochită, în greabăn. În alta, seamănă cu un zeu. Stă lângă taurul doborât, e tânăr, zvelt, strălucitor şi primeşte ofrandele publicului. Şi iată, îşi depune pelerina pe balustradă în dreptul femeii pe care o iubea. Ea e fericită. După ce-au plecat de la arenă, l-a îmbrăţişat plângând: „Mi-a fost atât de frică!” Nimic nu l-a răsplătit mai mult ca acele lacrimi. Şi

acum? Se examinează pe furiş în oglindă. S-a mai îngrăşat puţin. Din pricina lipsei de mişcare. Şi, fiindcă nu râde, pare cioplit dintr-un măslin dur, noduros, cu fibra aspră. Acum are timp să-şi cureţe singur boschetele de trandafiri, să taie ramurile prea lungi, dar, după ce ai ridicat în mână instrumentele morţii, sabia şi muleta, în uralele publicului care striga „Olé, fiu al Sevillei". Nu e foarte atrăgător să te mulţumeşti cu nişte foarfece şi cu tăcerea. Uneori, se scoală cu noaptea în cap, se duce la grajduri să-şi vadă taurii. Sunt minunaţi. Puternici. Sumbri. Ameninţători. Toros bravos. Toros fieros. Toros de muerte. O clipă, se crede în dimineţile când se uita pe fereastra hotelului să-şi dea seama dacă ziua coridei avea să fie frumoasă. Numai că acum nu începe nimic. Zilele curg goale, liniştite, insuportabile. Chiar şi zilele în care se duce la arenă se sfârşesc prost. Portarii îl salută respectuos: „Buenas, maestro." După care e condus spre un loc de cinste. Simte că renaşte când privirile unor spectatori îl caută curioase. Dar după ce se observă animaţie la poarta picadorilor, rămâne singur. Deh, alte coride, alţi idoli, alţi spectatori. Atunci, are impresia că a devenit o fantomă. Viaţa lui nu mai e decât amintire. Când s-a încumetat prima oară să arate muleta unui taur, avea un singur gând, să fie remarcat de un impresar. Şi fiindcă impresarul n-a apărut, s-a suit singur în tren. Câţi ani au trecut de atunci? Şi ce agitaţie era în jurul lui când se apropia de gardul roşu al arenei! Acum a devenit o simplă cutie de rezonanţă pentru trecut, iar amintirea gloriei e altceva decât gloria. Când matadorii zilei îşi savurează, surâzând obosiţi, triumful, se strecoară prin mulţime, spre ieşire. Tot aşa a părăsit arena, într-o zi, celebrul Juan Belmonte. Trecutul devenise pentru el mai periculos decât un taur, deşi nu-i lipsea nimic în afară de aplauze. Într-o dimineaţă a dat ocol staulelor unde îşi creştea

taurii, i-a privit lung, s-a întors apoi în casă, şi-a băut cafeaua, după care şi-a tras un glonte în cap.

Cicero are multe din datele unui toreador bătrân. Fotografiile de pe pereţi. Trecutul mai lung decât viitorul. Izolarea în care s-a retras. Se duce la anticariat, probabil, cum se duce un toreador la arenă. Dar, spre deosebire de toreadorul în vârstă, poate şi să continue, ceea ce e totdeauna un punct de sprijin pentru a privi înainte. Cato cel Bătrân a început să înveţe greceşte la optzeci de ani.

17

— Cum se poate combate un deşert? ai întrebat odată.

— Simplu, a zis Emil. Cultivându-l.

— Nu eşti tu cel mai îndreptăţit să vorbeşti despre cultivarea pustiurilor, l-ai pus la punct.

— Printr-o oază, a intervenit Mariana.

— O oază nu combate deşertul. Numai îl ignoră. Dacă ridici ochii şi te uiţi în zare, vezi adevărul.

— Şi tu ce-ai răspunde? a sărit Emil enervat. Atenţie, vorbeşte oracolul.

— Prin iluzii, ai zis. Ele au calitatea de a fi nelimitate şi de a apărea oriunde există un deşert.

Bătrâneţea toreadorilor nu prea confirmă această idee, dar în faţa unei maşini de scris, e adevărat, iluziile sunt posibile la orice vârstă. Nu ştiu dacă chiar cred în mântuirea prin scris, cum nu ştiu ce să cred despre dragostea unică (ea ţine şi de norocul de a trece într-o anumită zi, la o anumită oră, exact prin locul unde se află în acel moment ceea ce căutai), în schimb mă pot baza pe privilegiul de a o lua mereu de la capăt în ceea ce fac.

Există două categorii de oameni, am auzit: bufniţe şi privighetori. „Bufniţele” se simt în plinătatea forţelor noaptea. „Privighetorile” au cea mai mare energie dimineaţa. Cunosc scriitori care se aşază la masă pe la miezul nopţii şi lucrează

până se albesc ferestrele lângă ei. Pe urmă se culcă sau umblă buimaci dacă nu reuşesc să se odihnească. În ce mă priveşte, am orologiul biologic orientat după cel al privighetorilor. Presupun că într-o noapte perpetuă proiectele mele literare ar fi grav ameninţate. Cu toate acestea, mă încăpăţânez uneori să lucrez şi noaptea. Azi-noapte, am stat până târziu încercând, inutil, să-mi limpezesc o idee. În cele din urmă m-am dat bătut. M-am ridicat, descurajat, de pe scaun şi m-am dus la fereastră. Zăpada căzută în ultimele două zile emana o lumină rece, misterioasă şi atât de intensă încât puteam să disting firele de iederă pe zidul casei de vizavi. Plopii păreau lungi, flăcări albe pe cerul întunecat. De dimineaţă, când m-am trezit, cuvintele pe care le căutasem în zadar noaptea mi-au venit aproape de la sine. E o şansă totuşi să poţi umple coşul cu hârtii şi s-o iei de la început.

18

Anii când nu aveam acest punct de sprijin, fiindcă mă lepădasem singur de el, mi se par acum pierduţi. Oricât aş încerca să-mi auresc inerţia în care mă lăsasem prins şi să-mi găsesc justificări, nu pot evita gândul că mă comportam de parcă aş fi purtat ochelari de cal. Ocoleam cărţile dificile, n-am intrat decât foarte rar în bibliotecile de care îmi legasem prima parte a tinereţii şi mă risipeam în fleacuri, asistând la meciuri de volei de mâna a treia pe terenul „Sănătatea” din cartierul Buzeşti sau citind romane bune de nimicit timpul. Mă feream, instinctiv, de cei care se dădeau în vânt după cariere şi n-aveam îndrăzneala de a mă apropia de cei care doreau să-şi croiască un destin. La vechile mele visuri literare, nu mă gândeam decât rar. Şi chiar atunci o făceam fără plăcere. Mă sâcâiau, ca amintirea unei boli, iar faptul că nu uitasem cu totul de ele constituia un semn că mai eram în convalescenţă, trebuia să mă tămăduiesc şi

de sechelele lor, şi de autoanalize. Şi ce era mai potrivit pentru asta decât un susţinut efort de a nu mă lăsa atras de niciun proiect prea ambiţios? Existam într-un fel de spaţiu mediocru, lipsit de veleităţi, pierzându-mi uneori vremea în chipul cel mai prostesc cu putinţă; jucând un joc cu chibriturile, de pildă. Mă grăbeam să naufragiez zilnic şi să mă salvez zilnic pentru a nu lăsa lucidităţii timp să lucreze. Fugeam de mine însumi sau de o parte din mine însumi, cea care ar fi putut să devină stingheritoare cu întrebările ei, alergam după satisfacţii imediate, improvizam continuu, cu un soi de panică. Mă temeam să nu mai am nimic de făcut, ca să nu încep să mă gândesc la ce-ar fi trebuit, de fapt, să fac. Mă lăsam antrenat în vanităţi mărunte, fără să mă sinchisesc de perspectivă. Viitorul? Să vină şi voi vedea atunci! Răul care te plictiseşte nu te poate strivi. Îi scapi prin plictiseală. Eu mă agăţam, însă, tocmai din groaza de a mă plictisi, de toate fundăturile care îmi ieşeau în cale, străbătându-le cu o fervoare buimacă şi tenace. Născoceam tot felul de pretexte ca să umplu cât mai fără folos cu putinţă golul de care mă feream. Pe o fâşie de pământ, într-o curte din Bulevardul Alexandru Ioan Cuza, am semănat iarbă şi am cărat sute şi sute de găleţi cu apă, seara, în intenţia de a face acolo o pajişte unde să cosesc vara. Şi dacă n-aş fi avut inapetenţă pentru alcool, poate că n-aş fi rămas străin nici de zeul al cărui nume îl văzusem scris pe garduri în mahalaua Bacchus. Toată această risipă mă apăra şi mă secătuia în aceeaşi măsură, căci a exista la nivelul pasiunilor e, probabil, prima prevedere împotriva ratării, dar uneori înseşi pasiunile au un nivel meschin, îmi lipseau şi curajul de a nu mă mulţumi cu pretenţiile joase, mediocre, după care îmi măsuram satisfacţiile, şi resemnarea de a lâncezi, fără să mă agit. Undeva, între îndrăzneală şi resemnare, astupam cum puteam breşele, încercând să uit tot ce-ar fi trebuit să întreprind

pentru a-mi onora vârsta care nu mai avea scuzele adolescenţei. Perseveram în mecanica unei existenţe în care toate proiectele serioase începeau cu „poate azi” şi se sfârşeau cu „poate mâine”. Numai la mare, mă reîntorceam ciclic la formele cele mai pure ale verii, revenind, poate, pe alte căi la începuturi, ca şarpele care se răsuceşte să-şi muşte coada.

19

Am deschis poarta cu teamă. În curte, am zărit mai întâi mărul bătrân, noduros, din apropierea fântânii. Apoi, mormanul de nisip de la umbra lui. O lumină ciudată scălda lucrurile din jurul meu, încât nu-mi dădeam seama dacă ele mai făceau parte, sau nu, din lumea aceasta. Numai ferestrele casei erau întunecate. Şi, uitându-mă la ele, am ştiut chiar în vis că în casă nu mai era nimeni. Ba, chiar că însăşi casa nu mai exista. Prin ce minune îmi apăruse în drum? Deodată, s-a făcut noapte, o noapte adâncă. Deasupra, cerul, aproape perfect pentru o lecţie de astronomie, era plin de stele, iar luna, ca o smintită, colinda foarte jos, gata să se izbească de munţi. Mă simţeam martor al propriei mele vieţi când am observat că una din ferestre era luminată. Am urcat atunci treptele de piatră. De cum am împins uşa, m-am lămurit. Ardea focul în vatră. El lumina fereastra. Am ieşit afară şi am strigat: „Tată!” În clipa următoare, fereastra s-a stins. Era acum neagră, carbonizată, ca şi celelalte. În schimb, aerul a devenit din nou luminos şi se auzeau din toate părţile ţârâiturile nenumăratelor insecte pe care primăvara le trezea la viaţă. I-am spus cuiva care mă aştepta: „Viaţa mea pare o minciună.” Fără să dea importanţă vorbelor mele, m-a tras de mână. „Nu vii?” N-am întrebat unde. Nu putea fi vorba decât de un singur loc. M-am îndreptat spre monumentul cu acvilă de ciment.

După ce m-am apropiat, l-am zărit în mulţime pe Ş. Îmi făcea semn să vin mai repede şi să-l urmez. A pătruns în curtea şcolii, oprindu-se lângă nucul crescut între gard şi zid, şi mi-a spus să mă urc: „De-acolo vei putea să vezi mai bine”. Am ezitat, deoarece crengile nucului erau pline de păsări. „Nu le deranjezi, sunt oarbe”, mi-a explicat Ş. cu o voce teribil de nepăsătoare. N-am reuşit, totuşi, nici după ce m-am urcat să disting ce anume urmăreau oamenii aşezaţi în cerc, înghesuiţi unul în altul, şi am vrut să mă înalţ încă puţin, dar păsările s-au speriat, au început să zboare, bezmetice, ocolind coroana nucului, până ce în jurul meu s-a făcut din nou noapte.

20

Avusesem o controversă cu cineva care susţinea că locul Romei antice, în ce priveşte vocaţia universalităţii, l-a luat în epoca modernă Parisul. Invoca, în sprijinul tezei sale, faptul că nenumăraţi artişti din toate colţurile lumii au folosit Parisul ca rampă de lansare. Iar Parisul le-a dat această şansă, proiectându-i în universalitate. Unor scriitori care au devenit abia acolo celebri le-a dat o limbă. Pe alţii i-a tradus. Pictorilor le-a oferit cafenele, scandaluri, publicitate şi fascinaţia Luvrului. Comparaţia, i-am zis lui Cicero, mi se pare falsă. Roma a avut o caracteristică, surprinzătoare pentru un cuceritor, pentru un oraş care se socotea „caput mundi”, dar extrem de preţioasă. Absorbea valorile altor popoare, dar nu le restituia lumii ca valori romane. Trăsătura ei cea mai interesantă fiind, în ciuda expansiunilor militare, o mare toleranţă spirituală. Fenomen unic, după ştiinţa mea, în istorie, în loc să distrugă sanctuarele învinşilor şi să-şi impună zeii proprii, Roma a adoptat zeii lor şi i-a introdus în Olimp. Aşa s-a putut ajunge la o inflaţie mitologică fără precedent, la vreo 30.000 de zei după informaţiile unora. Pe Aristotel şi

Platon nu i-a romanizat. Le-a pus la dispoziţie şoselele romane şi escortele unor cohorte bine înarmate pentru a umbla prin lume ca filosofi greci. În timp ce Parisul i-a confiscat pe mulţi dintre artiştii străini pe care i-a lansat, i-a naturalizat, i-a făcut francezi. E adevărat, n-a impus nimănui această onoare, n-a folosit nici forţa, nici viclenia, ca alte metropole, dar şi-a luat partea din ceea ce a dat, pe când Roma era numai o mare propagatoare de valori. Ea s-a lăsat învinsă de spiritul Greciei după ce a învins Grecia pe plan militar, încât universalitatea de tip roman nu presupune un sacrificiu de identitate. Dimpotrivă.

Cicero m-a aprobat cu entuziasm. Mi-a dat apoi un exemplu pitoresc din care rezultă că toleranţa Romei mergea până la recunoaşterea provenienţei fiecărui fruct de la ospeţele ei.

— Romanii au dat fructelor care nu creşteau în peninsulă şi care erau aduse din alte părţi: piersici, lămâi, portocale, denumirea comună de „măr", adăugând epitetul care indica ţara de origină: măr grecesc, măr fenician, măr egiptean etc. Cunoşteaţi acest amănunt?

Nu-l cunoşteam.

Când spune asemenea lucruri, se înviorează, se schimbă la faţă.

Se zice că toreadorii îmbătrânesc brusc în clipa în care se apropie taurul. Trăsăturile lor se înăspresc. Ridurile se accentuează. Buzele strânse şi sprâncenele încruntate, privirea crispată îi dau unui toreador în luptă, ne asigură cunoscătorii, cel puţin zece ani în plus. Bărbia se îngreunează şi o gravitate neobişnuită se întipăreşte pe figură, pentru ca după aceea, când taurul îngenunchează şi tribunele izbucnesc în ovaţii, toreadorul să întinerească din nou, ca prin farmec; trăsăturile i se destind şi faţa străluceşte, netedă. La Cicero procesul e invers. Bătrânul întinereşte când se aprinde, vorbind despre ceva care îi stă la inimă. În asemenea momente uit de ciudăţeniile lui (azi mi-

am adus aminte că nici ţie nu-ţi plăcea să ţi se spună pe nume; pretindeai chiar că numele ar trebui date la o vârstă când poţi să înţelegi, să obiectezi, idee cu care Cicero ar fi de acord, probabil, în ciuda faptului că doctrina antică a onomasticii afirmă că numele nu sunt întâmplătoare). Nu mai sunt atent nici la faptul că nu aude prea bine cu urechea stângă (de aceea trebuie să am grijă să vorbesc ceva mai tare dacă e întors cu spatele ori cu partea stângă spre mine). Mă uimeşte metamorfoza de pe chipul lui.

Şi dacă interesul său pentru monumentele şi virtuţile Romei antice mi s-a părut la început prea restrâns, unilateral, acum trebuie să recunosc că-l prefer de o mie de ori pe Cicero acelor diletanţi universali care se pricep în toate domeniile şi în niciunul de fapt. De câte ori găseşte o ediţie mai rară, e fericit. Cântăreşte în mâini volumul, cu o infinită delicateţe, îl întoarce pe toate feţele, de parcă ar vrea să-l ia în posesie tactil înainte de a-l răsfoi şi abia după aceea se scotoceşte după bani. Şi mie îmi place să ţin o carte în mâini, s-o privesc înainte de a mă apuca s-o citesc, dar nu pot compara această plăcere, obişnuită totuşi, cu tinereţea care radiază pe chipul bătrânului de fiecare dată când investigaţiile lui sunt răsplătite. Îl invidiez atunci pentru pasiunea lui întreagă şi unică.

21

M-am numărat, într-o parte a vieţii de şcoală, printre cei ce s-au format ca intelectuali crezând până la superstiţie în prestigiul Renaşterii. În liceu şi în primii ani la universitate, n-am îndrăznit să mă refer la valorile Renaşterii altfel decât ca la nişte axiome. La un moment dat, şi din frondă probabil, am trecut la polul opus, punând în cauză cu vehemenţă ceea ce învăţasem. În perioada aceea m-am interesat cu zel de Evul mediu, dar după ce

mi-am pierdut manuscrisele furia mea a încetat. Am revenit, treptat, la respectul cuminte faţă de idealurile Renaşterii, între care se afla, bineînţeles, şi idealul „omului universal”, ce a sedus multe generaţii de intelectuali. De altminteri, în adolescenţă văzusem în Angelo Poliziano modelul intelectualului desăvârşit, deschis spre toate zările spiritului, de la poezie la filosofie, de la muzică la artele plastice.

De aceea am şi urmat cursurile a trei facultăţi, voind să-mi asigur un orizont cât mai larg, fără să-mi dau seama că în jurul meu secolul XX impunea din ce în ce mai rigid, în practică, pe specialist, omul unui singur domeniu, şi chiar al unei părţi dintr-un domeniu. Progresul ştiinţei, al cunoaşterii a arătat că enciclopedismul este o cursă, care te poate face să aluneci pe nesimţite în diletantism. Vrând să ştii cât mai multe, rişti să ştii câte puţin din toate, dar să nu ştii aproape totul despre nimic. O prea mare curiozitate, capcană transformată de tine în viciu, poate deveni primejdioasă, deoarece profunzimea pretinde să-i jertfeşti ceva, să-ţi limitezi aria interesului. Orgoliul de a întreprinde „mai mult” presupune umilinţă de a te preocupa de „mai puţin”. A alerga prin diverse domenii, cu iluzia că mai este posibil ceea ce era altădată, e, se pare, o frumoasă utopie şi atât.

E drept că argumentele cu care-ţi motivai donjuanismul intelectual păreau, din pricina talentului tău speculativ, atrăgătoare. Îţi plăcea un paradox, „progresul stă în înţelegerea mai bună a ignoranţei noastre”, şi de câte ori aveai prilejul îl repetai. Te mirai că unii vorbesc de specializare în artă, adăugând că, după părerea ta, specializarea artistului e îngrădită sau chiar împiedicată de datoria lui de a înţelege toate maladiile sufletului, de a se simţi responsabil până şi de păcatul originar, de a duce amărăciunea limitelor noastre până la blasfemia că arta, cultura sunt o lungă strădanie de a lămuri creaţia unui Dumnezeu

analfabet. Şi te înflăcărai pe măsură ce vorbeai, luând în derâdere expresii ca „scânteie divină”, „har divin”. Artistul, ziceai tu, nu e mai apropiat de Dumnezeu decât semenii săi. Din contră, el este „mai mult om” decât alţii, şi nu în sensul că e mai puternic, ci că e mai vulnerabil, având o mare capacitate – dacă e artist adevărat – de a suferi şi visa. Tot ce schimonoseşte trupul şi sufletul omenesc îl atinge şi îl interesează. Râde şi plânge în numele lui, dar şi în numele celorlalţi, găseşte în sine tot ce distruge şi mângâie, cum să se specializeze? Paradisul şi Infernul sunt în egală măsură problema lui. Cu aceeaşi pasiune vorbeai despre plante, despre insecte, despre roci sau despre rolul zeiţei Vesta la romani, ironizându-i pe specialiştii care nu mai văd cerul din pricina detaliului. Erai un fel de Don Juan intelectual care trecea de la un domeniu la altul, de la o idee la alta, grăbit, urmărit parcă de spaima că ai putea la un moment dat să te opreşti, să devii credincios unei singure preocupări. Bănuiesc că printre motivele care te determinau să arzi tot ce scriai era şi teama că altfel ţi-ai fi riscat libertatea de a nu te lega prea mult de nimic.

Până la un punct, ţi-am semănat. N-am nici cea mai măruntă pregătire în ştiinţele naturii, dar m-au pasionat aproape tot atât de mult literatura, pictura, sculptura, filosofia, mitologiile. Dreptul roman m-a sedus prin rigoarea lui, după cum antichitatea elină m-a încântat prin subtilitatea ei. Am studiat tragedia greacă la fel de atent ca istoria Inchiziţiei. Am trecut de la o preocupare la alta, ba chiar am practicat un soi de poligamie intelectuală, ocupându-mă de mai multe domenii în acelaşi timp şi, pentru a spori urmările unui asemenea libertinaj, l-am amestecat cu o mare risipă de preocupări mărunte. Încât nu sunt cel mai îndreptăţit să-ţi aduc reproşuri în privinţa aceasta. Şi nici în alte privinţe, de fapt. Nu fac decât să constat ce ne desparte.

22

Tu lăudai ariditatea frigului. Eu abia aştept să vină primăvara. M-am săturat de haine groase, de vremea închisă, de zloată, de zăpadă. Aş avea poftă să fac un rug cu toate cărţile despre Polul Nord care s-au rătăcit în biblioteca mea şi, dacă ar exista în cer un serviciu administrativ pentru rotaţia anotimpurilor, mi-ar plăcea să mă închipui câteva clipe acolo. Cred că aş săvârşi ceva nepermis pentru ca mâine dimineaţă să fiu mai bătrân cu două luni. Şi când mă gândesc că altădată n-aveam nevoie de somnifere…

23

Aşteptând pe străzile Sibiului examenul de bacalaureat, am aprins prima ţigară. Mi se părea, în acele zile, că şcoala îşi înţelegea rău rolul: în loc să ne înveţe *cum* să gândim, ţinea cu orice preţ să ne înveţe ce trebuie să gândim. Eram trataţi ca nişte roboţi, se făcea apel doar la memoria noastră, nu la inteligenţa noastră; aşa îmi justificam accesul de independenţă. Şi ce era bacalaureatul, ziceam, dacă nu o verificare a modului în care reuşise şcoala să ne îndoape memoria cu date şi informaţii pe care aveam să le uităm apoi în câteva luni? În mod ostentativ, m-am hotărât să mă supun acestui test obligatoriu fără nicio pregătire specială. Am reuşit să-i determin şi pe cei trei colegi de la Făgăraş cu care închiriasem o cameră să adopte aceeaşi atitudine. Pentru a-i convinge, n-am ezitat să arunc în balanţă promisiunea că-i voi ajuta la teze, şi la română şi la latină, materii care se numărau printre punctele mele forte. La rândul lor, ei mi-au promis, pentru toată durata şederii la Sibiu, ţigări şi bere la discreţie. Şi cum nu fumam, a trebuit să mă obişnuiesc, ca să pot beneficia de această pleaşcă. Aşa m-am apucat de fumat.

Ţigara reprezenta şi un simbol, al stării în care ne despărţeam de adolescenţa noastră, sfârşită odată cu războiul. Ne aştepta o altă vârstă, cu alte preocupări şi alte griji, simţeam că viaţa ne acorda un mic şi, poate, ultim răgaz înainte de a ne prinde în vârtejurile ei, dar deocamdată mai puteam să râdem împreună, stând sub sabia lui Damocles! Şi cum, printre noi, flegmaticii erau foarte rari, fugeam de somaţiile realităţii imediate refugiindu-ne într-o pălăvrăgeală nervoasă, fatalistă şi veselă.

Nu eram mai buni decât alţi tineri la anii noştri, nici mai răi, dar promoţia mea avea o particularitate. Ne petrecuserăm adolescenţa sub spectrul războiului, într-un lung tunel, fără ca primejdia de a fi aruncaţi în foc să devină pentru noi iminentă. De aici, un amestec de uşurare şi de vină, care ne marcase psihologia şi ne făcea contradictorii. Eram fie prea gălăgioşi, fie prea reţinuţi. Nu cunoşteam echilibrul căii de mijloc. Şi ce avea să ne mai rezerve viaţa? era întrebarea care stăruia dincolo de elanurile noastre. Ca s-o evităm, fumam, beam bere şi discutam câte-n lună şi-n stele, discuţiile prelungindu-se uneori până spre dimineaţă. Se făcea în cameră fum gros, să-l tai cu cuţitul, limbile ni se împleticeau din cauza berii, dar amânam să ne ducem la culcare. Din când în când, câte unul devenea, pentru o clipă, realist şi ne reamintea că se apropia examenul. „Dă-l dracului de examen”, venea prompt replica. Şi vocea realistă amuţea. Ne sculam târziu, mahmuri, dar nici la lumina zilei nu eram mai înţelepţi. După ce ne îmbrăcam, ieşeam „să luăm aer”. Toată ziua o pierdeam în hoinăreli, pe un Corso mai mare, profitând de faptul că Sibiul nu era deloc posac şi rigid. Pe străzile lui puteai să râzi în voie. Nimeni nu se încrunta când ne vedea umplând cu tinereţea noastră trotuarul şi trăgând din ţigări, cu sete de începători în ale fumatului. Pe deasupra, era un iunie admirabil, cu ploi scurte şi soare mult. După-amiază, dădeam o raită pe la liceul „Gheorghe

Lazăr", unde urmau să susţină examenul de bacalaureat absolvenţii a şapte licee din zonă, verificam dacă s-a mai afişat ceva la avizier şi plecam.

Apoi, ne lansam din nou în discuţii nesfârşite, pe cât de zgomotoşi, pe atât de inconsistenţi. Nu eram dumiriţi în privinţa viitorului nostru imediat, în schimb aveam păreri personale în aproape toate problemele universului. Nepricepuţi în nimic, afişam o competenţă globală. Nimic nu scăpa disputelor, cu excepţia propriilor noastre persoane, de care nu ne ocupam; eram prea ambiţioşi ca să ne pierdem vremea cu chestiuni particulare, când atâtea subiecte de larg interes aşteptau o clarificare de la noi. Într-o noapte, a venit în vizită un băiat de la Sighişoara, nu prea înalt, cu faţa rotundă şi cu nişte ochi spălăciţi, dar ageri, inteligenţi, căruia prietenii îi ziceau Ducu. Avea lecturi întinse, iar din literatura franceză îl preţuia îndeosebi pe Montherlant. Şi eu fusesem, în Bucureşti, îndrăgostit de autorul „Celibatarilor". Îi găsisem romanele la un anticar şi mă impresionaseră idealurile ce fremătau în ele. Ulterior, nu mai auzisem nimic despre el, până ce, într-o revistă care-mi căzuse în mână, întâmplător, la Făgăraş, îl văzusem acuzat că în timpul ocupaţiei se retrăsese într-o tăcere de neînţeles. Articolul respectiv îi reproşa, destul de aspru, că alesese o dezamăgire mută în vreme ce alţi scriitori nu pregetaseră să intre în Rezistenţă. Fostul meu idol lăsase impresia unei convingeri amare: că nenorocirea, înjosirea unei naţiuni nu pot fi depăşite decât prin creaţia individuală şi detaşată; îi opusese ocupantului nepăsarea, exilul în meditaţia însingurată, lăsând altora riscul de a cunoaşte brutalitatea Gestapoului. Lectura acelui articol mă tulburase, în ciuda faptului că nu arătasem o sensibilitate specială faţă de istorie. Montherlant opunând inamicului numai o tăcere dezgustată, după ce exaltase solidaritatea, lupta şi curajul viril, aşa ceva descumpănea tânărul

meu idealism. Mi-ar fi plăcut să aflu că a fost un erou legendar al Rezistenţei, un combatant, un maquisard. Cel care se înrolase voluntar ca simplu soldat în primul război mondial, care scrisese un cântec funebru pentru morţii de la Verdun, care omagiase onoarea, camaraderia, tăcuse inexplicabil, după 1940, în faţa dezonoarei. Cel care făcuse apologia curajului nu schiţase niciun gest după dezastrul prăbuşirii Franţei. De ce? I-am spus toate astea lui Ducu. Apărându-şi autorul preferat, el m-a învinuit că mă luam după părerea unor detractori. Susţinea că Montherlant s-a retras în cultură, închizând uşa în urma lui. Tonul lui, foarte ritos, m-a îndârjit. Am trecut la contraatac afirmând că nu putea fi scuzată atât de uşor o tăcere care le spusese, de fapt, ocupanţilor: „Împuşcaţi pe cine vreţi, târâţi în beciurile Gestapoului pe cine doriţi, faceţi ce poftiţi, violaţi-ne femeile, râgâiţi în restaurantele noastre, numai lăsaţi-mă pe mine în pace, nu mă tulburaţi. Eu îmi văd de creaţia mea, nu mă interesează cum vă purtaţi. Nepăsarea e forma mea de protest. Nu vă stânjenesc, nu mă stânjeniţi.” După părerea mea, o asemenea indiferenţă era tot o formă de colaboraţionism. Ce valoare avea o scârbă care nu fusese exprimată în niciun fel? La urma urmei, nu numai ticăloşia celor ce trecuseră de partea inamicului fusese vinovată. Cei care se împăcaseră cu ideea că nenorocirea Franţei era o fatalitate împotriva căreia nu era nimic de făcut, mulţumindu-se să fie dezgustaţi, să nu mai audă tropăitul cizmelor de dincolo de ferestre, nu puteau pretinde, când tragedia ocupaţiei s-a sfârşit, să stea senini alături de cei care îşi înţeleseseră datoria într-un chip mai aspru. Ducu n-a cedat. Devenise roşu la faţă din pricina patimii cu care mă combătea şi îşi ştergea continuu ochelarii ca să-şi stăpânească nervozitatea. Ca să se potolească spiritele, cineva a schimbat subiectul.

Judecam, cum vezi, fără nuanţe; la nouăsprezece ani, n-ai timp de aşa ceva. Nici nu înţelegeam resorturile mai adânci ale atitudinii lui Montherlant şi pesimismul ei aristocratic, prea complex pentru un adolescent grăbit să dea verdicte.

Această dispută e, totuşi, prima amintire în care găsesc un impuls de a implica eticul în estetic, ceea ce mai târziu, după un lung ocol, m-a făcut să văd în cazul lui Oscar Wilde o temă de meditaţie mai largă şi a devenit una din convingerile mele cele mai tenace: că esteticul pur, detaşat de orice imperativ moral, e nu numai anacronic în secolul XX, ci şi culpabil. Viaţa e rotundă, s-ar zice. Ca pământul. Mergi, mergi, şi te trezeşti în acelaşi punct uneori. Doar că ai riduri şi amintiri.

Şi mai e ceva ce m-a determinat s-o evoc. Ducu n-avea ironia ta şi, poate, nici fragilitatea care se ascundea sub tonul tău, dar, în rest, semănaţi foarte bine. Parcă eraţi fraţi gemeni. De la el am auzit o teorie pe care, mai târziu, ai făcut-o şi tu, aproape cu aceleaşi cuvinte. Că fiecare om are haosul său personal. Şi că, în raporturile cu acest haos, există trei faze. În prima, îţi ignori haosul. În a doua, rătăceşti prin el. În a treia, încerci, dacă mai ai timp, să pui puţină ordine.

Ceea ce fac sau încerc să fac eu.

24

Eram opt candidaţi într-o serie la oral şi, pe măsură ce răspundeam la o materie, trăgeam biletul cu subiecte pentru următoarea, ca să avem timp de gândire. Prezida profesorul Ion Breazu de la Universitatea din Cluj, un bărbat în jur de patruzeci şi cinci de ani, distins şi tăcut. Ceilalţi membri ai comisiei, inclusiv jovialul şi bonomul meu profesor de franceză de la Făgăraş, poreclit în glumă „Balaurul”, îl priveau cu deferenţă. La extremitatea stângă a mesei din faţa noastră, lângă fereastră, stătea profesorul de ştiinţe naturale. Un

tip scund, cu ochelari de miop, având o faimă de om care nu ştia să râdă. Un avertisment de care, din păcate, n-am ţinut seama.

Primul subiect, pe biletul de la română, suna frumos: „Influenţa filosofiei germane în opera lui Eminescu”. Am vorbit mult, dând extrase largi din Schopenhauer mai ales. Când am vrut să trec la al doilea subiect, profesorul Breazu mi-a zis că nu mai era nevoie. Şi m-a întrebat ce facultate intenţionam să urmez. „Balaurul” mi-a făcut cu ochiul. Deveneam una din speranţele liceului din Făgăraş în competiţia pentru primele locuri. Au urmat, dacă nu mă înşel, istoria şi geografia. După ce am tras biletul pentru franceză şi m-am întors în bancă, în timp ce continua examinarea celorlalţi candidaţi din serie la geografie, „Balaurul” m-a întrebat din priviri dacă ştiam sau nu subiectul. Am clătinat din cap evaziv. El s-a ridicat, masiv, de la masă, să-şi dezmorţească picioarele şi, plimbându-se, a ajuns lângă mine. „Ce ai?” m-a întrebat încet. „Lamartine comme romancier”, am zis. Ca să-mi întindă o mână de ajutor, mi-a şoptit din mers: „Raphaël et Graziella”. La care i-am replicat că titlurile romanelor le ştiam şi eu. „Balaurul” s-a dus înapoi la masă şi, aşezându-se pe scaun, a ridicat din umeri. Adică: „Asta e.” Când a venit rândul disciplinei sale, m-a întrebat totuşi, cum cerea regula, ce subiect era scris pe biletul tras de mine. M-am uitat fix în ochii lui şi am zis, cu inima cât un purice, dar cu întreg aplombul de care am fost capabil în acel moment: „Lamartine comme poete lyrique”. „Balaurul” a tresărit, a stat câteva clipe în cumpănă, după care, aruncându-mi o privire neagră, semnificativă, al cărei înţeles era limpede: „şi ce te făceai dacă-ţi ceream să arăţi biletul, măgarule?”, mi-a poruncit să-mi încep expunerea despre poezia lirică a romanticului francez.

Îmbătat oarecum de succes, mi-am dat în petic la ştiinţele naturale. Aveam, parţial, o scuză. În

acest domeniu cunoştinţele mele, acumulate timp de trei ani numai în recreaţii, rămăseseră extrem de precare şi nu eram foarte conştient de enormităţile pe care le debitam. Probabil, la un moment dat am spus ceva prea gogonat, încât profesorul şi-a închipuit că nu auzise bine. M-a pus să repet, potrivindu-şi cu un gest nervos ochelarii, apoi m-a întrebat pe un ton muşcător, pentru a sublinia vreo prostie din improvizaţia mea: „Dar care peşti mănâncă iarbă, domnule candidat?" Atunci am lunecat în greşeala conştientă. Cu calmul unui trişor prins cu cărţile măsluite, am ripostat obraznic: „Cum care? Peştii ierbivori." Faţa mică s-a congestionat într-o clipă, din spatele ochelarilor cu ramă de metal m-au fixat doi ochi furioşi, profesorul a izbit cu palma în masă şi a vrut să-mi dea o notă care, indiferent de media generală, însemna o catastrofă: pierderea bacalaureatului pentru cunoştinţe sub orice nivel la una din materii. Au fost necesare diligenţele pline de tact ale profesorului Breazu pentru ca pedeapsa să nu se abată necruţătoare. Argumentul, însoţit de câteva păreri nu tocmai măgulitoare cu privire la fumurile vârstei, era că oricum n-aveam să devin naturalist. Cel mult, a adăugat profesorul Breazu în dorinţa de a mă ajuta, puteam aspira să devin scriitor. Se putea face, aşadar, un act de clemenţă. Asta m-a salvat. După ce mi-a mai pus câteva întrebări, nu foarte grele, la care m-am descurcat onorabil, examinatorul s-a îmbunat. Nu mai ştiu ce notă mi-a dat, destul că media generală a rămas ridicată.

În toamnă, eram student şi colocatar al unei cămăruţe din Ferentari, dincolo de „Bacchus". Mă pierdusem de colegii de la Făgăraş şi nu-i regăsisem pe cei de la „Spiru Haret". Legam alte cunoştinţe. Ratam alte prietenii posibile. Cu noii mei colegi de cameră întreţineam o camaraderie de suprafaţă care nu ne angaja în niciun fel unul faţă de altul. Eram trei tineri singuri care locuiau

împreună, între aceiaşi pereţi. Fiecare îşi ţinea geamantanul încuiat; acest amănunt simbolic ilustra perfect raporturile dintre noi. Cântăreţul de biserică, Truman, înalt, blond, cu părul rărit prematur, mai activa şi într-un cor. Pleca dimineaţa şi nu venea decât spre seară. Liviu, scund, negricios, având o mustaţă desenată cu tuş parcă, urma nişte studii aproximative, însă lipsea şi el toată ziua, lucrând undeva ca funcţionar. Nu exista nicio carte în cămăruţa noastră. Discuţiile nu depăşeau cancanurile şi evenimentele din cartier, iar chestiunile practice pe care le aveam de rezolvat împreună erau extrem de puţine. Cea mai importantă o soluţionasem în sens negativ când am luat decizia de a nu face foc şi de a dormi, iarna, ca într-o peşteră de gheaţă.

Am pendulat în acea perioadă între două lumi diferite, una a centrului bucureştean, cu nucleul la Universitate, alta a periferiei, şi între două moduri de existenţă; îmi trăiam studenţia şi scriam pe ascuns. Frigul a început din octombrie. Ploua aproape continuu şi vântul spulbera ploaia rece, pătrunzându-te până la oase. Dar eram tânăr, nu-mi păsa. Mai greu am dus-o cu foamea până ce am obţinut, în sfârşit, o cartelă la cantina studenţească şi n-am mai profitat de bunăvoinţa doamnei Moşuleţ, femeie pe cât de simplă, pe atât de generoasă, care-mi oferise, depăşindu-şi obligaţiile de gazdă, câte o farfurie de mâncare, zilnic, cu aerul că-i făceam eu un serviciu acceptând s-o primesc. Cu banii de buzunar am dus-o şi mai greu, deoarece n-am găsit o soluţie pentru a ieşi din impas. Aş fi putut să dau meditaţii, dar nu ştiam unde să-i caut pe eventualii doritori. Câtva timp, am mers noaptea în Gara de Est şi am ajutat la descărcatul cartofilor. Am renunţat, însă, fiindcă hamalâcul acesta era rău plătit. Am preferat să merg pe jos, când nu călătoream cu tramvaiul fără bilet, ca să-mi economisesc mărunţişul. Revăd, apoi, amfiteatrul „Odobescu” de la Litere, ticsit,

unde îl aşteptam pe G. Călinescu, mereu pitoresc şi imprevizibil, sau pe Tudor Vianu, care ne impresiona prin sobrietatea lui, amfiteatrele mai agitate de la Drept sau cele, cam plicticoase, de la Filosofie, sălile bibliotecilor, holurile care aveau viaţa lor specifică şi care se goleau doar noaptea, barul de la subsolul Universităţii unde mă simţeam stingher. Dacă aveam bani, mă duceam uneori la un film pe bulevard. Dacă nu, coboram spre staţia tramvaiului 8 de pe cheiul Dâmboviţei, pregătindu-mă să traversez bălţile din „Bacchus". Ziare citeam rar. Radioul încă nu se inventase pentru mine. Pe scurt, mă lăsam purtat de obligaţii şi de evenimente. Nu-mi fixasem un scop clar, practic, în funcţie de care să-mi organizez mijloacele, aş zice că mai degrabă eram trăit de viaţă decât o trăiam eu. Nu ţineam să mă iau la trântă cu destinul, nici să reformez lumea. Sâmbătă seara, mergeam la baluri studenţeşti. Îmi plăcea să dansez şi mă credeam chiar un virtuoz. Unul din actorii mei preferaţi în acea vreme era, de altminteri, Fred Astaire. Pregătirea examenelor o amânam la limită; atunci, folosind un sistem sui generis de sublinieri colorate, născocit de mine, îmi forţam memoria să înmagazineze rapid, cu o viteză calculată de douăzeci şi cinci de pagini pe oră, cunoştinţele necesare.

Mă mişcăm, aşadar, între o cuminţenie anodină şi îndrăzneli modeste. Micile extravaganţe pe care mi le îngăduiam, să stau în zilele călduroase ca la ştrand pe acoperişul de tablă al bătrânului Moşuleţ, să mă spăl dimineaţa la o gură de apă în stradă, când ieşeam de la un bal, sau să mă prezint la un examen fără să fi citit niciun rând, abia reuşeau să pună câteva pete de culoare pe o existenţă cenuşie şi rezonabilă.

În partea mea tainică, de care mă ocupam noaptea sau chiar dimineaţa când nu aveam un curs ori un seminar important, nu eram însă deloc rezonabil. Acolo nu aveam complexe, mă măsuram

cu subiecte mari. M-am ambiţionat, astfel, să mă ocup de problemele Turnului Babel într-un eseu care nu se mai termina, deoarece nu mă hotărâm dacă acest zigurat legendar a reprezentat o primejdie pentru filosofie şi artă sau, din contră, a fost o şansă pierdută de a arunca o privire indiscretă în cer. Printre capitolele romanului la care lucram, m-am apucat apoi de un eseu despre gotic, pentru a mă pasiona în cele din urmă de problemele Evului mediu. În versuri eram elegiac, prea grav pentru vârsta mea, fără să mimez totuşi tristeţea ca în primele încercări, din liceu, când mă aflasem sub influenţa lui Bacovia. Şi treceam de la un subiect la altul cu o dezinvoltură care-mi lipsea în viaţa curentă.

Aceasta curgea, mai curând, lineară. Mai animate erau serile când Truman venea, la începutul fiecărei luni, încărcat de colaci, de prescuri şi – după ce inflaţia a devenit galopantă – de milioane. Atunci, mai norocosul nostru colocatar îşi permitea luxul neobişnuit de a deveni mărinimos. Se lungea pe jos, în cameră, îşi golea geanta şi ne dădea voie să-l acoperim cu bani de hârtie, din creştet până în tălpi. Liviu şi eu ne prefăceam dezinteresaţi, îi înveleam mai întâi picioarele, apoi pieptul, dar, brusc, treceam la faţă şi îi acopeream ochii ca să putem vârî în buzunar o parte din ofrandă. Truman bănuia, cu siguranţă, că-i subtilizam ce puteam din milioane, dar îşi plătea astfel capriciul de a fi, o dată pe lună, îmbrăcat în bani. Râdea, satisfăcut, după aceea se ridica, strângea hârtiile devalorizate şi redevenea de o zgârcenie incoruptibilă, închidea colacii şi prescurile în geamantan şi încuia lacătul, nazalizând: „Dacă umblaţi aici, nu ne mai jucăm.” Probabil, observa de fiecare dată când îi forţam lacătul pentru a ne înfrupta din bunătăţile ţinute sub cheie, dar nu şi-a pus în practică ameninţările. Când începea o lună nouă, ritualul se relua.

Şi eu îmi ţineam cufărul încuiat, însă manuscrisele mele nu tentau pe nimeni. Nu-i interesa pe Truman şi pe Liviu ce tot mâzgăleam eu şi vâram în cufăr, până ce m-am decis să port totul cu mine, în servietă. Aceasta ne-a scutit de conflicte majore, fiindcă, dacă unul din ei ar fi spart lacătul ca să-mi cotrobăiască prin hârtii, aş fi fost în stare, cred, să reacţionez violent.

În fond, m-ai putea întreba, de ce mă feream? Nu-i socoteam dispuşi sau apţi să mă înţeleagă? Eram prea modest sau prea vanitos? Doream să par mai practic, mai pozitiv decât eram în realitate şi nu voiam să-mi arăt partea unde mă simţeam mai adevărat, dar şi mai vulnerabil? Greu de spus, după atâţia ani. Primele mele încercări, însumând câteva sute de pagini, le azvârlisem în foc în camera din strada Vasile Lascăr – şi, dacă am avut curajul s-o fac, meritau probabil să fie arse! – fără să le citesc nimănui, după ce le lăsasem multă vreme pe masă. Acum, însă, îmi păzeam iluziile literare cu o grijă dusă până la absurd, de groază să nu cadă, o, sancta simplicitas!, sub un ochi străin.

Dacă ar fi să aleg totuşi o explicaţie, m-aş opri la un reflex de apărare. În viaţa curentă îmi lipsea spontaneitatea. Nu mă simţeam în siguranţă, liber, decontractat, decât singur, în rol de cetate medievală cu podurile ridicate, în faţa unei coli albe. Descoperisem că scrisul e pentru mine modul cel mai liber de comunicare; modul cel mai nimerit de a vorbi. Şi încă nu eram pregătit să-mi cobor podurile. Ce vrei, zeii îi pedepsesc pe oameni cu îndeplinirea dorinţelor lor.

Îmi continuam, de fapt, stilul aproape somnambulic de a trece prin viaţă, cu anumite pauze în care pofta de a trăi îşi cerea drepturile. Timiditatea nu constituia o bună rampă de lansare, de aceea nu treceam nici pragul redacţiilor, iar ieşirile agresive din timiditate n-ar fi reuşit decât să strice şi ceea ce întâmplarea îmi putea oferi. Încât literatura rămânea un refugiu admirabil unde

puteam să-mi clocesc în voie proiectele ceţoase, nesigure, de viitor.

DINCOLO DE RUBICON

1

O vreme, cum ţi-am spus, m-am imaginat pe scările Turnului Babel. Mi se părea că legenda acestei construcţii ratate era mai semnificativă decât aceea a zborului lui Icar. Dacă Icar vrusese să ajungă la soare, iniţiativa Turnului Babel pornise din orgoliul de a ajunge la zei. Nicio utopie, credeam eu pe atunci, n-a fost atât de nebunească şi atât de ambiţioasă. A fost, în fapt, singura încercare practică de a lua cu asalt cerul. Grecii nu s-au suit într-un Olimp care se afla totuşi sub nasul lor, piramidele s-au oprit la o sută patruzeci şi şase de metri, cât măsoară piramida lui Keops, romanii, cei mai mari constructori ai antichităţii, s-au ocupat de problemele puse de viaţa terestră, edificând şosele şi viaducte, în vreme ce antreprenorii Turnului Babel au forţat imposibilul. Ei au vrut să violeze misterul, să smulgă vălurile, să cotrobăiască prin absolut, pentru a se lămuri, o dată pentru totdeauna, ce se ascundea acolo. Turnul imaginat de ei e unica tentativă inginerească de a face inutilă filosofia.

Într-o bună parte din eseul meu eram convins că iniţiativa ridicării Turnului Babel a reprezentat o îndrăzneală fără precedent şi fără urmaşi. Un moment de exaltare unică în care omul n-a mai fost dispus să cerşească un răspuns, să se roage, să aştepte. Voia să bată cu pumnul în porţile cerului, poruncind zeilor să-şi dezvăluie tainele şi să-şi explice nemurirea. Când în sufletul constructorilor s-a cuibărit teama că asaltul cerului era fără obiect, că Dumnezeu nu exista în paradisul său, au fost lansate câteva salve de săgeţi, care au căzut pe

pământ pătate de sânge. Truc ingenios, bine regizat. Astfel a fost făcută dovada că lucrul trebuia continuat şi că zeii sunt vulnerabili.

Apoi am început să mă îndoiesc de entuziasmul meu şi, bătând în retragere, am ajuns chiar la părerea opusă, că Turnul Babel s-a născut din ideea greşită că misterul e un vânat oarecare, iar metafizica o simplă problemă de altitudine. Am pus la îndoială inclusiv utilitatea proiectului, revenind asupra propriilor mele argumente. În logica antreprenorilor, dacă turnul se ridica la înălţimea necesară, absolutul putea fi atins cu mâna. După aceea se puteau organiza, eventual, excursii în cer, nu mai era nevoie de filosofi, de profeţi, de artişti care să aproximeze necunoscutul, nici de poeţi care să fie intermediari între zei şi oameni. Imaginaţia rămânea cârja ologilor, a infirmilor. Astfel că Turnul Babel a însemnat o mare primejdie pentru filosofie şi artă şi a fost spre binele spiritului că acest proiect arogant a eşuat.

Nu mai intru în alte detalii, multe nici nu mi le aduc aminte, mai pomenesc doar concluzia la care ajungeam. Constructorii Turnului Babel au fost obligaţi să vorbească aceeaşi limbă, pentru ca ordinele să fie înţelese. Numai că, într-o zi, un zidar scăpă o cărămidă care căzu în capul unui lucrător, iar accidentul avu urmări grave. Lucrătorul lovit începu să vocifereze şi, după el, alţii. Se dezlănţui un vacarm general. Nimeni nu mai asculta ce zicea celălalt, fiecare vorbea în legea lui, ceea ce stârni o extremă confuzie. Toată ordinea stabilită până atunci se prăbuşi, iar turnul a fost abandonat. Ce forţă creatoare şi nefastă pot avea, deci, cuvintele! Ele au creat, dacă nu lumea, în mod sigur filosofia despre lume, şi tot ele o pot nărui. Încheiam comparând literatura cu un Turn Babel de hârtie; fiecare carte o treaptă, fiecare bibliotecă un etaj. Numai că literatura, ziceam, are o ţintă mai modestă, dar şi mai dificilă, să ajungă la inima oamenilor.

În „Reabilitarea Evului mediu”, vroiam să mă războiesc cu prejudecata că Evul mediu este o noapte de o mie de ani pe care au întrerupt-o zorii Renaşterii. Polemizam, mai întâi, cu imaginea sărbătorească, idilică, a Renaşterii; o imagine care lasă impresia că în acea vreme adevărul era emis prin trâmbiţele de aur ale îngerilor lui Fra Angelico. Aminteam că Renaşterea umanistă, tocmai ea, nu Evul mediu, a descoperit faptul deloc măgulitor că omul nu se află în centrul sistemului solar, cum se crezuse până la Copernic! că perioada cea mai neagră şi mai odioasă a Inchiziţiei a început din clipa când a intrat în mâinile iezuiţilor, ceea ce s-a întâmplat în secolul al XVI-Iea; că Giordano Bruno n-a fost ars pe rug în Evul mediu, ci în luminoasa Renaştere; că Galilei a fost silit să abjure tot atunci; că tot în Renaştere şi-a aşternut pe hârtie ideile Machiavelli; că nu ştim ce crime au comis alchimiştii, în schimb ştim câte au săvârşit căutătorii de aur; că populaţiile din Lumea Nouă au fost decimate în Renaştere, care, e drept, a spart orizonturile, dar n-a făcut-o totdeauna ca să le aşeze pe flori. Separarea ştiinţei de înţelepciune a fost, de asemenea, opera Renaşterii. Fără îndoială, ziceam, Renaşterea este un mare moment spiritual şi o reabilitare a Evului mediu nu s-ar putea baza pe o denigrare a Renaşterii. Însă abuzul de virtuţi puse pe seama ei s-a transformat într-un abuz de păcate puse pe seama Evului mediu, care a trebuit, şi trebuie încă, să poarte ponoasele înclinaţiei noastre de a vedea lucrurile în alb şi negru. Evul mediu n-a cunoscut nici pe departe crimele care au însângerat, câteva veacuri, istoria imperiului roman, nici asasinatul ca armă politică, aşa cum a fost practicat în Renaştere, şi cu toate acestea el e socotit un soi de mormânt al antichităţii, un somn, o eroare de o mie de ani, o lungă glaciaţie a ştiinţelor, a artelor şi a zeilor, un lung, istovitor coşmar al istoriei europene, în care omul a stat

chircit în spaimele lui. Această imagine simplificatoare, această, proastă părere despre Evul mediu, văzut ca un depozitar al tuturor superstiţiilor, al tuturor ignoranţelor, al tuturor tenebrelor, au devenit un clişeu, învăţat la şcoală şi luat mai târziu ca atare, ca un fapt de la sine înţeles. Pe străzile Evului mediu n-au trecut, s-ar zice, decât astrologi, alchimişti şi magi. Descoperirile lui ştiinţifice sunt în general ignorate sau cunoscute rău. Sunt ridiculizate superficial căutarea pietrei filosofale şi utopia de a scoate aur din orice. Se uită că dacă Renaşterea i-a avut pe Leonardo şi pe Galilei, Evul mediu i-a dat pe Dante şi pe Avicenna. Atunci a apărut goticul, probabil singura cucerire din arhitectură în stare să rivalizeze cu templul grec (exageram, încă nu fusesem la Florenţa). Sunt preţuite insuficient tensiunea iubirii gotice şi liniştea veneraţiei bizantine şi se uită că atâta cavalerism cât există în spiritul european, el datează din Evul mediu, tenebrosul, ceţosul Ev mediu, cum îl etichetează prejudecăţile curente. Iar absolutul a fost un vis mai mult al Evului mediu decât al Renaşterii. Optica dispreţuitoare asupra iluziilor unui mileniu întreg de istorie e în bună măsură răspunzătoare că încercările de a reconcilia raţiunea şi inima nu au fost pe deplin înţelese. Şi n-ar strica, ziceam, puţină sensibilitate medievală azi.

Nu mi-ar fi stricat nici mie. Când, spre sfârşitul anilor ’50, m-a bătut gândul să reiau, într-o formă uşor atenuată, expunerea acestor idei, fostul meu profesor, Tudor Vianu, m-a convins că exageram păcatele Renaşterii. Alţii m-au convins (mai puţin) că exageram meritele Evului mediu şi că, oricum, nu era momentul potrivit pentru a face elogiul unui mileniu despre care în şcoală se vorbea exact invers. Evul mediu devenise inoportun! Eu însumi, când am ajuns la Florenţa, am socotit o erezie vechile mele păreri. Palatele Renaşterii, cupola lui Brunelleschi de la Santa Maria del Fiore, „David”

al lui Michelangelo, cu eroismul lui viril, şi chiar simpla priveliştе a acoperişurilor roşii, văzute de la San Miniato, stâlpii din gară placaţi cu marmură, chiparoşii funebri şi nobili, aşteptând parcă fecioarele melancolice ale lui Botticelli, m-au readus, ca pe o oaie rătăcită, la o admiraţie evlavioasă pentru tot ce aparţine Renaşterii. Azi, dacă m-aş hotărî să duc la capăt proiectul părăsit acum patru decenii, aş ţine seama de obiecţia profesorului Vianu, fiind însă circumspect cu amintirile mele de la Florenţa. Adevărata admiraţie nu exclude spiritul critic. Din contră.

2

Ultima oară când am mers cu trenul, mai erau în compartiment doi călători. Un bunic şi nepoata sa. Dormeau adânc, iar bunicul avea deja, în somn, masca morţii pe faţă. Zidul cu care Aurelian a înconjurat Roma şi care, în parte, se vede şi azi e şi el o asemenea mască. Privit superficial, pare o emblemă a grandorii Cetăţii eterne. În realitate, nu era decât o dovadă a insecurităţii ei şi presentimentul prăbuşirii ei. Roma sigură de ea însăşi, bine apărată la frontiere, încetase să existe. Cu mai bine de un secol înainte, ea îl anunţa pe Alaric.

Nu spun, prin urmare, ca tine, că viitorul nu este anunţat niciodată de nimic şi că orice profeţie e un abuz de încredere, deoarece – şi ridicai ochii la cer – „secretul e bine păstrat sau el nici nu există”. Nu cred totuşi în chiromanţi. Şi am râs când am aflat, după terminarea liceului, de prezicerea că voi muri la patruzeci şi patru de ani ori în preajma acestei vârste.

Pe măsură ce m-am apropiat de vârsta respectivă, am râs însă din ce în ce mai puţin. Îmi repetam că n-avea de unde să cunoască viitorul o ţigancă analfabetă care nu mă văzuse niciodată, şi cu toate acestea nu-mi puteam alunga din minte

acea prezicere funestă. Am început să mă tem pentru viaţa mea, să fiu mai atent când treceam strada. Am început chiar să iubesc altfel viaţa. Iar într-o zi de la sfârşitul toamnei lui 1969, deci la douăzeci de ani după ce jurasem să stau departe de literatură, hotărârea luată în urmă cu două decenii mi s-a părut dintr-o dată aberantă, stupidă.

Locuiam atunci undeva aproape de Cişmigiu. Mă duceam pe jos la Radio. Într-o dimineaţă, urcând treptele spre strada Ştirbei Vodă, m-am izbit nas în nas cu fostul cântăreţ de biserică din strada Tufelor, omul cu milioanele. Era palid, foarte îmbătrânit, supt la faţă. Avea o boală gravă şi ştia că va muri nu peste multă vreme. Cu o strâmbătură dureroasă, care s-ar fi vrut un zâmbet, mi-a declarat că era „pregătit”. Acest cuvânt m-a cutremurat. Cum adică „pregătit”? L-am urmărit cum a coborât treptele spre izvorul Eminescu, am vrut să alerg după el, să-l consolez, dar ce-aş fi putut să-i spun eu unui om pregătit să moară? Mi-am continuat drumul spre Radio, răscolit de această întâlnire care m-a trezit parcă dintr-un somn lung. Aveam acum patruzeci şi trei de ani. Şi ce împlinisem din năzuinţele adolescentului care, într-o cameră cu lut pe jos din Ferentari, visase să privească dincolo de „Porţile Paradisului”? Nici măcar scuza că respectasem cu stricteţe un legământ copilăros n-o aveam. Risipisem prin reviste câteva producţii nesemnificative, în ultimii ani. Mai exista acasă un maldăr de foi dactilografiate pe care le răsfoiam din când în când. Iar pretenţia de care mă prevalam uneori şi în intimitate, că în anii ’50 nu vrusesem să plătesc, literar, tribut circumstanţelor, nu era decât un pretext din moment ce nu posedam niciun manuscris vrednic de interes pe care să-l pot preda unei edituri. De fapt, mă ascunsesem în spatele a tot soiul de justificări, pe care le transformasem în alibi, ca să-mi motivez ce? inerţia? vanitatea? un gol sufletesc? Îmi spusesem mereu, liniştitor, „mai

am timp", ca să mă trezesc, trecut binişor de pragul maturităţii, în postura unui debutant. Pierdusem mulţi ani cu o uşurinţă de neiertat, justificându-mă cu toate scuzele posibile, exagerând, romantizând o întâmplare nenorocită, aceea în care-mi pierdusem manuscrisele, şi numai revelaţia brutală că un om doar puţin mai în vârstă decât mine se afla în pragul morţii reuşise să mă zgâlţâie. Rubiconul meu a arătat penibil.

El mi-a influenţat totuşi, fără să vreau, scrisul. Trezindu-mă sub o presiune a timpului mai mare decât alţi scriitori care au evoluat normal, am mai puţină răbdare pentru nuanţe, nu cunosc răgazurile fertile. Îmi scriu cărţile grăbit, fără să-mi acord momente de relaxare, care au poate importanţa lor, şi fără să-mi permit luxul de a socoti că orice experienţă e bună la ceva. Am mereu senzaţia că nu dispun de timp suficient pentru a spune ce vreau să spun. Lunga mea risipă s-a transformat în cele din urmă în flacără care-mi arde degetele, în soartă, silindu-mă să mă mulţumesc cu mai puţină supleţe şi să devin uneori patetic. Nu pot să nu sper nimic, căci atunci n-aş putea deznădăjdui niciodată, aceste vorbe (am uitat cine le-a rostit, Cezar poate?) mi s-ar potrivi uneori.

În primul război mondial, tata scria versuri pe coji de mesteacăn. E preferabil să scrii versuri decât să aştepţi să mori. După ce au tăcut tunurile, s-a întors să-şi reia destinul. Multă vreme n-am văzut în acest amănunt decât o istorioară amuzantă, mai ales că acele coji de mesteacăn trimise în chip de carte poştală de pe front, despre care încă se vorbea în copilăria mea, n-au ajuns până la mine. Cunosc numai legenda lor. Acum, însă, acea întâmplare mi se pare plină de miez. Există mai multe moduri de a uita de moarte şi nu toate sunt onorabile; în jurul acestui gând se învârte nevoia mea de morală, câtă este.

3

Vorbeai la un seminar de estetică (redau aproximativ):

— Un singur zeu grec a avut ambiţia să facă artă, Apolo, care le şoptea versuri preoţilor săi de la Delfi; şi chiar acela a fost un artist submediocru, care la o revistă literară ce se respectă n-ar fi trecut, probabil, de „poşta redacţiei", în ciuda faptului că era înfăţişat înconjurat de muze pe muntele Parnas. Această lipsă de ambiţii creatoare intrigă cu atât mai mult cu cât zeii grecilor erau foarte sensibili la frumuseţe, dovadă că şi-au pierdut uneori capul pentru un muritor sau o muritoare, comiţând gesturi necugetate, iar trei zeiţe de prima mână nu s-au jenat să se înfăţişeze unui cioban, în primul concurs de frumuseţe cunoscut. Atenţi la frumuseţe în toate ocaziile, cum de nu i-a obsedat, creator, *frumosul?* Şi de ce un popor atât de estet a glorificat în „Iliada" un război în care zeiţa frumuseţii se găsea în tabăra învinşilor? Provocat de o femeie frumoasă, războiul troian a fost pentru zeiţa frumuseţii, care a ţinut partea troienilor, un eşec.

Vorbeai în răspăr. Îţi plăcea să epatezi, să faci afirmaţii şocante, să surprinzi. Credincios principiului că nu există decât prezent, că „ieri" e o simplă vorbă, ţi-ai uitat, poate, chiar a doua zi nedumeririle; dacă au fost, într-adevăr, nedumeriri. Eu mi-am reamintit însă de ele în câteva rânduri.

Odată când am aflat de cazul unei fetiţe care s-a născut cu o boală curioasă. Nu simţea durerea, niciun fel de durere. Sublimă boală, mi-am spus. Ca a zeilor. În schimb, doctorii explicau şi, ascultându-i, am sfârşit prin a pricepe şi eu, că datorită acestui aparent privilegiu fetiţa se găsea în mare pericol. Era dezarmată în faţa tuturor primejdiilor, durerea n-o ocrotea, n-o silea să se ferească de foc, de pildă, nici nu trăgea semnalul de alarmă când o ameninţare apărea în organism. Sublima ei boală divină suprima obstacolele dintre ea şi moarte, de aceea doctorii se chinuiau să-i

redea defectul salutar, indispensabil, de a suferi, de a simţi durerea, pentru a o ajuta să trăiască.

Arta însăşi, cred eu, se află în aceeaşi situaţie. Ea nu e un analgezic, nu poate fi un analgezic din moment ce rostul ei e şi acela de a alarma conştiinţele, de câte ori e nevoie. Fiindcă nu suferă, zeii nu simt nevoia să dea lucrurilor un sens. Trăiesc într-o lume fără semnificaţii, în timp ce la un artist e totdeauna mai interesant ceea ce sugerează decât ceea ce arată.

Privesc planşa 21 din „Tauromahia" lui Goya. Taurul a scăpat în tribune, călcând publicul în picioare. O femeie, trăgându-şi îngrozită mantila peste cap, încearcă să se ascundă. Taurul, negru, malefic, s-a oprit o clipă, orbit de cadavrul unui bărbat prins în coarne. Nu i se văd decât trupul şi coada. Dar e sigur că după ce se va dezmetici va face şi alte victime. Iată o coridă care s-a sfârşit prost, îţi spui. Moartea a părăsit spaţiul convenit, suind în tribune. Regula după care numai cei din arenă pot plăti cu viaţa a fost nesocotită. Pe neaşteptate, spectatorii, atât de siguri că ei nu sunt decât martori, s-au pomenit implicaţi în tragedie. Balustrada nu i-a mai apărat ca de obicei. Ce-a mai rămas din ordinea, din frumuseţea coridei? Dezlănţuit, taurul a introdus în arenă haosul şi spaima. Nu-i mai arde nimănui să strige „Olé!" Nici să-şi aducă aminte de regula că omul aflat în faţa taurului n-are voie să se dea mai mult de un pas înapoi. Cei care mai pot s-o facă încearcă să fugă. Din protocolul atât de riguros al coridei, am nimerit într-o atmosferă dominată de groază care devastează semnificaţiile.

În planşele următoare, măiestria toreadorului îşi recapătă însă importanţa. Curajul, de asemenea.

4

Eşti în pustiu, obosit şi suferind de sete. Demoralizat, abia îţi mai târăşti picioarele.

Deodată vezi o nălucă. Fata Morgana. Te îndrepţi spre ea. Năluca se destramă şi se recompune ceva mai departe. Porneşti din nou. Şi încă o dată năluca se risipeşte. În locul unde ai văzut-o mai devreme nu e nicio urmă pe nisip. Nu renunţi, nu te opreşti, însă, fiindcă a apărut din nou. O urmăreşti, epuizat de sete, găsind încă puterea să speri şi să disperi. După ce ai ajuns la o oază, se apropie un deştept care-ţi şopteşte că Fata Morgana e o minciună. Nu, zici, nu e o minciună, e o iluzie. Şi care-i diferenţa? te întreabă el. Îi explici că, judecată ca iluzie optică, ea e adevărată şi că, oricum, datorită acestei iluzii ai ajuns la oază, dar deşteptul o ţine morţiş că Fata Morgana e o minciună, ba şi râde şi, crezându-se spiritual, te bate pe umăr: „Băiete, în pustiu, unicul adevăr este apa.” Iar tu nu mai apuci să-i aminteşti că şi piramidele sunt rezultatul unei iluzii.

Ce vreau să spun? Când am citit prima oară „Iliada”, m-a fermecat fanfaronada lui Ahile. Îmi plăcea cum răcnea ca să-şi demonstreze vitejia, mândru că nimeni nu se putea măsura cu el. Acum văd în Ahile aproape modelul antiartistului. Vulnerabil numai la un călcâi, ce preţ pot să aibă îndrăznelile lui? Curajul e o victorie a celor care se tem. În schimb, Don Quijote mi se pare creatorul prin excelenţă. Dulcineea nu este atât iubita lui cât opera lui. Iar între Don Quijote, care a iubit o plăsmuire, şi Don Juan, care a sedus o mie trei femei reale fără să poată iubi niciuna, deosebirea nu e numai de ordin aritmetic. Niciodată iubit, Don Quijote iubeşte fără încetare. Nesigur că există o Dulcinee, nu pregetă să pornească la drum în numele ei. În vreme ce, lipsit de imaginaţie, Don Juan nu poate depăşi realitatea unui alcov şi limitele unei împreunări. Fără insolenţele lui povestea celor o mie trei cuceriri ar fi fost tot atât de plicticoasă ca înşirarea aventurilor lui Casanova, omul care a făcut din misterul sexualităţii o platitudine. Drumul lui Don Juan e

un lung cimitir de plăceri defuncte, pe când Don Quijote este, cum ziceam, prototipul creatorului, îşi are lumea lui, creată de el şi crede atât de puternic în această lume plăsmuită încât nu se dă înapoi să se bată, ca s-o apere, cu toate morile de vânt. Ce şi-ar putea dori mai mult un artist? Estetica lui Don Quijote îşi conţine morala întocmai ca Parthenonul.

5

De câteva zile soarele e abia bănuit. Azi nu mă simt în apele mele şi nici nu mă mir. Nu mai sunt totuşi la anii când cuceream Polul Nord fără să risc nicio degerătură, iar peisajele (nu spun nicio noutate) ne influenţează. Pe un câmp unde aerul tremură, la amiază, deasupra scaieţilor, descoperi uimit că praful poate face parte din eternitate, ca pulberea Căii Lactee, mai degrabă decât betonul şi piatra. În schimb, albul zăpezii mă oboseşte. Mă face să presupun că nu întâmplător în unele locuri doliul e alb şi că de câte ori am vrut să extind „petele albe" din identitatea mea am fost animat de porniri distructive. Voiam să scap de particularităţile care mă stânjenesc, şi în primul rând de această blestemată contradicţie: când sunt cu cineva, doresc să fiu singur; după ce rămân singur, regret că nu sunt cu cineva; de parcă aş urmări o ţintă care e mereu în alt loc decât acela unde mă găsesc. Acum, bineînţeles, aş vrea să fiu pe o plajă, vara. Probabil, nu voi ţine cont de recomandările medicilor care m-au avertizat că, după o anumită vârstă, e mai bine să nu te duci la mare. Marea are pentru mine proprietatea focurilor pe care le aprind drumeţii surprinşi de căderea nopţii în păduri înzăpezite.

Din fericire, ceea ce m-a făcut să mă tem m-a silit mereu să caut punctele de sprijin cu un plus de pasiune care cântăreşte greu în logica mea. Singurătatea mi-a dezvăluit că nu-mi ajung mie

însumi. Îndoielile au dat substanţă lucrurilor în care cred.

6

Am păşit cu emoţie pe Acropole. În lumina prăfoasă, stânca ardea cenuşie, străjuită de chiparoşi ce păreau funebri lângă uscăciunea orbitoare a colinei. M-am oprit, m-am aşezat pe una din pietrele care umplu esplanada şi m-am gândit la pericolul de a fi un pelerin prea evlavios. Atâta literatură pioasă despre Acropole te poate împinge lesne în admiraţii convenţionale. Ea te pregăteşte să admiri, nu să vezi. Praful de puşcă, bălăriile, jafurile şi şopârlele n-au reuşit să anuleze Parthenonul. A mai rămas o singură cale pentru a fi compromis: prin veneraţie de rutină. Dar cât de eficientă e ea! Nici măcar nu e nevoie ca templul să se ruineze în continuare. Ritualul pe care-l impune renumele său e suficient pentru a-l goli de orice înţeles. Între atâtea încântări de circumstanţă, nu mai rămâne loc pentru altceva, uiţi că ai venit pe-această colină într-un secol care a folosit mai mult ameninţările decât marmura. Pelerinii vin, fac fotografii, se uită în zare, unde se distinge linia umedă, neregulată, a mării, apoi se întorc spre Parthenon şi dictatura celebrităţii lucrează, autoritară, irezistibilă. Ea cere capitulare estetică necondiţionată. Parthenonul devine astfel un admirabil fundal pentru fotografii de excursie, un subiect ideal pentru suspine lirice, o lecţie inutilă. Mulţi dintre cei care deplâng cu voce tare avariile marmurei găsesc foarte normal să se întoarcă într-o lume în care maşinile, trenurile, avioanele gonesc cu viteze din ce în ce mai mari spre ţinte din ce în ce mai confuze, crimele se banalizează, singurătatea devine în marile metropole încă şi mai insuportabilă, al treilea cântat al cocoşilor nu se mai aude din pricina zgomotelor, numărul sinuciderilor din plictiseală ameninţă să-l întreacă

pe al celor comise din disperare, baia infectă din Reading s-a extins, marea e la fel de frumoasă ca pe vremea grecilor, când n-are pete unsuroase de petrol, dar zeiţa frumuseţii s-a îmbrăcat, din pricina pudibonzilor, pentru ca să i se propună apoi să facă un număr de striptease într-un cabaret şic, preoţii au binecuvântat tunurile, o parte dintre umanişti s-au acrit de omul concret, diavolul a schimbat clauzele din contractul cu Faust, formula „omul este măsura tuturor lucrurilor" este citată ca o laudă, nu ca o recunoaştere a faptului că omul e în stare de orice, şi să viseze perfecţiunea şi s-o desfigureze, iar Parthenonul însuşi riscă să fie transformat în fetiş… Important pentru cei care s-au blazat şi nici nu mai remarcă decât accidental aceste „umbre" e că pe Acropole şi-au făcut datoria, au mers cu evlavia de rigoare printre ruine. Eventual, s-au gândit şi la Platon: se poate ajunge la cunoaşterea lucrurilor din jur, nu numai prin adevăr, pe care omul îl atinge cu greu, ci şi prin sentimentul estetic.

M-am avertizat însă în zadar. După ce m-am ridicat de pe piatră şi am intrat în fluxul pelerinilor, am uitat să mai fiu vigilent. Am admirat ca toată lumea miracolul geometric al Parthenonului, am privit cu veneraţie coloanele ciobite, am avut impresia că, la o sută şi ceva de metri altitudine, te simţi mai sus decât pe un munte; undeva printre zei. Mi-am zis chiar că există ceva care scapă puterii celor care distrug; în momentul când omul nu mai poate iubi lumea aşa cum e, o poate iubi aşa cum ar trebui sau cum ar putea să fie. Am fost convins că, deşi pe Acropole se joacă zilnic tragedia frumuseţii mutilate, Parthenonul a rămas la fel de pur ca odinioară. Puţin mai calcinat de soare, mai îngălbenit de ploi, mai obosit, dar străin de patimile prin care a trecut. Armonia marmurei n-a reţinut din ele nimic, mi-am zis, aşa cum marea n-a păstrat la Salamina

nicio urmă a vergilor cu care au bătut-o perşii înfuriaţi de înfrângere.

Numai o întâmplare a făcut să nu rămân la imaginea seninătăţii secetoase a Parthenonului.

Mai întâi mi-a atras atenţia zidul lui Temistocle, care se vede, încă, în apropiere. Zid ridicat în grabă, de frica invaziei perşilor, având toate caracteristicile menirii sale; îţi dai seama, chiar fără să ştii istorie, că a fost făcut nu de artişti, ci de luptători, cu unica dorinţă de a-l construi cât mai repede, cât mai înalt şi cât mai solid; nu există nicio preocupare estetică în el.

Şi ce e mai normal decât să-ţi spui că în cazul Parthenonului lucrurile s-au petrecut invers? Că Parthenonul a fost ridicat nu de luptători, ci de artişti? Au dispărut în construcţia lui urgenţa, panica şi teama. A triumfat arta. Nobilă, armonioasă, senină. Am privit însă Parthenonul aşa cum nu se recomandă să vezi o operă de artă: din imediată apropiere. Şi atunci am avut o revelaţie. Ca să mă verific, m-am depărtat, apoi m-am apropiat iarăşi. Am făcut această experienţă de câteva ori.

M-am convins astfel că templul nu mai e acelaşi când e privit de la baza coloanelor. Dacă renunţi la perspectivă, eleganţa ansamblului se risipeşte şi ai impresia că te afli lângă o citadelă, nu lângă un sanctuar. Cicatrice oribile mutilează coloanele, dar nu ele, ci aspectul masiv, copleşitor, pe care-l capătă de aproape Parthenonul, la care se adaugă faptul că muchiile canelurilor seamănă vizibil cu un tăiş de secure, te determină să te îndoieşti în cele din urmă că arhitecţii uitaseră de spaima care a precedat triumful de la Salamina, deşi trecuseră de la bătălia cu perşii treizeci şi trei de ani. Deloc olimpian, Parthenonul a fost ridicat de artişti care înţelegeau de ce Athena se sprijină, gânditoare, pe o lance.

O vreme, după aceea, am considerat etica Parthenonului chiar mai importantă decât estetica

lui. Exageram. Dar m-am ales din această exagerare, când m-am desprins din ea, cu o mai bună înţelegere, sper, a faptului că frumosul nu se opune doar urâtului.

7

M-am întrebat odată ce argumente ar putea invoca un artist care ar socoti că, domeniul său fiind numai arta, nu şi istoria, se poate dezinteresa de orice alte obligaţii, în afară de cele strict estetice. Ar spune, probabil, la o Judecată de Apoi, dacă ar exista o Judecată de Apoi, că a stat departe de vuietul, calvarul, zvârcolirile şi somaţiile istoriei pentru a lucra în linişte la opera sa, că a avut mereu un singur scop şi o singură grijă: arta, că şi-a consacrat întreaga viaţă operei sale, renunţând adesea, pentru chinul creaţiei, la orice bucurie. Şi pe urmă el nu poate fi făcut răspunzător pentru ceea ce s-a întâmplat rău, nedrept, în istorie, ci cel mult pentru un vers nereuşit, pentru un personaj neconvingător, pentru un raţionament imperfect. Că au fost golgote, masacre, coşmaruri, suferinţe? Nu el le-a provocat. Şi, pe deasupra, de multe dintre ele n-a ştiut. Dreptatea nu era în răspunderea lui şi, oricum, n-ar fi vrut să se risipească, viaţa e atât de scurtă… Chiar şi aşa, închinându-şi toate energiile artei, n-a scris toate cărţile pe care a dorit să le scrie, chiar şi aşa opera lui nu este întreagă, a fost ştirbită de moarte… În fine, argumentul, poate, suprem: frumosul în sine reprezintă o atitudine. Chiar slujind numai frumosul, artistul a adus mari servicii oamenilor, reamintindu-le că frumuseţea există. Într-o lume a atâtor singurătăţi, arta face oameni care nu se cunosc între ei să se simtă solidari şi astfel ea a lucrat totdeauna în sensul dreptăţii şi al binelui.

M-am lămurit o dată pentru totdeauna în anii ’50 la ce consecinţe dezastruoase duce sfidarea legilor esteticii şi am înţeles de ce în istoria culturii

noastre postbelice a intervenit un moment în care, scuturându-se de dogme, literatura a fugit de orice pedagogie şi chiar de orice morală. Dar nu cred că un artist de la sfârşitul secolului XX e îndreptăţit să spună în loc de „trebuie să ne agăţăm de partea cea mai însorită a îndoielii”, cum suna un vers al lui Tennyson, „pe mine nu mă interesează decât reveriile mele”. O literatură care şi-ar refuza orice datorie în numele purităţii estetice, pe care n-ar mai interesa-o pragul dintre adevăr şi minciună, dintre dreptate şi nedreptate, dintre victimă şi călău, nu poate să nu-ţi aducă aminte că talentul nu este decât unealta creatorului. El a servit câteodată doar la săparea unui mormânt. După tot ce s-a întâmplat în acest secol, cu atâtea crucificări şi capcane, chestiunea eticii în artă nu mai poate fi redusă, după părerea mea, la faimosul avertisment că sentimentele bune fac literatura proastă. Dacă, într-un sens larg, bătălia de la Salamina, unde Eschil a luptat cu arma în mână, are o valoare simbolică, există, aparent, trei locuri posibile pentru un artist. El poate fi de partea celor care luptă împotriva barbariei, poate fi de partea barbariei sau între tabere, deasupra taberelor. Dar abţinerea (au spus-o mulţi artişti) nu mai e posibilă, ea însăşi înseamnă o atitudine în lumea de azi. Indiferenţa participă la istorie, libertatea de a fi indiferent nu e decât un mod ceva mai discret de vinovăţie. Şi mi-e greu să cred că unui artist care nu confundă libertatea de a fi indiferent cu libertatea de creaţie îi este totuna în ce lume visează. Şi el are de ales.

8

Să vă povestesc un caz, ai zis într-o seară. E vorba de un bătrân care a fost grefier. Meserie liniştită, fără bătaie de cap, fără probleme. Acum e bolnav. Întâlnindu-l, mi-a dezvăluit că şi-a făcut acasă dosare cu foste procese. Nu mi-a venit să

cred când am auzit. Mi-a explicat după aceea că şi-a petrecut viaţa într-un tribunal fără să aibă nicio părere. Ca un robot. „Trebuia să fiu atent şi să reţin vorbele altora, părerile altora, fără să pun nimic de la mine, înţelegi, domnule Marcel? îmi spunea trăgându-mă de rever. Am umplut mii de pagini fără ca niciodată, absolut niciodată să notez şi ceea ce credeam eu în procesele judecate. Şi măcar acum să fac asta, pricepi? Nu vreau să mor fără să aştern pe hârtie şi propria mea părere. A mea!" mi-a repetat îndârjit, de parcă l-ar fi împiedicat cineva din umbră. I-am zis: „N-aveţi de ce să vă plângeţi. Aţi avut o meserie de invidiat, pe care ar fi trebuit, poate, s-o îmbrăţişez şi eu. E foarte avantajoasă. Nu-ţi baţi capul, în schimb prin faţa ta se perindă toate chipurile vieţii. Tâlhării, divorţuri, crime pasionale, furturi, escrocherii. Un grefier vede tot felul de oameni, de la găinari la mari criminali. Se află în miezul evenimentelor. Avocaţii trebuie să transpire, să caute chichiţe, să pledeze, procurorii trebuie să-şi înăsprească inima şi să ceară pedepse grele, judecătorul simte pe umerii lui soarta nenorocitului din boxă, pe când grefierul, domnule Veniamin, tace şi notează, fără să se frământe. Şi ce, e puţin lucru să n-ai nicio vină în nicio eroare judiciară? Un istoric trebuie să judece faptele pe care le descrie, să compare, să caute documente. Dumneavoastră n-aţi fost obligat să cântăriţi, să dovediţi nimic. Rolul unui grefier e simplu şi comod. Ca al lui Dumnezeu. Să asculte, fără să intervină." Dar nu l-am convins.

Mă gândesc că e uimitoare asemănarea dintre un grefier, aşa cum îl vedeai tu, şi un scriitor naturalist care se mulţumeşte (exemplul e clasic) să ţină oglinda deasupra drumului. Pentru un scriitor naturalist, lumea e ca o insectă pe care o studiază notând absolut toate amănuntele, toate mişcările, toate caracteristicile. Aparent e cel mai vorace consumator de realitate, vrea s-o digere, cu zgârciuri şi oscioare, fără să renunţe la nimic. De

fapt, e indiferent ca o oglindă care nu se sinchiseşte de ceea ce se reflectă în ea. Nu adaugă, nu elimină, nu are preferinţe, nu are păreri şi se scuză că nu e vina lui dacă pe drum e noroi. Înregistrează. Atât. El nu se amestecă.

Aş merge chiar mai departe. Eroarea principală a naturalismului stă, poate, într-o confuzie de planuri. El mizează exclusiv pe oglindă. Ceea ce nu observă nu există, îşi face scrupulos inventarul, fără să se gândească nicio clipă că tocmai astfel se împiedică să vadă.

9

Dacă aş putea să adopt tonul tău, aş zice că, din moment ce zeii nu m-au consultat când au decis cum va arăta lumea lor, am toate drepturile să-mi imaginez ce vreau şi să declar că universul pe care mi-l închipui îmi aparţine. De mine depinde dacă Pedro P., restabilit după o lungă convalescenţă, va apărea azi în faţa publicului. Eu hotărăsc ce-l aşteaptă. Zăpada va fi interzisă în acest univers pe care îl organizez după dorinţele mele. Ploile pot exista, cu condiţia să fie calde, plăcute. Cele morocănoase, putrede, reci, sunt admise numai demonstrativ, ca să-mi exprim antipatia faţă de ele. La nevoie, pot consimţi să apară în restul zilei câţiva nori pe cer, dacă sunt cuviincioşi şi sterpi. Însă la orele când mă îndrept spre arenă, e preferabil să se risipească.

Din păcate, în gura mea acest ton sună oarecum nepotrivit, forţat. Recunosc, totuşi, că mă exprim adesea mai bine prin ceea ce îmi imaginez decât prin ceea ce fac. Mă număr printre scriitorii care nu pot vedea lumea decât dibuind, aproximând, închizând ochii pentru a distinge mai bine nuanţele şi care se lovesc de mari greutăţi dacă vor să studieze adevărul cu lupa. În ciuda deosebirilor dintre noi, îi semăn într-o privinţă, probabil, lui Cicero.

Şi, privind din nou spre „Porţile Paradisului”, îmi spun că, poate, dorim mai mult decât adevărul. Dorim adevărul şi „ceva” în plus, iar acel „ceva” în plus atârnă probabil foarte greu în balanţă. Inclusiv în amintiri. Uneori, am impresia că memoria mea visează, ceea ce ar explica dificultatea de a despărţi precis ceea ce a fost de ceea ce este. Indienii din America se fereau să se apropie de locurile aureolate de mister pentru a nu speria taina.

10

Un tramvai care merge singur, fără vatman, şi din care nu văd nimic afară, ferestrele fiind opace. Sunt singurul călător. Nu ştiu cum am ajuns aici şi cum voi reuşi să cobor. Deodată, tramvaiul se opreşte, uşile se deschid cu un scârţâit prelung, iar eu năvălesc afară. Bucuros că am scăpat, nici nu observ o vreme că totul e în jurul meu alb, alcătuit din zăpadă şi gheaţă. Casele, ferestrele, trotuarele, felinarele, copacii, semafoarele, străzile. Parcă am nimerit într-un oraş peste care a coborât o vrajă glaciară. Şi mă dor ochii de atâta alb. Nu zăresc niciun om. Culoarea semafoarelor se schimbă fără să treacă totuşi nimeni. Mă opresc la locuinţa mea, urc scările acoperite de zăpadă şi apăs butonul soneriei. Cum nu se aude nicio mişcare, împing uşa. Dar în loc să pătrund în casă, între cărţile mele, nimeresc într-o cârciumă murdară, cu pereţii afumaţi, unde miroase a tutun şi a vin prost. Un lungan mă priveşte chiorâş şi mă întreabă ce doresc. Fără să aştepte răspunsul, lunganul aduce o sticlă, o trânteşte pe masă, după care îşi înfige privirea obraznică în ochii mei şi rânjeşte, ca şi cum ar vrea să-mi spună ceva. Apoi se răsuceşte pe călcâie şi se îndepărtează. Mă încearcă o teamă nelămurită, în vreme ce ferestrele se întunecă. Se înserează, probabil. Aud un camion care trece afară, dar nu apuc să mă lămuresc dacă se

îndepărtează ori se opreşte câteva case mai încolo. „Nu joci?” mi se adresează un roşcovan cu ochi albicioşi, apărut lângă masa mea cu o cutie de table pe care o desface, scuturând zarurile şi aşteptând să-i spun „da”. Nici vorbă, aşa trebuie să-i răspund. Individul se aşază şi aşteaptă imperativ; se miră că nu mă hotărăsc mai repede din moment ce, oricum, n-am altă cale. „Joc”, zic emoţionat. Roşcovanul schimbă o privire cu lunganul şi-mi întinde zarurile. „Vrei să începi?” „Da, sigur”, zic ascultător. Iau zarurile, dar în clipa când le rostogolesc în cutia de lemn sunetul lor mă sperie. Parcă-mi joc viaţa la zaruri. Cuprins de panică, dau năvală afară. Strada nu mai e pustie acum şi nici nu e seară. Pietonii, maşinile, totul seamănă zăpezii, emanând o lumină rece. Un trecător care se încrucişează cu mine întoarce capul, măsurându-mă curios. Mă abat pe o străduţă dosnică unde încerc să-mi impregnez hainele cu fulgi, dar, nereuşind, mă retrag lângă un boschet, alb şi el, şi de-acolo spionez ce se întâmplă. Simt că mi se face frig, că-mi îngheaţă picioarele şi că nu voi rezista multă vreme să stau pe loc. Va trebui, orice s-ar întâmpla, să mă mişc, să umblu ori să intru undeva. Pătrund într-o curte. În faţa mea, o clădire cu un etaj şi cu o uşă înaltă. Mă strecor în hol. Aud zgomote, râsete la etaj şi urc, aproape furişându-mă, scara în spirală. Sus, mă lămuresc că râsetele vin dintr-o încăpere alăturată; întredeschid cu grijă uşa şi, profitând de un hohot de râs, mă strecor înăuntru. Mă aşez grăbit, ca să nu fiu observat, pe un scaun liber, la o masă lungă. La capătul ei, cineva citeşte ceva caraghios. Încet, mă relaxez, mă obişnuiesc, uit de panica prin care am trecut, mă proptesc mai bine pe scaun. Încă puţin şi mă pomenesc râzând zgomotos. De cine? De ce? Nu ştiu. Dar râd până mă trezesc. Mă scol şi mă duc la bucătărie să-mi fac un ceai. Mă încearcă de câteva zile o gripă.

Dacă eram mai puţin conservator şi mai practic, ar fi trebuit, poate, să mă mut, să caut o locuinţă nu atât de expusă exceselor vremii. Căci vara e aici o căldură de infern. Stau în camera mea ca într-un cazan cu smoală sub care s-a aţâţat focul. Soarele bate direct în zidurile casei din două părţi, în primele ore în cel dinspre răsărit, apoi toată ziua în cel dinspre sud, le supraîncălzeşte, le face să semene cu un fier de călcat încins; cum te atingi de ele, te frigi. Noaptea simt că mă înăbuş, că sunt la o baie de aburi, pereţii au febră, iar cearceaful e ca plaja la amiază. Anul e pentru mine un fel de duş scoţian: rece, cald, rece etc. Dar de căldură nu mă plâng, o suport mai uşor decât frigul.

Nu mai ninge. Gerul e aspru şi sec. Îmbrăcat gros, cu o pătură pe genunchi, înghit aspirine, uf! şi visez ierburi incinerate de soare, pisici care se întind leneşe pe pietre, pietoni exasperaţi de caniculă. Consult mereu termometrul şi-mi măsor starea de spirit în grade Celsius. Mă doare grumazul din pricina gripei, de parcă mi-ar fi înfipt cineva acolo nişte banderile, ca taurilor.

11

Cicero mi-a povestit o întâmplare ciudată.

— Eram tânăr. Stăteam singur, în restaurantul unui hotel, la masă. Deodată se apropie o femeie, tânără şi ea, plinuţă, cu părul negru, tăiat scurt şi cu un mic semn negru pe obrazul drept. S-a aşezat, fără un cuvânt, şi-a turnat vin în pahar, după care a început să-mi vorbească de parcă ne cunoşteam de mult. În noaptea aceea a dormit cu mine. Dimineaţa, a plecat grăbită. Ne-am înţeles să ne revedem după o săptămână, la acelaşi hotel, dar n-a venit. Peste un an, o văd în tren. Mă duc la ea şi îi spun: „Te-am aşteptat. N-ai venit. De ce?” Femeia m-a privit furioasă: „Nu vă cunosc, drept cine mă luaţi?” Am încercat să-i explic, ea mă asculta intrigată şi mi-am dat seama că nu se

prefăcea. Eram pentru ea un necunoscut. Ceva mai târziu am zărit-o în holul hotelului. Am rugat-o să mă însoţească în restaurant. I-am arătat masa: „Uite, aici am stat.” Femeia era vădit tulburată. A înţeles că n-o acostam, că vorbeam serios şi când ne-am despărţit arăta foarte descumpănită.

12

Soarele se afla totdeauna deasupra munţilor, cumva în spatele lor. Nu-i scălda niciodată din faţă. Priveam munţii numai împotriva luminii, de aceea ei ne apăreau mereu ascunşi sub un văl de mister. Numai crestele de piatră purtau, peste zi, un nimb alb. Pantele acoperite cu păduri şi poienile pluteau în umbră. Când satul era strivit de lumina amiezii, iar vrăbiile, ameţite de căldura prafului, nu mai aveau puterea să zboare şi aţipeau pe marginea şanţurilor, munţii se întunecau de-a binelea. Abia spre seară umbra care înnegrea stâncile începea să se dilueze şi singurul moment în care totul devenea clar, de la poale până la creste, era acela când asfinţea soarele. Atunci munţii ieşeau din mister pentru a intra o clipă în realitate înainte de a se cufunda, odată cu satul, în noapte. De dincolo de orizont, soarele azvârlea câte o pată luminoasă pe coastele abrupte, apoi umbra recucerea pădurile, stâncile, redându-le o linişte care reducea la tăcere şi poveştile.

Într-adevăr, o singură legendă legată de aceşti munţi am auzit în copilărie. Un perete de piatră aproape vertical, care nu se vedea din sat, ar fi fost cândva, în vechime, scena unei vânători sângeroase. Ascunşi după stânci, vânătorii ar fi aşteptat un cârd de capre sălbatece să pătrundă acolo, în zori, şi după aceea le-au omorât cu pietre. A urmat o săptămână de iad. Şapte nopţi la rând, una după alta, peretele a fost biciuit de trăsnete care au slăbit stâncile. De atunci locul devenise un fel de imperiu al morţii. Ciobanii povesteau că nu

văzuseră niciodată capre sălbatece aventurându-se acolo. În vale curgea un fir de apă, alb şi tremurător. Deasupra, peretele stâncos se ridica aproape gol, fără niciun arbust, doar cu smocuri de iarbă crescute în crăpăturile unde vântul şi ploile aduseseră pământ.

Cine pătrundea pe acea coastă ostilă şi blestemată, unde îşi pierduseră viaţa câţiva băieţi din sat, trebuia să fie atent pe ce se sprijină. În orice moment se putea prăbuşi în prăpastie. Roca, extrem de sfărâmicioasă, ceda uşor, iar o bucată de stâncă, desprinsă, ce pornea să se rostogolească la vale, antrena după ea altele, din ce în ce mai mari, provocând adevărate avalanşe de piatră care făceau un zgomot asurzitor. Cu toate acestea imprudenţii nu lipseau. Şi eu, după ce mi-am luat bacalaureatul, m-am dus. Singura recompensă pentru îndrăzneală era un buchet de floarea reginei cum nu se putea culege din alte părţi, flori cu corola mare, aproape cât gura unui pahar, dar povârnişul cu pricina reprezenta pentru noi, prin simplul fapt că el exista, o provocare greu de evitat. Dacă dădeai înapoi, te rodea gândul că n-ai avut curaj măcar să încerci. Şi, într-o zi, îţi luai inima în dinţi. Coborai peretele. După aceea nu te mai întorceai niciodată acolo. Puteai să-ţi spui însă: am fost.

Am fost şi am trecut printr-o mare spaimă. Piatra pe care îmi sprijinisem piciorul s-a rupt. Am rămas atârnat deasupra prăpastiei, cu mâna încleştată de un smoc de iarbă care trosnea. Era singurul lucru în care mai puteam crede în clipa aceea. Noroc că un alt băiat, care se afla mai sus, m-a tras lângă el.

Iată un excelent prilej pentru a face tot felul de presupuneri. Că frica poate fi un examen pe care-l treci de bunăvoie pentru a-ţi organiza curajul. Că toreadorii înşişi sunt stimulaţi de primejdia pe care o înfruntă. Pentru a ajunge la certitudine, Descartes începe cu îndoiala. Pentru a ajunge la

curaj, toreadorul începe cu frica. În fapt, el se luptă mereu cu doi adversari, cu taurul din faţa sa şi cu frica din sine însuşi.

Nu-ţi voi spune totuşi decât atât: că acele secunde în care, atârnat deasupra prăpastiei, am auzit trosnind firele de iarbă strânse în pumn, au importanţa lor în ceea ce cred despre punctele de sprijin.

13

În universul meu natal, întrebările erau reduse, în genere, la ritual şi nu atingeau aproape niciodată esenţa vieţii, n-o puneau la îndoială. În loc de „bună ziua", trecătorul adresa celor aflaţi în faţa porţilor sau care discutau, opriţi în drum, o întrebare: „Ce faceţi?" El nu aştepta însă alt răspuns decât cel convenţional: „Stăm aci." Ar fi fost primul care s-ar fi mirat dacă i s-ar fi răspuns cumva: „Bine, mulţumesc." Tradiţia făcuse ca toate formulele de salut, indiferent de împrejurare, să fie interogative. Auzeai la tot pasul diverse întrebări: „Vă duceţi?" „Veniţi? «„Aţi plecat?" „V-aţi întors?", etc. Ele erau urmate de răspunsuri la fel de stereotipe, desprinse dintr-un scenariu arhaic. Dar în viaţa propriu-zisă a satului şi în psihologia oamenilor, întrebările încetau să mai deţină acelaşi rol însemnat. În marginea Lisei n-a stat niciodată, ca la Theba, un sfinx care să pună la încercare trecătorii. Ei n-aveau nevoie de întrebările lui. Aflaseră de mici că regulile pe care le urmau şi ideile după care se călăuzeau se împărţeau în două: unele erau sfinte, altele nu, dar trebuiau respectate pentru a fi în rând cu toată lumea. Nimeni n-avea timp de îndoieli. De cum se scula, fiecare pătrundea într-un sistem de griji precise. Chiar şi moartea se petrecea între certitudini.

M-am format, aşadar, ca om sub o dublă înrâurire sau, mai exact, la interferenţa a două

orizonturi. Civilizaţia în care am crescut era prin excelenţă o civilizaţie a certitudinilor naturale. Ea mi-a dat câteva principii de viaţă rigide şi clare, după cum mi-a dat şi anumite limite pe care nu le-am putut depăşi niciodată. Şi astăzi, încă, îmi e jenă când mă plictisesc. Îmi spun că n-am nimic serios de făcut în acel moment, că mă plictisesc din vina mea. Ar însemna, apoi, să-mi pierd timpul dacă m-aş strădui să înţeleg cu adevărat ceea ce pentru alţii e, probabil, limpede din moment ce a devenit un loc comun în filosofie: absurdul. Undeva pe parcurs mă poticnesc. Mă gândesc că a te îndoi de totul e la fel de uşor şi de primejdios ca a fi sigur de tot şi nu mai reuşesc să continui. Mă împiedică, evident, faptul că sunt în stare să iubesc viaţa, la nevoie, şi fără s-o înţeleg, dar mai există un obstacol, care ţine de o mentalitate ce mi-a fost inoculată în copilărie; am fost învăţat să văd nu lipsa de sens, ci că fiecare lucru are un rost al său. Această mentalitate m-a făcut să mă feresc şi chiar să mă tem de cei care nu cred în nimic, care socotesc, şi uneori o şi spun, că suprema înţelepciune e să nu te ataşezi pentru a evita pierderile, că e mai inteligent să persiflezi totul decât să aduni regrete. Şi, poate, din acelaşi motiv, în adolescenţă, deşi nu ştiam mai nimic despre viaţă, îmi suna foarte frumos cuvântul „certitudine”. Un „om cu certitudini” îmi apărea infinit superior unui „om cu îndoieli” şi l-am citit pe Descartes fără să înţeleg probabil nimic din îndoiala metodică. Mi se părea foarte uşor să ai îndoieli. Greu era să ai certitudini. În simplitatea clară şi restrictivă a judecăţilor şi prejudecăţilor mele nu aveau sens termeni ca „bogăţia îndoielilor”. Îmi ziceam că îndoiala poate deveni, la un om inteligent, chiar un drum de coşmar.

Ceea ce am avut de învăţat mai târziu, după ce am ieşit din lumea copilăriei, a fost să înţeleg mai bine înseşi certitudinile între care crescusem, să văd valoarea îndoielilor şi întrebărilor, să aflu că

nu întrebările fără răspuns, ci răspunsurile fetişizate, care s-au socotit singurele cu putinţă, singurele admisibile, absolute, au provocat coşmarurile istoriei. Trenul lui Hitler, povesteai tu, s-a oprit într-o gară cu toate storurile ridicate. Fiindcă a trecut un tren cu răniţi, Hitler a ordonat să se tragă storurile. Nu suporta nici obiecţia braţelor şi picioarelor amputate. Refuza realitatea bandajelor pline de sânge, ca să-şi ţipe isteric sloganurile. Dar n-are rost să-ţi relatez ceea ce ştii.

14

Pe la începutul studenţiei, când mă ocupam de Evul mediu, m-am apucat să studiez amănunţit istoria Inchiziţiei. Nu aflam prima oară că s-au săvârşit crime în numele unor idei nobile, dar descoperirea atâtor forme de cruzime evlavioasă, câte erau descrise în cărţile pe care le parcurgeam, m-a tulburat. Galilei, silit să abjure pentru a scăpa cu viaţă. Pumnalul pus alături de cartea de rugăciuni. Filip al II-lea ordonând cele mai teribile masacre chiar din capela unde se ruga. Ce demonstrau asemenea exemple? Că rugurile au fost nu opera unor inchizitori sadici, ci forma monstruoasă a credinţei împinse în fanatism. Ele au fost aprinse de două obsesii specifice intoleranţelor bigote: obsesia purităţii şi obsesia mântuirii. Orice îndrăzneală de a gândi, de a avea îndoieli era considerată erezie. Instrumentele de tortură intrau în acţiune pentru a smulge din mintea şi din inima ereticului îndoielile şi întrebările eretice. Şi dacă tortura se dovedea ineficientă, se ajungea la soluţia extremă: purificarea prin foc. Credinţa se purifica prin crimă, reamintindu-le credincioşilor, cu ajutorul mirosului de carne arsă, că trebuie să venereze fără să pună întrebări. Căci paradisul încetase să fie facultativ. Devenise obligatoriu. Cei care îşi permiteau să-l ignore, ori să nu-l dorească, erau

mântuiţi cu forţa, cu biciul, cu fierul încins, cu cleştele de smuls unghii şi, când se încăpăţânau, li se administra mântuirea prin moarte.

Inchizitorii nu se puneau astfel în cauză numai pe ei. Puneau în cauză, în primul rând, ideile pe care pretindeau că le apără. Cruzimea era impersonală, se revendica de la o credinţă, ceea ce îi dădea implicaţii mai largi. Dacă o credinţă duce la crimă, nu eşti tentat oare să te dai înapoi, să fugi în direcţie inversă? Dincolo de bilanţul de morţi, răul cel mai mare pe care l-a săvârşit Inchiziţia a fost faptul de a-i fi împins pe mulţi să se întrebe dacă nu cumva într-o lume unde Dumnezeu ucide, singura speranţă rămâne diavolul, iar pe alţii să se vadă condamnaţi după ce au renunţat la ultima îndoială; victime ale adevărului unic şi gata să facă victime în numele lui.

M-a tulburat istoria Inchiziţiei, dar m-am ales cu puţin din această tulburare. Am devenit ceva mai prudent cu vorbele mari, în schimb am înclinat spre un scepticism superficial, ornamentat cu fraze de genul: binele e posibil, cu condiţia să nu-l dorim absolut, deoarece toate încercările de a dori binele absolut s-au sfârşit rău; idee, la urma urmei, corectă, dar a cărei substanţă adevărată nu o pătrundeam, în parte din pricina vârstei, în parte din cauze ce ţineau de semitrezia unei perioade din viaţa mea când m-am ferit, cu un soi de frivolitate instinctivă, temătoare, să cântăresc, atent şi exigent, ce credeam. Dacă înainte cultul pentru certitudini mă îndemnase să bagatelizez îndoielile, acum mă grăbeam să procedez pe dos. Odată ce fanaticii adevărului unic s-au simţit îndreptăţiţi să-i lichideze pe cei care erau de altă părere şi să vadă în om un simplu instrument al utopiei lor, nu însemna oare că adevărul însuşi, certitudinea însăşi, când sunt prea tranşante, dau de bănuit? Vechea mea convingere că o certitudine, oricât de măruntă, e de preferat unei îndoieli, oricât de importante, s-a clătinat.

Din păcate, n-am înţeles esenţialul, singurul care mi-ar fi putut da o perspectivă corectă asupra dramei omului aflat, de-a lungul istoriei sale, între două primejdii la fel de teribile. El n-a putut trăi fără nicio credinţă, a avut nevoie să creadă în ceva, să se ataşeze de o idee protectoare. Oroarea de pustiu, de singurătate, de zădărnicie l-a obligat să caute consolarea unui reazim în afara sa şi în sine. Dar tocmai credinţa, de câte ori a alunecat în bigotism şi intoleranţă, l-a silit să se teamă. Inchizitori de tot felul i-au vânat şi i-au pus în lanţuri pe cei care nu se lăsau mântuiţi. Astfel s-a ajuns la tragicul paradox că aceeaşi credinţă a produs şi martiri şi victime, că unii au suferit sau au murit pentru o idee, alţii au schingiuit sau au omorât în numele ei, că omul s-a trezit din nou singur, între cei arşi pe rug şi aprinzătorii de ruguri. Inchiziţia a săvârşit mai multe crime decât păcatele combătute, a torturat, a lărgit cimitirele, iar bilanţul ei real, dacă ar fi făcut, ar arăta înfricoşător, deoarece ar trebui să cuprindă şi ceea ce a distrus în sufletele celor rămaşi în viaţă. Inchiziţiile laice, care au proclamat puritatea rasei sau a urii, i-au călcat pe urme, şi în masacre, şi în metode. Şi însăşi raţiunea, această frumoasă pasiune a grecilor, care a permis extinderea cunoaşterii, a încercat uneori să se idolatrizeze. Încât poate că era inevitabil să se caşte la un moment dat, în spatele nevoii omului de a crede, o prăpastie la fel de ameninţătoare ca intoleranţa. A îndoielii care nu mai recunoaşte nicio certitudine, care râde de orice convingere, care susţine, deznădăjduită şi destrăbălată, că nimic n-are importanţă, că actele noastre n-au nicio valoare, că nu există bine şi rău, că deşertăciunea este unica lege a lumii. Raţiunea, s-a zis, nu produce martiri. Nu te sacrifici decât pentru ce crezi. Iar pe ruinele tuturor sanctuarelor, negaţia se transformă pe sine în religie, o religie neagră care divinizează nimicul şi neantul. Ne-am născut inutil, spune ea, şi unicul

lucru de bun simţ ar fi să ne sinucidem cât mai repede cu putinţă. Căci nu suntem decât hieroglife ale vidului şi dacă a existat vreodată o limbă în care aceste hieroglife aveau un sens, ea a fost uitată. Nu ne-a rămas decât furia împotriva paradisului care e cazul să fie stârpit din bucuriile simple. Dezlănţuită, negaţia nu iartă nimic, pustieşte, devastează, profanează, condamnă, preface orice în bagatelă; şi marea ei victorie ar fi să transforme iubirea în pornografie pe toate planurile, pentru a demonstra că viaţa însăşi este o pornografie a inutilului, un capriciu pornografic al zeilor. Unicul paradis pe care-l promite e un uriaş cimitir unde, în sfârşit, toate certitudinile au fost înmormântate, toate speranţele au intrat în putrefacţie, un cimitir imens, cât pământul, vegheat de stele pustii, reci, indiferente.

Între coşmarul intoleranţei fanatice şi coşmarul zădărniciei, omul a trebuit să-şi caute un drum pe care să poată trăi şi pe care nu totdeauna l-a găsit. El a trebuit să se apere, pe rând sau în acelaşi timp, de capcanele ascunse în credinţe şi de capcanele ascunse în îndoieli, ferindu-se, pe cât i-a stat în putinţă, şi de bigoţi şi de dezolare. Dacă aş fi înţeles asta, m-aş fi scutit de multe confuzii. Aş fi ştiut că nu orice convingere puternică este o dogmă şi că nu orice îndoială este un semn al libertăţii de spirit.

15

Te-aş fi înţeles, cu siguranţă, şi pe tine mai bine, fără să mă las înşelat de aparenţe. Fiindcă nu prea îmi explicam, de fapt, cum pot exista în acelaşi om o mare admiraţie pentru vestigiile antice şi un refuz încăpăţânat al propriilor amintiri. Nu încetai să repeţi că în carnea noastră e înscrisă, ca o a doua memorie, toată memoria universului, pentru ca în clipa următoare să nu mai vrei să-ţi vezi vechii prieteni, sub pretext că prietenia lor te

incomodează, îţi creează obligaţii. Te revoltai împotriva lui Darwin, „eu nu mă consider urmaşul unei maimuţe”, dar şi împotriva grădinilor zoologice.

— Nu e vorba numai de faptul că animalele vârâte în cuşcă îşi pierd agerimea, instinctele şi ajung nişte jalnice umbre a ceea ce au fost în libertate, ai zis odată. Tot discutând despre ce se degradează în ele, uităm să mai observăm ce se degradează în omul care examinează plictisit nişte animale la fel de plictisite, pe care dacă le-ar fi întâlnit în stare de libertate, le-ar fi privit, pe unele, cu spaimă şi ar fi luat-o la fugă din faţa lor. El îşi oferă un sentiment fals de superioritate, bazat numai pe existenţa unui gard de sârmă ce-l separă şi-l apără de animalul de care altminteri s-ar teme; sentiment artificial pe care şi-l întreţine în dauna lui. Cum să mai aibă un copil fiorul măreţiei naturii după ce l-a văzut pe regele junglei închis ca pe un şobolan? Închizând animalele în cuşti, omul îşi degradează şi respectul faţă de aceste animale, şi teama de ele, care, amândouă, sunt mai educative decât o lecţie de zoologie.

Argumente patetice în care evitai cu grijă să constaţi că tocmai amintirea păstrează în animalele de la grădina zoologică un rest de identitate autentică; dacă n-ar avea niciodată nostalgia libertăţii iniţiale, li s-ar părea normal să trăiască în cuşti. Dar, cum nici eu nu puneam pe atunci preţul pe care-l pun astăzi pe ceea ce ne leagă de izvoarele vieţii noastre, nu dădeam importanţă acestei omisiuni. Mă opream la partea vizibilă a raţionamentelor tale, uneori amuzat de ironia lor arţăgoasă, fără să observ că pe măsură ce deveneai mai sarcastic, deveneai şi mai singur.

— Cine te aude? ai zis într-o zi. Şi dacă te aude, cine te crede? Şi dacă te crede, cine-ţi întinde o mână? Decât să-i văd pe unul şi pe altul fugind ca iepurii, dacă i-aş ruga ceva, prefer să nu-mi răcesc gura.

Am crezut că vorbeai aşa din vanitate.

16

În iarna trecută, am fost, împreună cu un grup de scriitori, într-o sală plină cu multe calculatoare. Priveam benzile metalice care se învârteau şi colile pline cu semne necunoscute (mie) întocmai cum am privit în Egipt pietrele acoperite de hieroglife. Cineva ne-a explicat de câte ori întrece calculatorul, în rapiditate, creierul omenesc şi, sincer să fiu, nu m-am simţit deloc mândru auzind aceste lămuriri. În clipa următoare mi-am amintit însă că un calculator îşi poate pune numai întrebările pe care a fost programat să şi le pună. Fără creierul nostru, aşa limitat cum e, progresul ar degenera în ceva greu de închipuit.

Poate că intră puţină vanitate şi în această convingere. Aşa cum nu sunt sigur câtă modestie există în recunoaşterea că mi-am găsit, uneori, şi în ezitări un punct de sprijin. Faptul în sine e însă adevărat. Unele opţiuni ale mele au la bază o ezitare. Şi chiar dorinţa de a mă instrui în mai multe domenii a apărut pe un teren incert. Nu mă hotăram asupra unei profesii şi lăsam să decidă timpul întrucât n-aveam o idee limpede despre ceea ce puteam să devin. Profesor? Îmi lipsea încrederea că posedam datele unui bun pedagog. Avocat? Am oarecari înclinaţii spre despicarea firului în patru, dar nu-mi plăcea gândul de a pune reuşita înaintea adevărului. Magistrat? Mi-ar fi fost greu să pronunţ o condamnare. Filosof? Nu cred că aveam vocaţie de filosof. Eu n-am reuşit niciodată să fiu atât de impersonal încât să pot năzui la arhitectura unui sistem. Şi poate că am ajuns până la urmă scriitor fiindcă, instinctiv, acţionând în conformitate cu natura mea mai adâncă, am înclinat spre o profesie în care să mă simt tot timpul între Scylla şi Charybda, să nu fiu sigur de

nimic, să continui la nesfârşit odiseea, păstrând totuşi în suflet un ţărm; sau iluzia lui.

Oarecum tot din pricina îndoielilor am nimerit la Radio, ca tânăr redactor. Eram student în ultimul an. Iarna anului 1949. Martie. Mai aveam un singur trimestru până la absolvire şi încă nu ştiam pe ce cale doream să mă îndrept. Stăteam vârât în sacul meu de dormit în camera din Ferentari şi nu-mi venea să ies, deşi ceasul deşteptător tip CFR (pe care-l foloseam în loc de cafea în timpul examenelor, pentru combaterea somnului: ţineam o lingură de lemn în mână cu care loveam, din timp în timp, pălăria de metal a soneriei!) anunţase ora 8 dimineaţa. Ceilalţi doi colegi de cameră plecaseră. Mă gândeam la lutul care ardea tălpile, atât era de rece, la zăpada care pe măsură ce se topea transforma bariera din „Bacchus" într-o mare baltă, la faptul că trebuia să mă descalţ, să mă spăl apoi la cişmea pe picioare, şi nu era încă primăvară, să nu-mi pese. La ora aceea tramvaiul nu mai putea fi atât de aglomerat încât să mă urc fără bilet, ceea ce însemna un marş forţat pe jos până la Universitate, unde la ora nouă urma să înceapă un seminar pentru care pregătisem o lucrare despre estetica impresionismului. Îmi venea greu să înfrunt atâtea vicisitudini şi, cum puteam să găsesc un motiv pentru absenţa de la seminar, am vrut să mă culc mai departe. M-am răsucit spre perete, întorcând spatele destinului care aştepta să mă scol. Numai că n-am readormit. Şi după câtva timp, fiindcă tot stăteam în pat degeaba, mi-am făcut curaj, coborând. Peste vreo oră am intrat pe uşa sălii unde seminarul începuse. Mi-am citit lucrarea, am fost felicitat pentru ea, iar la sfârşit asistentul, un om cumsecade, cu faţa devastată de vărsat de vânt, m-a chemat deoparte. Atunci am aflat că era şi director cultural la Radio. M-a întrebat dacă nu vroiam să mă angajez redactor. N-am ştiut ce să răspund, n-am zis nici „da", nici „nu" şi m-a lăsat să mă gândesc până

luni (povestea se petrecea într-o sâmbătă). Nu mai ştiu ce am deliberat în cursul zilei de duminică, dar după o săptămână mi-am început slujba.

17

Urarea „şansă”, pe care toată lumea i-o adresează toreadorului înainte de coridă, nu cere un răspuns. Cu buzele strânse, el îşi continuă drumul prin mulţimea care îl întâmpină. E singur, întruchipând în costumul său ţesut cu fire de argint şi curajul, şi teama. Zeii care îl protejează sau care s-au decis să-l abandoneze nu se văd. E mai singur decât dacă la ora aceasta ar sta închis într-o mansardă privind pe fereastră cerul cenuşiu şi oraşul. Destinul îl aşteaptă numai pe el. „Muy buen”, va fi prompt la întâlnire. Trece mai întâi prin capelă, unde se roagă. Se uită la preotul care stă în penumbră. Va trebui oare să primească de la el ultima împărtăşanie? În momentul în care păşeşte în arenă şi e ovaţionat, mai priveşte o dată cerul. Dar e prea târziu pentru teamă. Ceea ce îl poate ajuta acum e numai curajul. Va trebui să-şi pună la bătaie întreaga sa bucurie de a trăi în dansul funebru care începe. A gustat din fericirea de a nu le mai fi altora indiferent şi vrea s-o păstreze. Pentru asta se luptă el. Nu taurul contează. Taurul e un pretext, deşi întreaga existenţă a toreadorului se defineşte în chipul cel mai direct, şi cel mai pur, în raport de ceea ce combate.

Tribunele au amuţit. Aşteaptă. Şi totul e, deocamdată, atât de nesigur! Cum se va comporta taurul. Cum vor reacţiona spectatorii. Soarele dogoreşte, un suspin răzbate de undeva din marginea arenei, iar braţul ridică muleta. „Suerte”, matador! Ce porcărie ar fi să-i murmure tocmai acum cineva la ureche: oare merită să te osteneşti? Sau să i se atragă atenţia că alţii au pornit de la îndoieli. Nu, el trebuie să parieze direct pe

certitudini. Braţele, picioarele trebuie să repete mişcările învăţate. Ochiul să aprecieze fără greşeală distanţa. Altminteri, cât timp îşi cerne îndoielile se poate trezi cu intestinele afară. Dacă braţul îi tremură, dacă nu mai e sigur de el, moartea devine o chestiune de secunde. Regulamentul îi interzice să facă mai mult de un pas înapoi, instinctul îi interzice să aibă cea mai mică îndoială. Şi întreaga lui fiinţă se încordează într-o certitudine supremă: că nu vrea să moară.

Tocmai aceasta mă atrage, poate, în primul rând la un toreador. El aparţine costumului său strălucitor şi vulnerabil, pe care nu-l mai poate lepăda decât pentru a dori să-l îmbrace din nou, preţuind cu aceeaşi intensitate şi viaţa, şi ceea ce îi dă un sens. Pe poarta unei arene n-ar fi deloc nelalocul lor aceste cuvinte ale lui Keats: „Mai bine să te mişti imprudent decât să stagnezi cu prudenţă.” Şi totuşi, toreadorul trebuie să creadă fără rezerve în multe lucruri. El crede, bineînţeles, că lupta sa are un rost. Altfel, de ce se află acolo? Crede în datoria de a îndrăzni, din moment ce singur şi-a ales o profesie în care riscul e inevitabil. A făcut-o, poate, din sete de glorie, dar în arenă a aflat că există o glorie mai înaltă decât aceea de a-şi auzi numele pe buzele tuturor: gloria de a se teme şi de a avea, în aceste condiţii, curaj. Căci numai cine depăşeşte o spaimă înţelege cu adevărat ce este curajul. Crede, desigur, în onoare, ştiind că o singură înfrângere e ruşinoasă, aceea în care se dezonorează singur, renunţând la luptă. Crede în el însuşi, în public, în măiestrie, în experienţa sa. Crede în viaţă, altfel nu s-ar teme. Crede în inteligenţă, altfel n-ar îndrăzni. Crede în dragoste, plin de recunoştinţa că, undeva în marea de capete pe care o vede, cineva tremură pentru el. Crede în această clipă, a coridei sale, amestec de gratuitate, iluzie, pericol, onoare şi soare care seamănă foarte bine cu viaţa, sau este chiar viaţa, minunată şi crudă, un grăunte de nisip în infinita

curgere a timpului. Ea îi aparţine. Este timpul lui, este Timpul, este unica lui şansă. Taurul se apropie, răsuflă greu, are ochii întunecaţi, dintr-un moment în altul primejdia poate deveni fatală, lumina străluceşte tot mai puternic, iar încrederea toreadorului în arta sa este o formă de a nu muri. Dacă ar lăsa braţele în jos, dacă n-ar mai crede în nimic… dar cum să nu crezi în nimic când e atâta soare şi tu nu ştii să faci altceva decât să speri? Aici viaţa înseamnă chiar a spera şi a crede.

Nu mă văd în stare de atâta claritate. Cu fiecare carte, îmi iau de la capăt îndoielile, incertitudinile, temerile.

— De ce-ţi mai imaginezi coride, atunci? chicoteşte vocea răutăcioasă. Şi tot ea răspunde: Construind castele în Spania, nu mai ai vreme să te uiţi în oglindă!

— Dimpotrivă. Faptul că văd cum „ar putea" să fie un lucru mă ajută să înţeleg mai bine cum „este". Şi apoi sunt convins că rolul artei nu este să ne vindece de viaţă, ci să ne îmbolnăvească de ea. Multor lucruri le-am aflat valoarea abia când le-am simţit lipsa. Timpul nu e, din păcate, rotund ca pământul, chiar dacă uneori am avut impresia că este. Dar încerc să nu pun mai mult preţ pe temeri decât pe speranţe.

— Îţi închipui, cumva, că adevărurile tale sunt mai adevărate decât ale altora?

— Deloc. Ştiu numai că am nevoie de ele şi că pentru mine libertatea nu e un deşert. N-am uitat smocul de iarbă ce trosnea între degetele mele.

18

Oricât mi-ar displăcea s-o recunosc, n-am sesizat prin anii '50 natura reală a dogmatismului, de boicot al istoriei, progresului şi creaţiei, nici pericolele reprezentate de el. Există, ştiu, un stil de a fi viteaz *după,* de a pretinde că „eu, încă din…

am zis, am făcut, am refuzat, m-am ferit să…", dar n-aş vrea să-l practic. Întâi fiindcă aş nesocoti adevărul. Apoi pentru că nu ţin să semăn struţului care, scoţându-şi capul din nisip, crede că a fost înţelept. Perioada respectivă e foarte jenantă pentru toţi intelectualii care am trecut prin ea fără să ne delimităm *atunci* de dogmatismul pe care mai târziu l-am repudiat şi e mare tentaţia de a socoti că obnubilările dogmatice, cu întreg cortegiul lor de consecinţe, au constituit un flagel care a acţionat, ca un cataclism natural, dincolo de participarea noastră. Vai, n-a fost aşa.

Că omul abstract a fost folosit adesea împotriva omului concret, mi se pare azi un adevăr elementar. Pe atunci, nu-l înţelegeam decât teoretic şi parţial. Că ordinea lumii în care am copilărit era şi ea rigidă, însă nu dispreţuia, de fapt, întrebările, nici nu se temea de ele, ci le ignora, îmi apare azi limpede; ea nu se întemeia pe intoleranţă, ci pe respectarea tradiţiei şi pe o morală în care „aşa se cuvine" însemna mai mult, poate chiar altceva decât „aşa trebuie". Nu mi-am pus însă o asemenea problemă. Cum nu mi-aş fi pus, sunt sigur, nici problema că viaţa seamănă cu o coridă, dacă aş fi găsit prin anii '50 într-un anticariat regulamentul peste care am dat toamna trecută. De ce trebuie să se expună toreadorul? aş fi zis. De ce trebuie să rişte? Curajul îl poate costa viaţa, iar onoarea e inutilă pentru un cadavru. Destinul e atotputernic, tot ce poţi face e să nu te arunci în coarnele lui. Cam aşa aş fi vorbit atunci. Şi aş fi fost sincer. Nu mă anima nicio dorinţă de a vâna o carieră, însă mă consolam cu vorba cunoscută a cronicarului despre raporturile omului cu timpul. Mă socoteam un amănunt în angrenajul complicat al istoriei. Şi singura mea grijă era să nu fiu strivit. Absolutizam astfel scuza fatalităţii şi, ascultându-mi instinctul de conservare, mă mărgineam la o formulă pasivă de existenţă, între regrete tulburi şi entuziasme risipite pe drumuri lăturalnice. Mă

acomodam, cum puteam, cu navigaţia între Scylla şi Charybda, ca să nu-mi sfărâm corabia. Aveam o idee mult mai clară despre bunul-simţ decât despre curaj şi confundam pe „a nu face rău” cu „a face bine”. Mai urgent decât un examen interior care să-mi arate ce vroiam de la viaţă, era, credeam, să evit ceea ce nu doream ca ea să-mi ofere… Desigur, aş putea să spun şi n-aş minţi: am fost foarte singur în acea vreme şi îmi vedeam de treburile mele. Numai că singurătatea nu e o scuză şi, apoi, nedreptatea care îi lovea pe alţii nu trebuia oare să fie şi treaba mea? Sau: era mai simplu să ignori. Da, e adevărat, cu un corectiv: era şi mai comod. Însuşi faptul că abia peste ani, când dogmele anilor ’50 au fost condamnate public, am îndrăznit să-mi pun cu voce tare unele întrebări e o dovadă că n-am raportat, în vremea la care mă refer, şi la mine fraza lui Kierkegaard aleasă ca motto pentru romanul pierdut: „În lumea trupului regula este că poţi muri de mâna altuia, pe când în cea a spiritului nu poţi pieri decât prin tine însuţi şi nimeni în afară de tine nu te poate anula.” Destul de târziu am priceput că există moduri de a îndura istoria care sunt, în realitate, moduri de a o face, de a participa la ea. Chiar simpla tăcere a ajutat dogmatismul să prospere. Şi ce să mai spun despre vorbele de circumstanţă, despre suprarealitatea vorbelor în care unii se refugiau din calcul – supralicitând profitabil – alţii din comoditate, alţii din dorinţa de a se pune la adăpost? sau despre precauţiile care creau două limbaje, unul cu care gândeai, altul cu care discutai? Atât şi era de ajuns pentru a se deregla ceva în mecanismele gândirii şi pentru a nu mai fi inocent. Iar de aici nu mai era decât un pas până la trista convingere că important e să te descurci, nu să dai un sens vieţii, că nu adevărul contează, ci arta de a-l evita, de a-l înlocui cu reţete, cu scheme.

Mi-ar fi plăcut să pot declara că am trecut prin labirintul dogmatismului fără să-i plătesc niciun

tribut, rămânând egal cu mine însumi. Am înţeles însă, când am ieşit din acest labirint, că libertatea interioară se degradează nu numai prin minciună, ci şi prin iluzia că poţi să rămâi nevinovat fără să alegi. Şi că datorez mai degrabă firii mele, şi poate norocului, că am plătit dogmelor numai un tribut pasiv.

Ceea ce nu înseamnă că ele nu mi-au influenţat, nu mi-au înrâurit, chiar la nivel intim, viaţa. Am descoperit relativitatea când am avut cea mai mare nevoie de ea, deoarece la modă erau judecăţile de-a gata, de care ne ciocneam zilnic. Şi, la drept vorbind, nici n-a fost greu, între atâtea dogme care se voiau absolute, să aflu cât de relativ eram eu ca persoană şi cât de relative erau posibilităţile de a nuanţa ceea ce doream să spun. Însă, în loc să trag foloase din această perspectivă care putea fi fecundă, dacă aş fi găsit tăria să fiu mai puţin preocupat de soarta mea, am alunecat spre o mentalitate tot atât de nocivă, într-un fel, ca dogmatismul. Şi, în fapt, aceasta a fost cea mai mare primejdie prin care am trecut atunci. Dogmele mă dezvăţau să am convingeri. Orice idee prea înrădăcinată a început să mi se pară o dogmă. Orice îndoială, un exerciţiu interesant. Şi n-a lipsit mult până la iluzia că o inteligenţă abilă poate demonstra orice, inclusiv că albul e negru sau invers. Îmi periclitam singur punctele de sprijin. Aveam mai multă încredere în reflexele mele de apărare decât în ideile mele şi pe măsură ce-mi puneam mai puţine întrebări se micşora şi partea de lucruri în care credeam, se şubrezea însăşi capacitatea de a avea convingeri. Din fericire, nevoia mea de-a crede în ceva s-a dovedit până la urmă la fel de tenace ca setea de a trăi.

Cu toate contradicţiile ei, perioada aceea are totuşi în judecata mea despre mine un rol limpede. Ea mi-a luat orice scuză. După ce am traversat-o, ştiu ce poţi deveni dacă încetezi să ai îndoieli. Şi

ştiu şi ce se întâmplă dacă ai atât de multe încât nu mai crezi în nimic.

19

N-aş vrea să-ţi închipui că încerc să-mi idealizez punctele de sprijin. Când spun „am nevoie de ele", nu pretind că am descoperit America şi că mi-am instalat cortul pe un teren unde nu mai înfrunt niciun risc. E vorba de o nostalgie, de o necesitate intimă, rezultate din faptul că-mi lipseşte spiritul aventurier sau, poate, de ceva mai greu de numit care m-a făcut să văd în deşert un pretext pentru Fata Morgana. Într-o vreme, m-a bătut gândul să-mi pun pe perete, mărită, figura Sfinxului de la piramide; voiam să mă izbesc de ea în fiecare dimineaţă, s-o văd aşa cum am văzut-o la marginea deşertului, fardată de nisip, cu ochii aţintiţi undeva dincolo de noi şi, poate, dincolo de timp. Ar fi fost o lecţie zilnică de modestie, de umilinţă, un fel de a-mi aminti că vanităţile noastre nu reprezintă nimic în marele mister al universului. Am renunţat deoarece, bine, rău, consolările metafizice mie nu-mi ajung. În ciuda tuturor păcatelor despre care ţi-am vorbit, am rămas o fiinţă istorică. De altfel, îţi mărturisesc, nu mă mir că s-a găsit cineva care să tragă cu tunul împotriva tăcerii nesfârşite şi ironice a Sfinxului. Gestul a fost, fără îndoială, caraghios şi smintit, n-a reuşit decât să zdrobească nasul statuii şi să smulgă strigăte de revoltă, cum e posibil? în ce lume trăim? dar în sinea mea am faţă de el, cum să zic? o ruşinoasă comprehensiune. Îmi dau seama din ce enervare a apărut şi, în orice caz, nu din pricina lui mă întreb în ce lume trăim. Atâta indiferenţă faţă de problemele noastre, câtă se poate citi pe figura acelei fiinţe care se află parcă în exil printre noi, e greu de suportat. Ea coboară până la gradul zero orice vanitate şi orice iluzie.

Sunt gata chiar să consimt, eventual, că nevoia de un „pământ sigur” e semnul unei insuficiente libertăţi interioare, dacă astfel trebuie să interpretez faptul că nu mă simt în stare să nu depind de nimic. Nu mă pricep să fiu singur. Cer mai mult de la viaţă decât pot să-mi ofer eu. Nu-mi ajunge adevărul meu şi am oroare de vid. Nelegat de nimic, aş intra în panică. Şi, la drept vorbind, simt că depind până şi în amărăciune de alţii.

Uneori, mă gândesc că nici greşelile, nici regretele nu ţin de hazard, că un om nu poate face orice greşeli şi nu poate avea orice regrete. Sunt greşeli care pot fi săvârşite numai de anumiţi oameni şi regrete care nu sunt la îndemâna oricui. Dacă ai urmărit atent ce am spus despre copilăria mea, ai remarcat probabil că Lisa era altceva decât o aşezare administrativă de proporţii reduse. Era o *lume.* Nu neapărat mai bună, dar o lume, unde totul avea un rost bine determinat, iar arbitrariul reprezenta o anomalie de neconceput. Şi am rămas, cred, marcat pe viaţă de acest mod de a vedea lucrurile. Mă aflu în situaţia, ingrată ai zice tu, salvatoare zic eu, de a depinde de ceea ce iubesc, de ceea ce regret, de ceea ce îmi cer, de ceea ce n-am reuşit să obţin, dar n-am încetat să doresc, de adevărurile fără de care existenţa mea şi-ar pierde sensul. În sfârşit, sunt destule constrângeri fericite care mă limitează şi care mă susţin. Şi dacă ţi-ai închipuit cumva vreo clipă că ridic piatra împotriva ta, crezându-mă mai bun decât tine, te-ai înşelat. Sunt convins numai că am un egoism mai treaz.

Te urmăream cum te străduiai să te convingi că trecutul nu există, că nu trebuie să pui preţ decât pe ce aştepţi, pe ce mai doreşti, că tot ce a fost, ce s-a întâmplat, ce ai aşteptat şi n-a venit, ori a venit sub alte forme, n-are nicio însemnătate, că unicul lucru care merită interes e ceea ce va urma, restul e amăgire, bagaj inutil. Eram tânăr, nu înţelegeam prea bine nici eu valoarea amintirilor. Vârsta mă

îndemna să privesc înainte. De ceea ce lăsasem în urmă eram legat numai sentimental. Dar simţeam, tocmai din pricina acestei legături sentimentale, că trecutul există, că într-un fel face parte din mine, că trăiesc în prelungirea lui. Că nu puteam, deci, să-l consider, ca tine, bagaj stânjenitor, de care trebuia să mă descotorosesc pentru a avea mâinile libere. Arătai, îmi amintesc, şi o făceai cu o plăcere aproape răutăcioasă, cât de plin de tâlc ţi se părea instinctul cucilor de a-şi aşeza ouăle în cuiburi străine, dezvoltând în legătură cu aceasta o teorie de-a dreptul aiuritoare, din care reieşea că afecţiunea şi grija exagerată a părinţilor reprezintă primul rău care ni se întâmplă şi că natura a dat puiului de cuc ceva care să-l ajute încă de la început să se folosească de libertatea lui de orfan, înzestrându-l cu o piele atât de fină încât nu suportă să fie atins, ceea ce îl împinge să-i arunce din cuib, dacă poate, pe fraţii săi vitregi, puii păsării care a clocit. Un cuc, ziceai, e într-adevăr „singur cuc", neavând nici părinţi şi nici fraţi. Împrejurarea că fuseseşi nedorit de părinţi şi că nu uitaseşi acest amănunt a jucat probabil rolul său într-o asemenea frondă, dar era oare o simplă frondă? Susţineai că sunt animale care renunţă la o parte din fiinţa lor pentru a se apăra de pericole şi că a privi în urmă, ca Orfeu, e greşeala care stă la baza tuturor melancoliilor; ea te sustrage de la grija prezentului şi a viitorului. Mai ziceai, râzând, citându-l pe Tucidide, că suntem destinaţi să nu învăţăm nimic din istorie şi nici din propria noastră experienţă. La ce-ar servi atunci să te laşi dominat de nişte amintiri care vor să acapareze totul şi care mai au şi defectul de a fi încăpăţânate? Ele nu fac decât să te ţină în loc.

Ce-i drept, n-am avut, ca tine, ocazia să verific pe pielea mea teoria lui Freud despre „complexul tatălui". Tatăl meu nu mi-a inspirat niciun sentiment de frustrare. Din contră, l-am admirat şi de mic mi-am dorit să-i semăn. Că n-am reuşit, e

altă poveste. Era foarte sociabil şi plăcut, n-avea nimic din comportamentul meu greoi, antipatic uneori. A fost singura inteligenţă, dintre cele cu care am venit în contact, în care niciun drum nu ducea în infern. Nu se plictisea niciodată şi citea chiar în căruţă, spre câmp. Seara, când mama bătea mătănii, cu pietate, în faţa icoanei, ridica la un moment dat ochii de pe cartea pe care o citea, lungit în pat, şi îi spunea în glumă: „Lasă-l, că s-a culcat şi el”. Mama considera o blasfemie să te referi în acest mod, prea familiar, la Dumnezeu, dar nu se supăra. Era greu, de altfel, să te superi pe un om care glumea fără răutate, fără să ofenseze, care nu se amesteca în nicio ceartă şi rămânea, în toate împrejurările, cald şi îngăduitor. Când am publicat prima poezie, în clasa a VIII-a de liceu, şi-a pus ochelarii, a citit-o şi a tăcut. Când s-a transmis la radio primul meu reportaj, mă aflam pentru câteva zile acasă. L-am târât la preotul din Lisa care avea aparat. A ascultat şi a tăcut. M-a cruţat, probabil. O singură dată l-am văzut descumpănit. Îi murise una din vaci, tocmai primăvara când trebuia să are. Stătea pe trepte, fără să zică nimic, şi se uita în gol. Într-un târziu, s-a întors spre mama: „Dar cui să mă plâng?” Am intuit că nu se referea la vecini sau la rude. Nu găsea o instanţă căreia i s-ar fi putut plânge şi bănuiesc că, în taină, s-a ferit toată viaţa să constate un asemenea gol. Dar să revin la ceea ce spuneam înaintea acestei paranteze. N-au existat nici o rană, nici o ranchiună în copilărie pe care să vreau să le răzbun mai târziu. Ingratitudinile mele au apărut exclusiv din vina mea, pe un fond de ataşament. De aceea, încă din anii în care mă preocupa ce ţi se întâmpla, eram pe jumătate convins că, reuşind să-ţi anihilezi amintirile, ţi-ai anihila până la urmă personalitatea, căci, orice s-ar spune, nu ne naştem în fiecare dimineaţă.

Pe atunci, memoria era partea mea forte. Mă ajuta să înmagazinez ca într-un calculator datele

necesare pentru examene. Acum, am trecut însă pe celălalt versant. Memoria mă face mai vulnerabil. A devenit, s-ar zice, partea mea slabă. Mă sensibilizează, îmi înşiră pe taraba ei regretele. Vorba sfântului Augustin, memoria îşi aminteşte chiar şi de uitare. Încât, dacă nu m-a convins altădată, când te dezaprobam din instinct şi din motive sentimentale, ar trebui poate să mă convingă acum argumentul că o memorie fidelă devine primejdioasă şi, uneori, insuportabilă. De ce să întorc capul? Doar pentru a constata că tinereţea a trecut? Că mulţi dintre foştii prieteni nu mai există? Am priceput, e adevărat, cu timpul că există momente când a arunca lest, cum spun marinarii, e absolut necesar pentru a continua să trăieşti. Altminteri, amintirea îţi confiscă sau îţi strică prezentul. Dar am priceput că o primejdie încă şi mai mare ne pândeşte la polul opus şi că trebuie să văd un simbol în întâmplarea că pe uliţa pe care m-am născut soarele răsare parcă anume deasupra unui cimitir pentru a lumina întâi memoria.

Nu mă laud cu fidelitatea mea, te rog să reţii. Sunt profund interesat în această fidelitate. Am mai vorbit despre rolul binecuvântat al gravitaţiei terestre fără de care ne-am trezi azvârliţi în neant. Poate că mă repet, dar o fac fiindcă ating aici un adevăr esenţial al fiinţei mele, sunt recunoscător sorţii că mi-a dat o gravitaţie subiectivă din care nu pot să mă desprind. Pe de altă parte, iar acest aspect este cel puţin tot atât de important, cred că adevărata dramă a celor goi (sau goliţi) de trecut nu e aceea că nu mai văd bine în urma lor. Ei nu mai văd clar nici în faţa lor. Nu mai ştiu pe ce se pot sprijini. Îşi întunecă singuri ţintele, fiindcă au uitat de ce se îndreaptă spre ele. În ce mă priveşte, mi-am administrat prost rezervele de candoare cu care am plecat la drum, dar, spre norocul meu, mi-am păstrat intacte regretele, garanţia cea mai sigură că n-am încetat să pretind mai mult de la

mine şi să-mi închipui că sunt capabil de mai mult. Datorită lor, am o imagine mai exactă a ceea ce sunt şi ştiu mai bine de ce defecte trebuie să mă tem. Depind de amintirea vechilor mele superficialităţi cum depinde toreadorul de taur (dacă nimic nu există decât prin opoziţie cu contrariul său, taurii sunt necesari, fără ei toreadorul n-ar putea să-şi arate curajul), căci raportându-mă la ea văd mai limpede ce doresc, iar aceasta mă ajută, în ultimă instanţă, să mă suport. Povara mea este centura mea de siguranţă. Şi, în acest sens, pot să cred, într-adevăr, că nu are valoare decât ceea ce ne costă.

Poate că orice frivolitate începe cu o carenţă de memorie. Mă aflam în grădinile de citrice şi podgoriile de la poalele Vezuviului. Cenuşa care a acoperit Pompeiul şi Herculanum, într-o oră de infern, a stimulat acolo, fiind un foarte bun îngrăşământ, apariţia unor grădini aproape paradisiace. Erau în floare când le-am văzut şi am fost gata să plec fără să fac nicio legătură între nenorocirea de odinioară şi vegetaţia răsfăţată de acum. În ultimul moment mi-am adus aminte că nu mă găseam într-un loc oarecare. Atunci, m-am uitat cu alţi ochi în jur.

20

În general, ceea ce trebuie să părăseşti devine mai frumos. Mă gândesc la mirosul amar al toamnelor în care coceam cartofi în pădure. Îi scoteam din jar cu coaja arsă, neagră şi plină de cenuşă, îi curăţăm şi îi mâncam în vreme ce simţeam înţepături în ochi din pricina fumului, iar norii alergau deasupra noastră pe cer. Şi câtă frumuseţe exista în tristeţea acelor sfârşituri de vacanţă! Trântiţi în iarbă, după ce ne plictiseam de cartofi, ne mânjeam degetele cojind nuci verzi. În sat, câinii nu mai tresăreau noaptea prin somn, ca vara, când, toropiţi de căldură, se repezeau uneori

furioşi spre poartă, deşi nu trecea nimeni. Soarele nu mai avea putere. Se apropiau ploile reci, vântul căpăta iz de iod, dar ultimele zile de vară îmi păreau de o dulceaţă sfâşietoare. Iarna face excepţie de la regulă. Nu devine frumoasă nici măcar la sfârşit.

Ultima săptămână din februarie a fost călduroasă. Zăpada s-a topit. Străzile erau uscate, au apărut primele trâmbe de praf. Dar martie a debutat cu un nou viscol. Timpul s-a înrăit din nou. Când nu ninge, e soare cu dinţi. Cerul se arată neprietenos. Primăvara s-a îndepărtat tocmai când credeam că se apropie. Ca Fata Morgana.

Cicero n-a mai ieşit din casă de câteva zile. E răcit.

E însă ras proaspăt. Când remarc asta, râde.

— Englezii pretind că bărbieritul zilnic întăreşte moralul. Şi, la vârsta mea, am nevoie, nu-mi pot permite să las nicio zi fără să mă rad. Ar fi periculos. Cu bolile mele…

Boli?

Face un gest din care reiese că nu vrea să discute despre aşa ceva.

S-a mai ascuţit la faţă. Oasele obrazului i se ghicesc acum şi mai bine sub pielea brăzdată de riduri. Îşi termină de băut ceaiul, în vreme ce eu nu m-am atins de al meu.

— Dacă s-a răcit, daţi-mi-l să-l încălzesc puţin.

— Nu, nu e nevoie.

Cum stă în faţa mea, cu umerii înguşti şi un zâmbet stingherit, aş fi gata să cred, dacă ar face cea mai măruntă aluzie la aşa ceva, că a trăit cândva o dramă, care i-a dezechilibrat viaţa. Din fericire, studiul limbii latine şi al civilizaţiei romane i-a dat mai mult decât o ocupaţie şi o profesie; i-a dat o direcţie spre care să privească.

Afară începe să se însereze. Ar trebui să plec, dar nu mă pot ridica tocmai acum. Bătrânul îmi vorbeşte despre expresia „Gloria victis!”

— Nu e interesant că tocmai nişte cuceritori au zis, în replică la faimosul „vai de cei învinşi” al lui Brennus, „slavă învinşilor”?

Eu mă gândesc la altceva. Vorbele rostite de comandantul galilor în momentul când şi-a azvârlit spada în balanţa cu care se cântărea aurul plătit de romani după capitulare ar fi trebuit să sune pe dos ca să devină profetice: vai de învingători! Învingătorii consideră, de obicei, că tot ce doresc li se cuvine. Asta îi pierde. Din pricina aroganţei, se culcă pe lauri până ce laurii putrezesc sub ei. Imperiul roman a fost şubrezit în primul rând de biruinţele sale, care l-au extins prea mult şi l-au ameţit, l-au corupt; abia apoi de înfrângerile sale. Şi n-au existat oare înfrângeri împotriva cărora învingătorii n-au mai putut face nimic? În faţa cenuşii lui Giordano Bruno, Inchiziţia s-a trezit neputincioasă, ca Atena dinaintea cadavrului lui Socrate. Având pe buze exclamaţia dispreţuitoare a lui Brennus, aproape niciodată cei puternici n-au înţeles la timp primejdia puterii lor, nici forţa celor striviţi. În ciuda nobilului „gloria victis”, romanii şi-au dorit altă glorie. Dar renunţ să spun toate astea. Simt că l-aş descumpăni pe omul din faţa mea. Şi apoi, uitându-mă la Cicero, mă întreb ce înseamnă în viaţă „învins” şi „învingător”? Într-o coridă e clar, dar în viaţă? Dacă şi-ar fi lăsat demonstrativ o barbă de profet, şi s-ar fi dus să decoreze o grotă, în munţi, cu imagini de monumente antice, vorbind vizitatorilor despre importanţa limbii latine, bătrânul ar fi stârnit senzaţie. Dar fiindcă trăieşte retras, în această cameră modestă, unde probabil nu vine nimeni în afară de mine, e un pensionar anonim, privit cu îngăduinţă, poate chiar compătimit.

I-a dispărut oboseala din voce. Îmi relatează, fericit, ultima descoperire de la anticariat. Deodată, mă priveşte în ochi.

— O să vă spun ceva ce n-am spus nimănui.

Şi, fixându-mă, fără să mă slăbească o clipă, de parcă ar vrea să vadă cum reacţionez la vorbele lui, îmi mărturiseşte că nu se mai teme de mult de cei care l-au lovit sau îl iau peste picior. Cu răutatea acestora s-a învăţat. Dacă poate, îi ocoleşte şi e mulţumit că reuşeşte, în general. Se teme însă de cei care vor să-l ajute, indiferent în ce mod. În faţa acestora se încurcă, se zăpăceşte. Ajunge să se simtă nerecunoscător şi prost crescut. Generozitatea îi creează o stare de panică.

Îl ascult fără să înţeleg nimic. Aştept să-mi explice, dar bătrânul schimbă vorba. Îmi povesteşte că proprietarul casei îi cam face mizerii.

21

E amiază, e vară, suntem la seceriş şi ne odihnim pe răzor, în umbra unui măceş. Alături, tata s-a lăsat pe spate, să aţipească puţin. Mama priveşte grâul în tăcere. Poartă o pălărie de pai, înnegrită de ploi, cu şnurul trecut pe sub bărbie, şi are obişnuita ei expresie gravă, pe care nimic n-o tulbură şi nimic n-o îndulceşte. Îşi acoperă gura cu palma, simbolic parcă. Mama a tăcut mai mult decât a vorbit. De câte ori mă gândesc la ea, îi aud întâi tăcerea, abia apoi îi revăd chipul. Nu cred că mi-a dat mai mult de trei, patru sfaturi în toată viaţa. Şi toate aveau acelaşi înţeles: să fac numai ceea ce se cuvine.

Dar ce se cuvine? Sunt lucruri pe care altădată le-am dorit pentru ca după aceea să mă ruşinez, dacă nu de dorinţe, atunci de modul cum mi le-am împlinit. Uneori, gesturile puerile aveau o scuză. Vârsta. În primii ani de liceu, mi-am dorit foarte mult o pereche de pantaloni scurţi. Când mi-am văzut, în sfârşit, împlinită dorinţa, era, din nenorocire, iarnă. Tocmai începea vacanţa. Şi am plecat, în miez de decembrie, pe un ger de crăpau pietrele, în pantaloni scurţi. Trenul în care m-am dus era atât de aglomerat încât n-am avut loc decât

pe coridor lângă scară. În gara unde coboram de obicei, când m-a zărit, tata s-a speriat deoarece aveam picioarele roşii ca flacăra din pricina frigului… Dar scuza vârstei are limitele ei. Mai târziu mi-am dorit o bicicletă. N-am avut-o când am dorit. Mi-am cumpărat-o când trecusem de douăzeci şi cinci de ani şi nu se mai cuvenea să-mi pierd, cum mi-am pierdut, după-amieze întregi gonind cu bicicleta pe şosea, spre Giurgiu ori spre Ploieşti. Am intrat târziu într-o sală de concert şi, lipsit de măsură, câţiva ani am ascultat până la saturaţie, şapte, opt ore zilnic, discuri cu muzică simfonică. Apoi, mi-am lăsat picupul să se prăfuiască. Nu se cuvenea. Am făcut-o, totuşi. Cum am făcut atâtea altele care nu se cuveneau. Am tăcut uneori când trebuia să vorbesc. Mi-am găsit justificări când nu aveam niciuna. M-am călăuzit o vreme după principiul foarte discutabil că orice fericire e bună, numai fiindcă e superioară plictiselii şi golului. Uneori, am impresia că amestec în realitate reziduuri din vis, ceea ce ar explica în parte contradicţiile mele. Fiindcă nu mai am de mult candoarea cu care m-am dus odinioară să-mi lipesc limba de un zăvor îngheţat şi totuşi există momente în care sunt gata să spun, ca Emerson: „Fiecare zid e o uşă”.

În cele din urmă, după eforturi penibile, am izbutit să nu mai fiu, decât involuntar, ipocrit cu mine. S-ar cuveni să fac şi pasul următor. Să nu mai fiu ipocrit în nicio împrejurare. Dar îmi lipseşte tăria, dacă de tărie e vorba, de a mă folosi în relaţiile cu ceilalţi de o sinceritate care să meargă până la prostie şi la grosolănie. Nu reuşesc să fiu sincer până la capăt, fără să mă intereseze cât îmi va dăuna mie sau cât i-ar jigni pe alţii sinceritatea mea. Îmi place, nu-mi place, nu spun tot ce gândesc şi nu gândesc tot ce spun, fac diplomaţie zilnic, mă folosesc de fraze ceremonioase în situaţii când n-aş vrea decât să-mi văd de drum, debitez complimente de rutină, în

care nu cred, dau explicaţii de circumstanţă, despre care sunt sigur că nu sunt crezute, pun în cumpănă oportunitatea unor mărturisiri şi adesea renunţ. Sunt onest în sensul că sunt cât mai onest cu putinţă, dar am rămas un om de răspântie, care n-are forţa să-şi înăbuşe slăbiciunile; reuşeşte doar să şi le vadă şi să nu le considere altceva decât sunt. Sau, mai ştii? adevărurile cele mai clare s-ar putea să fie cele mai greu de însuşit. Să continui? Se cuvenea să am mulţi prieteni. Nu m-am priceput, se pare, decât să-i pierd. Am de la ardeleni un anumit respect pentru rigoare, pentru lucrul făcut serios, dar sunt mai subiectiv decât alţi ardeleni şi mai puţin chibzuit. S-ar cuveni să am un program precis de lucru, să mă aşez la masă la o anumită oră şi să mă ridic, de asemenea, la o anumită oră, mulţumit că mi-am sporit, ca păianjenii, pânza. Nu am un asemenea program, iar cât priveşte mulţumirea… utilizez tot mai multe cuvinte pentru a constata câte lucruri rămân în afara lor.

Am terminat prin a mă resemna cu faptul că în calitatea mea de om raţional nu mă pot înţelege cu mine în calitatea mea de om afectiv. Ceea ce omul raţional pricepe fragmentar, între anumite limite, viaţa să zicem, omul afectiv e gata să iubească fără rezerve. Cei doi sunt legaţi unui de altul ca doi fraţi siamezi. Nu se pot despărţi în aceeaşi măsură în care nu se pot înţelege. Cel mult se pot tolera. Omul raţional îi tolerează omului afectiv inexpiabila lui lăcomie. Omul afectiv îi tolerează omului raţional grimasa sceptică. Poate că existenţa „celuilalt” este pentru fiecare un preţ ce trebuie plătit echilibrului. Îmi răscumpăr tristeţile cu o mare nevoie de a iubi, şi îmi plătesc faptul că sunt deschis spre orice bucurie posibilă cu amărăciunea că nu mă pot opri la atât. Sper că ai înţeles, n-am luat în derâdere „modul tău de întrebuinţare”. Am vrut numai să-ţi arăt că eu nu-l pot aplica, regulile din el nefiindu-mi de niciun folos. Doresc mai mult decât fărâmiturile pe care

mi le poate oferi clipa. Doresc chiar pâinea din care s-au desprins fărâmiturile.

Poate că mă aflu mereu în altă parte decât s-ar cuveni. Mă plasez prost, inoportun şi pierd astfel şansa plenitudinii, a mulţumirilor fără fisură. Un exemplu e chiar felul cum văd munca mea de scriitor. Se poate spune, fără teama de a exagera, că această meserie pe care eşti liber s-o alegi sau nu, dar după ce ai ales-o îţi impune legile ei, e plină de riscuri. Stai aproape o noapte să rotunjeşti o frază şi după aceea un cititor grăbit sare peste pagina respectivă. Dacă întâmplător îl vezi, suferi. Nici măcar n-a observat strădania ta! Dar ce să-i reproşezi? El are dreptul să-ţi arunce cartea la coş. Nu te-a silit el să stai noaptea, nedormit. Tu ai vrut-o. Şi important în această meserie nu e efortul, ci rezultatul. Trebuie să te obişnuieşti să-ţi suporţi dezamăgirile la fel cum îţi suporţi îndoielile. În plus, nimeni în lumea aceasta nu te poate asigura că eforturile tale nu sunt zadarnice, nu te poate consola: nu-i nimic, după atâtea obstacole peste care trebuie să treci, vei avea cel puţin satisfacţia să constaţi că ai obţinut ceva. Ceva? Un morman de scamă? Chiar cărţile cele mai bune sunt în primejdie în faţa timpului. El trece noaptea prin biblioteci şi încearcă, ironic, hârtia cărţilor. Se sfărâmă? Nu încă. Va reveni, va reveni. Cum să te lupţi cu un monstru atât de răbdător? Şi, apoi, nu eşti grăbit, ridicol, cu asemenea griji? Poate că, iniţial, pe hârtia intactă, cartea ta n-are nicio valoare. „Nu există decât o soluţie radicală”, ziceai, râzând şi aprinzând chibritul.

Ies din impas, spunându-mi: e important, totuşi, să poţi vorbi despre îndoielile tale cu acelaşi limbaj cu care vorbeşti despre certitudini, să înţelegi că temerile nu te împuţinează, ci te sporesc, te ajută să desparţi ceea ce doreşti de ceea ce refuzi! În fond, logica după care Goebbels simţea nevoia să scoată pistolul de câte ori auzea

cuvântul „cultură” nu e deloc complicată. Ceea ce vroia să împuşte ministrul propagandei în Reichul nazist era, probabil, reflexul culturii de a pune mereu întrebări, smerenia şi orgoliul de a întreba, suspecte tuturor dictaturilor şi inchiziţiilor. În Grecia antică, inchizitorii ar fi vânat metodic, fără milă, sfincşii ca să scape de o nelinişte interogativă care, însă, unui artist îi e indispensabilă, deoarece numai după ce ai aflat că gloria vieţii stă în infinita ei diversitate, în multipla ei frumuseţe, deci în inevitabila ei curgere, înţelegi că iubirea nu e facultativă. Trebuie să crezi în ceva adânc pentru a consimţi, cât de cât calm, că totul e relativ, împăcând astfel ceea ce pare de neîmpăcat. Un scriitor care n-ar ezita niciodată, care n-ar simţi nicio strângere de inimă când începe o carte sau o sfârşeşte, s-ar găsi într-un grav pericol. Unul care n-ar suferi pentru nimic, fiindcă nu iubeşte nimic, ar însemna, aşa gândesc eu, că nici măcar nu s-a născut ca artist.

De altfel, pe muntele său, Sisif n-are cum să-şi încheie cursa. Ce să facă dacă se opreşte? În caz că stânca nu s-ar prăvăli singură, Sisif s-ar vedea nevoit s-o răstoarne el, pentru a-şi relua utopia. Şi n-a visat oare Michelangelo să sculpteze munţii deoarece visul său echivala cu o condamnare pe viaţă? Fără să aibă nicio certitudine atât de evidentă ca aceea că are multe motive să se teamă, scriitorul poate explica semenilor săi un adevăr preţios: că zbuciumul său îl ajută să trăiască. De aceea e fericit când se poate plânge că e extenuat de muncă şi nefericit când n-a reuşit să aştearnă pe hârtie niciun rând. E meschin uneori, invidios alteori, pretinde să fie înţeles cum îşi imaginează el că trebuie înţeles, să fie văzut în lumina în care îşi închipuie el că se cuvine să fie văzut, dacă reuşeşte să se strecoare printre obstacolele puse de alţii are grijă să le înlocuiască singur cu unele şi mai greu de trecut, dar ce reconfortantă e convingerea din care se hrăneşte, că e nevoie şi de

el pentru a bolborosi taina existenţei! Altminteri, cine ar sta o noapte întreagă să refacă o frază?

O ironie a sorţii, vei zice; un sedentar, un apărător al imobilităţii trebuie să se mişte continuu ca să-şi păstreze echilibrul! Abia instalat într-o justificare, o altă întrebare mă aruncă într-un nou impas. Oare, *singură,* cultura poate justifica totul? Vara trecută, la mare, într-o seară, o arhitectă mi-a vorbit despre giulgiul lui Christos. Eu mă arătam sceptic. I-am spus că dacă s-ar strânge toate aşchiile despre care se afirmă că au fost smulse din crucea lui Iisus, s-ar alcătui probabil o pădure. Ea a insistat. Atunci am bătut în retragere. Nu se cuvenea să-mi exprim mai departe rezervele câtă vreme n-am nicio competenţă în materie. A doua zi, însă, m-am trezit cu o idee, poate nu de tot riscantă, provocată de această discuţie. Dacă giulgiul în cauză, mi-am spus, e nesigur ca relicvă, el e, în schimb, un posibil simbol al operei de artă. Nu cere oare o operă de artă cel puţin o picătură de sânge ca să existe? Şi nu este ea urma unui mister sau a unei realităţi estompate într-un mister? Pe deasupra, e aproape inutil să mai adaugi în acest caz că domeniul artistului nu este numai frumosul. Domeniul lui este tot ce există în univers. Şi spiritul, şi carnea care sângerează. Cultura care vrea să-şi fie suficientă sieşi, care se consideră cu o răceală orgolioasă mai presus de adevăr, de suferinţă sau de iubire, se înstrăinează, cred, şi de lume şi de rosturile ei. Iar „filosofia" că poţi să fii abject în viaţă şi valoros în operă depăşeşte înţelegerea mea.

Cum vezi, n-am ce face, eşuez mereu în morală. Nu pot să mă baricadez între cărţi şi să nu-mi mai pese de altceva. Transformată în scuză sau în unică nobleţe, cultura mi se pare înjosită. Şi cât de diferit mă simt în acest moment de un toreador coborât în arenă! El cunoaşte tot ce se cuvine să facă sau nu. Ştie inclusiv că evitarea riscurilor e un risc. Clipa lui e primejdioasă şi curată. Regulamentul şi

tradiţia stabilesc precis limitele dintre bine şi rău. Dincoace de ovalul de nisip, lucrurile se complică… Dar până şi un nehotărât sau, poate, mai ales un nehotărât are nevoie de punctele lui fixe. În tinereţe, nu mă luptam să fiu eu însumi. Doream să fiu ca alţii, să semăn altora. Nu mă interesa ce aveam, ce exista în mine, ci să-mi însuşesc ce preţuiam şi invidiam la alţii. Abia după ce am epuizat şansele de a mă înstrăina de natura mea adevărată m-am consolat să fiu eu însumi. De atunci îmi cunosc şi limitele, şi nevoile mai bine decât înainte. Aşa cum moartea celor pe care i-am cunoscut în copilărie ne îmbătrâneşte, luciditatea încearcă rezistenţa aspiraţiilor, punându-le în evidenţă pe cele de care nu ne putem lipsi. Într-o zi, m-am pomenit că nu mai pot da faimosului avertisment pus de Dante pe poarta infernului, „Lasciate ogni speranza…”, decât un singur sens din multele pe care i le dădusem înainte: infernurile devin perfecte abia prin pierderea oricărei speranţe.

Idealism naiv? Răsfoiesc o revistă ilustrată franţuzească în care un filosof e de părere că speranţa a devenit oarecum anacronică. Filosoful are o figură simpatică, e îmbrăcat în blugi şi pulover şi bănuiesc că nu e străin de unele habitudini burgheze. După ce-şi va termina articolul, unde anunţă sfârşitul iremediabil al iluziilor, se va duce să se întâlnească la o cafenea cu amicii sau să se destindă la un film. E mai plăcut să aştepţi Apocalipsul aşa. El îl invocă pe Montaigne: „Boala se simte. Sănătatea, nu.” Fapt perfect adevărat, de altfel. Nimeni nu s-a plâns că e sănătos. Numai bolnavii au umplut spitalele şi bibliotecile cu suferinţele lor.

Dacă interpretez corect ce citesc, nu se mai poate aştepta nimic de la Binele suprem. Dar de la binele pur şi simplu? aş vrea să întreb. Reţetele fericirilor infailibile nu tămăduiesc nimic. Dar fericirea normală? În loc de răspuns, e citat din

nou Montaigne: „Oroarea de cruzime mă aruncă mai aproape de clemenţă decât ar reuşi s-o facă orice profet al clemenţei.” Aşadar, nu mai e cazul să folosim idealismul ca pe un tranchilizant. Căutarea încăpăţânată a binelui şi-a dovedit sterilitatea. Dincolo de iluzii, răul sare în ochi şi ni se oferă în forme variate. Încât trebuie pus accentul pe boală, nu pe sănătate, într-o morală de extremă urgenţă.

Sunt de acord în sinea mea că trebuie pornit de la evidenţa răului, că Binele suprem aminteşte inevitabil de afirmaţia celebră a lui Henric al IV-lea, că nicio religie nu valorează masacrele săvârşite în numele ei. Cu toate acestea, n-aş spune că lumea modernă nu mai are nevoie de profeţi ai clemenţei, că ea nu mai poate primi lecţii decât de la cruzime. Şi nici nu cred că aş fi îndreptăţit să vorbesc astfel. Am avut parte, dacă reducem pedagogia la atât, de secolul cel mai pedagogic. Filosofia cruzimii s-a predat sub directa supraveghere a mitralierelor aşezate pe miradoare pentru a fi şi mai bine asimilată. Camere de gazare, gropi comune, lagăre mai numeroase decât catedralele, masacre, închisori pline până la refuz, două războaie, acte teroriste, spaime, ameninţări, nimic n-a fost cruţat. Europa ar trebui să se asfixieze acum de înţelepciune. Dar cruzimea s-a dovedit tot atât de neputincioasă ca iluziile. Ea n-a făcut decât să adauge vechilor dezamăgiri o formă camuflată a răului: greaţa de căutarea binelui. În consecinţă, prefer să cred că există totdeauna un motiv pentru a spera şi că Montaigne a exagerat, ca şi atunci când s-a plâns că trăia „într-un veac zămislitor numai de lucruri tare puţintele”, deşi secolul său, al şaisprezecelea, e secolul maturităţii lui Shakespeare şi al bătrâneţii lui Leonardo. Răul săvârşit de Binele suprem nu-i un motiv pentru a dispreţui însuşi binele. Şi dacă pentru o asemenea părere merit să fiu tratat drept idealist, ei bine, fie. Nu e cel mai grav păcat într-o viaţă de om.

22

Odată mă găseam într-un avion ameninţat să nu poată ateriza. Era pe la sfârşitul lui ianuarie. Veneam din Grecia. La vreun ceas după decolare, stewardesa ne-a anunţat că avionul se va abate spre Salonic deoarece aeroportul din Belgrad fusese închis din pricina ceţii şi a poleiului. Se dezlănţuise o furtună de zăpadă şi avionul resimţea greu şocurile vântului. Plutea ca o coajă de nucă pe o mare furioasă, scuturându-ne zdravăn. Pasagerii şi-au legat centurile de siguranţă şi, ghemuiţi în fotolii, priveau alarmaţi prin hublouri. Deodată avionul s-a aplecat puternic într-o parte şi a făcut un nou viraj. Câţiva pasageri, intraţi în panică, au întrebat speriaţi: „Ce se întâmplă?" Un bărbat s-a dus şi, nervos, a bătut cu pumnul în uşa cabinei piloţilor, cerând explicaţii. A ieşit stewardesa şi ne-a comunicat că ne îndreptam acum spre Sofia, deoarece şi aeroportul din Salonic se închisese între timp. A urmat ceva infernal. Avionul se zvârcolea, cădea în goluri de aer, prin nori gelatinoşi, apoi se cabra, se ridica, vibrând din toate încheieturile. La un moment dat, a făcut alt viraj, iar stewardesa n-a mai aşteptat să bată cineva în uşă. A venit şi ne-a înştiinţat că ne îndreptam spre Zagreb. Aeroportul din Sofia devenise, de asemenea, impracticabil. După un sfert de oră, ne-a înştiinţat că nu vom putea ateriza nici la Zagreb şi, după încă un viraj, am aflat că ne vom roti în aer până se va termina combustibilul deoarece se întâmplase ceva la o roată. Am înţeles cu toţii că piloţii se aşteptau ca aparatul să se răstoarne la aterizare şi să ia foc. De aceea vroiau să evite o explozie. Atunci s-a dezlănţuit un adevărat vacarm în avion. Îngroziţi, disperaţi, unii călători şi-au pierdut controlul, vociferau. Câţiva s-au lungit pe podea, socotind că astfel erau mai feriţi. Alţii îşi frământau mâinile, înghiţeau calmante ori îşi ştergeaţi continuu obrajii umezi de transpiraţie. Eu

stăteam la locul meu, mai liniştit decât dacă aş fi văzut totul într-un film. Avionul a ratat de patru ori coborârea, fiind în pericol să atingă fie un copac, fie o casă, până ce, în sfârşit, s-a aşezat pe pista unui aeroport gol, înconjurat de maşini de salvare şi maşini de pompieri. Dar încă mai eram calm în momentul în care am coborât scara avionului. Abia două ore mai târziu, când m-am vârât în pat, la hotel, genunchii s-au pornit să tremure.

Oarecum la fel am reacţionat într-un accident rutier. Veneam de la Sinaia. Pe la Câmpina a început să plouă. Şoseaua, plină de mâzgă din pricina pământului căzut de pe roţile tractoarelor, a devenit alunecoasă. Mergeam singur, conducând o Volga, nu mă grăbeam şi m-am instalat în spatele unui camion care transporta traverse de fier. Deodată am văzut stopurile camionului aprinzându-se şi camionul valsând pe şosea. Instinctiv, am apăsat pe frână. În clipa următoare, am simţit cum Volga a început şi ea un dans periculos. Am mai avut timp să văd în oglinda retrovizoare că, în spatele meu, un Renault 16 a derapat, s-a răsturnat în şanţ, încolăcindu-se în jurul unui copac. După aceea am rămas cu ochii aţintiţi pe camionul care se oprise aproape de-a latul şoselei, nelăsându-mi loc să-l depăşesc. Am apăsat şi mai tare pe frână, dar mi-am dat seama că nu mai puteam evita accidentul. Maşina patina. Riscam să fiu aruncat în şanţ, dacă frânam prea tare, ori să nimeresc în traversele de fier. În faţa acestei alternative, am încercat o manevră disperată. Am intrat cu roţile din stânga pe buza şanţului, rugându-mă să nu mă răstorn, şi în clipa în care am trecut cu capătul maşinii de botul camionului, am virat brusc la dreapta, pentru a evita să fiu azvârlit într-un pom. Totul a durat câteva secunde şi s-a desfăşurat la limita catastrofei. Am coborât complet buimăcit, nepricepând eu însumi prin ce miracol am scăpat. Şoferul camionului fugea pe câmp după copiii

care, cu braţele pline de crengi tăiate, săriseră în mijlocul şoselei, în faţa lui, din copacii cu coroane bogate ce străjuiau drumul. Neputându-i prinde, s-a întors, s-a aşezat pe marginea şanţului şi a izbucnit în plâns; lipsise puţin să-i calce. O ambulanţă a venit să ia pasagerii din Renault. După ce a venit şi miliţia, mi-am continuat drumul spre Bucureşti. Maşina nu avea decât o aripă lovită. Şi, iarăşi, abia când m-am suit în pat, acasă, şi întreaga scenă mi-a revenit în faţa ochilor, ca un film rulat cu încetinitorul, m-a cuprins frica şi am început să tremur.

Reacţionez, se pare, cu întârziere, nu trăiesc prompt unele emoţii. Aşa mi se întâmplă şi acum. M-am relaxat după lungile, interminabilele zile şi nopţi în care iarna mi-a pus la grea încercare nervii, dar nu sunt peste măsură de vesel că, astronomic cel puţin, am intrat în primăvară. Sunt ca pomii care stau în expectativă. Altădată, la echinocţiul de primăvară erau înfloriţi. Acum, cei mai mulţi nici n-au înmugurit măcar. Şovăie, sunt prudenţi, aşteaptă să se mai încălzească vremea. Cele câteva petice de zăpadă care se mai vedeau ieri, alaltăieri, s-au topit, dar e încă rece spre seară şi uneori e chiar frig. Iarna asta nu vrea să plece, auzi la tot pasul. Numai caişii n-au mai avut răbdare. Am văzut câţiva complet înălbiţi. Şi o tufă de iasomie stă gata să înflorească în curtea alăturată, are bobocii umflaţi.

Credeam că primăvara va arăta altfel. Brutală şi sinceră. Când colo, bucuria de a ieşi din iarnă e mai degrabă anostă. Poate că bucuria e în general mai puţin guralivă decât melancolia şi iritarea. Sau, poate, iarna m-a obosit. Am aşteptat prea mult să văd strada uscată şi plopii înverziţi. Iar acum nu mai am decât forţa de a nu vrea să mă las păcălit.

23

Vecina mea plânge. Cineva i-a otrăvit câinele. Îl îngroapă lângă tufa de iasomie. Ies şi traversez bulevardul. Mă opresc în staţia de autobuz. Fără să vreau, aud ce povesteşte un tânăr colegilor săi. Un student grec, la medicină, nu ştie nimic la examen. Exasperat, profesorul îl întreabă: „Ştii, măcar, cum a murit Socrate?" Studentul se ia cu mâinile de cap, sincer impresionat: „Cum, a murit Socrates?" (Socrates e numele unui fotbalist cebru din echipa Braziliei.) E din ce în ce mai greu să crezi că Grecia antică preocupă, într-adevăr, secolul XX, cum susţin specialiştii. Şi de ce l-ar preocupa?

Există două moduri esenţiale de a privi antichitatea, fapt vizibil încă din Renaştere. Unii, vorbind despre antichitate, se gândesc la Grecia. Duioşia pe care mi-au lăsat-o în suflet pietrele de pe Acropole, atât de diferite de ruinele imperiale din preajma Capitoliului, mă situează în rândurile lor. Alţii, tu şi Cicero vă aflaţi printre ei, se gândesc la Roma. Există un stil grecesc de a combate disperarea prin frumuseţe şi un stil roman de a căuta utilitatea amândorura. Miturile greceşti au rămas fundamentale în cultura europeană (în secolele care ne despart de ele, nu li s-au adăugat decât figurile lui Don Quijote şi Don Juan; la o analiză mai atentă, Faust nu este decât o prelungire a lui Prometeu), dar se pare că suntem iremediabil în situaţia de a vedea Parthenonul ca simpli turişti şi că fascinaţia Olimpului, despre care se discută atât, e una din ironiile acestui secol care numai de seninătate nu poate fi bănuit.

Tu erai de părere că idealul grecesc al perfecţiunii a jucat chiar un rol nefast în cultura europeană. El a creat canonul, ziceai, a îngheţat formele. După un miracol de trei secole, a urmat o lungă superstiţie care a încurajat imitaţiile, a hrănit servilismul academist şi răceala neoclasică, a împins la admiraţie necondiţionată, la repetiţie, a înăbuşit adesea spiritul creator, l-a împiedicat să-şi caute drumul. Pe când Roma, după ce a introdus

printre zeii ei pe toţi zeii învinşilor, a acceptat că barbarii erau mai puternici şi a lăsat istoria să-şi urmeze cursul. Socoteai procesul lui Socrate o ruşine; filosofia judecată şi condamnată în însăşi patria filosofiei.

Aveai dreptate în privinţa consecinţelor miracolului grec, te înşelai, însă, cred, condamnând însuşi miracolul. Nu e vina lui Fidias că a fost prost înţeles. Şi nu e oare important ca, într-o Europă care a pariat uneori pe ură pentru a se purifica, să existe, pe Acropole, un simbol al purificării prin frumos? Cât priveşte procesul lui Socrate, el ar merita o discuţie aparte, comparându-l cu altele. Judecata s-a desfăşurat în aer liber, în faţa întregii cetăţi. Oricine a vrut a putut auzi cum se apăra inculpatul. Acuzatorii erau cunoscuţi. Îşi asumau riscul de a fi în veci dispreţuiţi. Judecătorii deliberau. Nu erau toţi de aceeaşi părere, aşa că se numărau voturile pentru a se da sentinţa. Procesul a fost ruşinos, dar erau respectate, cel puţin, unele norme. Două milenii mai târziu, în Renaştere, Giordano Bruno a fost judecat cu uşile închise. Inculpatul nu mai avea posibilitatea să se apere ţinând un discurs. Era torturat şi îndemnat să-şi abjure convingerile. Acuzatorii n-aveau nume sau aveau un nume abstract. Inchiziţia. Judecătorii erau toţi de aceeaşi părere. Din moment ce ereticul nu abjura, el trebuia condamnat.

Olimpul chiar, sau poate în primul rând Olimpul, e rău înţeles când e socotit un simbol al seninătăţii, al detaşării. De fapt, „olimpienii” nu erau deloc imperturbabili, detaşaţi, cum se crede de obicei. Ei aveau pasiuni, slăbiciuni, simpatii şi antipatii puternice, furii care îi împingeau să facă greşeli, gafe. Trăiau, nu priveau lumea absenţi. Doar că nu cunoşteau suferinţa. Erau ca fetiţa despre care ţi-am vorbit, care nu simţea nicio durere. Nu ştiau că frumuseţea poate să doară. Apoi, la poalele Olimpului erau binecunoscute şi

surâsul şi grimasa, dovadă că marea filosofie are în miezul ei un pahar de cucută. Adevărata plenitudine era pentru grecii antici tragică, deoarece cuprindea şi soarele şi moartea, iar între stânca Acropolei şi terasa castelului de la Elsinore distanţa nu e mare decât în aparenţă. Oreste suferă de acelaşi rău de care suferă Hamlet: clarviziunea. Ceea ce îi separă e faptul că grecii au ştiut să limiteze acest rău prin gustul perfecţiunii şi prin conştiinţa că avem la dispoziţie numai viaţa aceasta pentru a trăi şi pentru a regreta. De altminteri, sub temeliile Parthenonului s-a găsit schema unui labirint. Surâsul statuilor greceşti e doar jumătate de adevăr. El făcea suportabilă cealaltă jumătate, despre care vorbeşte tragedia. Aminteşte-ţi că Orfeu, regăsind cerul înstelat şi mirosul florii de mirt la ieşirea din Infern, a simţit nevoia să cânte. Sau aminteşte-ţi de Oedip. În tragedia lui Sofocle există toate datele pentru ca eroul să devină un vierme, dar Oedip refuză să devină aşa ceva, cu toate că aparţine unei culturi unde şi zeii se tem de destin. Strivit, el rămâne liber. Nimic nu-l poate opri să împingă înainte ancheta, să afle adevărul şi să plătească întreg preţul pentru că l-a aflat. Destinul nu mai are putere asupra unui om care nu se mai teme, iată ce se poate desluşi în adâncul acestei tragedii peste care coboară o linişte din ce în ce mai puţin cunoscută.

Pentru că am ajuns aici, îndrăznesc să mărturisesc că, de fapt, nu-mi plac olimpienii în accepţiunea care se dă acum termenului. Şi că m-a impresionat negativ fraza rostită de Goethe în seara când a aflat de moartea fiului său: „E groaznic, să ne gândim la altceva.” După care le-a povestit istorioare hazlii nepoţilor săi care plângeau, iar a doua zi a exclamat războinic: „Înainte peste morminte!” Tot pentru a ne convinge că în afara operei sale nu-l interesa

altceva, Goethe şi-a astupat urechile ca să nu audă strigătele soţiei sale când a intrat în agonie.

Mi-ai putea spune, şi într-un fel chiar ai spus-o odată, că un creator are dreptul să fie egoist, să-şi apere liniştea. Fiind mai important să creeze ceva care să dureze decât să plângă. Mi-ai putea spune, de asemenea, că o seninătate olimpiană nu e la îndemâna oricui. Şi, e adevărat, au existat opere care au fost create cu dinţii strânşi, care au cerut sacrificii. Cine va şti cât i-a costat pe unii calmul lor? E greu să judeci ce se întâmplă în sufletul unui om care-ţi arată un chip imperturbabil. El poate avea multe motive să fie aşa, inclusiv o prea mare suferinţă. Faptul că plângi nu e o dovadă că suferi, iar o mască impasibilă poate fi purtată de cineva care suferă prea adânc pentru a se elibera de suferinţă prin lacrimi. Există şi un curaj de a sta neclintit în furtună şi o disperare care rămâne mută. Ultima regulă de care îmi amintesc acum din „modul de întrebuinţare” suna foarte logic: „Nu e cazul să cedezi şi ceea ce ai, regretului pentru ceea ce ai pierdut.”

Totuşi, aş fi preferat ca Goethe să fie mai puţin echilibrat şi să nu le propună nepoţilor săi să se gândească la altceva. Calmul lui suveran, superioara lui detaşare, ce par să spună că lacrimile sunt o reacţie inferioară, n-au în mine un admirator. Cu riscul de a fi socotit ireverenţios, voi recunoaşte că m-a impresionat mai mult gestul unui fost campion de canoe care, în noaptea când i-a murit băiatul, şi-a luat barca, s-a dus pe lac şi şi-a aruncat medaliile în apă.

24

Revin la ceea ce am spus despre seninătate, pentru a preciza că nu le reproşez olimpienilor dorinţa de a fugi de durere. Aşa ceva e în firea lucrurilor. Nu le reproşez nici faptul că reuşesc s-o facă mai bine decât alţii. Ceea ce mă îndepărtează

de ei e ambiţia lor de a teoretiza această fugă, de a o transforma în ideal, în stil de a trăi, în valoare, în merit, în metodă. La un moment dat, seninătatea lor nu se mai deosebeşte prea bine de indiferenţă; o indiferenţă care se fereşte cu grijă de orice ar putea s-o tulbure şi chiar dispreţuieşte tristeţea.

Există, ştiu, oameni care au pudoarea neliniştii, cărora nu le place să dezvăluie altora zbuciumul lor; cu atât mai puţin să facă paradă de el. Alţii vor să urce calmi pe vulcani. E dreptul lor să fie puternici, să dorească să rămână calmi. Nietzsche, care era de părere că doar marea durere este liberatoarea ultimă a spiritului, invocă în pagina imediat următoare seninătatea în termeni patetici. Într-o declaraţie de o neaşteptată senzualitate, în care compară adevărul cu o femeie şi îi avertizează pe filosofi că adevărul nu mai rămâne adevăr după ce-i smulgi vălul. A nu ceda unor manii de adolescent dorind să vezi adevărul gol-goluţ, zice el, ţine de buna cuviinţă. După care laudă curajul de a adora aparenţele, de a crede în forme, în întregul Olimp al aparenţei. Grecii, oh, grecii ăştia! exclamă Nietzsche, au fost superficiali din prea multă profunzime. Şi cu cât asigurările de acest fel devin mai înflăcărate, simţi că, de fapt, cel care vorbeşte se visează amestecat şi el printre tinerii egipteni ce invadau în antichitate templele, noaptea, îmbrăţişând statuile.

Aşa că nu seninătatea în sine mă contrariază, ci hotărârea olimpienilor de a rămâne senini cu orice preţ, de a nu auzi şi de a nu vedea nimic de natură să-i deranjeze, de a-şi construi opera ignorând fie şi un ocean de lacrimi. Mă tulbură capacitatea lor de a face abstracţie de suferinţă, de a considera inferior, vulgar, stânjenitor ceea ce îi coboară la nivelul istoriei şi al adevărurilor imediate. Există aici, în această inumană detaşare sau în acest prea omenesc dispreţ pentru cei care simt altfel, şi trăiesc altfel, ceva ce eu nu pot înţelege şi nici nu pot admira.

Nu pot înţelege fiindcă nu pot să cred (greşesc? nu greşesc? nu ştiu) că o adevărată durere te învaţă să fii egoist. Ea te poate face, îmi spun, alt om. Mai autentic şi mai lucid. După ce ai suferit, vitalitatea trivială îţi apare grosolană. Eşti mai senin, guşti din plăcerile vieţii cu gravitate, dar afli că mila nu e ceea ce dai, ci ceea ce împărtăşeşti. Cu alte cuvinte, durerea te învaţă să suferi şi pentru altul, sau, măcar, să nu-l dispreţuieşti că suferă.

Nu te amestec în ceea ce spun acum, drept sau nedrept, despre olimpianism, pe care nu-l discut ca soluţie individuală, dar nu-l înţeleg ca ideal într-o lume ce suferă, unde riscă să pară, şi uneori poate chiar a fost sau este, o formă abia politicoasă de cruzime. Tu erai, în realitate, din aceeaşi familie spirituală cu Cicero. Amândoi aţi încercat să vă asiguraţi un sistem de autoapărare, căci există şi o fericire izvorâtă din faptul că nu eşti nefericit. În plus, tu încercai să-ţi ascunzi neliniştea prin donjuanism intelectual. Îţi era groază că scrii banalităţi şi din această cauză vroiai să nu rămână nicio dovadă, ardeai cea mai mică însemnare. Când te-ai îmbolnăvit de ulcer, ai declarat, cu o frivolitate care abia ascundea spaima, că ulcerul este o boală a orgoliului, o boală nobilă de care orice intelectual care se respectă ar trebui să se simtă onorat, deoarece nu-i e dat oricui norocul s-o aibă. Cei mai mulţi, râdeai tu, nu pot ajunge decât la colite. E o cinste să semeni la duoden cu Joyce, cu Soutine, iluştri decedaţi de ulcer, sau cu Cronin, unul dintre cei vindecaţi. Te amesteci printre aristocraţii orgoliului, în vreme ce cu o simplă colită ce să pretinzi? Adio Joyce, adio Soutine, adio şi Cronin. Adio orgoliu. Detaşarea pe care o arborai, teatral, nu era deloc senină, iar cu timpul am bănuit că până şi camera ta era o mască, o iluzie de care te agăţai; amestecul acela de fluturi, pietre şi plante carnivore avea rolul să te apere de

tine însuţi, să nu te lase să rămâi singur, între patru pereţi, faţă în faţă cu neliniştea ta.

Şi vreau să sper că nu-i nedreptăţesc nici pe alţii care şi-au dorit puţină linişte după ce viaţa i-a obligat să stea cu tălpile goale pe gheaţă. Zbuciumul nu e o virtute, chiar dacă el a creat valori mai mari decât pacea interioară. Şi cine nu doreşte să semene mării când valurile se liniştesc şi apa scânteiază, calmă, până la orizont?

Nu sunt deloc un apolinic. Dacă las deoparte slăbiciunea mea pentru zilele luminoase şi calde, nu am niciunul din atributele lui Apolo, care m-ar îndreptăţi să revendic şi eu, ca alţii, un colţişor în însorita lui tabără. Nu sunt nici calm, în ciuda aerului meu de persoană calmă, nici sigur că nimeresc la ţintă, nici răzbunător (ca zeul seninătăţii!), nu mă pricep la profeţii şi nu ştiu nici să vindec. Mai degrabă m-aş bănui de simpatie pentru drojdiile care fierb în Dionysos. Numai că înclin să iau din nelinişte partea luminată de soare. În pictura spaniolă se văd pustnici care contemplă viaţa având un craniu alături. Eu nu i-aş putea imita. Prefer să privesc cerul decolorat pe care se desluşeşte acum o paloare ce seamănă cu a mării după-amiaza, fără să-mi amintesc în fiecare clipă că va veni o zi când nu voi mai avea acest privilegiu. În fine, ce altceva decât o fugă din faţa realităţii este teama mea de a vedea o rană? Ce altceva este graba mea de a mă uita în altă parte când mă izbesc de ceva neplăcut? Nu mă pot lăuda că am trăit cu ochii deschişi, cu conştiinţa permanent trează, sensibil la tot ce-ar fi trebuit să mă cutremure. În destule ocazii, am preferat să ştiu şi să sufăr cât mai puţin, să-mi micşorez problemele.

Chiar pasiunea mea recentă pentru coride implică o jumătate de laşitate. Imaginându-mi lupte cu tauri, iau din adevărul lor partea care-mi convine. Văd nisipul auriu, cerul limpede, vacarmul din tribune, costumul strălucitor al

toreadorului, ţinuta sa impecabilă. Să ne gândim la morala coridei, zic, şi la faptul că pentru spanioli rolul morţii e în primul rând acela de a exalta viaţa. Corida e un scenariu filosofic. Ea arată dramatica luptă a inteligenţei cu forţa brută şi brutală. Chiar toreadorii persiflaţi de Goya, care sar cu prăjina peste taur, ne învaţă ceva. Ei demonstrează că distanţa dintre bravură şi clovnerie e foarte mică în arenă. Există însă şi o altă parte a adevărului. Etica tauromahiei se întemeiază totuşi pe o moarte. După sacrificiul din arenă, caii trag afară un cadavru. Şi apoi, să creşti un animal numai pentru a-l face apt să ucidă, să dezvolţi în el prin toate mijloacele furia, instinctele ucigaşe, ura poate, să creezi, prin selecţie ştiinţifică, o rasă cât mai agresivă, cu o înaltă înzestrare de a inspira groază, să perfecţionezi animalitatea, pentru a face din ea un instrument cât mai eficace, să concurezi răul natural şi să-l întreci, să urmăreşti metodic obţinerea unui rău cu performanţe superioare, ce nebunie, totuşi! Ocolind această parte a adevărului, care mă dezgustă, îi imit, poate, pe olimpieni; spun că viaţa e minunată şi teribilă, dar am grijă să închid ochii în faţa a ceea ce e teribil.

Încât, în măsura în care e un merit să nu fii detaşat, impasibil, meritul meu nu e acela că n-am încercat şi că n-am dorit să fiu. Meritul meu e acela că, în genere, n-am reuşit. A existat ceva în mine, o dificultate sau o neputinţă, care nu mi-a permis să fiu nepăsător nici măcar când am tânjit după nepăsare. De câte ori trec printr-un muzeu cu statui greceşti, trebuie să recunosc că seninătatea acelor chipuri e mai profundă decât o faţă crispată, dar mi-a fost din ce în ce mai clar că sunt destule împrejurări în care nu amărăciunea pe care o simţi trebuie să te pună pe gânduri, ci puţinătatea ei.

Mă contrazic? Sper că nu. A încerca să fii olimpian, vreau să spun, mi se pare întru totul normal. *A reuşi* e ceea ce mă descumpăneşte.

Amestec poate în reticenţele mele şi puţină invidie, şi totuşi mă simt îndatorat, te asigur, eşecurilor mele în planul seninătăţii. Ele m-au ajutat să înţeleg că partea cea mai bună din mine tânjeşte nu spre detaşare, ci spre implicare, spre angajarea de tip camusian. Trebuie să fii nu deasupra, ci împotriva a ceea ce provoacă suferinţa şi nedreptatea, gândesc astăzi, dacă vrei să te socoteşti de partea celor care suferă şi doresc dreptatea. E o idee pe care, într-un fel sau altul, au repetat-o mulţi artişti ai acestui secol şi, probabil, nu întâmplător. Niciodată n-a fost mai evident că această implicare are cel puţin meritul de a te feri de riscul de a fi căutat în altă parte decât acolo unde te afli.

La urma urmei, cum ar arăta o lume alcătuită exclusiv din olimpieni? Cine ar mai plânge în timp ce ei spun istorioare hazlii? Sunt, se pare, necesari şi cei care plâng, pentru ca olimpienii să-şi practice înţelepciunea pe seama lor.

Şi dacă ai ţine să-mi dai exemplul înţelepţilor Asiei pentru a-mi dovedi că înţelepciunea a năzuit dintotdeauna să stingă suferinţele, să le ignore, nu să le privească în faţă, ţi-aş spune că mă simt până în vârful unghiilor european, fiu al unui continent unde s-au petrecut tot felul de dezastre, iar nebunia a luat câteodată forme groteşti, dar unde zeiţa înţelepciunii mai stă, poate, şi acum printre chiparoşii de pe Acropole, îngândurată, rezemată într-o lance. Nu sunt un om puternic, nevulnerabil. Pot fi rănit destul de uşor. Nu sunt niciun om cumpănit. Mă dovedesc prea lent uneori, prea repezit alteori (cum sunt coastele Făgăraşilor în partea dinspre miazănoapte, spre deosebire de lungile, odihnitoarele, melodioasele, dulcile povârnişuri expuse soarelui spre miazăzi). Nu reuşesc să fiu niciun om drept, probabil, fiindcă nu sunt imparţial decât în cazurile care-mi sunt indiferente, în toate celelalte sunt părtinitor. Dar ce naiba sunt? m-am întrebat într-o seară. Acum aş

răspunde: un om care nu se poate gândi „la altceva”.

25

Azi am auzit pentru prima dată în acest an tunete. Ele mi-au reamintit o noapte, tot de la începutul primăverii, când aşteptam la „Urgenţă” să fiu operat de ulcer.

Luasem două somnifere seara, în speranţa că voi dormi până dimineaţă, dar pe la trei şi jumătate m-am trezit. Afară tuna. Fulgerele au mai înălbit de câteva ori geamul, după aceea s-a aşternut liniştea. De pe coridoarele spitalului se auzeau paşi înfundaţi. Stând parcă la pândă, înregistram fiecare zgomot. Un geamăt. Un lătrat de câine undeva pe stradă. Apoi un plânset. Peste noapte murise cineva. M-am ridicat din pat, să deschid fereastra. Aerul rece m-a izbit ca un val în faţă. Rezemat cu coatele pe pervaz, am privit oraşul cufundat în somn şi vegheat de lumini obosite, care punctau păienjenişul străzilor. Uitasem de operaţie. Mă revedeam îmbrăcat în uniforma de la „Spiru Haret”, stând în faţa vitrinei magazinului „Cehoslovaca” de pe bulevard sau a cofetăriilor prea elegante pentru mine de pe Calea Victoriei, şi student, înghesuindu-mă la filmele care făceau săli pline, după război, ca „Drumul spre stele” sau „Seceră vântul sălbatec”. Dar o uşă trântită m-a readus la realitate. Mai aveam patru ore până la anestezie, de care mă temeam cel mai mult, ca de o coborâre în neant. Ca să mă calmez, am aprins lumina, am luat un caiet pe care-l ţineam sub pernă şi am încercat să-mi descriu starea.

Mai am şi acum caietul cu pricina. Citesc în el: „Atunci când prof. Şuteu şi vechiul meu prieten, doctorul Gheorghiescu, venit să mă vadă aici, au hotărât că nu există altă soluţie, că trebuie să fiu operat, m-am liniştit oarecum. Destinul hotărâse în locul meu. Acum, însă, unicul curaj care mi-a

rămas e să spun deschis că-mi e frică. Numai la gândul că peste câteva ceasuri voi fi întins pe masă şi… mi se usucă gura. În zadar încerc să-mi dau curaj, să-mi repet că, ei da, aşa se zice, curajul este arta de a-ţi fi frică fără ca asta să se vadă. La mine se vede, o simt. Poate că voi scrie într-o zi un elogiu al fricii, în care să arăt că frica a avut, în general, şi un rol pozitiv, aşadar de ce m-aş jena că am tremurat aici pentru viaţa mea? Teama de suferinţă, de boală, a făcut să progreseze medicina, teama de ignoranţă a deschis mii de biblioteci, teama de întuneric a dus la descoperirea focului şi a electricităţii, teama de moarte a încurajat apariţia filosofiei. După părerea multora, cel care nu cunoaşte frica nu e normal. Pierzându-şi aptitudinea de a se teme (inclusiv de sine), omul şi-ar pierde poate şi aptitudinea de a crea. Ce sunt piramidele, nu nişte formidabile monumente ale fricii? Frica e la originea multor lucruri greu de explicat altfel, de la zei la monştri, şi probabil trebuie să te temi că ai putea pierde ceva la care ţii ca să-i cunoşti cu adevărat valoarea. Cum mă tem eu acum. În clipa aceasta ştiu câtă deznădejde există în dragostea de viaţă. Şi aş avea multe de zis pornind de aici, deoarece sunt multe motivele pentru care merită să trăieşti. Dar acum mă străduiesc inutil să devin curajos pe un asemenea drum. Trebuie să las elogiul fricii pentru altădată. Sau altora.”

N-am scris acest elogiu niciodată. Poate fiindcă n-am mai trăit, cu aceeaşi intensitate, acelaşi gen de frică. Am avut alte spaime, care nu merită nicio laudă şi de care n-am niciun motiv să fiu mândru.

Sau am trişat în noaptea aceea?

Se poate trişa în multe feluri, şi chiar toreadorul trişează, îi arată taurului bucata de stofă roşie, îl minte, îl seduce, îl păcăleşte pentru a-l arunca în gol. Fiecare eschivă e, cum se spune la pocher, o cacialma. Dacă nu-i reuşeşte cacialmaua, toreadorul plăteşte scump. Dacă îi reuşeşte,

spectatorii îl aplaudă fericiţi. În cazul meu, pot trişa spunând mai mult decât simt sau ascunzând o parte din ce simt.

Au înflorit castanii.

26

O carte cade de pe masă şi se deschide la pagina unde se află imaginea unui silen beat, care râde. O închid şi o pun la loc. Cartea cade însă din nou şi se deschide la aceeaşi pagină. Silenul e beat criţă şi are nasul turtit. Şi parcă îmi dă cu tifla. În loc să mă bucur de viaţă, pălăvrăgesc despre ea!

Am cartea de la T. (ţi-am vorbit de el, îţi aminteşti?), care a scris cu creionul sub chipul silenului: „Beţivilor le place să vorbească despre beţia altora şi chiar să râdă când îi văd clătinându-se pe străzi.”

— Treci pe la mine, să vezi nişte cărţi, mi-a zis el. Şi bate în uşă, fiindcă mi s-a stricat soneria şi nu m-am învrednicit s-o repar.

De cum am intrat, mi-am dat seama că nu se simţea bine.

— Bătrâne, m-a luat T. repede, să nu mă compătimeşti că nu suport.

M-a anunţat că se internează.

— Poate îţi fac o vizită la spital, i-am zis într-o doară.

— Îţi mulţumesc, bătrâne, dar nu te deranja. Nu-mi place să fiu văzut în pijama printre infirmiere.

M-a întrebat dacă mai ştiu pe cineva interesat de cărţi vechi şi i-am vorbit de Cicero.

— Poate vii cu el într-o zi. Până luni sunt acasă.

Mai devreme, cerul avea culoarea mucegaiului. Acum s-a acoperit de stele. Numai pâcla de praf care mă obligă să stau cu ferestrele închise, toată ziua, de când s-a topit zăpada şi a sporit traficul, îl opacizează puţin… A căzut o stea. Ca vara. Şi încă nu-i nici primăvară adevărată. Adică bezmetică,

purificatoare. O zi e cald, se dezmorţesc arborii, zidurile, după aceea vremea se răceşte din nou.

Mă întorc şi dau cu ochii, iarăşi, de silen. Râde. Reînvie amintiri. În frunze, în aer, în iarbă, ardea un parfum aspru, pătrunzător. I-ai arătat Marianei o carte poştală pe care era reprodusă o sculptură de Brâncuşi: „Orgoliu”. Un chip de femeie. „Nu ştiam că «orgoliu»- e de genul feminin”, ai pufnit în râs. Mariana s-a supărat. Cu câteva clipe înainte, te certase că n-ai orgoliul de a nu lăsa timpul să treacă inutil. Ai schiţat un gest vag, din care reieşea că vrei să-ţi repari gafa. Dar, bătând darabana cu degetele pe masă, ai zis batjocoritor: „Ia te uită, şi eu care credeam că la porţile Orientului «tout est pris a la légère».” Apoi ai scris din spital că te-ai speriat, văzându-te: o fiinţă răvăşită, cu ţigara şi paharul în mână. „Nu-mi place cum arăt, ziceai. Acum mă uit la cei doi bolnavi care au paturile lângă al meu (dorm ori se prefac că dorm) şi simt o oboseală cumplită în fiecare nerv. Nu suport lumina (e soare mult). Mă doare şi mâna. S-a cam jucat asistenta cu venele mele.” Mai povesteai cum ai completat un test psihologic: „N-am vrut să aştern fraze tip, neutre, din care să reiasă, eventual, că n-am nimic. Nici să dau răspunsuri pline de miez, «filosofice». Mi-am lăsat liberă fantezia. Testul era frumos pe alocuri şi-ţi crea multiple posibilităţi. Una dintre cerinţe era: «Să scrieţi o frază pornind de la cuvântul UNEORI». Aş fi scris o frază de douăzeci de pagini, dar l-aş fi speriat pe psiholog. Am spus numai atât: «Uneori am sentimentul că mă justific prin „fie ce-o fi»”.

27

Îi priveam uimit mâinile. Îmbătrâniseră sub ochii mei, în câteva clipe după ce a aprins lumina. În podul palmelor arătau ca mâinile unui om de o sută de ani. Rid lângă rid, într-un păienjeniş fin şi

ciudat. Cicero părea şi el preocupat de această schimbare. Îşi examina tăcut pielea palmelor, care căpătase aspectul unui pergament scorojit de vreme. Buzele i se uscaseră şi ele. Şi le umezea continuu. Bănuiesc că îl şi dureau, căci vorbea cu dificultate.

A fost, probabil, momentul cel mai rău ales pentru a-l invita să mergem împreună la T. M-a refuzat cu un glas moale, dar decis. De aici, discuţia a luat alt curs. Am glumit, poate nu în termenii cei mai potriviţi, pe seama izolării lui exagerate. Şi, pentru a strica totul, mi-am susţinut argumentele cu exemplul meu.

— Nici eu nu mă îmbulzesc să trec pragul altora. Uneori, simt însă nevoia.

— Eu nu, mi-a replicat el sec.

— Nu se poate trăi aşa, numai între…

Am vrut să zic „fotografii”, dar n-am apucat. Bătrânul m-a oprit.

— Ce ştiţi dumneavoastră despre mine?

I-am spus că, probabil, şi în viaţa lui a existat cineva de care s-a simţit legat, că e imposibil de trăit după legea cucilor.

— Dumneavoastră ştiţi ce este imposibil pentru dumneavoastră, nu ce este imposibil pentru mine, mi-a zis rece, aproape cu ostilitate, şi în aceeaşi clipă m-am gândit că, fără să vreau, atinsesem, poate, o cicatrice ascunsă. Dacă vă interesează, pot să vă spun că-mi vând cărţile. Mă mut şi nu mai vreau să le car după mine.

Am rămas uluit.

— Vă mutaţi? Unde? Când?

A dat înapoi, vădit încurcat.

— Încă nu m-am hotărât. E doar un gând.

După care a devenit absent, de parcă era deja în altă parte. M-am ridicat să plec.

28

Cel mai deconcertant dintre gesturile tale a fost unul pe care eu l-am socotit un act de laşitate, iar tu un act de curaj. Vorbeai, după ce ai ieşit din spital, de greaţă şi de disperare. Ele te împinseseră să înghiţi într-o seară un pumn de somnifere. Nu te mai suportai, nu-i mai suportai nici pe alţii. Şi vedeai în hotărârea ta nu o fugă, ci o purificare. Povesteai, când ai încercat să explici acest gest, că, odată hotărârea luată, ai privit cerul şi crengile copacilor fără sentimentul că le vedeai pentru ultima oară. Nicio secundă nu te-ai gândit că-ţi luai rămas bun. Îţi spuneai că sinuciderea nu era decât o treaptă, după care vei reîntâlni totul, purificat, aşa cum fusese cândva.

Nu te-am înţeles. Setea mea de viaţă m-a trădat o singură dată, în a şaptea zi după operaţia de ulcer, când doctorii intenţionau să mă opereze din nou, îngrijoraţi că nu se relua funcţia digestivă, iar eu, epuizat nervos şi fizic, nu mai vroiam decât să fiu lăsat să stau cu ochii închişi, deoarece cum închideam pleoapele vedeam grote scânteietoare, cu mii şi mii de cristale de toate culorile. Exceptând acel moment, instinctul meu vital a fost fără reproş. M-a ajutat chiar să cred o vreme în două principii contradictorii. Că nimic nu e pierdut definitiv. Şi că fiecare ocazie e unică.

Încercând acum să lămuresc, cât se poate lămuri, ce s-a întâmplat cu ani în urmă, am ajuns însă la concluzia că de tine m-am simţit legat tocmai datorită multelor lucruri care ne separau, ceea ce poate suna curios dacă nu m-aş referi şi la o altă constatare pe care am făcut-o în aceste luni. Viaţa mea raţională s-a risipit în bună măsură; ea seamănă cumva câlţilor albicioşi care se cern din plopi, în curte, ca o ninsoare uscată, şi care, când le-am dat foc, s-au mistuit în câteva clipe. Viaţa mea afectivă s-a dovedit mai rezistentă şi în primul rând ea nu mi-ar permite să aplic tactica memoriei pârjolite. Dacă am uitat multe din ceea ce am gândit, mi-a rămas aproape totul din ceea ce am

simţit. Aşa se şi explică, poate, nevoia de a-ţi vorbi după ce drumurile noastre păreau despărţite pentru totdeauna, câteva încercări vagi de a te regăsi terminându-se fără niciun rezultat concret şi fără nicio promisiune.

Probabil, Fichte avea dreptate să afirme că filosofia pe care o adoptă cineva depinde de ce fel de om este. Altă justificare nu găsesc pentru caracterul hibrid al experienţei mele. Structura de animal afectiv mă împiedică să fiu riguros logic. Dar nici nu reuşesc să fiu un sentimental pur. Nu pot să-mi construiesc, ca Don Quijote, chiar o lume paralelă. Am în mine şi ceva din sufletul lui Sancho Panza, ceea ce mă pune în situaţia să descopăr că greutatea e să taci şi să vorbeşti în acelaşi timp, să rămâi treaz şi totuşi să visezi, să accepţi şi amintirea şi ireversibilul. Smuls din rădăcinile mele naturale, aş fi putut să mă hrănesc toată viaţa din nostalgii. În loc de asta, mi-am spus că există despărţiri care păstrează cu mai multă fidelitate legătura cu trecutul, străduindu-mă să-mi creez singur un alt „pământ ferm” în locul celui vechi, fără să mă dezic de nimic.

Din aceleaşi motive stau în cumpănă acum. Practic, ar trebui să mă grăbesc spre o concluzie. Dar nu aştept nimic precis de la această confruntare cu amintirile şi, într-o măsură, cu tine. Mă mulţumesc să observ că multe din explicaţiile speranţelor mele le găsesc în memorie şi să cred că nimeni nu e sărac dacă doreşte ceva. Într-o căutare de sine, îmi spun, răsplata este căutarea însăşi. Pe de altă parte, trebuie să recunosc, nu pot evita o strângere de inimă. „Arheologii care au deschis sarcofagul Ceciliei Metella s-au purtat ca nişte diletanţi”, mi-a zis într-o zi Cicero. S-ar putea, despărţindu-ne încă o dată, pentru totdeauna, la sfârşitul acestei confesiuni, să regret că am pierdut prin tine şi o parte din ceea ce n-am avut.

Bun, şi-acum să las în pace melancoliile. În sfârşit, o furtună a clătinat cerul cu o violenţă de

primăvară grăbită şi sălbatecă. Într-un sfert de oră, rigolele s-au umplut de băltoace tulburi. Autobuzele care trec stropesc pietonii. Pantofii sunt în pericol, dar plămânii au un răgaz. S-a potolit praful.

29

Te revăd într-un grup, într-o zi cenuşie de octombrie. Pari foarte sigur de tine, ai un aer bătăios, optimist. Cei din jur îţi prevăd un viitor strălucit şi tu ştii asta. Priveşti drept înainte, exprimând prin toată atitudinea ta plăcerea de a discuta despre idealuri.

Apoi te-ai schimbat. Te străduiai să pari vesel, dar râdeai prea des şi prea zgomotos ca să nu bată la ochi că era o veselie forţată. Făceai aluzie la nişte ghinioane pe care nu le numeai, pretindeai că ai învăţat multe lucruri inutile şi fugeai de explicaţii dovedind prin exemplul tău că un guraliv reuşeşte uneori să fie mai discret decât un taciturn. Se zvonea că ţi-ai părăsit cercetările, că nu te mai interesau decât lucruri ciudate, în legătură cu care păstrai un secret absolut. „Nu vreau să abuzez de politeţea nimănui”, ridicai din umeri când ţi se reproşa că nu-ţi mai plăcea să te întâlneşti cu prietenii.

Brusc, te-ai apucat să lauzi „sfinţenia sărăciei”. Ziceai că asta te eliberează de meschinărie şi de arivism. Ridicai în slăvi libertatea de a nu avea nimic şi de a nu te lega prea mult de niciun obiect, pentru a nu-ţi îngrădi singur mişcările. N-ai mai vrut să mergi nici la mare. Susţineai că soarele te imbecilizează şi că nu mai suporţi să zaci pe nisip numai pentru a înota după aceea printre meduze scârboase. Iar când cineva ţi-a adus aminte de verile în care vroiai să-ţi bronzezi şi palmele şi tălpile, te-ai strâmbat şi ai replicat scurt că omul evoluează. Rând pe rând, foştii tăi prieteni s-au săturat să-ţi accepte toanele. Se discuta despre tine

ca despre un caz regretabil. Ziceau că eşti un om terminat, că inteligenţa şi celelalte însuşiri nu ţi-au folosit decât ca să ajungi într-un impas fără ieşire. La rândul tău, te-ai distanţat sub pretextul că lumea se bălăceşte într-o mare vulgaritate, de care ţineai să te fereşti pentru a-ţi împlini opera. O operă despre care nimeni nu aflase în ce consta. Numai eu ştiam că în realitate nu începuseşi să dai viaţă nici unuia din proiectele care-ţi înflăcărau imaginaţia. Dimpotrivă, încet, încet le abandonai.

De la neputinţa de a te înhăma la o confruntare aspră, pe termen lung, cu măcar unul din proiectele tale, ai trecut la o sistematică şi, poate, inconştientă tendinţă de a minimaliza reuşitele altora. Le socoteai mediocre, unilaterale, fără viitor, simple accidente ale unui succes de conjunctură. M-am prefăcut atunci că nu pricepeam ce anume te rodea şi care era cauza adevărată a răutăţilor tale, deoarece socoteam că minimalizarea altora îţi putea stimula orgoliul, ambiţia de a face, în sfârşit, ceva. Nu vroiam să te lipsesc de acest stimulent, chiar dacă el era detestabil. Aveam pentru tine o afecţiune pe care nici metehnele tale n-o puteau înăbuşi. E drept, n-am bănuit la început că modul tău de a te comporta te va distruge, te va transforma într-un ins ranchiunos care nu le iartă altora că au obţinut ceea ce el nici n-a încercat să obţină. Credeam în talentul tău, poate prea arborescent, tinzând spre prea multe direcţii, credeam în inteligenţa ta şi în cultura ta, convins că asemenea daruri nu se pot nărui uşor. Pe deasupra, îmi plăcea să te ascult pentru că nu erai niciodată mediocru. Chiar în enormităţile pe care le debitai uneori fără să eziţi scapără câte un gând ieşit din comun care mă făcea să nu mă pot plictisi de tine.

N-am înţeles atunci prea lămurit că eram două structuri diferite, că tot ce ne despărţea era mai important decât ce ne apropia. Din pricina împrejurărilor vieţii mele şi, desigur, a caracterului

meu, nutream un respect exagerat, poate, pentru tradiţie şi gândeam ca un sentimental ataşat de valorile curente. N-am avut niciodată curajul marilor negaţii. N-am fanatismul celor pe care nu-i înduioşează nimic. Un blestem pe care l-aş începe, la adresa existenţei, e dinainte compromis de o inevitabilă binecuvântare. În ce măsură e vorba aici de un noroc sau de o insuficienţă, nu ştiu. Şi, de fapt, nici nu vreau să ştiu. Tot n-aş ieşi din condiţia mea de cârtiţă visătoare. În schimb, tu semănai cu un convalescent care nu vrea să se vindece şi care, pe furiş, când nu-l văd doctorii, face tot ce poate pentru a-şi agrava boala. Aveai, din nefericire, o inteligenţă nihilistă, care distrugea uşor aparenţele, fără să pună în locul lor nimic. Ea te paraliza, te împiedica să urmăreşti cu perseverenţă un scop, să te ataşezi. „Chiar prieteniile, când se învechesc şi capătă ticuri, devin acaparatoare, stânjenitoare”, spuneai. Exista ceva mai urgent decât să construieşti; să minezi temeliile pe care ai fi putut să-ţi înalţi edificiile. De la tine am auzit că unica speranţă este uneori disperarea şi că adevărata libertate a spiritului e la fel de greu de asumat ca nefericirea adevărată.

Dar cântărind atent acei ani, accept că ţi-am rămas dator. Tu mi-ai stimulat, o vreme, spiritul de contradicţie, ceea ce găsesc că era deosebit de important. Îmi propuneai o lume răsturnată cu capul în jos şi multe lucruri mi s-au lămurit abia aşa, pentru că refuzam părerile tale. Mă sileai să mă uit mai adânc în mine, să aflu ce gândeam şi ce simţeam, ceea ce a avut drept urmare transformarea unora dintre ideile şi sentimentele mele în opţiuni sau chiar în credinţe. Poate că uneori adversarii ne sunt, fără să vrea, la fel de utili ca prietenii sau, de ce nu? chiar mai utili. Nu ne permit să ne menajăm, nu ne cruţă şi astfel ne strică lenea plăcută în care am putea cădea din pricina acelora ce ne preţuiesc mai mult decât meritäm. Explicai odată că animalele agresoare

fortifică speciile animalelor victimă, deoarece prind şi ucid de obicei exemplare slăbite, bolnave sau îmbătrânite. Nu era, fireşte, cazul nostru, căci nu vedeam în tine un adversar, dar nu pot să nu constat, că m-ai influenţat în bine cu furiile tale atât de şubrede.

Mi s-au limpezit atunci, între altele, două idei fixe: că misoginismul e o gafă şi că mizantropia duce într-o fundătură. „Dragoste? Eu?", protestai, ţâfnos, de câte ori cineva îşi îngăduia bănuiala că la originea schimbării tale se afla o dezamăgire sentimentală. Şi, în principiu, bănuielile nu erau deplasate. Unii dintre cei care se îndrăgostesc greu, care se cred ei înşişi frigizi afectiv, nimeresc câteodată într-o pasiune pe care n-o mai pot trăi normal. Totul depinzând atunci de şansa lor. Dacă au avut norocul să întâlnească o femeie de calitate, sunt salvaţi pentru toată viaţa. Dacă nu, sunt în pericol să anihileze în ei tot ce era bun şi promiţător. Dar tu repetai, cu o încăpăţânare jenantă, că dragostea e o piatră de moară pentru cel ce visează o operă. Trebuie să alegi, ziceai, ori creezi, ori procreezi. Declaraţiile de acest soi (uneori mergeai până la ofensă, declarând că orice imbecil poate iubi şi că nu erai dispus să fii atât de banal) mi s-au părut, atunci ca şi mai târziu, de prost gust. Cu atât mai mult mă deranjau la tine, fiindcă nu puteam crede că un om inteligent şi cultivat poate gândi aşa în mod serios. Am început să fiu mai atent, să te studiez. Voiam să înţeleg ce se ascundea sub graba ta de a rămâne singur, de a nu vedea că, iubind, observi mai bine ce te leagă de lume. N-am reuşit.

În privinţa mizantropiei, lucrurile îmi apar azi mai puţin simple ca odinioară. Aveai dreptate să spui că decepţiile oamenilor au fost provocate tot de oameni, nu de zei, că zeii au stat în cerul lor, n-au venit pe pământ să ucidă, să înşele, să mintă. În plus, nu mai susţin că omul e structural bun, că există o fatalitate a binelui. Am înţeles că binele

trebuie căutat ca să-l găseşti. Şi totuşi, cu ce se laudă mizantropii? că detestă specia din care fac parte, că socotesc omul iremediabil urât, rău, crud? N-am trăit nici eu într-o seră. Am trăit, ca şi tine, pe străzile aceluiaşi secol. Răutatea, mărginirea, cruzimea, nu le-am cunoscut în primul rând din cărţi. Mă consider, aşadar, în cunoştinţă de cauză. Am întâlnit chiar situaţii în care ura unea mai mult decât dragostea; inşi care nu erau legaţi de altceva se legaseră, ca nişte adevăraţi amanţi, prin ura lor. Cu toate acestea n-am trecut niciodată de la sila faţă de o persoană la sila faţă de om în general. Dacă am avut asemenea porniri, şi am avut, ele s-au risipit repede. M-am lămurit că n-aş putea duce până la ultimele consecinţe nici o ranchiună, nici un resentiment şi că aş înnebuni într-o lume în care n-aş mai avea cu cine să vorbesc. Te-ai gândit vreodată ce-l face pe un radioamator să stea înţepenit pe scaunul său, zile, săptămâni în şir, până ce, în fine, aude un semnal de răspuns? Şi ce fericit e în clipa aceea! Nu se cunosc, nu s-au văzut niciodată, nu şi-au auzit vocile şi, culmea, nu s-au căutat pentru ceva anume, n-au ce să-şi spună în afară de faptul că fiecare dintre ei e un om care doreşte să comunice cu alt om, dar această dorinţă îi înfrăţeşte.

N-am de unde să ştiu cât de numeroşi or fi cei care se pricep mai bine să dea decât să primească, ducând uneori până la manie plăcerea de a face daruri; care cunosc toate zilele de naştere ale prietenilor şi au politeţea să nu numere câte telefoane primesc de ziua lor; care înţeleg să ierte, să uite, s-o ia de la început de fiecare dată, ba chiar să-i intrige pe cei din jur cu generozitatea lor. Poate că sunt extrem de rari. Aceasta nu justifică însă acuzaţia că omul a fost creat, din ură, de un demon pervers. Ura nu dă vieţii un sens. Din contră, o face irespirabilă. Am trecut prin aşa ceva şi mă tem că experienţa a lăsat urme. Nu mai pot judeca asemenea lucruri senin. Apoi, ce mizantrop

e consecvent până la capăt? Un mizantrop onest n-ar accepta să mănânce decât ierburi pe care le culege singur sau animale pe care le vânează el însuşi. Ar trebui să umble gol sau să-şi ţească cu mâinile lui o haină, dintr-o cânepă semănată, culeasă şi prelucrată fără ajutorul nimănui, pentru a nu profita în niciun fel de munca acelora pe care îi detestă. Ar trebui să nu citească nicio carte, să nu mai scoată niciun cuvânt pentru că, din punctul său de vedere, nimeni nu merită să audă ce spune. Or, mulţi mizantropi pretind chiar să fie iubiţi, stimaţi, admiraţi!

Am observat şi la ultimul cutremur că grija pentru noi înşine e prima care ţâşneşte din instinctele noastre. Când, în miez de noapte, am simţit casa clătinându-se cu mine, nu m-am gândit decât să mă salvez. După ce m-am liniştit, m-am uitat afară. Cu farurile aprinse, maşinile se buluceau în toate părţile. Deodată am simţit că necunoscuţii care fugeau de teama pericolului nu-mi erau străini. Eram legat de ei. Îi întâlnisem poate pe stradă, ca pietoni, îi privisem cu un ochi indiferent, fără să-i văd, poate că unul sau altul mă îmbrâncise, obligându-mă să cred lucruri neplăcute despre specia noastră în clipa aceea, dar acum nu mai simţeam decât ceea ce ne unea. Tu ziceai că nu toţi oamenii au destin. Că destin au numai cei care trăiesc intens ceva, fie şi o greşeală. Ceilalţi au parte numai de soartă. Asemenea subtilităţi nu mă mai interesau. Destin, soartă, ce însemnătate are cum se cheamă misterul care ne apropie?

Iată de ce nici măcar nu mă întreb dacă fraternitatea e posibilă. Îmi spun că e necesară şi că un scriitor, cu atât mai mult, n-are cum să renunţe la ea. Altminteri de ce mai vorbeşte? Şi cui?

Rămâne problema ta. Risc, îmi dau seama, să trezesc serioase nedumeriri, chiar bănuieli, explicând că interlocutorul din acest jurnal e o amintire. Nu sunt cumva victima şi instrumentul

memoriei mele? Şi bănuielile s-ar agrava, nu depind oare prea mult de iluzii?, dacă aş preciza că acest interlocutor nici nu există, de fapt, ca persoană vie, că eşti tu, Marcel, eroul romanului meu pierdut. Totuşi, pot să jur că n-am fost singur în vacarmul coridelor. Şi, cum ar spune Don Quijote, ceea ce ni se pare că este sfârşeşte uneori prin a fi.

30

Din plopi se aud chemările unui guguştiuc. Altul îi răspunde. Mă cuprinde dorinţa să ies în curte, să dau foc câlţilor albicioşi scuturaţi din plopi şi aduşi de vânt, care s-au depus iarăşi într-un strat gros, şi să spun: „Gata, acum să vedem cât de sincer e scrumul.” Dar, rostite de mine, aceste vorbe nu mai au haz. Şi n-are rost să mă mint. Nu sper nimic pe această cale. Nu cred în ea.

Observ că spun din ce în ce mai des „cred” în loc de „ştiu”. Mi se pare mai modest şi mai sigur. Şi chiar mai accesibil. Faptul că nu ştiu ce este fericirea nu mă împiedică să cred în ea. Îmi e, de altfel, din ce în ce mai teamă să pretind că „ştiu”, în schimb am din ce în ce mai multă nevoie să cred în ceea ce mă ajută să trăiesc, să scriu, să privesc în aceeaşi direcţie, fără să mă sperie riscul de a fi, mâine, poimâine, corectat, contrazis, luat în derâdere. „Cred” mă angajează numai pe mine, nu încurcă pe nimeni. Dacă mă înşel, e numai riscul meu. Voi semăna unui toreador care şi-a calculat prost mişcările. Insuccesul nu compromite, într-o coridă, însăşi corida. Ea rămâne tânără. Numai toreadorii îmbătrânesc şi ies din cursă.

Mă încearcă o oboseală subită. Poate din pricina luminii care îmi împăienjeneşte ochii, o lumină aproape carnală şi puternică. Sau, poate, din cauza unei temeri neaşteptate, încolţite în această lumină care mă purifică de mine însumi şi, totodată, mă face să simt dureros mulţumirea de a exista. Nu

cumva am fost, totuşi, prea vanitos când am crezut că mă pot măsura cu măsura toreadorilor? Într-o coridă totul se ţese cu trei fire de cânepă, Răul, Iubirea şi Moartea. De altceva, în mod normal, nu mai e loc. Sinceritatea şi adevărul devin de o dramatică simplitate. Pe când într-o viaţă firele sunt mai multe şi uneori se încâlcesc până la confuzie. Începi să te gândeşti nu numai la ceea ce a fost, ci şi la ceea ce ar fi putut să fie. Din păcate, mi-a trebuit timp pentru a descoperi că de câte ori m-am ferit să privesc în faţă răul care a venit spre mine ori a urcat din mine, n-am făcut decât să-l ajut; şi că, înainte de a judeca raporturile cu ceilalţi, trebuia să le lămuresc pe cele cu propriile mele exigenţe.

Dar e prea târziu să mai dau înapoi. Din moment ce am cedat vanităţii de a mă închipui cu o muletă în mână, nu-mi rămâne decât să încerc să nu renunţ la iluzia că aş putea deveni într-o zi cum mi-ar plăcea să fiu acum.

Table of Contents

UN JOC SERIOS 7
1 7
2 10
3 12
4 14
5 19
6 21
7 26
8 31
9 33
10 42
11 44
12 48
13 51
14 52
15 55
16 56
17 62
18 66
19 69
20 71
21 74
ŞI EU AM FOST ÎN ARCADIA! 88
1 88
2 91
3 95
4 95
5 99
6 102
7 106
8 110

9 112
10 113
11 116
12 118
BUTOIUL LUI DIOGENE 120
1 120
2 124
3 129
4 136
5 140
6 146
7 150
8 152
9 155
10 157
OM DE RĂSPÂNTIE 160
1 160
2 162
3 164
4 166
5 169
6 170
7 173
8 175
9 178
10 181
11 182
12 183
13 185
14 188
15 189
16 193
17 197
18 199

19 200
20 211
21 215
22 216
23 218
24 220
25 222
26 225
27 227
28 231
29 232
30 235
31 236
32 237
PER ASPERA AD ASTRA 241
1 241
2 244
3 245
4 255
5 260
6 264
7 265
8 267
9 271
10 276
11 280
12 281
13 284
14 288
15 288
16 290
17 293
18 294
19 296

20 297
21 299
22 302
23 302
24 306
DINCOLO DE RUBICON 314
1 314
2 318
3 320
4 322
5 324
6 325
7 328
8 329
9 331
10 332
11 334
12 335
13 337
14 339
15 342
16 344
17 346
18 348
19 352
20 357
21 360
22 368
23 370
24 374
25 380
26 382
27 383
28 384

29	387
30	393